

xvi a. xvii a. xviii a. xix a.

LAIKAS

Istorijos vadovėlis

I dalis

9

UDK 94(4)„1492/1914“(075.3)

La-127

Lietuvos ir pasaulio istorijos vadovėlis, skirtas mokytis istorijos 9 klasėje
Atnaujintas ir parengtas pagal galiojančią pagrindinės mokyklos istorijos mokymo programą

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Projekto vadovai: dr. Ignas Kapleris, Karolis Mickevičius

Autoriai: Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Andželika Laužikienė,
Robertas Ramanauskas, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

Konsultantai: dr. Kastytis Antanaitis, dr. Rimvydas Laužikas, Kęstutis Raškauskas

Redagavo Danutė Kuodienė

Žemėlapius sudarė Arūnas Latiška

Dizaineriai ir maketuotojai Arūnas Latiška, Ramūnas Gedutis

Dailininkai: Šarūnas Miškinis, Marius Zavadskis

© Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Andželika Laužikienė,
Robertas Ramanauskas, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė, 2015

© Leidykla „Briedis“

ISBN 978-9955-26-517-7

Kaip dirbti su vadovu LAIKAS?	4
Įvadas	6

I Nuo absoliutizmo iki didžiųjų revoliucijų	8
1. Valstybė – tai aš!	10
2. Anglijos revoliucija	14
3. Apšvietos epocha	18
4. Kasdienis europiečių gyvenimas XVIII a.	22
5. Jungtinių Amerikos Valstijų susikūrimas	26
6. 1789 m. Prancūzijos revoliucija	30
7. „Revoliucija ryja savo vaikus“	34
Skyriaus santrauka	38
Metodas. Schemų nagrinėjimas	39
Istorija iš arčiau. Iš Prancūzijos revoliucijos palikimo	40
Ar išmokai?	42

II ATR nuopuolis ir žlugimas	44
1. Aukso laisvės virsta bajorų savivale	46
2. Respublikos grėsmingosios kaimynės	50
3. Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas	54
4. Ketverių metų seimo reformos	58
5. 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas	62
6. Apšvietos idėjos LDK švietime, kultūroje ir ūkyje	66
7. XVIII a. LDK visuomenė	70
Skyriaus santrauka	74
Metodas. Darbas grupėse	75
Lietuvos valstybės valdovai XVII a. II pusėje–XVIII a. pab.	76
LDK valdovų panteonas Vavelio katedroje	77
Istorija iš arčiau. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas	78
Ar išmokai?	80

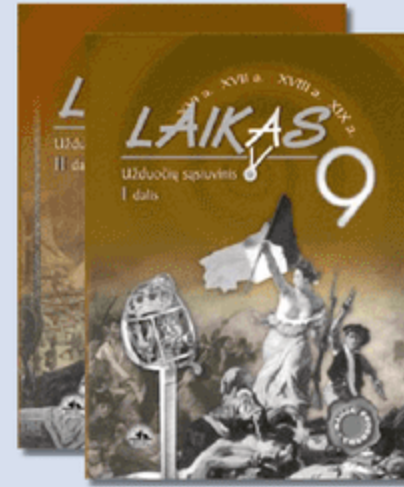
III Europa nuo Napoleono karų iki tautų laisvės idėjų	82
1. Generolas tampa imperatoriumi	84
2. Nuo Napoleono triumfo iki pralaimėjimo	88
3. Vienos kongresas	92
4. Bundančios tautos	96
5. Tautų kalėjimas	100
6. Plieninis kancleris suvienija Vokietiją	104
7. Viva Italia!	107
Skyriaus santrauka	110
Metodas. Pristatymas	111
Istorija iš arčiau. Didžiosios armijos katastrofa Vilniuje	112
Ar išmokai?	114

IV Carų valdžioje	116
1. Patekus į „tautų kalėjimą“	118
2. Prancūzmetis Lietuvoje	122
3. Vilniaus universitetas – XIX a. Lietuvos kultūros centras	126
4. 1830–1831 metų sukilimas	130
5. Lietuvių tautinio atgimimo ištakos	134
6. XIX a. Lietuvos ūkis ir visuomenė	138
7. Dvarai ir pirkios	142
8. 1863–1864 metų sukilimas	146
Skyriaus santrauka	150
Metodas. Diskusijos organizavimas	151
Metodas. Žiūrime istorinį filmą	152
Projektas. Referato rašymas	153
Istorija iš arčiau. Adomas Mickevičius – laisvės šauklis	154
Ar išmokai?	156

Sąvokų ir asmenvardžių rodyklė	158
Laiko juosta	159

Vadovėlių papildantis mokymo priemonių kompleksas

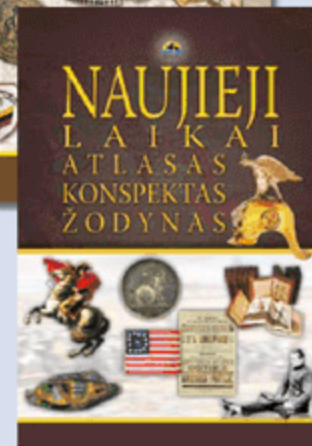
Užduočių sąsiuviniai „Laikas 9“
Pateikiama įvairių užduočių kontūriniams žemėlapiams, iliustracijoms, istorijos šaltiniams nagrinėti. Užduotys skirtos ne tik vadovėlio medžiagai įsisavinti, bet ir mokinių kūrybiškumui skatinti. Sąsiuvinų temos atitinka esančias vadovėlyje.

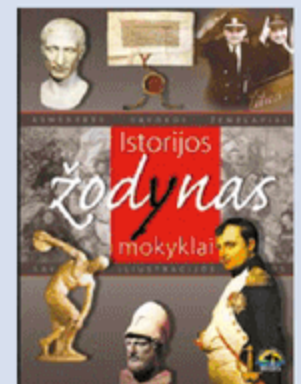
Teminis planas
Mokytojo darbą lengvinantis teminis planas. Rasite interneto svetainėje www.briedis.lt

Didysis istorijos atlasas mokyklai arba atlasas, konspektas, žodynas „Naujieji laikai“
Ne tik žemėlapiai, bet ir trumpi konkrečių temų apibūdinantys tekstai, svarbiausių istorinių asmenybių biografijos ir sąvokų žodynėliai, klausimynas darbui su iliustracijomis.

Istorijos žodynas mokyklai
844 įžymiausių istorinių asmenybių biografijos, 2722 svarbiausių istorinių įvykių aprašymai, istorijos, politologijos, religijotyros pagrindinės sąvokos, 228 įvairių tautų ir kultūrų dievai bei mitologiniai herojai, žemėlapiai ir schemas.

10 Laiko juosta
Vadovėlio pabaigoje yra puslapis su keliomis laiko juostomis. Jose pateikiama naujųjų laikų svarbiausių įvykių raida.

9 Asmenybių ir sąvokų rodyklė
Rodyklėje prie kiekvienos sąvokos nurodomas puslapis, kuriame ji yra paaiškinta.

6 Istorija iš arčiau

Rašant vadovėlį, visada lieka naudingos informacijos, žadinančios smalsumą, keliančios motyvaciją. Dviejų puslapių apimties skaitinių pobūdžio medžiaga skirta papildomam pasiskaitymui. Trumpi tekstai padės įsigilinti į aprašomą įvykį, o iliustracijos – susidaryti vaizdinius. Klausimai ir užduotys leis geriau suprasti istorijos reikšmę, įkvėps pamąstymams bei skatins domėtis.

7 Ar išmokai?

Po kiekvieno skyriaus yra žinių ir gebėjimų patikros puslapiai. Juose pateikiama kelių rūšių užduočių svarbiausiems chronologijos įvykiams įtvirtinti, sąvokinei medžiagai patikrinti, darbui su žemėlapiams, rašytiniais bei vaizdiniais šaltiniais.

8 Lietuvos valdovai

Vadovėlio pirmosios ir antrosios dalies pabaigoje supažindinama su Lietuvos valdovais, valdžiusiais šalį nuo XVII a. II pusės iki XVIII a. pabaigos.

1

Londono gatvė. 1910 m. nuotrauka.

3

„Karas“. Vokiečių dailininko Oto Dikso 1929 m. paveikslas, simbolizuojantis Pirmojo pasaulinio karo baisumus.

4

1918 m. sveikimas Nepriklausomybę paskelbusiai Lietuvos Tarybai.

2

„Laisvės žygis per pasaulį“. XVIII a. pab. prancūzų dailininko paveikslas, simbolizuojantis Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idėjų plitimą.

Aštuntoje klasėje susipažinai su viduramžiais ir pradėjai mokytis Naujųjų laikų (amžių) istorijos. Šiais mokslo metais baigsi pažintį su milžiniškų permainų epocha.

Laikotarpis nuo XVIII a. pab. iki XX a. pradž. neatsitiktinai vadinamas revoliucijų ir modernėjimo šimtmečiu. Visas gyvenimo sritis sukrėtusios permamos neatpažįstamai pakeitė pasaulį. Neribota karalių valdžia, nelygiatėisė luominė visuomenė užleido vietą kiekvieno žmogaus teises ir laisves užtikrinančiai santvarkai – demokratijai. Prabudo žmonių tautinė savimonė – pirmą kartą imta tapatintis su tauta. Išrastos mašinos, masinė gamyba visiškai pakeitė žmonių gyvenimo sąlygas. Sumažėjo atstumai, pasaulis darėsi vis mažesnis. 1800 m. pati greičiausia transporto priemonė buvo arkliai. O po šimtmečio tarp didžiųjų miestų jau kursavo daug greitesni traukiniai, keliuose pasirodė pirmieji automobiliai. XIX a. pradž. didžioji dalis europiečių gyveno kaimuose ir vertėsi žemės ūkiu. Po šimtmečio dauguma Europos ir Šiaurės Amerikos gyventojų jau dirbo miestuose. Pakito ir mąstymas, pasaulėžiūra, menas. Žmogus galutinai išsilaisvino iš prietarų, suvaržymų, apribojimų. Kita vertus, Naujieji laikai atnešė žmonijai naujų kruvinų konfliktų, baisių pasaulinį karą, ne ką pragaištingesnes nei viduramžiais ligų epidemijas. Užgriuvo XX a. maras – komunizmas.

XVIII a. pab. Lietuvą neteko valstybingumo. Rūsijos pakraštys, bevardis Šiaurės vakarų kraštas plėtojosi lėtai ir atsiliko nuo Vakarų Europos valstybių. Nepaisydamos carizmo pastangų surusinti kraštą buvusios LDK žemėse atgimė naujos modernios tautos. Per stebuklą išlikusi lietuvių tauta pareiškė teisę ir siekį atkurti buvusį valstybingumą etninės žemės. 1918 m. po šimtmečio tamsos ir priespaudos atgimusi lietuvių tauta paskelbė atkurianti savo valstybę.

Pasaulis ir Europa

Lietuva

LDK Abiejų Tautų Respublika

Prancūzmetis
Lietuvoje

Lietuva aneksuota Rusijos imperijos

Vokietija okupuja Lietuvą

Nepriklausoma
Lietuva

1769 m. Džeimsas Vatas išranda garo mašiną. Pramonės perversmo pradžia.

1787 m. JAV priimama pirmoji pasaulyje konstitucija.

1830 m. Eženas Delakrua nutapo paveikslą „Laisvė, vedanti tautą“.

1886 m. Karlas Bencas išranda automobilį su vidaus degimo varikliu.

1907 m. Pablas Pikasas nutapo paveikslą „Merginos iš Avinjono“.

1917 m. bolševikai užgrobia valdžią Rusijoje.

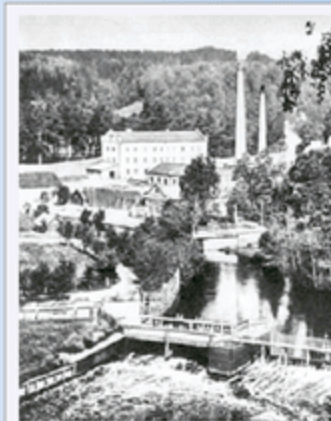
1914–1918 m. vyksta Pirmasis pasaulinis karas.

1791 m. gegužės 3 d. ATR seimas priima pirmąją konstituciją Europoje.

1834 m. Adomas Mickevičius sukuria poemą „Ponas Tadas“.

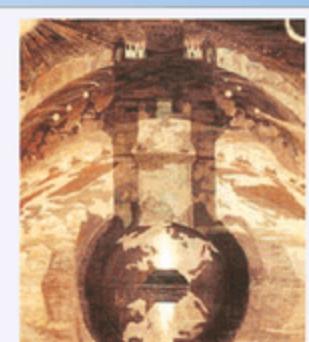
1861 m. panaikinama baudžiava. Feodalizmo Lietuvoje pabaiga. Kapitalizmo ir pramonėjimo pradžia.

1883 m. išleidžiama „Aušra“. Lietuvių tautinis atgimimas.

1896 m. Lietuvoje užregistruotas pirmasis automobilis.

1909 m. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis nutapo paveikslą „Rex“.

1918 m. vasario 16 d. paskelbiama Lietuvos Nepriklausomybė.

Nuo absoliutizmo iki didžiųjų revoliucijų

Šimtmečius Europoje viešpatavo neribotą valdžią turintys karaliai, klestėjo luominė visuomenės santvarka. Milžiniškų pokyčių žmonių mąstyme įvyko XVIII a. Rašytojai, filosofai ėmė kritikuoti senąją tvarką. Plito įsitikinimas, kad valstybė turėtų tarnauti visai tautai, o ne vien valdovui ir kilmingųjų sluoksniui. Apšvieta pavadintas kultūrinis sąjūdis nutiesė kelią didžiosioms to meto revoliucijoms.

Pirmieji pažangias Apšvietos idėjas įgyvendino anglų kolonistai Šiaurės Amerikoje. 1776 m. jie atsiskyrė nuo Didžiosios Britanijos ir įkūrė demokratiškai valdomas Jungtines Amerikos Valstijas. Pergalinga JAV revoliucijos baigtis įkvėpė ir europiečius. 1789 m. Prancūzijoje kilusi revoliucija iki pamatų sugriovė senąją luominę santvarką. Bajorai ir dvasininkai prarado privilegijas, karalius – absoliučiąją valdžią. Teisė valdyti atiteko prancūzų tautai. Revoliucionierių priimta Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija skelbė visų žmonių laisvę, lygybę ir brolybę, įtvirtino žodžio, spaudos laisvę. Didžiąja pavadinta Prancūzijos revoliucija pakeitė visą žemyną. Valsybėse prasidėjo senosios santvarkos griūtis. Keitėsi ir patys žmonės. Nors monarchai įnirtingai priešinosi, demokratijos idėjos pamažu įsigalėjo visoje Europoje.

1 Absoliutizmo simbolis – sidabrinis Prancūzijos karaliaus saulės Liudviko XIV medalis. XVII a. pab.

2 „Laisvės sūnūs“. XIX a. II pusės dailininko paveikslas, vaizduojantis JAV nepriklausomybės karo dalyvius – amerikiečių savanorius.

1625	1650	1675	1700
 1642 m. prasideda Anglijos pilietinis karas	 1649 m. Karolio I nukirsdinimas	 XVII a. vid.–XVIII a. pradž. Liudviko XIV valdymas	

3 Apšviestasis absoliutizmas XVIII a. II pusėje Europoje.

4 Apšvietos epochos simbolis – religinę toleranciją įkūnijanti romėnų deivė Minerva ir ją supantys įvairių tikėjimų išpažinėjai. XVIII a. II pusės Danieliaus Chodoveckio graviūra.

5 „Dvasininką prispaudusi frygiška kepurė“. XVIII a. pab. statulėlė. Senovės Romoje frygiškas kepurės nešiojo iš vergijos paleisti žmonės. Per Didžiąją Prancūzijos revoliuciją ji tapo revoliucijos šalininkų simboliu.

1. Valstybė – tai aš!

1 Peruką dėvintis Liudvikas XIV su karaliaus valdžios simboliais. XVII a. pab. portretas.

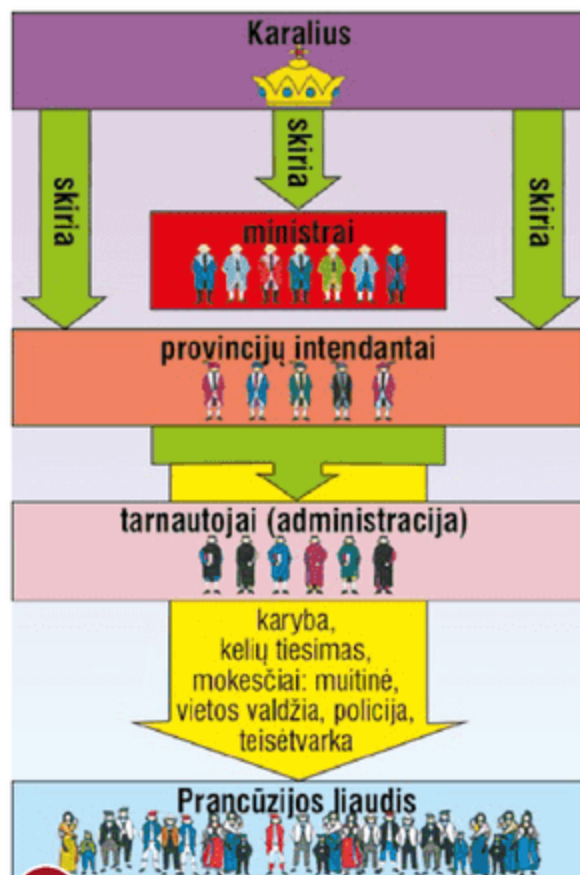

2 Versalio rūmai. XVIII a. piešinys. Parko medžiai ir apkarpyti dekoratyviniai krūmai vaizdavo figūras arba žvėris. Versalio pastatas ir aplinka griežtai geometrinių formų. Rūmų centre įrengtas Liudviko XIV miegamasis.

Absoliutizmo išraiška

XVII–XVIII a. daugelyje Europos valstybių klestėjo galingi valdovai, turintys neribotą valdžią (žr. 9 p. **3**). Valdymo forma, kai visa valdžia sutelkiama vieno monarcho rankose, vadinama **absoliučiąja monarhija**. Absoliutizmas buvo savotiškas atsakas į feodalizmo silpnėjimą. Absoliučiosiose monarchijose stiprinama karaliaus valdžia, centralizuotas valdymas, kariuomenė ir valstybės ūkis. Vienu iš ryškiausių absoliučiosios monarchijos pavyzdžių tapo Prancūzijos karaliaus **Liudviko XIV** valdymas, trukęs daugiau kaip 70 metų (žr. 9 p. laiko juosta). „Valstybė – tai aš!“ – toks buvo valdovo posakis.

Tapęs karaliumi Liudvikas XIV ėmėsi vykdyti vienvaldystės politiką. Provincijas valdė patikimi, valdovui atsidavę valdiniškai – intendantai. Jie prižiūrėjo policijos, teismų darbą, rūpinosi saugumo, religijos, ūkio reikalais. Intendantus skirdavo ir atleisdavo pats Liudvikas XIV. Valdovas nešaukė **Generolinių luomų**, ministrais rinkosi tik ištikimus valdinius, pats skelbėsi pirmuoju ministru. Karaliui patardavo taryba, tačiau galutinis sprendimas priklausė tik jam. Liudviko sprendimo užteko paskelbti, pakeisti ar atšaukti įstatymą. Taigi įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė

3 Liudviko XIV absoliutusias valdymas Prancūzijoje.

4 Prancūzijos kardinolas apie monarcho valdymą. XVII a.

Monarchas neprivalo teisintis dėl savo sprendimų. Jo valdžia turi galioti visiems. Vienintelė privataus asmens apsauga nuo šios valdžios yra jo nekaltumas.

Nėra aukštesnio sprendimo už monarcho sprendimą. Monarchas ir teisingumas paskirti Dievo. Tik Dievas gali vertinti monarcho sprendimus.

Monarchas valdo tautą. Tai svarbiausia sąlyga, iš kurios kyla visos kitos. Jam pavaldžios visos įstaigos ir pareigūnai, kariuomenė. Tik monarchas priima sprendimus ir leidžia įsakymus, apdovanoja. Nėra valdžios, nepriklausomos nuo jo, nėra susirinkimo, kuriam monarchas nevadovautų.

Pagal: <http://history.hanover.edu/texts/bossuet.html>

5 Liudviko XIV valdymo laikų palikimas.

valdžia buvo vieno asmens rankose. Tačiau viešai teigta, kad valdovas nėra aukščiau už įstatymus, tik juos prižiūri, įskaitant net Biblijos Dešimt Dievo įsakymų. Net absoliučiąją valdžią Liudvikas aiškino gavęs iš paties Dievo, o Bažnyčia tam pritarė, nes karalius buvo ištikimas katalikybės šalininkas, persekiojo protestantus hugenotus. Uždarė jų bažnyčias bei mokyklas, vaikus prievarta auklėjo katalikiškai. Hugenotų namuose apgyvendino kareivių, kurie priekabiavo, plėšė, vertė žmones priimti katalikybę. Nors ir buvo draudžiama, iš šalies pabėgo 200 tūkst. hugenotų. Tarp jų nemažai nagingų amatininkų bei prekybininkų. „Vienas karalius, vienas įstatymas, vienas tikėjimas“ – tokiam valdymui turėjo paklusti visi Prancūzijos piliečiai.

Karalius saulė

Liudviko aplinkos prabanga, siekimas būti dėmesio centre pelnė jam karaliaus saulės vardą. Patvirtindamas šį titulą ir pabrėždamas absoliučiąją valdžią, įsakė pastatyti didingus Versalio rūmus. Pelkėta vietovė netoli Parįžiaus pasikeitė neatpažįstamai: įkurtas parkas, tvenkiniai ir fontanai puošė centre stovintį pagrindinį pastatą. Versalio gražinimo darbai vyko visą Liudviko XIV valdymo laikotarpį ir net po jo mirties. Rūmuose įrengta beveik 2 tūkst. kambarių, aptarnaujantį personalą sudarė apie 15 tūkst. žmonių. Karalius nuolatos kvietė didikus viešėti rūmuose. Už viešnagę, mėgavimąsi prabanga nereikėjo nieko mokėti. Atsisakyti ar ignoruoti kvietimo taip pat nebuvo galima, nes tokie asmenys keldavo valdovui įtarimų kaip nepatikimi, prarasdavo jo malonę.

Valdovo dvare vyko nesibaigiančios šventės, netilo linksmybės, pokylių gaudės. Anot amžininko, „viskas atrodė kaip sapne, kaip užburtoje karalystėje. Akys nenorėjo tikėti matydamos neregėtus, ryškius, brangius ir gražius apdarus, vyrus su plunksnomis, moteris puikiomis šukuosenomis“.

6 Liudviko XIV rytas

Karaliaus asmeninio pasipuikavimo ir spektaklio dalimi tapdavo visa aristokratija. Ryte, nustatytą valandą, valdovą pažadindavo pirmasis kamerdineris. Tada iš eilės karalių aplankydavo penkios grupės žmonių, kurie privalėjo jį aptarnauti. Pirmiausia užeidavo „patikimoji grupė“, sudaryta iš valdovo vaikų, pirmojo gydytojo, chirurgo ir kitų naudingų asmenų. Toliau – „didžioji grupė“, kurią sudarė išdininkas, valdovo garderobo aukščiausias viršininkas, gerbiamos rūmų damos, barzdaskutys, siuvėjas ir kiti įvairūs tarnautojai. Iš paausiuotos taurės ant valdovo rankų užpilama spirito apsivalyti. Tada pateikiama taurė su švęstu vandeniu, valdovas persižegnoja ir meldžiasi. Vėliau visos bendruomenės akivaizdoje keliai, spiriasi į šlepetes, garderobo viršininkas ir pirmasis dvaro patarnautojas užvelka valdovui chalātą. Šią akimirką užaina trečia žmonių grupė, sudaryta iš įvairių patarnautojų. Kol valdovas rengiamas ir ruošiamas, vyriausias patarnautojas vardija iš eilės didikų vardus, kurie laukia už durų. Pastarieji užaina kaip ketvirtoji grupė. Ir galiausiai iškilmingą akimirką, kai valdovas rengiamas naujais marškiniais, įleidžiama paskutinė grupė, sudaryta iš mažiausiai privilegijuotų rūmų žmonių.

D. Brückner, Das waren Zeiten 2, Regensburg, 2002, p. 95.

7 Liudviko XIV medalis, skirtas Nanto ediktui paminėti. Užrašas skelbia: „Kalvinistų šventovė sunaikinta. Tikroji religija nugalėjo“.

1. Valstybė – tai aš!

8

XVIII a. pab. prancūzų didikų pora. Didikai privalėjo laikytis nustatytų elgesio normų – etiketo. Moteris turėjo būti mandagi, pasipuošusi, žaisminga, mėgstanti bendrauti. Vyras – galantiškas, puošnus, sakantis komplimentus, skiriantis pasimatymus, nešiojantis peruką.

9

Prancūzijos valstiečiai. XVII a. pab. paveikslas.

10

Liudviko XIV posakiai

Tai yra teisėta, nes aš to noriu.
Valstybė – tai aš!
Valdiniai teisių neturi, tik pareigas.
Nejaugi Dievas užmiršo viską, ką aš dėl jo padariau.
Kiekvieną kartą, kai aš suteikiu kam nors iš 100 gerą pareigybę, sukuriu 99 nepatenkintus ir 1 nedėkingą.

Prie rūmų gyveno ir kūrė daugybė Liudviko globojamų dailininkų, rašytojų, muzikantų. Medžioklės, taip pat teatro, operos ir baleto spektakliai vyko beveik kasdien pagal griežtą ceremonimėistro programą. Daug dėmesio skirta laikysenai ir tam tikroms elgesio normoms – etiketui. Prabangiose salėse rinkosi madingiausiais to meto rūbais ir perukais pasipuošę svečiai. Apranga ir perukai atspindėjo visuomeninę padėtį. Plinkančio Liudviko įsaku atsiradęs specialus vyrų perukas ilgainiui tapo kilmingumo simboliu. Pasirodyti be jo karaliaus dvare buvo nepadoru.

Valdovo asmenybės garbinimas pasiekė neregėtas viršūnes. Tik „išrinktieji“ galėjo vakare nusilenkti karaliui. Net stebėti, kaip valdovas tuština ant vieno iš kelių šimtų savo naktpuodžių, buvo laikoma išskirtine garbe. Įgyti teisę į kėdę be atlošo šalia Liudviko XIV tapo karjeros ženklų. Krėslas, o dar geriau – krėslas su raškūnais jau buvo ne kiekvienam pasiekiamą privilegija. Už nuolatinį pataikavimą Versalyje gyvenančius didikus amžininkai praminė „karaliaus beždžionėmis“.

Ekonomikos ir mokesčių sistema

Gabus karaliaus patarėjas **Žanas Batistas Kolberas** skatino **merkantilizmo** politiką. Jis rėmė pramonę, produkcijos išvežimą į užsienį, o prekių įvežimą ribojo didžiuliais muitais. Laikytasi politikos, kad valstybė kuo daugiau parduotų ir kuo mažiau pirktų, sukauptų aukso atsargų. Sukūrė efektyvią mokesčių sistemą išdui papildyti. Mokesčių rinkėjai – vietos gyventojai privalėjo nustatytoje teritorijoje surinkti tam tikrą mokesčių sumą. To nepadarius, grėsė kalėjimas.

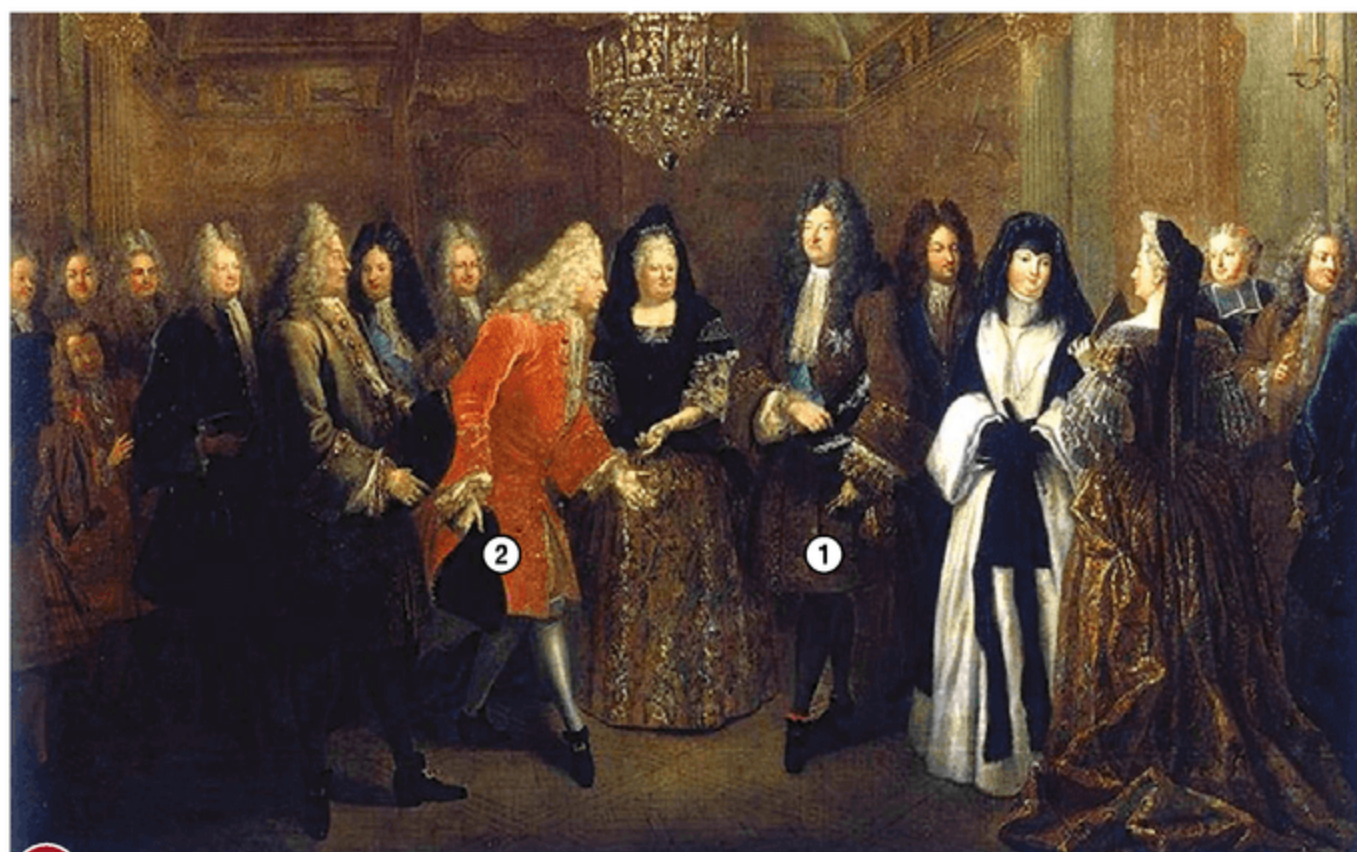
Sunkiausia mokesčių našta slėgė valstiečių pečius. Kadangi aristokratai naudojosi privilegija nemokėti mokesčių, griežtai pareikalauta dokumentais pagrįstą aukštą kilmę. Už mokesčių vengimą grėsė kalėjimas ar net mirties bausmė, už tyčinį bankrotą – mirties bausmė. Bažnyčiai buvo uždrausta rengti dalį prabangių švenčių, kad nešvaistytų valstybės išdo. „Apmokestinimas – tai menas taip nupešti žąsį, kad pūkų būtų kuo daugiau, o gagenimo – kuo mažiau“, – tokia buvo garsiausia Kolbero frazė. Mirus Kolberui, mokesčių mokėtojai džiūgavo, o valstybės ekonomikai tai tapo pražūtimi. Išdo reikalai kasmet blogėjo, išlaidos viršijo pajamas, tačiau neatsirado kito talentingo finansų politiko, kuris įstengtų ką nors pakeisti teigiama linkme.

11

Merkantilizmo veikimo schema Prancūzijoje XVI a. pab.–XVIII a.

12

12 Liudvikas XIV (1) vienuose iš savo rūmų Prancūzijoje priima būsimąjį ATR valdovą Augustą III Saksą (2). XVIII a. I pusės paveikslas.

Liudviko XIV karai

Liudvikas XIV sukūrė didžiausią ir galingiausią Europoje kariuomenę. Ją sudarė nuolatinę tarnybą einantys samdiniai, kurie gyveno rūpestingai įrengtose kareivinėse, turėjo vienodą uniformą bei gerų ginklų. Už tarnybą jie reguliariai gavo atlyginimą. Kasdienės pratybos, griežtos bausmės ugdė ištvermę ir klusnumą karininkams. Greta aristokratijos ir dvasininkijos kariuomenė buvo svarbi Liudviko XIV valdžios atrama.

Liudviko valdoma Prancūzija beveik nuolatos kariavo dėl įtakos, teritorijų. Karai truko ne vieną dešimtmetį ir pareikalavo milžiniškų lėšų, o menkos pergalės neatlygino nuostolių. Valstybių sąjungos prieš Prancūziją stabdė valdovo planus įsigalėti Europoje. Didėjo mokesčiai, kaime trūko darbo jėgos, nes dauguma jaunų vyrų kariavo, žuvo kovose. 1709 m. karo žygyje dalyvavo 200 tūkst. karių, iš jų 40 tūkst. žuvo arba buvo sužeista. „Aš per daug mėgau karą, nekartokite mano klaidos“, – tokie buvo priešmirtiniai karaliaus žodžiai.

Karams, pokyliams ir prabangioms statyboms reikėjo milžiniškų lėšų. Liudviko valstybės **iždas** ištuštėjo, dauguma valdinių skurdo. Karaliaus saulės triumfas baigėsi finansine katastrofa.

Liudviko XIV neribota valdžia darė įspūdį kitiems Europos valdovams ir skatino juos siekti panašaus statuso, kurį turėjo šis monarchas. Europos valdovai ne tik mėgdžiojo Liudviko XIV gyvenimo būdą, valdymo stilių, bet ir siekė prilygti jam turtais ir prabanga. Europoje tapo madinga kalbėti prancūziškai, sekti prancūzų moda bei elgesio manieromis. Norėdami prilygti karaliui saulei valdovai net statėsi Versalį primenančius rūmus.

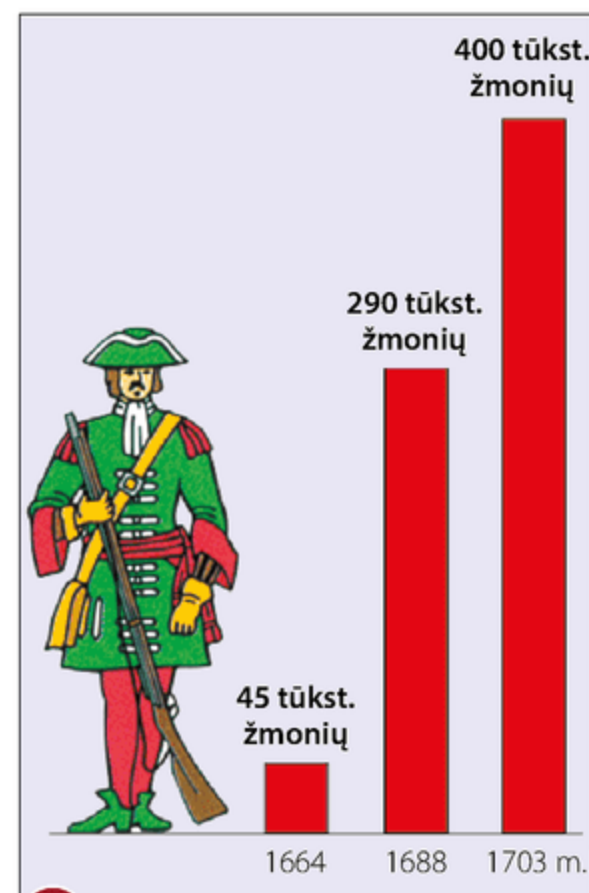

Absoliučioji monarchija (absoliutizmas) – XVII–XVIII a. Europoje paplitusi valstybės valdymo forma, kai visa valdžia sutelkta vieno asmens (monarcho) rankose.

Generāliniai lūomai – nuo XIV a. pradž. Prancūzijos karalių šaukiamas dvasininkų, bajorų ir trečiojo luomo susirinkimas svarbiausiems valstybės reikalams svarstyti.

Iždas – finansiniai valstybės ištekliai.

Merkantilizmas – valstybės ūkio politika, kuria remiantis svarbiausia šalies klestėjimo sąlyga – aktyvus prekių pardavimas mainais į auksą. Aukso atsargas sekinantis importas turi būti ribojamas.

13 Prancūzijos kariuomenės dydis Liudviko XIV valdymo laikotarpiu.

1. Apibūdink esminius absoliutizmo bruožus. Jiems pagrįsti pasitelk Liudviko XIV valdymo pavyzdžių (tekstas, **3**, **4**, **10**).
2. Nustatyk, kurias Europos valstybes valdė absoliutieji monarchai (žr. 9 p. **3**).
3. Kurie Prancūzijos visuomenės sluoksniai ir dėl ko rėmė Liudviko XIV valdymą?
4. Remkis temos tekstu, kitais informacijos šaltiniais ir apibūdink Liudviko XIV laikų palikimą **5**.
5. Kokių padarinių Prancūzijai bei Europai turėjo Liudviko XIV valdymas?
6. Paaiškink, kam Liudvikui XIV reikėjo tokios didelės kariuomenės **13**.
7. Dirbkite grupėmis. Patvirtinkite arba paneikite teiginį, jog Liudviko XIV valdymas Prancūzijai buvo naudingas.

2. Anglijos revoliucija

1 Iš parlamento „Teisių peticijos“. 1628 m.

Kuo nuolankiausiai kreipiamės į Jūsų Šviesiausiąją Didenybę ir prašome, jog ateityje joks reikalavimas dėl duoklės, aukojimo ar naujų mokesčių nebūtų tvirtinamas be parlamento sutikimo. Taip pat, kad joks asmuo, atsisakęs vykdyti reikalavimą, neturėtų dėl to aiškintis, būti trukdomas ar net areštuotas. Ir kad joks laisvas žmogus dėl anksčiau nurodytų priežasčių nebūtų suimtas ir pasodintas į kalėjimą.

D. Brückner, Das waren Zeiten 2, Regensburg, 2002, p.127.

2 Anglijos parlamento Bendruomenių rūmų posėdis. XVIII a. pradžia. paveikslas. Anglijos parlamentas sudarytas iš Bendruomenių ir Lordų rūmų.

KARALIUS	PARLAMENTAS
Absoliučiojo valdymo siekis	Karaliaus ir parlamento valdymas
Anglikonų bažnyčios vyravimas	Anglikonybės kritika, puritoniškumas
Mokesčių kėlimas, naujų įvedimas	Priešinamasis karaliaus mokesčių politikai

3 Karaliaus Karolio I ir parlamento konfliktas.

4 Anglijos karalius Karolis I. XVII a. vid. portretas.

Karaliaus ir parlamento konfliktas

Nuo XIII a. Anglijoje karalius valdžią dalijosi su parlamentu. Be jo pritarimo šalyje neįsigaliojo jokie įstatymai. Žemvaldžiai, pirkliai bei miestiečiai rėmė parlamentą, nes jis riboja karaliaus valdžią. Kilmingieji nenoriai tvirtino naujus mokesčius. Be to, nemažai žmonių išpažino **puritonizmą** – vieną iš protestantizmo krypčių, kurio atstovų buvo ir tarp parlamentarų. Puritėnai kovojo prieš karaliaus valdomą Anglikonų bažnyčią, prabangą joje. Didžiausiomis dorybėmis laikė kuklumą, darbštumą, dorovingumą.

XVII a. Anglijos sostas atiteko Stiuartų dinastijai. Jau valdovas Jokūbas I siekė sutelkti valdžią savo rankose, tačiau nesėkmingai. Sostą paveldėjęs jo sūnus **Karolis I** buvo griežtas absoliutizmo šalininkas. Parlamento patarimų jis klausė tik tada, kai jam buvo naudinga. Be to, nuolat skundėsi lėšų trūkumu valstybei valdyti.

Dėl monarcho noro įtvirtinti absoliutizmą, apriboti parlamento galias, skirtingų valdovo ir kai kurių parlamentarų religinių pažiūrų kilo nesutarimų. Karalius įsakė suimti jam prieštaraujančius parlamento narius. 1628 m. parlamentas kreipėsi į karalių su „Teisių peticija“, tarp kurios svarbiausių reikalavimų buvo siekis, kad be parlamento sutikimo nebūtų įvesti nauji mokesčiai, piliečiai nebūtų areštuojami be teismo nuosprendžio. Karolis I pripažino reikalavimą dėl naujų mokesčių, tačiau netrukus paleido parlamentą.

Daugiau nei dešimtmetį Karolis I valdė vienas. Būdamas anglikonas persekiojo puritonus. Mėginimai Škotijoje įvesti anglikonybę baigėsi škotų katalikų sukilimu. Norėdamas jį numalšinti Karolis I 1640 m. sušaukė parlamentą, kad šis skirtų pinigų kariuomenei nusamdyti. Parlamentas, istorijoje žinomas kaip Ilgasis, posėdžiavo net tryliką metų. Jis nepakluso valdovo reikalavimams, atvirkščiai, – ėmėsi reformų. Išlaisvino įkalintus puritonus, suėmė karaliaus patarėjus, keletą jų nuteisė mirti, iš parlamento pašalino karaliui ištikimus vyskopus. Paskubomis priėmė įstatymą,

5 Parlamento kariuomenės pergalė prieš karaliaus šalininkus Nesbio mūšyje 1645 m. laikoma lūžio tašku Anglijos pilietiniame kare.

draudžiantį paleisti parlamentą be jo pritarimo, pareikavo teisės vadovauti kariuomenei. Galiausiai parlamento dauguma priėmė sprendimą perimti valdžią šalyje. Nuo Ilgojo parlamento sušaukimo Anglijoje prasidėjo revoliucija.

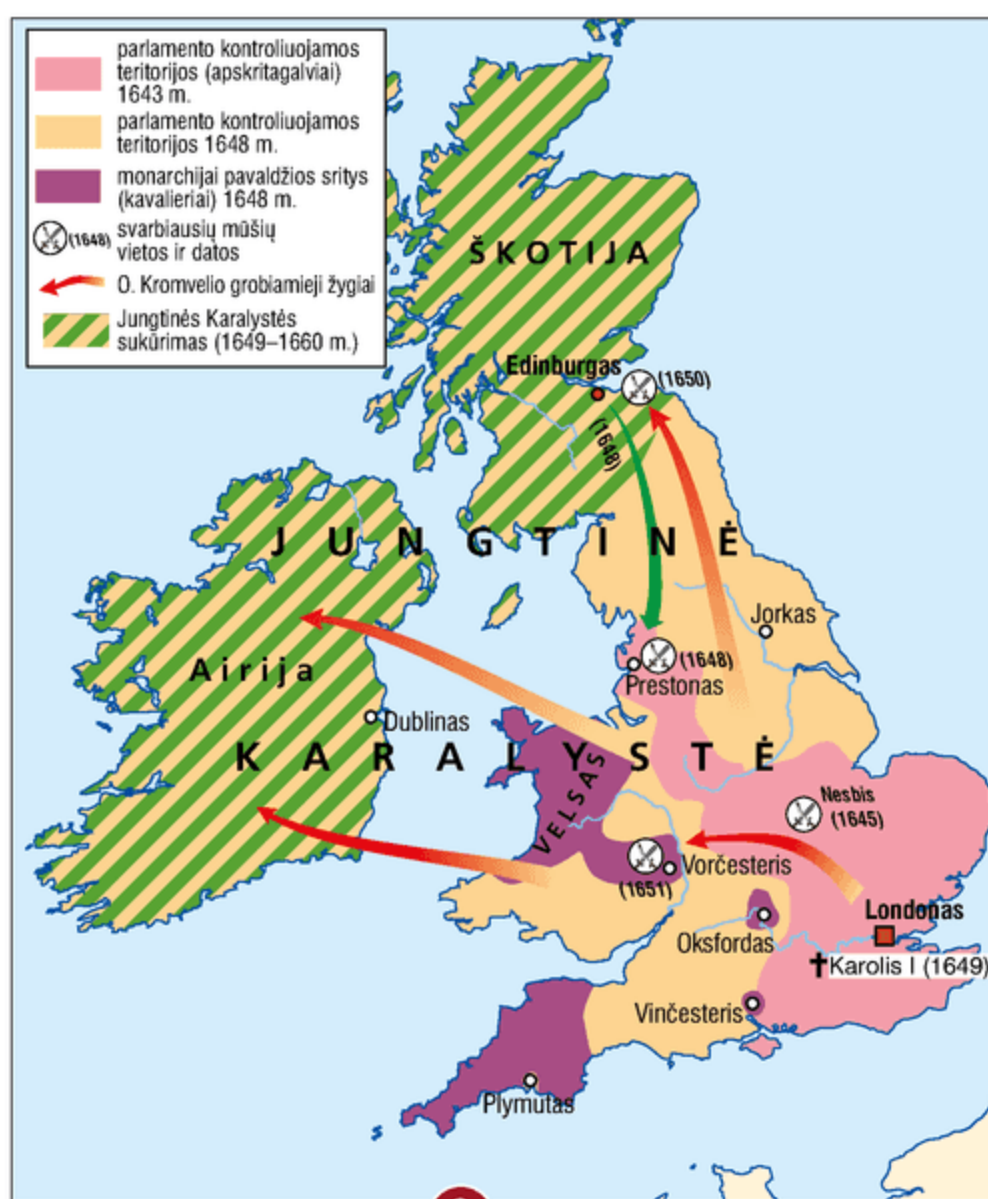
Pilietinio karo liepsnose

Nesitaikstydamas su parlamento sprendimais Karolis I ėmė telkti kariuomenę. Prasidėjusi **revoliucija** peraugo į **piliėtinį kārą** (žr. 17 p. **13**).

Į kovą stojusį Karolį I rėmė Anglijos šiaurės ir vakarų grafysčių diduomenė, bajorai, gyventojai anglikonai bei katalikai. Karaliaus šalininkai vadinti kavalieriais, nes nešiojo puošnius rūbus, įspūdingas garbanotas šukuosenas ar jas atitinkančius perukus pabrėždami paramą aristokratijai. Parlamento šalininkais tapo Lūndono gyventojai, rytų ir pietryčių grafysčių puritonai, karaliaus priešininkė Škōtija. Parlamentas turėjo daugiau lėšų ir gausesnę armiją, taip pat laivyną, užtvėrusį karaliui pagalbą iš užsienio. 1645 m. Karolio I armija sutriuškinta, jis paimtas į nelaisvę.

Pilietiniame kare iškilo kariuomenės vadas, smulkusis dvarininkas **Oliveris Kromvelis**, priklausantis ypač griežtų pažiūrų puritonams, vadinantiems save „Dievo kariais“. Ši kovinga, drausminga naujoviško tipo kariuomenė, kurios pagrindą sudarė kavalerija, ir nulėmė pilietinio karo baigtį. O. Kromvelis šalyje įgijo įtaką bei autoritetą.

Dėl karaliaus likimo kilo kiviŗčas tarp parlamento ir O. Kromvelio. Grasindamas armija jis iš parlamento pašalino monarchijos šalininkus. Karolio I teismo procese O. Kromvelis pareiŗkė, kad „nukirs karaliaus galvą kartu su karūna“. 1649 m. Karolis I nuteistas mirti už „nusikaltimus tautai“. Vieŗa egzekucija įvykdyta – nukirsta galva – vienoje iš Lūndono aikŗčių. Įvykdytas istorinis nuosprendis: pirmą kartą valdovas nubaustas mirties bausme už nusikaltimus tautai. Negana to, kiti Europos valdovai suvokė, kad ir juos gali iŗtikti panaŗus likimas. Karolio nukirsdinimas buvo svarbus lūŗis Anglijos istorijoje. Pirmą kartą panaikinta monarchija ir valstybė tapo **parlamenteine respūblika**, valdoma parlamento.

6 Anglijos pilietinis karas. XVII a. vidurys.

7 Permainos Anglijoje nukirsdinus karalių. XVII a.

Nutarta, kad valdžios sutelkimas vien karaliaus rankose yra tautos nepageidaujamas ir kelia grėsmę jos laisvei bei visuomeniniams interesams. Karaliaus valdžia buvo naudojama prieš valdinius ir stiprinama ribojant jų laisves.

Neviršydamas savo įgaliojimų parlamentas nutaria, jog nuo šiol Anglija kartu su visomis teritorijomis skelbiama respublika ir laisva valstybe. Aukščiausioji valdžia priklausys tautai. Tauta per savo atstovus parlamente ir jo skiriamus ministrus bei tarnautojus valdys kraštą be karaliaus ir Lordų rūmų pagalbos.

G. Wojciechowski, *Historia II*, Poznań, Arka, 2000, p. 74.

2. Anglijos revoliucija

8 O. Kromvelis, vaizduojamas kaip karalius. XVII a. II pusės karikatūra.

10 1651 m. medalis, vaizduojantis parlamento posėdį be karaliaus, kurio vietą užima parlamento pirmininkas. Užrašas skelbia: „Su Dievo palaiminimu laisvė atkurta!“

11 Iš Anglijos teisių bilio. XVII a. pab.

Karaliaus valdžios siekimas atidėti įstatymų priėmimą arba jų vykdymą be parlamento sutikimo yra neteisėtas.

Karaliaus valdžios siekimas atleisti nuo įstatymų ar nuo jų vykdymo, o tokių dalykų praeityje pasitaikydavo, yra neteisėtas.

Rinkti pinigus karaliaus išdui ilgesnį laiką ir kitokiais būdais, negu yra leidęs parlamentas, prisidengiant išimtinę teisę, be parlamento sutikimo yra neteisėta.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 87.

9 Karolio I nukirsdinimas. XVII a. paveikslas. Pirmą kartą pasaulio istorijoje monarchui įvykdyta mirties bausmė įbaugino daugelį Europos šalių valdovų. Negana to, Karolis I nukirsdintas viešai, vienoje iš Londono aikščių.

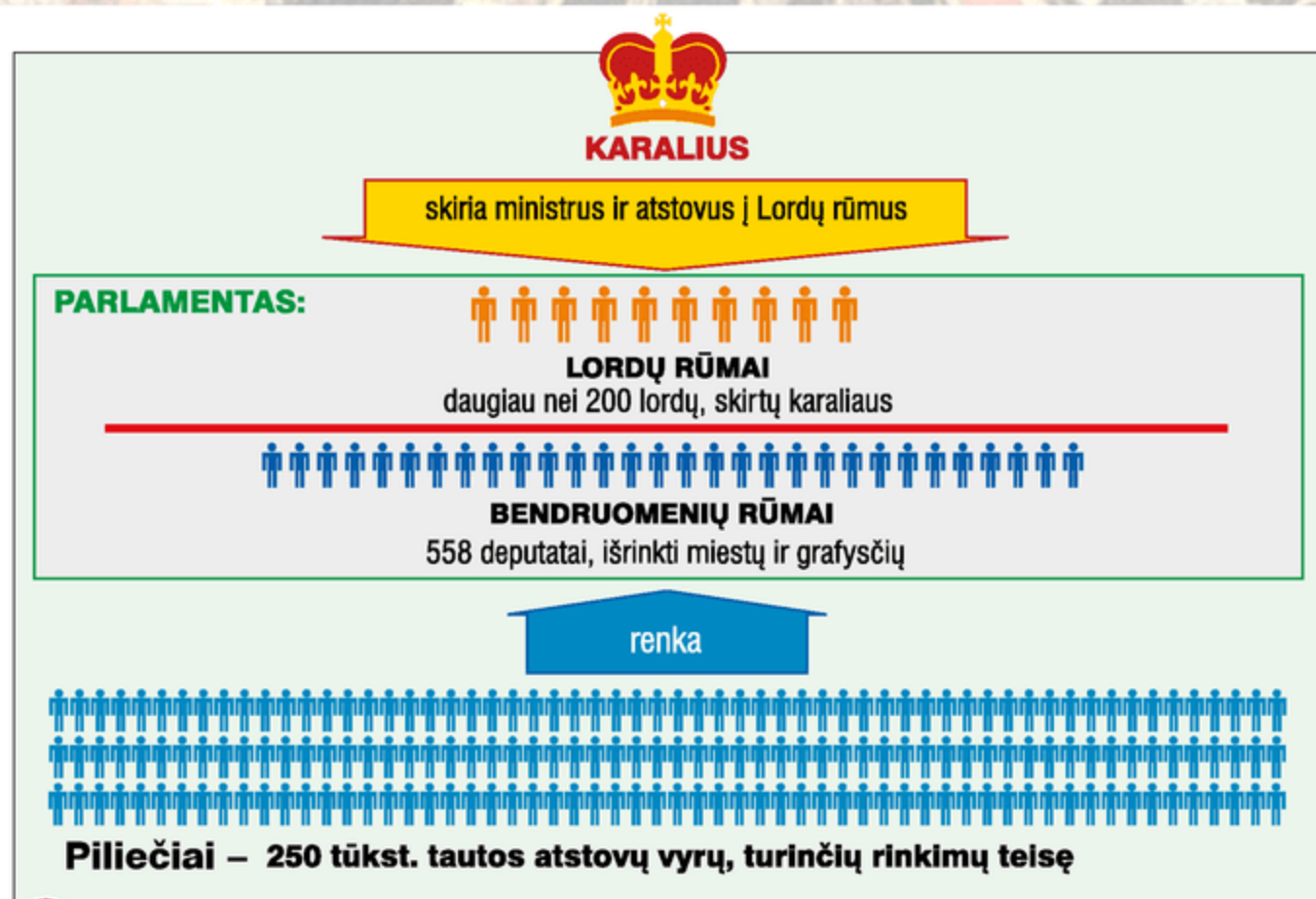
Respublika ar diktatūra?

Įvykdęs bausmę parlamentas paskelbė, kad „tauta po Dievo yra tikrasis valdovas“. Panaikinti Lordų rūmai. Tačiau santvarkos pasikeitimas šaliai neatnešė ramybės. Vy-ravo teisinis chaosas, parlamento vadovai ir kariuomenės vadai varžėsi dėl valdžios, šalis laikinai neteko dalies kolonijų, Aėrija ir Škėtija siekė sugrąžinti monarchiją. Naudodamasis tokia situacija ir siekdamas perimti šalies valdymą O. Kromvelis „pri-ėmė“ vieno iš karininkų siūlymą tapti **lėrdų protėktoriumi** – šalies vadovu, kuriam priklauso visa valdžia. Taip įvesta karinė **diktatūra**.

Valstybėje įsivyravo griežta, puritėniškus papročius atitinkanti tvarka. Diktato-rius rėmėsi „skaldyk ir valdyk“ principu, neretai pasitelkdavo karinę jėgą. Visuo-menės gyvenimo laisvę ribojė griežtos taisyklės. Valdžia uždarė teatrus, sutrumpi-no smuklių darbo laiką, reikalavo lankyti pamaldas. Smerktas dykinėjimas, praban-ga, skatinta skaityti Bibliją.

Škotams atsisakius pripažinti respubliką, visą šalies teritoriją užėmė Ąnglijos kariuomenė. Panašus likimas ištiko Aėriją, kurią O. Kromvelio kariai ypač siaubė, griovė namus, degino pasėlius. Prievartos, žudynių išsekinti airiai mirė nuo ligų, bado. Saloje beveik perpus sumažėjo gyventojų. Iš katalikų nusavintos žemės val-dos, o jie patys versti tapti naujų viešpačių protestantų valdiniais. Iš čia šaknys airių katalikų ir protestantų tarpusavio priešiško, kuris neišblėso iki mūsų dienų. Vieš-pataujant O. Kromveliui, Ąnglija, Škėtija ir Aėrija pirmą kartą tapo viena valstybe – Jungtinė Karalystė.

Būdamas diktatoriumi, kuriam pakluso galinga kariuomenė ir laivynas, O. Krom-velis turėjo didesnę valdžią nei iki tol karalius. Nors parlamentas veikė, tačiau besą-lygiškai vykdė diktatoriaus nurodymus. O. Kromvelis ne tik pasiskelbė lordų pro-tektoriumi iki gyvos galvos, bet ir patvirtino šį titulą kaip paveldimą. Tai reiškė ga-lutinį respublikos santvarkos žlugimą.

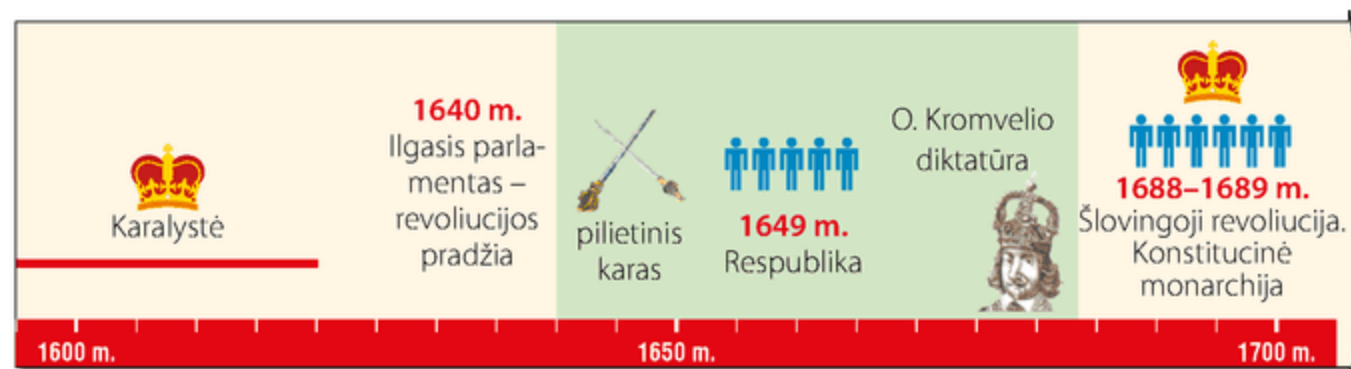
12 Konstitucinės monarchijos veikimo schema Anglijoje 1689 m.

Šlovingoji revoliucija

Po O. Kromvelio mirties dešimtmetį kentėję diktatoriaus valdžią gyventojai vėl panorą karaliaus ir parlamento bendro valdymo. Į sostą pakviestas nukirsdintojo karaliaus sūnus ir jo įpėdinis vėl siekė absoliučiosios valdžios. Todėl parlamentas 1688 m. sostą pasiūlė Olandijos valdovui **Vilhelmui Oraniečiui**. Jis į sostą įžengė nepraliejęs kraujo. Anglijos istorijoje šis įvykis žinomas kaip šlovingoji revoliucija. Vilhelmas pasirašė Teisių bilį, ribojantį karaliaus valdžią.

Juo Anglijos parlamentui ir piliečiams garantuotos svarbios politinės teisės. Leisti ir atšaukti įstatymus buvo galima tik pritariant laisvai renkamam ir netrukdomam parlamentui. Jo nariai galėjo kalbėti ką nori. Be parlamento sutikimo jų teisti negalėjo niekas. Karaliui uždrausta taikos metu laikyti kariuomenę. O nepriklausomi teismai privalėjo žiūrėti, kad būtų laikomasi įstatymų. Remiantis jais, be teisėjo nutarimo niekas negalėjo būti nubaustas arba įkalintas. Teisių bilis Anglijoje įstatymais įtvirtino **konstitucinę monarchiją** ir grąžinti absoliutizmo jau nebuvo galima.

Absoliučiąją monarchiją viešpatavimo Europoje laikais Anglijos parlamentas išsikovojo stiprią politinę įtaką, o piliečiai – teises ir laisves, kokių dauguma žemyno valstybių gyventojų neturėjo. To meto šviesuoliai Anglijos valdymo formą laikė pavyzdine.

13 Anglijos valstybės politinė raida XVII a.

Diktatūra – jokių įstatymų nevaržoma vieno asmens ar grupės asmenų valdžia.

Konstitucinė monarchija – valstybės valdymo forma, kai monarcho valdžią riboja konstitucija. Egzistuoja valdžių pasidalijimas: monarchas yra vykdomosios valdžios galva, o parlamentas – įstatymų leidžiamosios.

Lòrdas protèktorius – Anglijos revoliucijos vadovo titulas, diktatoriaus atitikmuo. Lordo protektoriumi po karaliaus Karolio I nukirsdinimo pasiskelbė O. Kromvelis.

Parlamenteinė respùblika – valdymo forma, kai aukščiausiąją valdžią turi parlamentas.

Piliètinis kãras – ginkluota tos pačios šalies gyventojų kova.

Puritonizmas – kalvinizmui artima protestantizmo kryptis Anglijoje, reikalavusi anglikonybę pakeisti kalvinizmu.

Revoliucija – esminis valstybės santvarkos pakeitimas dalyvaujant daugumai valstybės piliečių.

1. Išvardyk Anglijos revoliucijos priežastis. Nurodyk, tavo numone, svarbiausią **3**.
2. Apibūdink Anglijos pilietinio karo eigą. Kuo šiame kare svarbus O. Kromvelio vaidmuo?
3. Kodėl taip vaizduojamas O. Kromvelis **8**? Remkis vadovėlio tekstu ir atsakymą pagrįsk.
4. Išnagrinėk **1** ir **7**. Kuris iš šaltinių pasisako už parlamentinės respublikos, o kuris už parlamentinės monarchijos idėją? Atsakymą pagrįsk.
5. Pasamprotauk, kodėl Anglijoje neįsitvirtino parlamentinės respublikos valdymo forma.
6. Nurodyk, kaip Teisių bilis riboja karaliaus valdžią **11**.
7. Dirbkite grupėmis. Įvardykite absoliučiosios ir konstitucinės monarchijos, diktatūros ir parlamentinės respublikos skirtumus.

3. Apšvietos epocha

Proto galios išaukštinimas
Žmogaus valdžios gamtai pabrėžimas
Pastangos protu paaiškinti ir pakeisti pasaulio tvarką
Niekinamasis požiūris į religingumą
Prietarų, neišsimokslinimo kritika
Niekinamasis požiūris į viduramžius
Siekis sukurti idealią visuomenę ir valstybę
Domėjimasis viso pasaulio istorija ir kultūra
Kuriama daugiausia prancūzų kalba
Kosmopolitizmas

1 Apšvietos kultūrinio sąjūdžio bruožai.

2 Geometrijos kabinetas Paryžiuje. XVIII a. dailininko piešinys. Apšvietos epochoje ypač madinga tapo studijuoti tiksluosius ir gamtos mokslus.

1687 m. Izaokas Niutonas paskelbė visuotinės traukos ir judėjimo dėsnius.

1714 m. Gabrielis Danielis Farenheitas išrado gyvsidabrio termometrą.

1752 m. Bendžaminas Franklinas įrodė, kad žaibas yra galinga elektros iškrova; išrado žaibolaidį.

1783 m. Prancūzai broliai Žozefas ir Etjenas Mongolfjė pakėlė į dangų pripildytą įkaitinto oro balioną, kuriuo gali skristi ir žmonės.

3 XVII a. II pusė–XVIII a. svarbiausi mokslininkų laimėjimai.

„Turėk drąsos naudotis savo protu“

XVII–XVIII a. Vakarų Europos mokslininkai pasiekė reikšmingų laimėjimų. Naujais atradimai leido paaiškinti nemažai gamtos reiškinių. Plito požiūris, jog pasaulio paslaptis perprasti kur kas labiau padėtų kritiškas mąstymas ir mokslo tyrimai, o ne religinės tiesos. Mokslininkai tikėjo, kad netrukus pavyks padaryti dar didesnę nuostabą keliančių išradimų. To meto laikraščiuose rašyta, jog žmogaus gyvenimo trukmę pavyks pratęsti iki kelių šimtmečių, o susisiekimui jūrose bus naudojami banginiai.

Keitėsi požiūris ir į visuomenę, valstybę. Išsilavinę žmonės kritikavo absoliutųjį valdymą, luomų nelygybę. Jų tikinimu, protas vertingesnis už aukštą kilmę, o visų nelaimių priežastys – žmonių tamsumas, išsikeroję prietarai.

Siekimas pasitelkus protą ir švietimą pakeisti pasaulį tapo galingu kultūriniu sąjūdžiu – **Apšvietà**. Jos idėjų skleidėjus imta vadinti **švietėjais**. Rašytojai, filosofai, ekonomistai kvietė šviesti visuomenę. Jie tikėjo, kad, padaugėjus išsilavinusių žmonių, atsirastų galimybė sukurti teisingesnę visuomenę, kurioje gyventų laisvi ir laimingi žmonės. Karališkuoju gyvenęs vokiečių filosofas **Immanuelis Kantas** sakė: „Išdrįsk būt protingas! Turėk drąsos naudotis savo protu“.

4 Iš Immanuelio Kanto straipsnio „Atsakymas į klausimą „Kas yra Švietimas?“ XVIII a. II pusė

Švietimas yra žmogaus išvadavimas iš nesavarankiškumo, dėl kurio žmogus pats kaltas. Nesavarankiškumas yra negebėjimas naudotis savo protu kitų nevadovaujamam. O žmogus pats kaltas dėl to, jei nesavarankiškumo priežastis yra ne proto stoka, bet stoka pasiryžimo bei drąsos naudotis savo protu kitų nevadovaujamam. Turėk drąsos pats naudotis savo protu! Toks yra švietimo šūkis. Tingumas ir bailumas – štai priežastys, dėl kurių tokia didelė dalis žmonių vis dėlto mielai visą gyvenimą lieka nesavarankiški, nors gamta juos jau seniai išlaisvino nuo kitų vadovavimo. Štai kodėl kitiems taip nesunku pasidaryti jų globėjais. Juk taip patogiu būti nesavarankiškam.

Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai, Vilnius, Mintis, 1987.

Visuomenės pertvarkymo idėjos

Visuomenės pertvarkymo idėjas pirmieji ėmė skelbti Anglijos ir Prancūzijos švietėjai. Anglų filosofas **Džonas Lokas** aiškino, kad valdžia kyla iš valdovo ir jo valdinių nerašyto susitarimo. Jį filosofas vadino visuomenės sutartimi. Mąstytojas manė, kad valdžia priklauso tautai. Jos išrinktų atstovų leidžiami įstatymai privalo ginti prigimtines žmogaus teises: gyvybę, laisvę ir nuosavybę. Jis taip pat teigė, jog visi žmonės turi būti laisvi, lygūs ir nepriklausomi.

Prancūzų bajoras **Šarlis Luji Monteskiė** pasisakė prieš absoliučiąją monarchiją. Jo manymu, valdžia turi būti ne tik renkama, bet ir padalyta. Tik trys viena nuo kitos nepriklausomos valdžios – įstatymų leidžiamoji (parlamentas), vykdomoji (karalius ir vyriausybė) bei teisminė (teismai) – gali užtikrinti kiekvieno žmogaus teises ir užkirsti kelią galimiems valstybės pareigūnų piktnaudžiavimams (žr. Metodas, 39 p. **B**). Prancūzų filosofas **Žanas Žakas Ruso** teigė, jog patirianti priespaudą tauta turi teisę sukilti, nes valdovas pažeidžia visuomenės sutartį. Ž. Ž. Ruso nepitarė turtinei žmonių nelygybei. Geriausia santvarka jis laikė respubliką, kurioje visą valdžią renka piliečiai.

Mokslo laimėjimai įkvėpdavo švietėjus mąstyti vis laisviau. Imta kaskart drąsiau kritikuoti Katalikų bažnyčią, religiją, abejoti visuotinai pripažintomis tiesomis, atvirai svarstyti opius visuomenės ir valstybės gyvenimo klausimus. Visoje Europoje plito slapotos **laisvųjų mūrininkų (masonų)** draugijos. Šio judėjimo nariai skelbė prigimtines žmogaus teises į laisvę ir lygybę, kėlė savitarpio pagalbos, religinės tolerancijos, dorovinio tobulėjimo, švietimo ir labdaros idėjas. Daug garsiausių to meto Europos žmonių priklausė masonams.

7 Ž. Ž. Ruso veikalo ištrauka. XVIII a. II pusė

Esminis ir neišvengiamas trūkumas, dėl kurio monarchija visada yra žemiau už respublikinį valdymą, tas, kad pastarajame tautos balsas beveik visuomet į pirmąsias vietas iškelia tikrai apsišvietusius ir gabių žmones, kurie jas užima garbingai; o monarchijoje iškylantys asmenys dažniausiai tėra smulkūs riaušininkai, niekingi apgavikai, intrigantai, kurių apgailėtini talentėliai padeda jiems pasiekti rūmuose aukštą vietą, bet tik tam, kad parodytų tautai savo kvailumą. Tauta pasirinkdama klysta kur kas rečiau už valdovą; ir tikrai nusipelnęs žmogus monarchijoje užima ministro postą beveik taip pat retai, kaip kvailys – vyriausybės vadovo postą respublikoje.

Filosofijos istorijos chrestomatija: Naujieji amžiai, Vilnius, Mintis, 1987, p. 340.

5

„Ponios Žofren salonas Paryžiuje“. Centre – marmurinis Voltero biustas. XVIII a. pab. dailininko paveikslas. Apšvietos epochos simboliais tapo inteligentų susibūrimo vietos – salonai ir kavinės, kur žmonės rinkosi aptarti naujų idėjų, paskaityti laikraščių.

	Įstatymų leidžiamoji valdžia	Įstatymų vykdomoji valdžia	Teisminė valdžia	
Absoliutizmas	karalius	karalius	karalius	Absoliučioji monarchija
Valdžių padalijimas				
Š. L. Monteskiė	Tautos suverenitetas. Aukščiausia valdžia priklauso tautai.	karalius	teismai	Konstitucinė monarchija
Ž. Ž. Ruso	Tautos suverenitetas. Aukščiausia valdžia priklauso tautai.	tautos valdymas	teismai	Respublika

6

Valstybės santvarkos pagal absoliutizmą ir švietėjus.

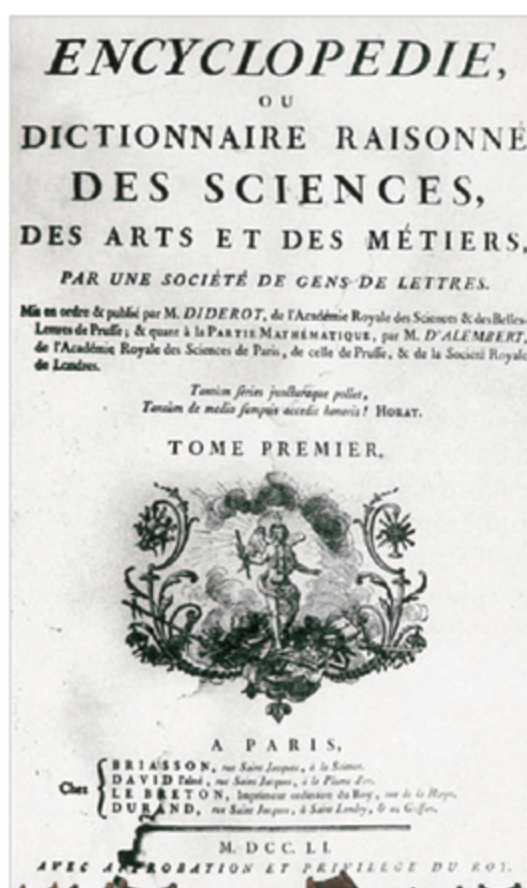
8

Medalio su masonų simboliais. XVIII a. pabaiga.

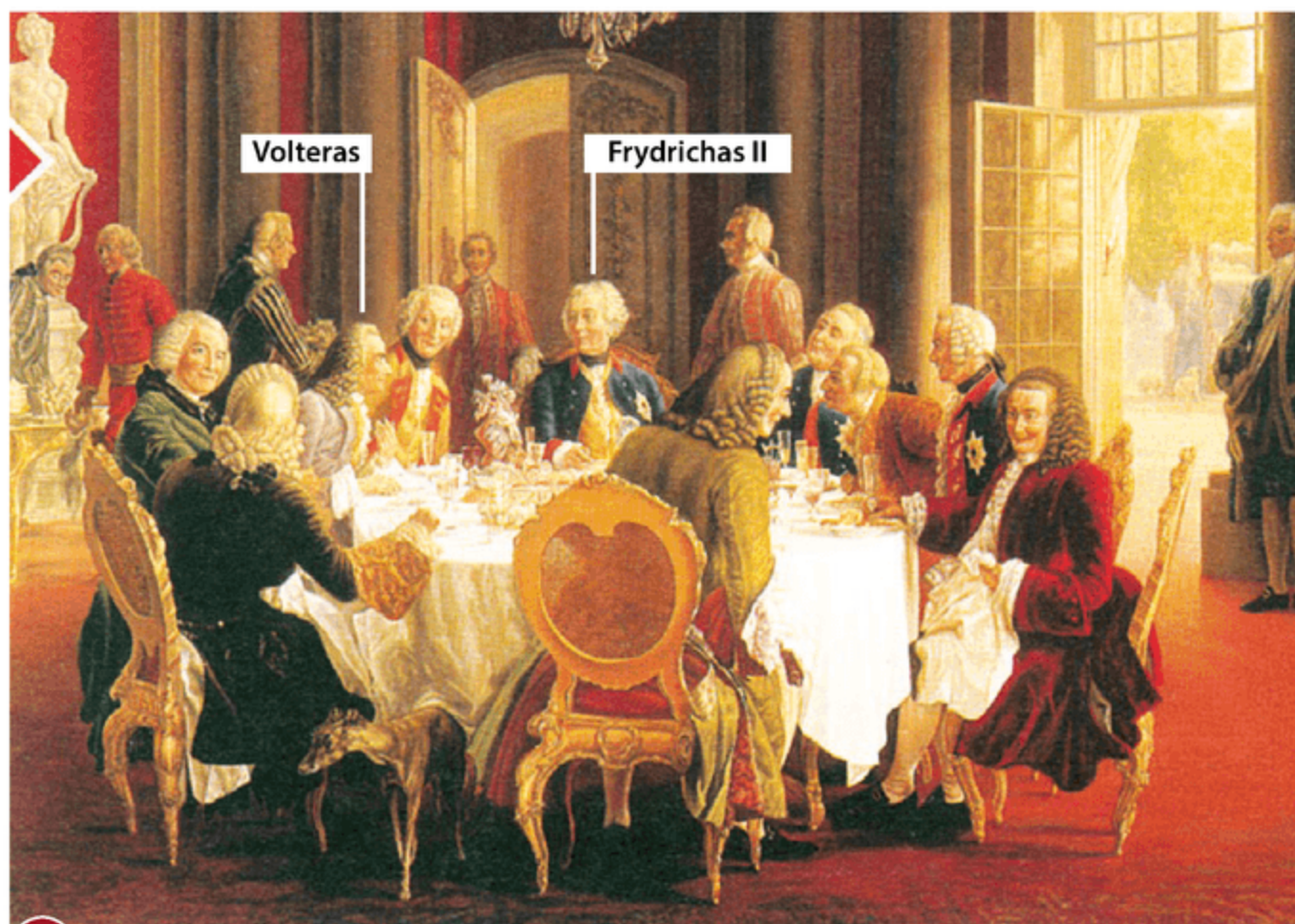
3. Apšvietos epocha

Baudžiamųjų įstatymų švelninimas, mirties bausmės taikymo apribojimas ir kankinimų tardant uždraudimas
Pramonės, prekybos ir žemdirbystės rėmimas, baudžiosios palengvinimas arba panaikinimas
Finansų tvarkymas taupant lėšas ir vienodžiau paskirstant mokesčius, pirmiausia labiau apmokestinant bajoriją
Švietimo plėtojimas, naujų mokyklų steigimas
Religinio pakantumo įstatymų priėmimas
Bažnyčios įtakos ir žemėvaldos mažinimas, vienuolynų uždarymas

9 Valstybės pertvarkymai pagal apšviestąjį absoliutizmą.

11 Enciklopedijos tomų ir antraštinis lapas. XVIII a. vidurys.

10 Volteras šnekučiuojasi su Prūsijos karaliumi Frydrichu II Didžiuoju. XIX a. vid. vokiečių dailininko paveikslas. Apšviestojo absoliutizmo reformas vykdančias Prūsijos valdovas rėmė įžymius Europos mokslininkus ir menininkus. Ilgą laiką jis susirašinėjo su prancūzų filosofu Volteru ir pakvietė jį pavišėti savo dvare. Frydrichas II rūpinosi savo valdinių gerove. Jis tikino, kad valdovas yra „pirmasis valstybės tarnas“.

Apšviestasis absoliutizmas – „sostų ir filosofų sąjunga“

Ne visi švietėjai pritarė žmonių lygybei ir monarchijos nuvertimui. Prancūzų rašytojas ir filosofas **Volteras** palaikė **apšviestojo absoliutizmo** idėją. Jo manymu, asmenys ir minties laisvę gali užtikrinti apsišvietę monarchai, valdantys ne pagal įgeidžius, bet taip, kaip liepia protas. Volteras smerkė žiaurius įstatymus, piktnaudžiavimą valdžia, kankinimus, religinę netoleranciją, bet pripažino, kad žmonėms būtina tikėti Dievą. Kitaip pasaulyje nebus tvarkos. Žinomi jo žodžiai: „Jeigu Dievo nebūtų, jį reikėtų išgalvoti“.

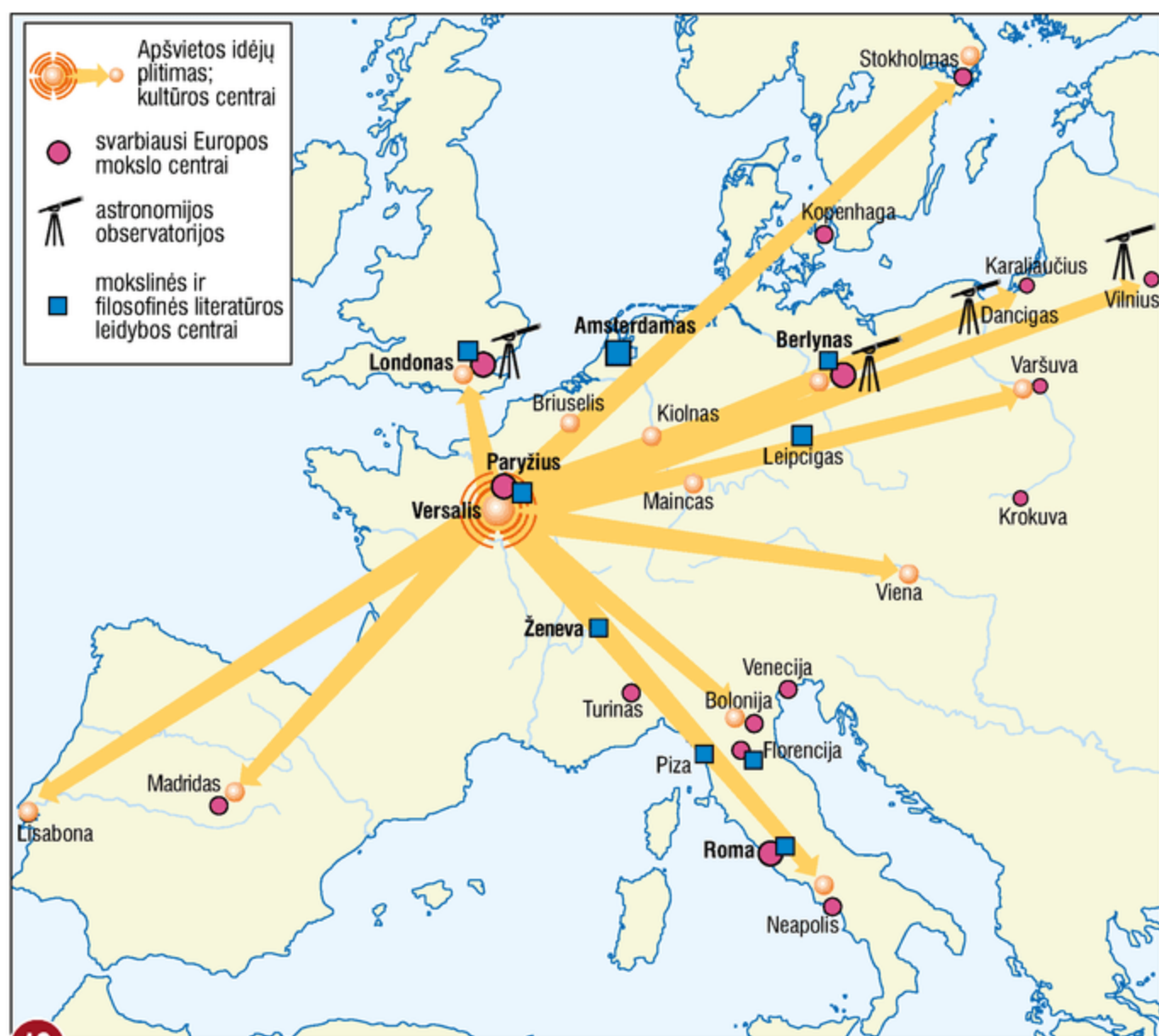
Voltero ir kitų švietėjų idėjos labai sudomino Europos valstybių valdovus. Atsižvelgdami į švietėjų patarimus karaliai ėmėsi reformų. Prūsijos, Austrijos ir kitų Europos šalių valdovų bei švietėjų bendradarbiavimas pavadintas „sostų ir filosofų sąjunga“. Tačiau valdovų reformos buvo nepakankamos, vienus ir neilgalai. Ilgainiui švietėjai nusivylė karaliais, o karaliai – savo filosofais.

12 Enciklopedijos sudarytojas Deni Didro apie šio veikalo tikslą. XVIII a. II pusė

Enciklopedijos tikslas yra surinkti išbarstytas po pasaulį žinias; atskleisti jų bendrą sistemą žmonėms, su kuriais gyvename, ir perteikti tiems, kurie ateis po mūsų, kad praėjusių amžių darbai neliktų be naudos būsimiems amžiams; kad mūsų palikuonys, tapę mokytesni, taptų ir dorybingesni bei laimingesni ir kad nenumirtume nenusipelnę žmogaus vardo.

Ypač nereikia išleisti iš akių vienos prielaidos – tai, kad jeigu pašalinsime žmogų, mąstančią būtybę, nuo žemės paviršiaus, iš šio pakilaus ir didingo gamtos reginio teliks liūdna ir nebyli scena. Pasaulis nuščius, jį užvaldys tyla ir naktis.

Jie kūrė pasaulio istoriją. Nuo Renesanso iki Švietimo epochos, Vilnius, Rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 277.

13 Apšvietos idėjų plitimas XVIII a. Europoje.

Apšviestasis absoliutizmas – švietėjų idėjomis grindžiamos ir XVIII a. Europos valstybių monarchų vykdytos reformos.

Apšvietà – XVIII a. Europoje kilęs kultūrinis sąjūdis. Pagrindinis jo tikslas – pasitelkus protą ir švietimą, sukurti laisvų, laimingų žmonių visuomenę. Dar vartojamas švietimo terminas.

Enciklopedija – mokslinis informacinis leidinys, kuriame pateikiama žinių iš visų arba kai kurių mokslo, meno, istorijos, praktinio gyvenimo sričių.

Kosmopolitizmas – pažiūros, teigiančios, kad žmogaus tėvynė yra ne atskira valstybė, bet visas pasaulis. Tautinius skirtumus kosmopolitai laiko nereikšmingais.

Laisvieji mūrininkai (masonai) – nuo XVIII a. Europoje paplitusios draugijos. Masonų tikslas buvo kelti žmonių dorovę ir vienyti juos broliškos meilės, lygybės bei savitarpio pagalbos ir ištikimybės pagrindais.

Švietėjai – Apšvietos idėjų kūrėjai ir platintojai.

Apšvietos reikšmė

Apšvietà lėmė didelius Europos mokslo ir švietimo pokyčius. Karaliai ir turtingi žmonės rėmė mokslo tyrimus, imta rengti viešus eksperimentus, tapo madinga skaityti mokslininkų parašytas knygas. Augo raštingų žmonių skaičius. Kadangi dauguma švietėjų kilę iš Prancūzijos, plito prancūzų kalba. Išsilavinę europiečiai bendravo ir susirašinėjo jau ne lotyniškai, o prancūziškai. Įvairių tautybių žmonės vienijo ir **kosmopolitizmas** – pažiūros, kad žmogaus tėvynė yra ne atskira valstybė, bet visas pasaulis. „Aš esu pasaulio pilietis, netarnauju nei Prancūzijos karaliui, nei imperatoriui, aš tarnauju tik tiesai“, – teigė prancūzas Pjeras Beilis.

Vienu iš įžymiausių Apšvietos epochos laimėjimų laikoma prancūzų filosofo **Deni Didro** pastangomis išleista **enciklopedija**. 28 didžiuliuose tomuose buvo sukauptos visos to meto mokslo, meno ir technikos žinios. Enciklopedijai straipsnius rašė garsiausi mokslininkai, filosofai, tarp jų ir LDK didikas Mykolas Kleopas Oginskis.

Apšvietà paliko gilų pėdsaką žmonijos istorijoje. Žmonių gyvenimas ir mąstymas XVIII a. taip pasikeitė, jog visam laikotarpiui prigijo Apšvietos epochos vardas. Vis labiau imta abejoti karalių, Katalikų bažnyčios autoritetu, žmonės troško ryžtingų valstybių valdymo ir visuomenės gyvenimo pokyčių. Mintys apie prigimtines žmogaus teises, visuomenės sutartį, valdžių padalijimą ir teisę sukilti parengė dirvą didžiausioms to meto revoliucijoms.

1. Dėl ko kilo Apšvietos kultūrinis sąjūdis (2, 3)? Apibūdink esminius jo bruožus (1).
2. Paaiškink I. Kanto suformuluotą Apšvietos šūkį (4). Remkis argumentais ir įrodyk, kad jis aktualus ir šių laikų visuomenei.
3. Įvardyk esmines Dž. Loko, Š. L. Monteskjė ir Ž. Ž. Ruso idėjas (tekstas, 6). Kodėl jų nepalaikė to meto Europos monarchai?
4. Kurią valdymo formą ir dėl ko priimtinesne laikė Ž. Ž. Ruso (7)?
5. Ką vadiname apšviestuoju absoliutizmu? Skirk valstybės ir visuomenės gyvenimo sritis, kurias monarchai reformavo ir kurių – ne (9). Kokių išvadų iš to gali padaryti?
6. Išnagrinėk (12). Kokių tikslų siekė enciklopedijos sudarytojai? Remkis dabartinių Enciklopedijų pavyzdžiu ir pagrįsk šių veiklų reikšmę mokslui, menui ir pasaulio pažinimui.
7. Nurodyk svarbiausius Apšvietos epochos mokslo ir leidybos centrus, valstybes, kurių valdymui turėjo įtakos Apšvietos idėjos (13 ir 9 p. 3).

4. Kasdienis europiečių gyvenimas XVIII a.

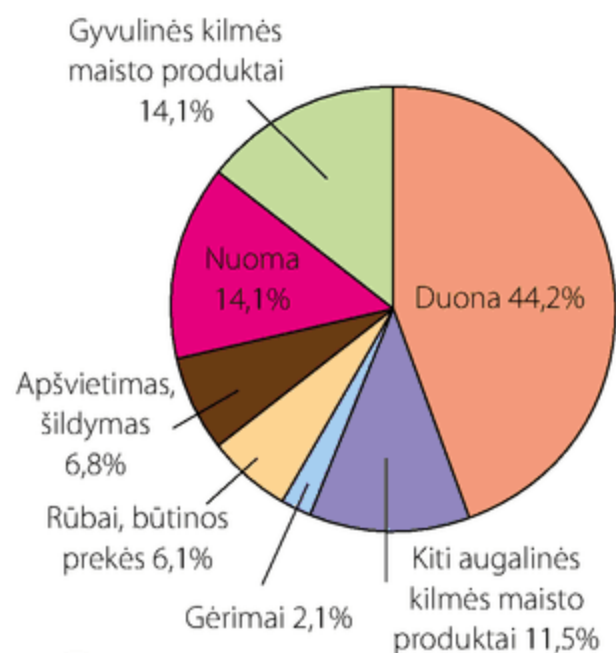
1 Varguolių butis kukli ir ankšta – ne tik gyvenamoji, bet ir darbo vieta (A). O turtingųjų namai buvo erdvūs ir prabangiai įrengti (B).

Luominė visuomenė ir šeima

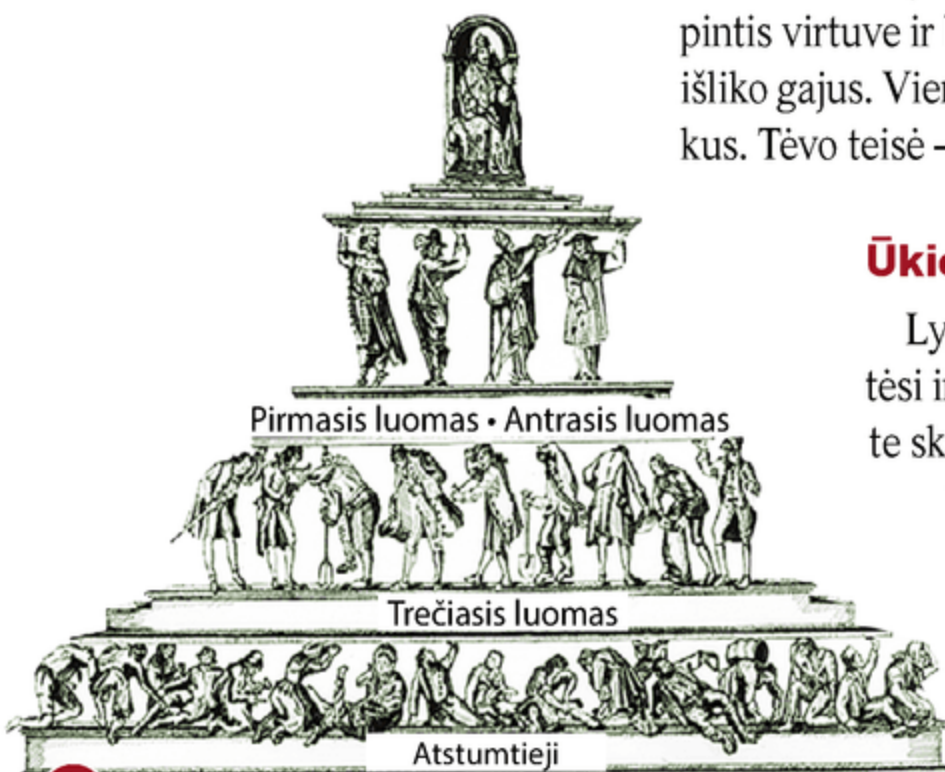
Nepaisant švietėjų kritikos, iki XIX a. visuomenė vis dar buvo susiskirsčiusi į luomus, o luominė santvarka aiškinta kaip Dievo nustatytoji, savaime suprantama, neginčytina. Kiekvienas luomas turėjo griežtai nustatytas teises ir pareigas. Luominių skirtumų atspindžiai išliko ir aprangos taisyklėse. Kiekvieno luomo atstovai galėjo dėvėti tik tam tikros spalvos ir sukirpimo rūbus.

To meto šeimą sudarė ne tik sutuoktiniai ir jų vaikai, bet ir seneliai, taip pat nevedę broliai ir netekėjusios seserys. Šeimos nariais laikyti ir tarnai bei tarnaitės, pameistriai bei mokiniai. Kas neturėjo namų, kur prisiglausti, buvo tarsi už visuomenės ribų, nesaugus. Tad priklausymas šeimai, kuriems nors namams buvo tarsi saugumo garantas.

Šeimoje kiekvienas žinojo savo vietą ir pareigas. Namų galva, atsakinga už kitus šeimos narius, ūkį, buvo vyras. Moteris išliko vyro valdžios šešėlyje, privalėjo rūpintis virtuve ir buities darbais. Požiūris į moterį, kaip į žmoną ir namų šeimninę, išliko gajus. Viena svarbiausių žmonos pareigų buvo gimdyti, auginti ir auklėti vaikus. Tėvo teisė – išrinkti naujagimiui vardą.

2 Penkių asmenų amatininko šeimos išlaidos XVIII a.

3 Visuomenės skirstymas į luomus. XVIII a. pab. raizinyas.

Ūkio pokyčiai

Lyginant su viduramžių laikotarpiu, XVIII a. žmonių gyvenimas keitėsi ir mieste, ir kaime. Nuolatinis nepriteklius ir gyventojų gausa mieste skatino dar labiau susitelkti kovoje dėl išlikimo.

Turtingųjų namai ir gyvenimo sąlygos itin skyrėsi nuo kitų miesto gyventojų. Miesto centre buvo turgavietė ir amatininkų dirbtuvės bei prekyvietės. Nors ir stumiami efektyvesnių manufaktūrų, daug kur, ypač Rytų Europoje, išliko cechai. Kaip ir anksčiau, amatininkai laikėsi griežtų cecho taisyklių, gamino nedaug, bet kokybiškai. Tačiau ūkio pokyčiai paliko vis ryškesnį pėdsaką:

4 Račiaus dirbtuvės kaime. XVIII a. raižinys.

5 XVIII a. pab. pamoka mokykloje. M. Krauso paveikslas.

daugėjo manufaktūrų, laisvai samdomų darbininkų. Daugelyje Europos šalių vis garbiau pradėta diskutuoti apie gildijų griežtų taisyklių panaikinimą, visišką prekybos laisvę. Tačiau tik nedaugelis valstybių tam ryžosi.

Dauguma Vidurio ir Rytų Europos šalių valstiečių iki XIX a. vis dar buvo baudžiauninkai, neturintys asmens laisvės, žemės nuosavybės, apkrauti duoklėmis ir mokesčiais. Kita vertus, tai jiems garantavo tam tikrą saugumą – galėjo tikėtis šeimininko paramos senatvės, ligos, užklupusio nederliaus atveju.

Darbo gausa ir skuba priklausė nuo metų laikų bei dvaro dydžio. Mat didesnių dvarų valstiečiai taip pat gamino produkciją miesto ar net užsienio rinkai. Dalis valstiečių namuose ėmė užsidirbti papildomai, kaip samdomi darbininkai gaminami įvairią produkciją. Žaliavų ir įrangą jie gaudavo iš užsakovo. Nors pagamintų prekių kokybė dažnai buvo prastesnė, tačiau, plečiantis manufaktūrų tinklui, samdomų darbininkų paklausa nuolat augo.

Gerėjantis visuomenės švietimas

Jau nuo reformacijos laikų pradėta vis daugiau dėmesio skirti švietimui. Mokyklos ir universitetai tapo būsimų valstybės pareigūnų kalve. Suvokta, kad viena iš valstybės klestėjimo sąlygų yra išsilavinę asmenys valstybės valdymo, ekonomikos ir karybos srityse.

XVIII a. apšviestojo absoliutizmo valdovai pradėjo įvesti privalomąjį mokymą. Visų visuomenės sluoksnių atstovai, mergaitės ir berniukai, turi įgyti išsimokslinimą. Augo pasaulietinių mokyklų skaičius, kurios rengė kasdieniam gyvenimui, mokė amatų ar prekybos verslo. Turtuolių vaikai naudojos privatiu mokytoju ir mokymosi namuose privilegija. Neturtingieji leido vaikus į pradinės mokyklas, tačiau labai nereguliariai, nes mokslas buvo mokamas. Be to, vaikai turėjo padėti tėvams prie ūkio ir buities darbų. Pradinės mokyklos suteikdavo menką mokslą. Mokiniai išmokdavo klusnumo, bažnytinių giesmių ir maldų bei šiek tiek skaityti ir rašyti. Apskritai svarbiausias to meto mokyklų tikslas buvo išugdyti klusnų bendruomenės narį.

6 XVIII a. pab. žalvarinė lentelė, skirta abėcėlei išmokti.

7 Mąstytojas ir pedagogas J. A. Komenskis apie išsilavinimo būtinybę visiems. XVII a. vid.

Ne tik turtingųjų ar pasiturinčiųjų, bet ir kilmingųjų, ir nekilmingųjų, turtingų ir vargšų berniukai ir mergaitės, nesvarbu, mieste ar miestelyje, kaime ar vienkiemyje gyvenantys, privalo lankyti mokyklą ir mokytis.

H. Hoffacker, *Materialien zum historisch-politischen Unterricht 4*, Stuttgart, 1982, p. 197.

4. Kasdienis europiečių gyvenimas XVIII a.

8 Kilmingųjų puota (A) ir valstiečių šventė (B). XVIII a. dailininkų darbai.

9 Mirties bausmė – pramoginis reginys?

XVII ir XVIII a. aukštuomenei gerą reikšė dalyvauti ir stebėti pagarsėjusias mirties bausmes: turtingi žmonės mokėdavo pasakiškus pinigus už langus, išeinančius į baudžiamąją aikštę. Prie šių langų garsiosios ponios lūkučiuodavo gulomis ištisas valandas. Ponia Sevinjė kaip specialistė stebėdavo visus kankinimus ir mirties bausmes. Kai į ešafotą vedė garsiąją nuodytoją markizę Brenviljė, aplink ją spietėsi tokia aukštuomenės minia – grafienės ir markizės, kad eitynės negalėjo judėti į priekį.

E. Fuksas, *Galantiškasis amžius, Vilnius, Mintis, 1997, p. 396.*

Šventės ir laisvadieniai

Šventės buvo neatsiejama to meto visuomenės gyvenimo dalis. Daugiausia ir svarbiausių švenčių sielos su bažnytiniu kalendoriumi. Velykos, Sekminės, Kalėdos, daugybė šventųjų garbei skirtų dienų, altoriaus pašventinimas ir procesijos, iš viso daugiau kaip 100 dienų per metus, kai buvo švenčiama, dirbami tik būtiniausi darbai. Tiesa, protestantų bendruomenės šventė mažiau.

Svarbi švenčių dalis buvo įvairios mugės. Jos sutelkdavo visą bendruomenę. Mugėse buvo ne tik perkama ir parduodama, sudaromi sandoriai, galėjai pavalgyti ir išgerti, pašokti. Čia sužinomos karščiausios naujienos, vyko muzikantų, šokėjų pasirodymai, teatro vaidinimai ir daugelis kitų pramogų.

Žmonės taip pat šventė sezoninių darbų pradžią ir pabaigą, metų laikų kaitą, pavązdžiui, žiemos palydėtuves. Švenčių papročiai ir tradicijos skirtinguose regionuose skyrėsi. O kur dar šeimos šventės, kurios galėjo būti linksmos ir liūdnos: krikštynos, vestuvės ar laidotuvės sutelkdavo šeimą ir bendruomenės narius bažnyčioje. Vėliau buvo rengiami šventiniai arba gedulingi pietūs. Savitarpio pagalbos ir bendrumo jausmas to meto visuomenėje buvo labai svarbus.

XVIII a. pamažu įsigalėjo valstybinių švenčių tradicija. Tai buvo valdovų siekis pabrėžti savo valdžią prieš valdinius. Pirmosiomis valstybinėmis šventėmis skelbta, pavyzdžiui, sosto įpėdinio gimimas, valdovo karūnacija, vestuvės ar net mirtis.

Kasdienė kova už išlikimą

Didžioji dalis to meto visuomenės gyveno nepalankioje aplinkoje. Ūkio krizė, kurią sukeldavo dažni nederliai, karai, gamtos nelaimės gyventojams kėlė neviltį, didino skurdą, vertė nuolat jausti alkį. Naujųjų laikų pradžioje badas buvo dažnas žmonių palydovas. Tik pradėjus auginti iš Amerikos atvežtas bulves, šią problemą pavyko iš dalies išspręsti.

Nepakankama ir skurdi mityba, sunkios gyvenimo ir darbo sąlygos lėmė gana trumpą gyvenimo trukmę, buvo įvairių ligų priežastis. Medicinos lygis to meto Europoje buvo žemas, tad net ir turtingieji, kurie galėjo sau leisti samdyti brangiai

Dvasininkai	54,9 metų
Tarnautojai	54,5
Gydytojai ir vaistininkai	52,8
Prekybininkai	52,0
Valstiečiai	50,0
Amatininkai be dirbtuvių	49,0
Padieniai darbininkai	48,9
Amatininkai su dirbtuvėmis	46,6
Kariai	40,3
Tarnai	34,5

10 Vidutinė gyvenimo trukmė ir profesija XVIII a.

11 Ligoninės salė. XVIII a. graviūra. Viduramžiais ligoninės priminė dabartinius senelių, benamių ir nepagydomų ligonių prieglaudos namus. Nuo XVIII a. ligoninės ėmė panašėti į dabartines: ne vien slaugė, bet ir gydė ligonius, rengė medikus. Susirūpinta higiena. Ligonius imta guldyti po vieną, o ne po kelis į lovą kaip viduramžiais, dažniau valytos ir vėdintos patalpos. Piešinio tolumoje matyti specialios patalpos sergantiems psichikos ligomis.

kainuojantį gydytoją, retai kada sulaukdavo pagalbos. Dažniausias gydytojo patarimas – „nuleisti kraują“. Prieš marą ar net gripą gydytojai buvo bejėgiai.

Nemokėta nustatyti daugelio ligų priežasčių. Tik XVIII a. pabaigoje vienas gydytojas pamėgino susieti tam tikras profesijas, gyvenimo būdą su galimomis ligomis, tačiau tai nepakeitė žmonių gyvenimo ir darbo įpročių. Dažnai manyta, kad liga yra Dievo bausmė, ir tikėtasi stebuklingo išgyjimo atgailaujant bei meldžiantis. Kiti kreipdavosi į gydytojus šarlatanus, vartojo jų paskirtus neva stebuklingus vaistus ir dažnai dar sunkiau susirgdavo ar net mirdavo. Tiesa, amžiaus pabaigoje pasiektas svarbus medicinos laimėjimas – sukurti skiepai.

Nuo viduramžių iki XVIII a. Europos visuomenės kasdienis gyvenimas keitėsi. Tačiau permainos vyko pamažu Naujųjų laikų pažangai pinantis su viduramžiškos tvarkos liekanomis. Staigų esminį visų gyvenimo sričių lūžį sukėlė 1789 m. prasidėjusi Prancūzijos revoliucija ir per visą žemyną nuvilnijęs pramonės perversmas.

?

1. Apibūdink XVIII a. visuomenę ir šeimą (tekstas, **2**, **3**). Kokių skirtumų išvelgi palyginti su šiandiena?
2. Kokių pokyčių pastebi ūkio raidoje, kodėl apsimokėjo samdomasis darbas?
3. Kokį vaidmenį to meto visuomenės gyvenime vaidino šventės? Kodėl pradėta švęsti valstybines šventes?
4. Išnagrinėk **10**. Kokių išvadų apie gyvenimo trukmės ir profesijos sąsajas gali padaryti?
5. Kodėl ir turtingieji, ir vargšai susirgę menkai tegalėjo pasikliauti gydytojais?
6. Naudokis papildomais informacijos šaltiniais. Pateik klasei pasirinktą XVIII a. kasdienio žmonių gyvenimo sritį. Aptarkite ją.
7. Grupėse padiskutuokite, ar J. A. Komenskio siūlymas **7** šiandien įgyvendintas visose pasaulio šalyse.

12

„Stebuklingi“ gydytojai

„Stebuklingi“ gydytojai nebuvo baigę jokių specialių medicinos mokslų, nestudijavę universitete. Savo „amato“ jie išmokdavo per gyvenimišką praktiką. Tačiau tokiu būdu buvo įgyjama tik dalinių žinių, be medicininio pagrindo. Kai kurie iš jų buvo vietiniai, kiti atvykdavo iš toliau, dažniausiai lankydavosi mugėse ir kitose šventėse, kur susirinkdavo daug žmonių. Būtent jie kur kas dažniau nei kvalifikuoti gydytojai mėgino suteikti medicinos paslaugas kaimų ir miestų gyventojams. Jie gydė užkrėstas žaizdas, odos ligas, kaulų lūžius, sugedusius dantis, priimdavo sunkų gimdymą. Savamokslių mėginimai padėti ligoniams ne visada buvo sėkmingi.

D. Brückner, Das waren Zeiten 2, Regensburg, 2002, p. 95.

13

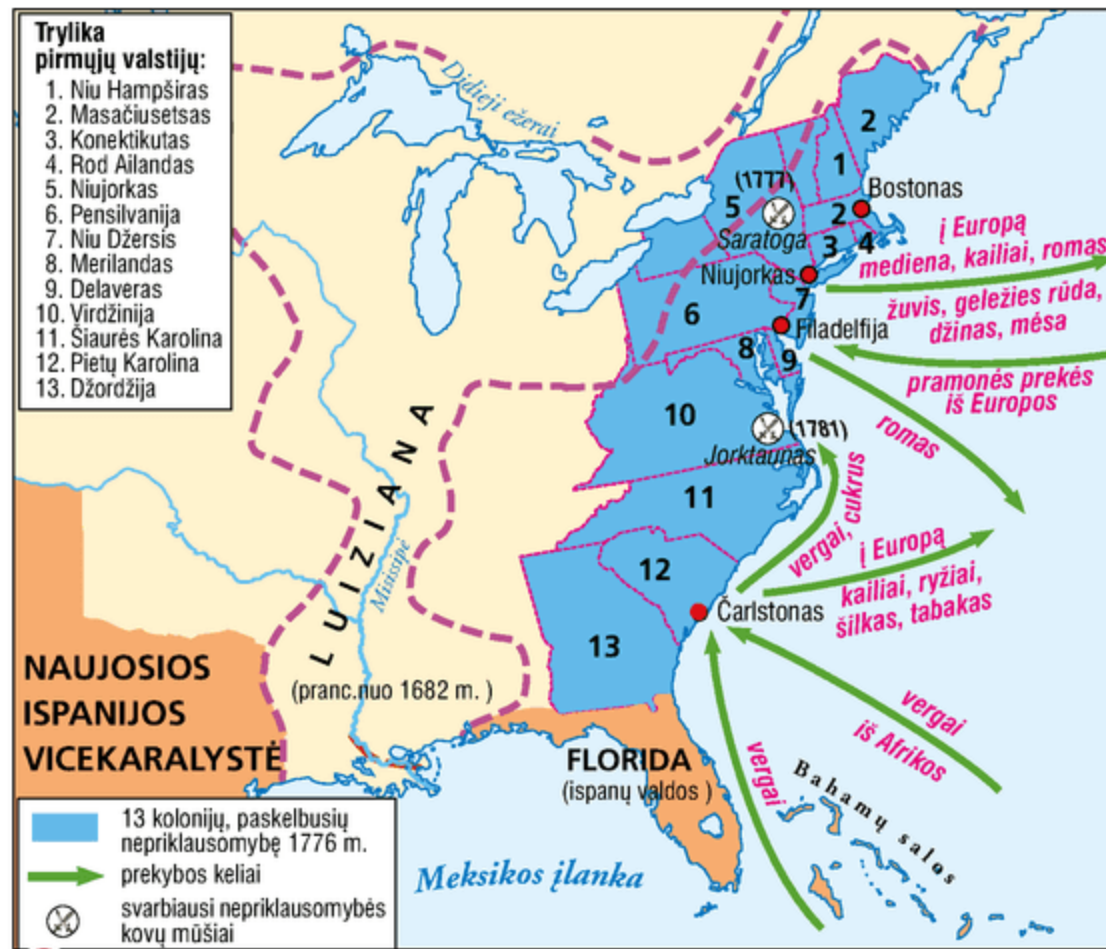
Skiepų arba vakcinavimo pradininku laikomas XVIII a. II pusėje gyvenęs mokslininkas E. Jenneris. Jis bandymais nusprendė patikrinti iki tol nepatvirtintą hipotezę, kad užsikrėtęs ir persirgęs lengvesne karvių raupų forma žmogus nesusirgs mirtiniais žmogaus raupais. Bandymas su 8 metų berniuku ir kitais žmonėmis buvo sėkmingas – suleidus karvių raupų, pacientai persirgo lengva forma ir įgijo imunitetą žmogaus raupams.

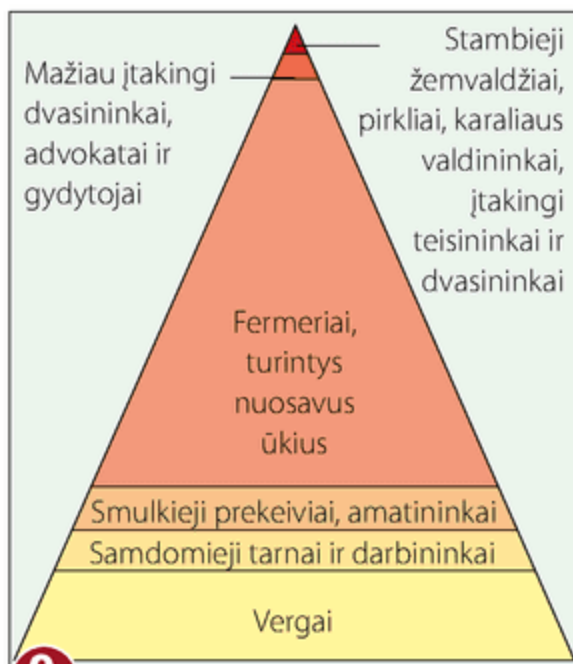
14

Nešiojamasis XVIII a. tualetas.

5. Jungtinių Amerikos Valstijų susikūrimas

1 Pirmosios 13 JAV valstijų 1776 m.

2 Naujosios Anglijos visuomenė 1775 m.

Priežastys
Mokesčių našta
Pramonės ir prekybos apribojimai, taikomi kolonistams
Apšvietos idėjų plitimas
Rezultatai
Iškovota JAV nepriklausomybė
Panaikintos feodalizmo liekanos ir ekonominės kolonijų veiklos suvaržymai
Įtvirtinta piliečių lygybė (išskyrus neturtingai gyvenančius, juodaodžius, indėnus ir moteris)
Šiaurinėse valstijose panaikinta vergija

3 JAV nepriklausomybės karo priežastys ir rezultatai.

Anglų kolonijos Šiaurės Amerikoje

XVIII a. II pusėje dauguma Šiaurės Amerikos rytų pakrantėje įkurtų europiečių kolonijų priklausė Didžiajai Britanijai. Naująja Anglija vadinamose teritorijose gyveno apie 1,6 mln. žmonių. Didžiuosiuose retai gyvenamuose vakarų platuose klajojo šimtai Amerikos čiabuvių – indėnų – genčių.

Kolonistai turėjo daugiau teisių ir laisvių nei jų tėvynainiai Europoje. Kiekvienos iš 13 kolonijų gyventojai turėjo plačią savivaldą – patys leido įstatymus. Naujojoje Anglijoje nebuvo didelių mokesčių ir skurdo. Vienas anglų valstietis pasakojo: „Aš įsikūriau šioje Dievo išrinktoje laisvoje žemėje prieš pusantrų metų ir nuo to laiko nė karto nemokejau už malonumą gyventi šiame pasaulyje. Bet ir mano kepurė per tą laiką nė karto nebuvo sulenкта klūpant prieš kokį nors poną“. Savo teises ir lais-

ves kolonistai labai vertino ir brangino.

Kolonistai neskyrė savęs tam tikrai tautai. Laikė save atskirų regionų gyventojais: virdžiniečiais, niujorkiečiais. Ilgainiui atotrūkis nuo Didž. Britanijos didėjo. Užaugo naujos kartos, kurias mažai kas siejo su Anglija. Be to, didžiąją naujų ateivių iš Europos dalį sudarė kitataučiai: škotai, airiai, vokiečiai ir prancūzai.

„Jokių mokesčių be atstovavimo“

Britų valdžia kolonijas laikė tik valstybės išdo papildymo šaltiniu ir stengėsi jas ekonomiškai išnaudoti, pavyzdžiui, prekiauti leido vien tik su pačia Anglija. Galiausiai, norėdami išmokėti Septynmečio karo su Prancūzija skolas, anglai kolonistus apdėjo dideliais mokesčiais ir ribojo prekybą. Kilo pasipiktinimas. Naujosios Anglijos gyventojai pareikalavo, kad tol, kol jiems nėra atstovaujama Didž. Britanijos parlamente, šis neturys teisės apdėti juos mokesčiais. „Jokių mokesčių be atstovavimo“, – skelbė kolonistai.

4 „Bostono arbatėlės“ incidentas. XIX a. litografija.

Iš pradžių kolonistai mėgino taikiai tartis su valdžia. Bet Didž. Britanijos karalius atsisakė derėtis. Jis manė, kad šie privalo besąlygiškai jam paklusti. Kolonistai pradėjo anglišių prekių **boikotą**. Anglai buvo priversti panaikinti visus mokesčius, išskyrus už mėgstamą arbatą. Tačiau konfliktas jau tapo nekontroliuojamas. Vis daugiau kolonijų gyventojų įsisąmonino, kad jie yra nauja daugiatautė **nacija** – amerikiečiai. Įtampą dar labiau padidino „Bostono arbatėlė“ vadinamas incidentas. Protestuodami prieš draudimą patiems įsivežti arbatą, indėnais persirengę miestiečiai užėmė anglų prekybos laivus ir į jūrą išbėrė atvežtas arbatžoles. Bet didžiausią amerikiečių pasipiktinimą sukėlė Didž. Britanijos pastangos kai kuriose kolonijose pakeisti vietas valdžiai, nepaisant gyventojų valios. Nesitikėdami nuolaidų ir laikantys save laisvais žmonėmis amerikiečiai nutraukė prekybą su imperija ir gynybai ėmė telkti ginkluotų savanorių būrius.

Nepriklausomybės deklaracija

Amerikiečių nuginkluoti anglai pasiuntė kareivių būrį. 1775 m. įvykęs pirmasis susidūrimas virto Nepriklausomybės karu.

1776 m. Filadelfijoje susirinkęs kolonijų atstovų suvažiavimas vieningai nutarė priešintis priespaudai. Įžymaus amerikiečių mąstytojo **Tomo Džefersono** parengta **Nepriklausomybės deklaracija** skelbė, kad 13 kolonijų atsiskiria nuo Didžiiosios Britanijos ir kuria savarankišką valstybę – Jungtinės Amerikos Valstijas.

Deklaracija metė iššūkį ir Europos karaliams, skelbiantiems, jog valdžią jiems suteikė Dievas. Vietoj jos dokumente išaukštinta tautos renkama valdžia – demokratija, vietoj kilmingųjų privilegijų – žmonių lygybė, o vietoj monarchijos – respublika. Deklaracijos priėmimo diena – liepos 4-oji – JAV pripažinta Nepriklausomybės diena ir iškilmingai švenčiama.

5 JAV nepriklausomybės deklaracijos ištraukos. 1776 m. liepos 4 d.

Mes laikome akivaizdžiomis šias tiesas: visi žmonės gimsta lygūs ir visi jie Kūrėjo apdovanoti neatimamomis teisėmis, prie kurių priklauso gyvybė, laisvė ir laimės siekimas.

Šios teisės garantuoti žmonės sudaro vyriausybes, kurių teisėtos valdžios pagrindas yra valdinių sutikimas. Jei kuri nors valdymo forma darosi netinkama šiam tikslui, tauta turi teisę pakeisti ar panaikinti ją ir sudaryti naują vyriausybę.

Šios kolonijos ilgai ir kantriai kentė visokią priespaudą ir tik būtinumas verčia jas dabar pakeisti savo dabartinę valdymo formą.

A. Jefimovas, *Naujųjų amžių istorija*, Kaunas, Šviesa, 1969, p. 50.

7 JAV nepriklausomybės deklaracijos dokumentas. XVIII a. pab.

6 „Laisvės“ varpas, skambėjęs 1776 m. Filadelfijoje ir pranešęs kolonijų gyventojams apie JAV nepriklausomybės deklaracijos patvirtinimą.

8 Nepriklausomybės deklaracijos pasirašymas. XVIII a. pab. dailininko paveikslas. Jame vaizduojami:

1 – pagrindinis Deklaracijos autorius ir trečiasis JAV prezidentas Tomas Džefersonas;
2 – mokslininkas, Apšvietos idėjų šalininkas Bendžaminas Franklinas.

5. Jungtinių Amerikos Valstijų susikūrimas

9 JAV nepriklausomybės karo didvyris ir pirmasis prezidentas Džordžas Vašingtonas. XVIII a. pab. dailininko paveikslas.

10 1775 m. JAV nepriklausomybės karo mūšis tarp amerikiečių ir raudonas uniformas vilkinčių Didžiosios Britanijos pajėgų. XVIII a. pab. dailininko Džono Trambulo paveikslas.

Iškovota laisvė

Nepriklausomybės paskelbimas sukėlė Didž. Britanijos įniršį. Į Šiaurės Ameriką karalius pasiuntė gausius gerai išmokytus ir ginkluotus kariuomenės dalinius. Anglams pavyko į savo pusę patraukti ir dalį indėnų. Neišmokyti, prastai ginkluoti ir aprengti amerikiečiai, net turėdami kiekybinę persvarą, pralaimėjo mūšį po mūšio. Atrodė, JAV dienos suskaičiuotos. Bet amerikiečių kariuomenės vadui **Džordžui Vašingtonui** pavyko sudrausminti ir išmokyti savanorių kariuomenę. Dėl jo atkaklumo ir ryžto pasiekta pirmųjų pergalų.

Amerikiečių kovą už laisvę rėmė daug europiečių. Tūkstančiai savanorių atvyko į JAV ir papildė armijos gretas. Kare pasižymėjo ir generolo laipsnį gavę iš ATR atvykę karininkai Tadas Kosciuszka ir Kazimieras Pulaskis. Amerikiečiai pasinaudojo Didžiosios Britanijos ir senųjų jos varžovių – Prancūzijos, Ispanijos ir Olándijos – nesantaika. Šios valstybės amerikiečiams tiekė ginklų, skolino pinigų. Prancūzijos laivynas ir armija net kovėsi drauge su amerikiečiais. Po penkerių karo metų anglai pripažino JAV nepriklausomybę ir pasirašė taikos sutartį. JAV tapo pirmąja iš kolonializmo išsivadavusia nepriklausoma valstybe Amerikoje.

11 Amerikietiškas arklys numeta raitelį – Anglijos karalių Jurgį III. XVIII a. pab. karikatūra.

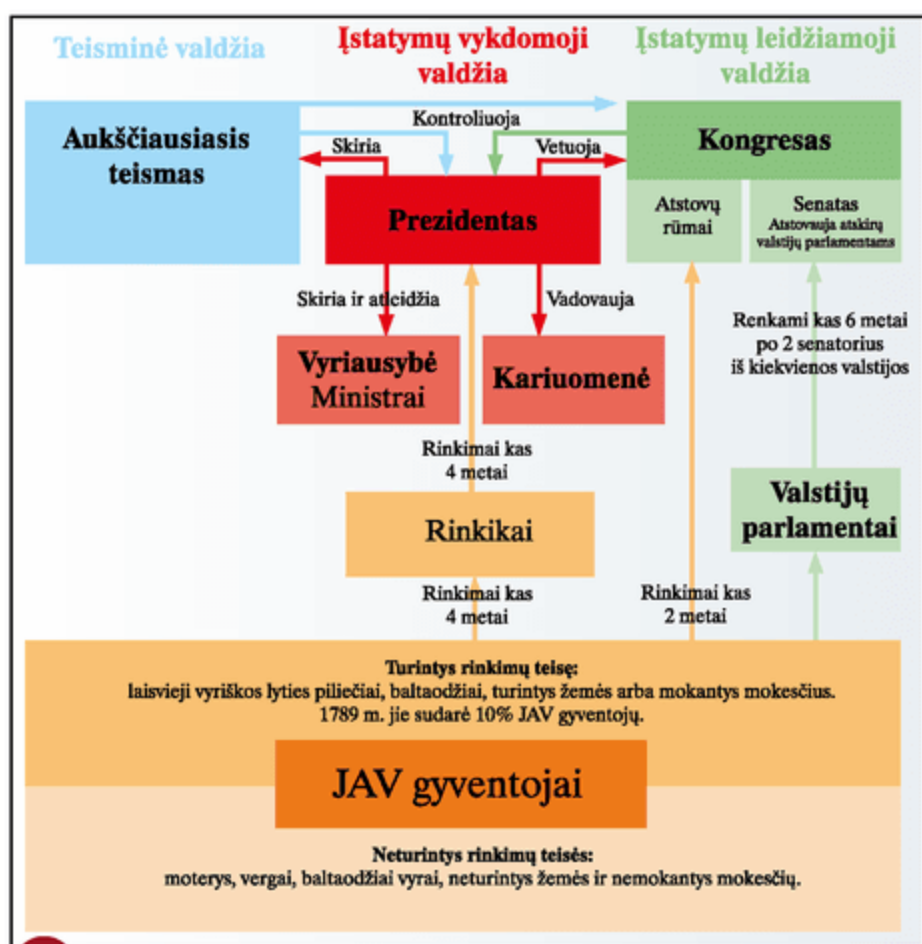

12 Pirmoji JAV dolerio moneta. XVIII a. pab. Sukabinti žiedai simbolizuoja pirmąsias 13 JAV valstijų.

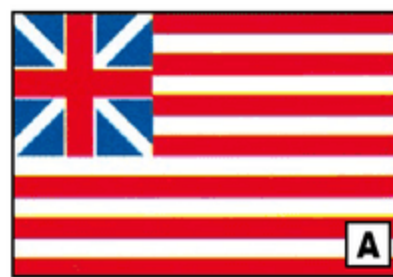
Pirmoji pasaulyje konstitucija

Nepriklausomybės karas kartu buvo ir revoliucija, panaikinusi karaliaus ir įtvirtinusi renkamą valdžią – respubliką. Susirinkę valstijų atstovai 1787 m. priėmė pirmąją pasaulio istorijoje **konstituciją**. JAV tapo valstijų **federacija**. Nors savarankiškumą riboja centrinė valdžia, valstijos išlaikė savivaldą – savarankiškai galėjo tvarkyti svarbius vidaus reikalus. Konstitucija skelbė gyventojų lygybę įstatymams, daliai suteikė politines teises. Remdamasis švietėjų idėjomis pagrindinis valstybės įstatymas įtvirtino valdžių atskyrimo principą. Vykdomoji valdžia atiteko **prezidentui**, įstatymų leidžiamoji – **kongresui**, teisminė – aukščiausiam teismui. Pirmuoju JAV prezidentu išrinktas Nepriklausomybės karo didvyris generolas Dž. Vašingtonas.

1791 m. konstituciją papildęs Teisių bilis dar labiau išplėtė politines JAV piliečių

13 JAV santvarka pagal 1787 m. konstituciją.

14 JAV vėliavos:

A – 1776 m.; B – 1793 m.; C – šių dienų.
Žvaigždžių ir juostų skaičius vėliavoje rodo valstijų, sudarančių JAV, skaičių.

Boikotas – pirkėjų atsisakymas pirkti kurio nors gamintojo prekes ar naudotis kieno nors paslaugomis.

Federacija – valstybės santvarkos forma: kelios valstybės ar istoriškai susiklostę teritoriniai junginiai yra susivieniję į vieną valstybę. Federaciją sudarančios valstybės dalį savo teisių perleidžia centrinei valdžiai.

Kongresas – dvejų rūmų JAV parlamentas.

Konstitucija – pagrindinis valstybės įstatymas. Jokie kiti galiojantys įstatymai neturi prieštarauti konstitucijai.

Nacija – žmonių bendrija, susidariusi istorijos, kultūros, kalbos, teritorijos ir ekonominio gyvenimo bendrumo pagrindu.

Nepriklausomybės deklaracija – 1776 m. priimtas dokumentas, kuris skelbė, kad kuriama savarankiška valstybė – Jungtinės Amerikos Valstijos.

Prezidentas – respublikoje valstybės vadovas, galva.

teisės: įtvirtino žodžio, spaudos, sąžinės ir susirinkimų laisves. JAV konstitucija tapo demokratinės santvarkos pavyzdžiu kitoms tautoms. Ja remiantis, kurti daugelio kitų šalių pagrindiniai įstatymai. JAV konstitucija su nedidelėmis pataisomis ir papildymais galioja iki šiol ir yra seniausia pasaulyje. Tačiau šalies laimėjimus temdė išlikusi afrikiečių vergija bei indėnų naikinimas.

Nepriklausomybės karas daugeliui amerikiečių reiškė ne vien išsivadavimą iš europiečių valdžios. Jie pasijuto esantys svarbiausi kovotojai su tironija visame pasaulyje. „Mes kovojame už žmonijos orumą ir laimę. Amerikai didelė garbė būti Apvaizdos pašauktai į šį garbingą postą“, – rašė vienas iš JAV nepriklausomybės grindėjų mokslininkas **Bendžaminas Franklinas**. Tas savo misijos supratimas iki šiol lemia amerikiečių savimonę. JAV revoliucija padarė didelę įtaką to meto pasauliui. Pergalinga jos baigtis ir įtvirtinta demokratinė santvarka skatino ir europiečius vaduotis iš karalių priespaudos.

15 Iš 1787 m. JAV konstitucijos pataisų

I. Kongresas neturi išleisti nė vieno įstatymo, kuris įtvirtintų arba uždraustų laisvai išpažinti religiją ar apribotų žodžio ar spaudos laisvę arba tautos teisę taikiai rinktis ir kreiptis į vyriausybę su prašymais.

II. Kadangi taip organizuotos milicijos reikia laisvos valstybės saugumui, tautos teisė turėti ir nešioti ginklus negali būti ribojama.

IV. Tautos teisė į asmens, būsto, dokumentų ir turto neliečiamybę dėl nepagrįstų kratų ir areštų neturi būti pažeidžiama. Jokie orderiai neturi būti išduodami be pakankamų įrodymų,

patvirtintų priesaika arba pareiškimu. Turi būti išsamiai aprašyta vieta, kurioje bus vykdoma krata, taip pat žmonės ir daiktai, kuriuos ruošiamasi areštuoti.

V. Nė vienas asmeniui už vieną ir tą patį teisės pažeidimą neturi dukart kilti grėsmė prarasti gyvybę arba būti nubautam kūno bausme, nė vienas neturi kokioje nors baudžiamojoje byloje liudyti prieš save, prarasti gyvybę, laisvę ar nuosavybę be tinkamos teisinės procedūros, privati nuosavybė neturi būti atimama visuomenės reikams tinkamai neatlyginus.

G. Franz, Staatsverfassungen, 1964, p. 37.

1. Apibūdink europiečių kolonijų Šiaurės Amerikoje raidą **1**, **2**. Kurie jos bruožai skatino savarankiškumą?
2. Nurodyk JAV Nepriklausomybės karo priežastis. Dėl ko jį rėmė dalis europiečių **3**?
3. Nustatyk, kurios Apšvietos sąjūdžio idėjos atsispindi JAV Nepriklausomybės deklaracijoje **5**.
4. Internetu pasidomėk ir klasei pateik pasirinkto JAV Nepriklausomybės veikėjo: Tomo Džefersono, Džordžo Vašingtono ar Bendžamino Franklino asmenybę ir nuopelnus.
5. Remkis **13** ir paaiškink JAV santvarką pagal 1787 m. konstituciją. Kurios valdžios ir kodėl yra atskirtos?
6. Įsižiūrėk į **14**. Ką simbolizuoja juostos ir žvaigždutės? Dėl kokių priežasčių keitėsi JAV vėliava?
7. Grupėse aptarkite JAV piliečių teises ir laisves pagal 1787 m. konstituciją **15**. Kokių teigiamų ir neigiamų pusių joje pastebėjote?

6. 1789 m. Prancūzijos revoliucija

1 Prancūzijos karalius Liudvikas XVI. XVIII a. pab. dailininko portretas.

4 Iš Prancūzijos dvasininko veikalo. XVII a. pab.

Valdovui reikia paklusti, nes taip liepia tikėjimas ir sąžinė.

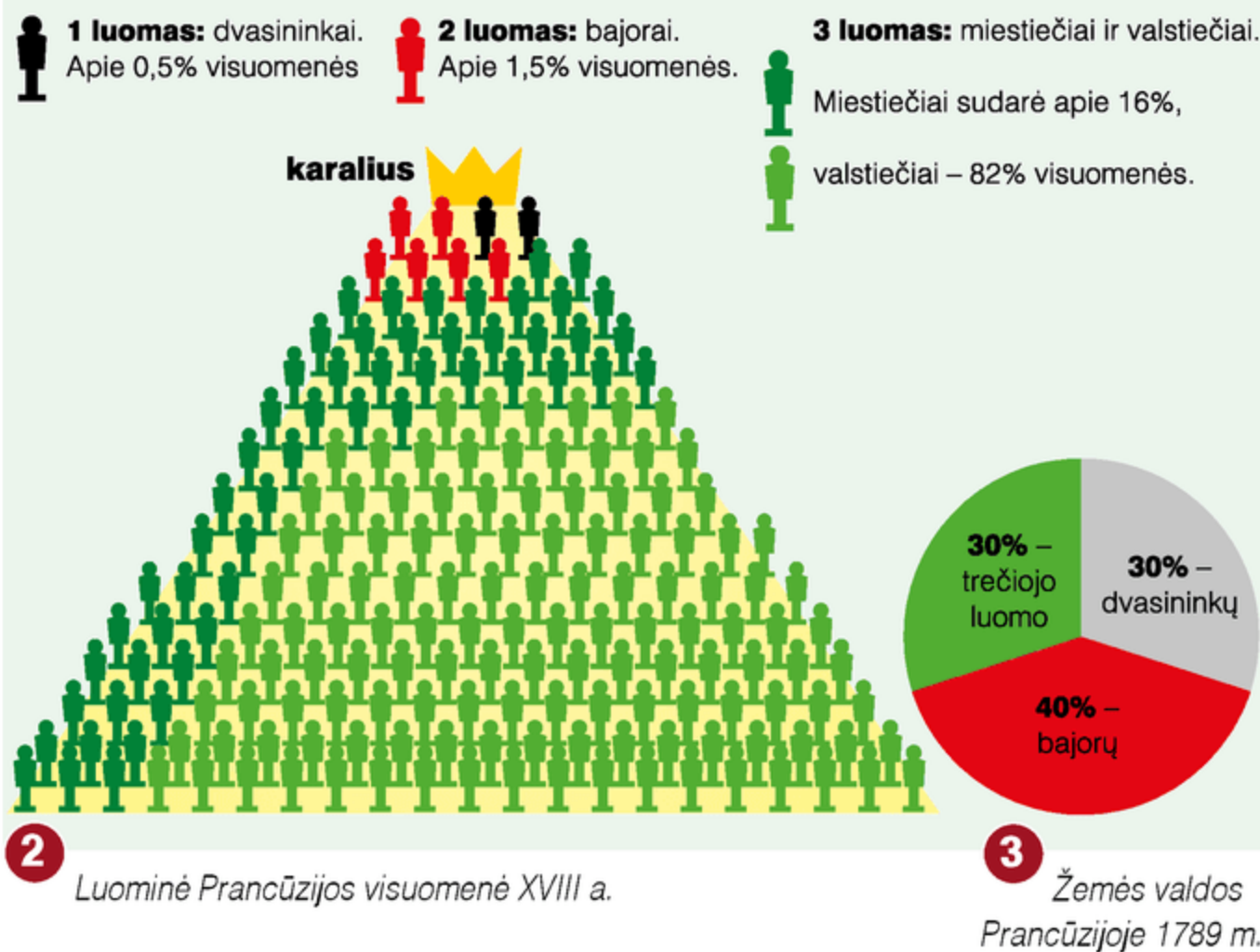
Šventasis Paulius, pasakęs, kad valdovas yra Dievo tarnas, daro tokią išvadą: „Todėl reikia jo klausyti ne tik iš baimės, bet ir dėl sąžinės“.

Štai kodėl „reikia jam tarnauti ne uoliai, kaip tarnaujame, kai norime įtikti žmonėms, bet gera valia, su baimė ir pagarba širdyje, nuoširdžiai, kaip tarnaujame Jėzui Kristui“.

Štai kodėl šventasis Petras sako: „Tad būkite klusnūs kiekvienai žmonių valdžiai dėl Viešpaties: tiek karaliui, kaip vyriausiajam, tiek valdytojams, kaip jo siųstiems bausti piktadarių, išaukštinti gerųjų“.

Net jei jie nevykdytų šios priedermės, reikia jų asmenyje gerbti jų pareigas ir tarnybą. „Būkite klusnūs šeiminkams, ne tik geriems bei švelniems, bet ir įnoringiems bei neteisingiems“.

P. Biunaras, F. Doranas ir kt., Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 222.

Revoliucijos priežastys

Po karaliaus saulės Liudviko XIV mirties Prancūzijoje klestėjo absoliučioji monarchija. Karaliaus valdžios neribojo jokie įstatymai. Valdovai švaistė didžiules lėšas karaliaus rūmams ir gausybei dvariškių išlaikyti, įtraukė šalį į alinančius karus. Karalių išlaidavimas įklampino valstybę į milžiniškas skolas. Į ministrų malda-vimus mažinti išlaidas valdovai nekreipė dėmesio. Liudvikas XV net pasakė: „Mano amžiui užteks – po manęs nors ir tvanas“.

Šalies visuomenę sudarė trys luomai. Privilegijuotieji – dvasininkai ir kilmingieji bajorai – valdė daugiau nei pusę karalystės žemių, nemokėjo jokių mokesčių. Tik jie dažniausiai užimdavo svarbias valstybines pareigas. Neprivilegijuotieji – nuo ban-kininko ligi paskutinio skurdžiaus – priklausė **trečiajam luomui**, kuris sudarė dau-giau nei 98% šalies gyventojų. Visa mokesčių našta slėgė jokių politinių teisių netu-rinčio šio luomo pečius. Tokia neteisybė piktino žmones. Visuomenėje populiarėjo švietėjų idėjos, skelbiančios visų piliečių laisvę ir lygybę.

Nesėkmingi karai ir dveji iš eilės nederliaus metai dar labiau padidino įtampą. Kai-muose maištavo valstiečiai, miestuose kėlė riaušes alkana prastuomenė – **sankiulò-tai**. Karaliaus negebėjimas išvesti valstybę iš aklavietės pastūmėjo Prancūziją į krizę.

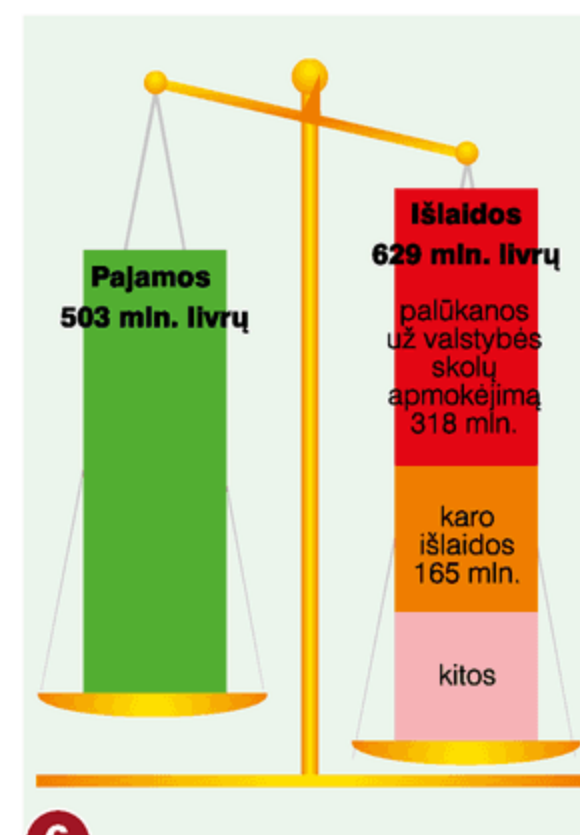
Trečiasis luomas sukyla

Karalius **Liudvikas XVI** manė, jog vienintelis būdas išgelbėti bankrutuojančią valstybę – apmokestinti dvasininkus ir bajorus. Naujų mokesčių įvedimas nebuvo galimas tik karaliaus valia, reikėjo ir luomų pritarimo. Todėl Liudvikas XVI sušau-kė beveik 175 metus neposėdžiavusius Generālinius luomus (žr. 37 p. **14**). Šis su-sirinkimas turėjo patvirtinti karaliaus sumanymą.

1789 m. į Versalį suvažiavo apie 1200 deputatų iš visų Prancūzijos vietovių. Bet po pusantro mėnesio ginčų susitarti nepavyko. Luomų atstovai, net nesvarstę fi-nansinių reikalų, ėmė kelti valstybės santvarkos pertvarkymo klausimus. Galiausiai

5 Nacionalinio susirinkimo priesaika. 1789 m. birželio 20 d. jo deputatai prisiekė nesiskirstyti tol, kol parengs konstituciją. Ant stalo stovi susirinkimo pirmininkas. Žmonės languose ir „revoliucijos vėjas“, plaikstantis užuolaidas, simbolizuoja deputatus palaikančią šalį. 1790 m. dailininko Žako Luji Davido paveikslas.

6 Prancūzijos valstybės pajamos ir išlaidos 1788 m. (livras – to meto Prancūzijos piniginis vienetas).

aršiausi absoliučiosios karaliaus valdžios priešininkai, trečiojo luomo deputatai, pasiskelbė visai tautai atstovaujančiu **Nacionāliniu susirinkimū**. Jie ir sumanymą palaikantys bajorai bei dvasininkai prisiekė nesiskirstyti, kol bus parengta konstitucija (žr. 37 p. **14**). Kareivių daliniams, pasiūstiems išvaikyti deputatų, buvo atsakyta: „Pasakykite savo viršininkui, kad mes čia esame tautos valia ir nesiskirstysime net gąsdinami durtuvais“.

Karalius nusileido. Bajorai ir dvasininkai prisijungė prie trečiojo luomo deputatų. Nacionalinis susirinkimas pasiskelbė **Steigiamuoju** – turinčiu pakeisti valstybės santvarką.

„Tai ne maištas, tai revoliucija“

Tuo metu Parįžiuje pasklido gandai, kad karalius ir bajorija ruošia sąmokslą ir rengiasi sustabdyti reformas. Miestiečiai ėmė ginkluotis. 48 tūkst. savanorių įstojo į Steigiamojo susirinkimo įkurtos **Nacionālinės gvardijos** gretas. 1789 m. liepos 14 d. įtūžusi paryžiečių minia užėmė ir sugriovė monarcho valdžios galybę simbolizuojančią Bastilijos tvirtovę (žr. 37 p. **14**). Paaiškėjo, kad liaudies jau nebaugina nei tvirtovių sienos, nei patrankos, o kareiviai nebeklauso vadų įsakymų. Prancūzijoje prasidėjo revoliucija. Kai vakare didikas karaliui pranešė žinią apie Bastilijos paėmimą, Liudvikas XVI nusistebėjo: „Bet juk tai maištas“. „Ne, Jūsų didenybe, tai revoliucija“, – atsakė didikas.

Naujiena apie įvykius Parįžiuje sklido žaibiškai. Revoliucijos jau negalėjo sustabdyti niekas: nei karalius, nei Steigiamasis susirinkimas, nei kariuomenė. Netrukus šalyje suliepsnojo „keturiasdešimt tūkstančių kitų bastilijų“. Įniršę valstiečiai degino kilmingųjų pilis, siaubė vienuolynus, miestai skelbė savivaldą. Baimindamiesi dėl gyvybės bajorai, dvasininkai bėgo iš šalies.

7 Paryžiaus sankiulotas (pranc. sansculotte – be trumpų kelnų) ir sankiulotė. XVIII a. pab. piešinio fragmentas. Bajorai ir turtingieji miestiečiai nešiojo kelnes iki kelių, o varguomenės vyrai dėvėjo ilgas kelnes. Todėl miesto varguomenė vadinta sankiulotais. Per revoliuciją sankiulotai sudarė aršiausią revoliucionierių grupę.

6. 1789 m. Prancūzijos revoliucija

8 Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. 1789 m.

1. Žmonės gimsta laisvi ir lygiateisiai ir tokie išlieka. Visuomeniniai skirtumai gali būti grindžiami tik bendra nauda.

2. Visų politinių susivienijimų tikslas – saugoti prigimtines ir neatiimamas žmogaus teises. Šias teises sudaro laisvė, nuosavybė, saugumas ir priešinimasis engimui.

3. Suvereniteto valdžios šaltinis yra tauta. Jokia žmonių grupė, joks asmuo negali turėti valdžios, kuri aiškiai nesuteikta tautos.

4. Laisvės esmė – galimybė daryti viską, kas nekenkia kitam. Laisvės ribas nustato įstatymas.

6. Įstatymas yra žmonių valios išraiška. Visi piliečiai turi teisę tiesiogiai ar per savo atstovus dalyvauti jų kūrime.

11. Laisvas savo minčių ir pažiūrų skleidimas yra viena svarbiausių žmogaus teisių.

14. Nuosavybė yra šventa ir neliečiama, niekas negali jos atimti, tik tai tada, kai visuomenės poreikiai, teisiškai apibrėžti, to reikalauja, su sąlyga, kad bus teisingai ir iš anksto atlyginta.

N. Davies, Europos istorija, Vilnius, Vaga, p. 717.

10 Bastilijos šturmas 1789 m. liepos 14 d.
To meto dailininko piešinys.

Prancūzijos revoliucijos
šalininkų simbolis – trispalvė kokarda. XVIII a. pab.
Trispalvė Prancūzijos vėliava atsirado 1789 m.
sujungus karaliaus vėliavos baltą spalvą su Paryžiaus
vėliavos mėlyna ir raudona spalvomis.

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija

Absoliutizmas Prancūzijoje žlugo. Aukščiausioji valdžia priklausė jau ne karaliui, o Steigiamajam susirinkimui. Liudvikas XVI pripažino pasikeitimus. Visų nuostabai, iš Versalio į Parįžių jis atvažiavo užsidėjęs skrybėlę su revoliucionierių simboliu – trispalvė kokarda.

Pergalę prieš senąją santvarką vainikavo Steigiamojo susirinkimo paskelbta **Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija** (žr. 37 p. 14). Švietėjų idėjomis grindžiama deklaracija įtvirtino žmonių lygybę ir panaikino skirstymą į luomus. Dokumentas pabrėžė, kad valdžios šaltinis yra tauta, taip pat įtvirtino įstatymo viršenybę prieš bet kokią savivalę, žmonėms suteikė žodžio, spaudos ir sąžinės laisvę. Panaikintos kūno bausmės, kankinimai. Nuosavybė paskelbta šventa ir neliečiama. Deklaracijos idėjas išreiškę žodžiai „Laisvė, lygybė, brolybė“ tapo pagrindiniu revoliucijos šūkiu.

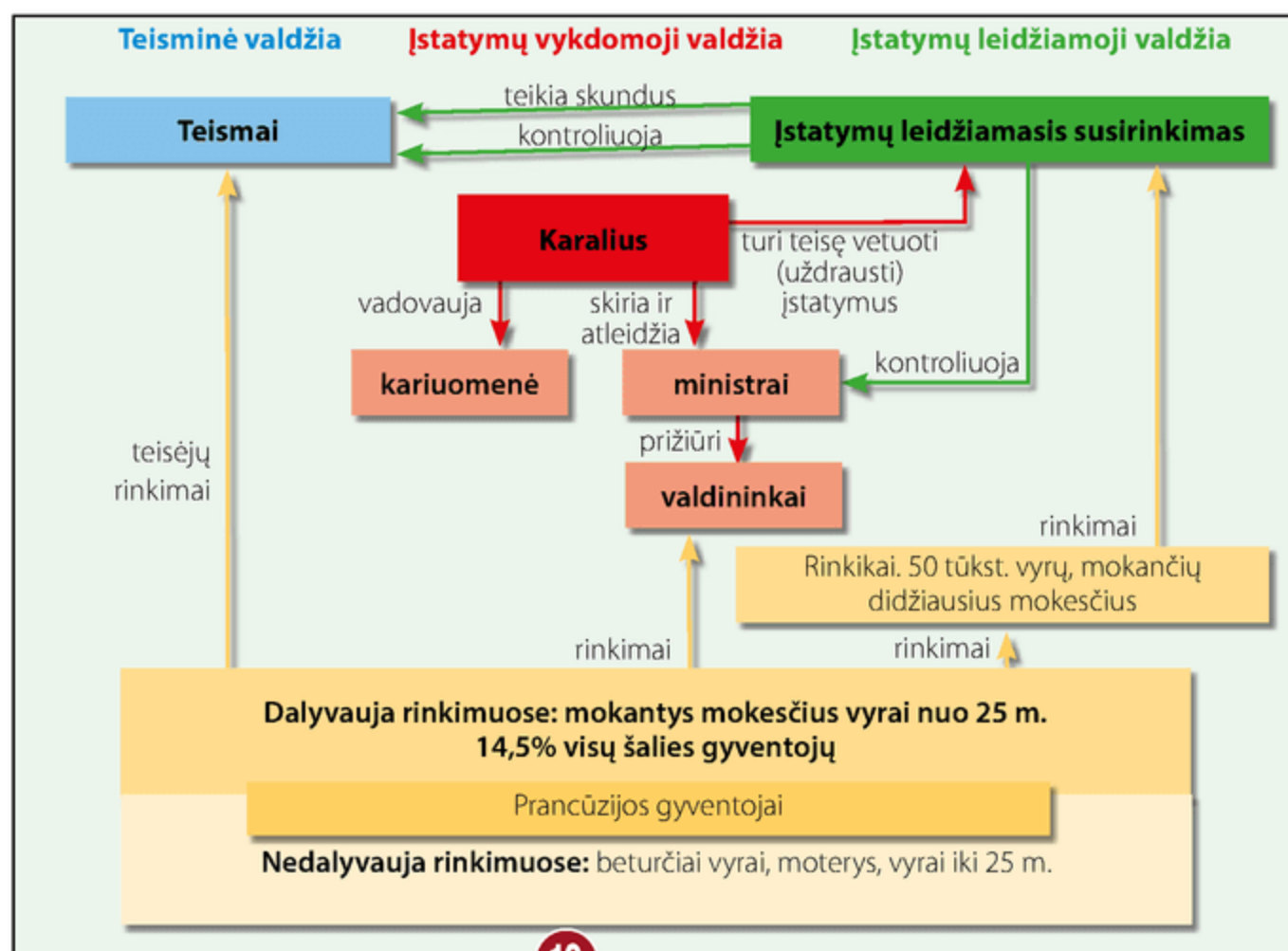
Steigiamasis susirinkimas ėmėsi naujų pertvarkymų: panaikino luomų privilegijas, paveldimą bajorystę, grafų, kunigaikščių titulus ir privalomą gyventojų mokestį Bažnyčiai – dešimtinę. Nusavintos bažnyčių ir vienuolynų žemės tapo tautos nuosavybe.

Konstitucinė monarchija

1791 m. Steigiamasis susirinkimas priėmė Prancūzijos konstituciją (žr. 37 p. 14). Šalis tapo konstitucine monarchija. Remiantis švietėjo Š. L. Monteskjė teorija, visos

9 Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos viršelis. 1789 m.

12

Prancūzijos valdymas pagal 1791 m. konstituciją.

Įstatymų leidžiamasis

susirinkimas – pagal 1791 m. konstituciją įstatymų leidžiamoji valdžia – Prancūzijos parlamentas.

Nacionālinė gvardija – iš piliečių sudaryta šauktinių kariuomenė, susirenkanti pagal pavojaus signalą.

Nacionālinis susirinkimas – 1789 m. nuo Generalinių luomų atsiskyrę trečiojo luomo atstovai ir jiems prijaunantys bajorai bei dvasininkai. Nacionalinis susirinkimas siekė parengti Prancūzijos konstituciją.

Sankiulėtai – Prancūzijos miestų varguomenė.

Steigiamasis susirinkimas – vietoj Nacionalinio įkurtas susirinkimas, turintis tęsti valstybės reformas.

Trečiasis luomas – juo vadinti dvasininkų ir bajorų luomams nepriklausantys prancūzai: pirkliai, amatininkai, darbininkai, miestiečiai, valstiečiai.

Žmogaus ir piliečio teisių

deklaracija – 1789 m. Steigiamojo susirinkimo priimtas dokumentas skelbė, jog visi piliečiai yra laisvi ir lygūs įstatymams.

valdžios buvo atskirtos. Įstatymų leidžiamoji priklausė **Įstatymų leidžiamajam susirinkimui**, vykdomoji – karaliui ir jo skiriamies ministrams, teisminė – teismams. Numatyta, kad Įstatymų leidžiamojo susirinkimo rinkimuose galės dalyvauti visi 25 metų sulaukę ir mokesčius mokantys vyrai.

Prancūzijos įvykiai sulaukė atgarsio visoje Europoje. Bastilijos šturmą, Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją sveikino to meto Europos šviesuoliai. Jie sakė, kad prasidėjo nauja era ne tik vienos šalies, bet ir viso pasaulio istorijoje. 1789 m. kilusi Prancūzijos revoliucija iki pamatų sugriovė buvusią valdžią ir pakeitė santvarką. Prancūzai įgijo tokias plačias teises, kokių neturėjo kitų šalių piliečiai.

1. Apibūdink XVIII a. Prancūzijos valstybę ir visuomenę (tekstas, 2, 3). Įvardyk kilusias valdymo problemas ir visuomenės grupių prieštaravimus.
2. Kurią valstybės valdymo formą šlovina 4 autorius? Atsakymą pagrįsk.
3. Remkis 37 p. 14 ir apibūdink Prancūzijos revoliucijos eigą iki 1791 m. konstitucinės monarchijos paskelbimo. Pagal tam tikrus požymius skirk revoliucijos etapus.
4. Išnagrinėk 8. Nustatyk, kurios Apšvietos idėjos atsispindi dokumente. Paaiškink šūkio „Laisvė, lygybė, brolybė“ prasmę.
5. Remkis 12 ir paaiškink Prancūzijos santvarką pagal 1791 m. konstituciją. Kokių išvadų apie jos demokratiškumą gali padaryti?
6. Įsižiūrėk į 13. Kuriems visuomenės sluoksniams atstovauja karikatūrų personažai ir paaiškink šių kūrinių prasmę.
7. Grupėse aptarkite, dėl ko 1789–1791 m. įvykiai Prancūzijoje vadinami revoliucija. Kurie požymiai ar faktai ją liudija?

13

1789 m. karikatūros, vaizduojančios prancūzų valstiečių padėtį prieš revoliucijos pradžią (A) ir po revoliucijos (B).

7. „Revoliucija ryja savo vaikus“

1 Prancūzija 1789–1796 metais.

2 Prancūzijos revoliucijos veikėja Olimpija de Guž. XVIII a. pab. portretas. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos šūkis „Laisvė, lygybė, brolybė“ moterimis nebuvo taikomas ir teisių dalyvauti politiniame šalies gyvenime jos neturėjo. 1791 m. Olimpija de Guž sukūrė ir paskelbė garsiąją Moters ir pilietės teisių deklaraciją – pirmąjį žinomą dokumentą, skelbiantį vyrų ir moterų pilietinių teisių lygiavertiškumą. Olimpija de Guž smerkė revoliucionierių taikomą terorą. Jakobinų buvo suimta ir nukirstinta.

Revoliucija tęsiasi

Priėmus konstituciją, atrodė, jog revoliucija tuo ir baigsis. Tačiau naujoji tvarka neatnešė Prancūzijai gerovės. Kaimuose valstiečiai savavališkai dalijosi iš bajorų ir bažnyčių atimtą žemę, miestuose ir toliau maištavo varguomenė. Diduma bajorų ir dvasininkų nenorėjo sutikti su įvykdytomis reformomis. Žmogumi, prieš savo valią paskatinusiu revoliuciją vykti toliau, tapo Liudvikas XVI. Dar prieš konstitucijos paskelbimą karalius nusprendė išvykti iš šalies ir, užsienio monarchų padedamas, atkurti senąją tvarką. Tačiau pasienyje valdovas bei jo šeima buvo atpažinti ir pargabenti į Parįžių. Karaliaus autoritetas žlugo.

Parįžiuje nuosaikius revoliucijos vadus keitė daug ryžtingesni, trokštantys visiškai panaikinti monarchiją. Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą deputatai susiskaldė. Atsargūs „dešinieji“, sėdintys posėdžių salės dešinėje, pasisakė už visuomenės susitaikymą ir tvarkos atkūrimą. „Kairieji“, sėdintys kairėje, siekė tęsti revoliuciją. Jie troško vykdyti tolesnes demokratines permainas: suteikti balsavimo teisę daugiau žmonių, mažinti skurdą, įvesti respublikos santvarką. Nuo to laiko terminai „kairieji“ ir „dešinieji“ imti taikyti viso pasaulio politikų pažiūroms apibūdinti.

3 1791 m. Moters ir pilietės teisių deklaracijos ištrauka

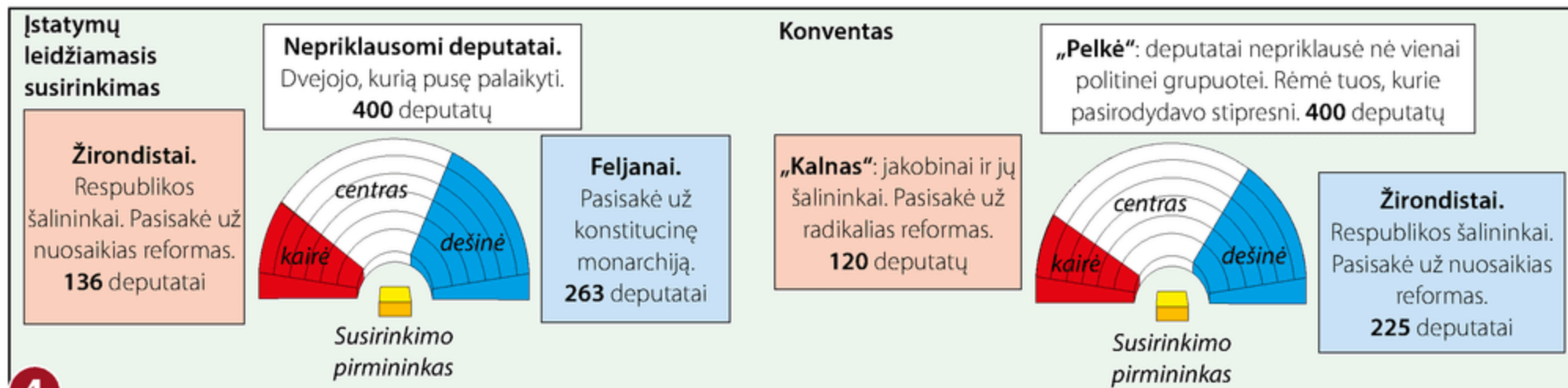
Moteris gimsta laisva ir gyvena lygiomis teisėmis su vyru.

Bet kurios politinės draugijos tikslas yra ginti gyvybines moters ir vyro teises, t.y. teisę į laisvę, nuosavybę, saugumą ir ypač teisę priešintis engimui.

Bet kokio suvereniteto pagrindas iš esmės glūdi Tautoje, kuri yra niekas kitas, kaip moters ir vyro sąjunga, joks žmogus, joks individas negali valdyti, jei nėra tam sukurtas.

Laisvė ir teisingumas tarnauja tam, kad žmogui būtų atiduota tai, kas jam priklauso, todėl gyvybinių moters teisių vykdymas – tai kelio užkirtimas amžinai tironijai, kurią jai primeta vyras, remiantis gamtos ir proto įstatymais, turi būti užkirstas kelias išnaudojimui.

Jie kūrė pasaulio istoriją. Nuo 1789 m. revoliucijos iki Gerovės amžiaus, Vilnius, Rašytojų sąjungos leidykla, 2008, p. 13.

4 Deputatų susiskirstymas į „dešiniuosius“ ir „kairiuosius“ Įstatymų leidžiamajame susirinkime 1791–1792 m. ir Konvente 1792–1794 m.

Respublikos paskelbimas

Įvykiai Prancūzijoje išgąsdino Europos monarchus. Rūsijos valdovė Jekaterina II pareiškė: „Prancūzijos reikalai yra visų karūnuotų galvų rūpestis“. Galingiausių šalių valdovai revoliucijai malšinti ruošėsi pasiųsti savo armijas. Kita vertus, revoliucijos sėkmės apakinti „kairieji“ Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą deputatai pareikalavo, kad Prancūziją pradėtų karą su gretimomis monarchijomis. Jų manymu, karas sutelks tautą, padės revoliucijai išplisti kitose šalyse. 1792 m. karalius ir Įstatymų leidžiamasis susirinkimas paskelbė karą Austrijai. Niekas nesitikėjo, kad šis konfliktas truks dešimtmečius, įtrauks daugelį Europos valstybių ir nusineš tūkstančių žmonių gyvybes.

Karo pradžia nebuvo sėkminga Prancūzijai. Sklido gandai apie kariuomenės generolų ir karaliaus išdavystę. 20 tūkst. žmonių šturmavo karaliaus Tiurilį rūmus. Liudvikas XVI ir jo šeima atsidūrė kalėjime. Konstitucinė monarchija žlugo. Vietoj Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą išrinktas naujas – **Konveñtas**. Jo deputatai 1792 m. Prancūziją paskelbė respublika (žr. 37 p. 14).

Svarbiausiu klausimu tapo karaliaus Liudviko XVI likimas. Po ilgų ginčų Konventas pripažino karalių kaltu „dalyvavus sąmoksle prieš laisvę“ ir nuteisė mirties bausme. 1793 m. vienoje iš Parįžiaus aikščių Liudvikas XVI giljotinuotas (žr. 37 p. 14).

5 XVIII a. pab. Prancūzijos revoliucinės kariuomenės kario ir ginkluotės rekonstrukcinis piešinys.

7 Liudviko XVI giljotinavimas. XVIII a. dailininko piešinys. 1793 m. rudenį mirties bausmė giljotinuojant įvykdyta ir karalienei Marijai Antuanetei.

8

Giljotina – įrenginys mirties bausmei vykdyti. Iš 2 m aukščio paleistas 70 kg svorio peilis akimirksniu pasmerktajam nukirsdavo galvą. Įrenginys pavadintas pagal pavardę prancūzų gydytojo Nacionalinio susirinkimo nario Žozefo Giljoteno, kuris pasiūlė mechanizuotos, mažiausiai skausmingos mirties vykdymo įstatymą (anksčiau mirties bausmė nukirsdinant buvo kilmingųjų privilegija). Giljotina pirmiausia ir plačiausiai naudota per Didžiąją Prancūzijos revoliuciją.

6 Iš Liudviko XVI laiško Austrijos imperatoriui. 1791 m.

Visi Europoje žino, kaip Karalius myli savo tautą ir kaip kilniai jis pasielgė sukviesdamas Generalinius luomus ir visomis kitomis progomis nuo pat šio Susirinkimo pradžios dienų; už Karaliaus gerumą ir kilniaširdiškumą buvo atsilyginta begaliniais jo ir jo šeimos užgauliojimais ir nelaisve, kurioje jis laikomas jau beveik dvejus metus. Karalius nusprendė paskutinį kartą bandyti atgauti savo laisvę ir prisidėti prie prancūzų, kurie iš tikrųjų trokšta gero savo tėvynei, bet sukilėlių priešams pavyko sužlugdyti jo planą, Karalius ir vėl suimtas ir laikomas kaip kalinys Paryžiuje. Tad ryžosi supažindinti Europą su tuo, kokioje padėtyje yra atsidūręs; patikėdamas savo nelaimės imperatoriui, savo svainiui, jis neabejoja, kad šis ims visų priemonių ir ateis į pagalbą Prancūzijos karaliui ir Karalystei.

P. Biunaras, F. Doranas ir kt., Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 265.

7. „Revoliucija ryja savo vaikus“

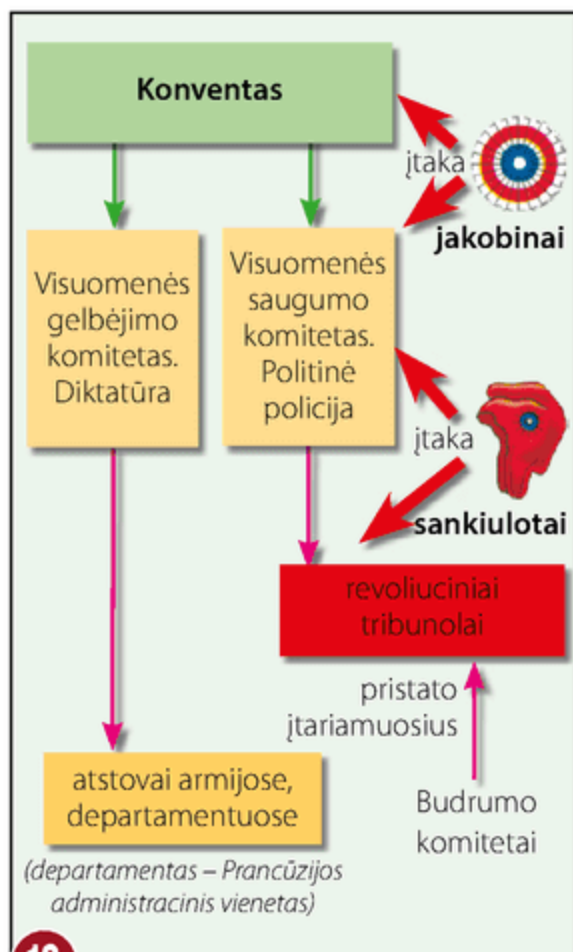

9 Vandėjos sukilėlių ženklas. Užrašas reiškia „Dievas, karalius“.

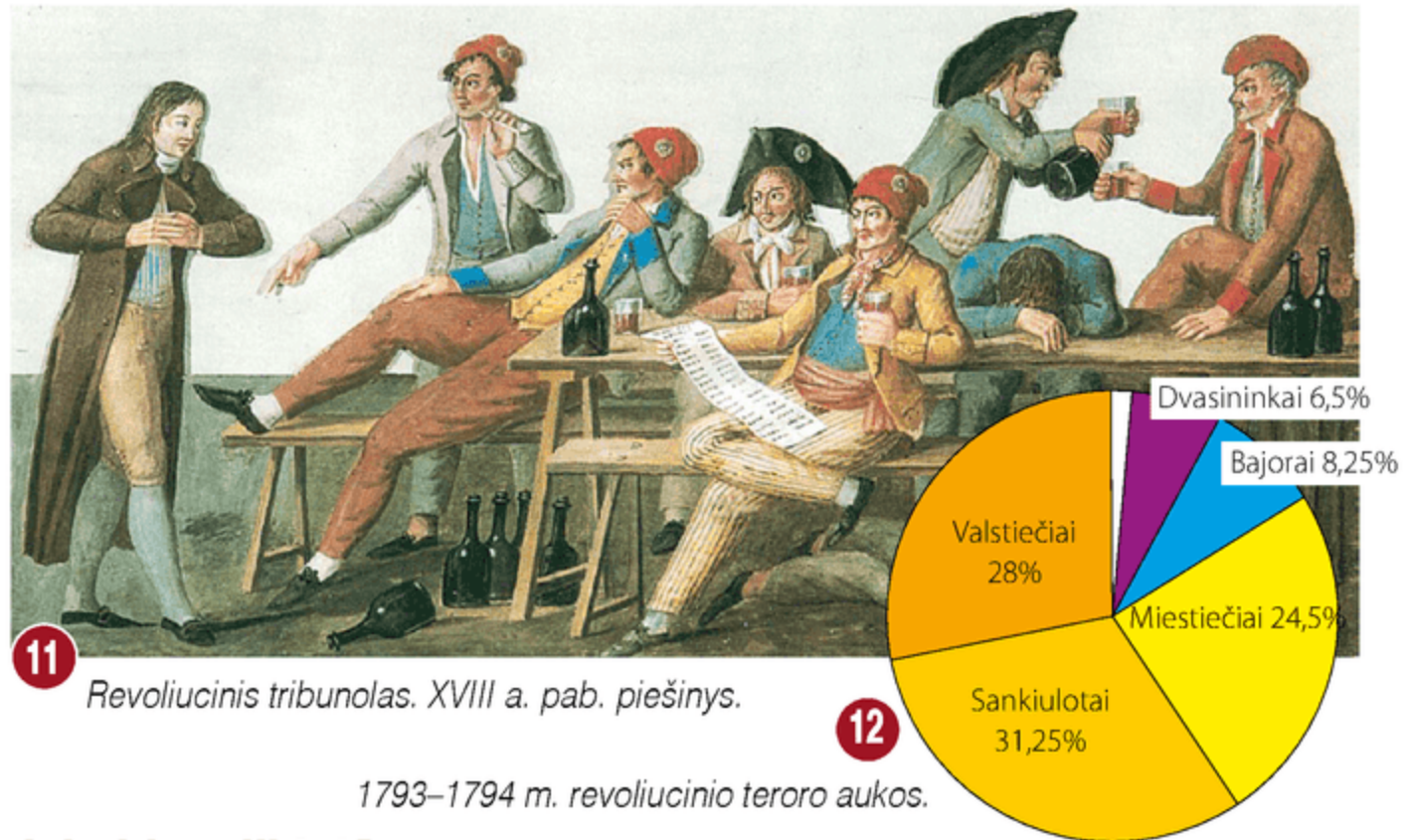
10 Generolo, malšinusio sukilimą Vandėjoje, raporto ištrauka. 1793 m.

Vandėjos nebėra. Palaidojau ją miškuose ir pelkėse. Jūsų įsakymu sutrypiauj jų vaikus žirgų kojomis; išskerdžiau jų moteris, kad daugiau negimdytų plėšikų. Neturiu nė vieno belaisvio, kuris galėtų man priekaištauti. Su-naikinau juos visus. Keliai nusėti lavonais. Į miestus vis dar plaukia tie banditai, sakydami, kad nori pasiduoti, o mes juos šaudome nesustodami. Gailestingumas – ne revoliucinis jausmas.

N. Davies, Europos istorija, Vilnius, Vaga, 2002, p. 708.

13 Revoliucinis Prancūzijos valdymas 1793–1794 m.

11 Revoliucinis tribunolas. XVIII a. pab. piešinys.

1793–1794 m. revoliucinio teroro aukos.

Jakobinų diktatūra

Liudviko XVI mirtis tik pablogino šalies padėtį. Europos monarchus apėmė siaubas. Dauguma valstybių paskelbė Prancūzijai karą. Respublikos priešininkų, Katalikų bažnyčios persekiojimas pačioje Prancūzijoje sukėlė pilietinį karą. Tėvas kovojo prieš sūnų, brolis prieš brolių.

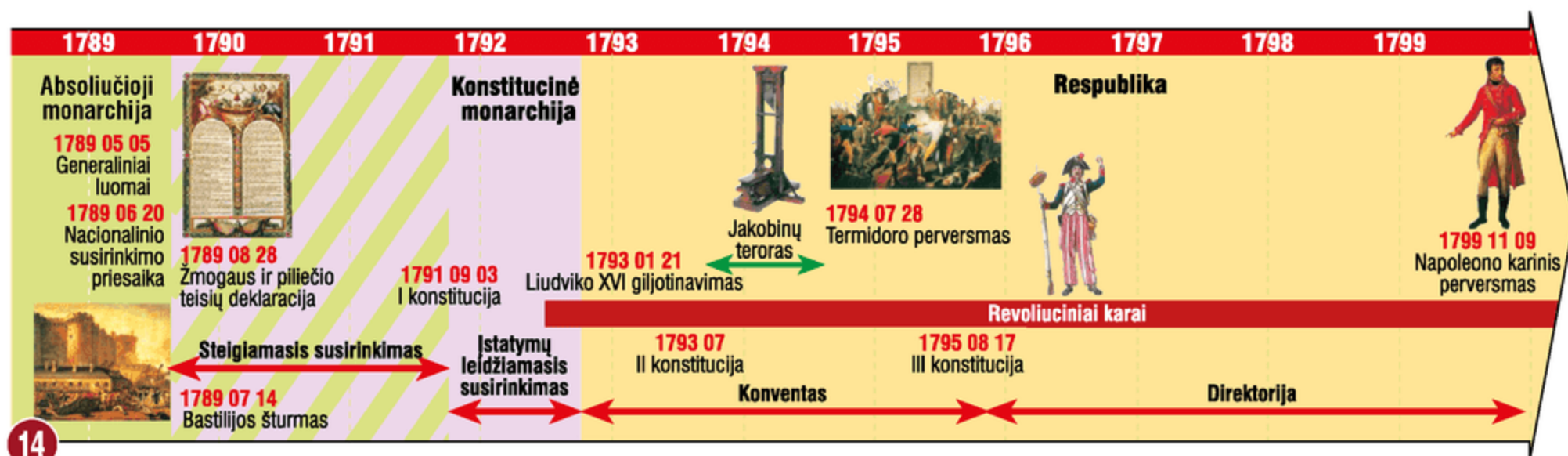
Kova dėl valdžios prasidėjo ir tarp pačių revoliucionierių. Valdžią per ginkluotą perversmą užgrobė aršiausia grupuotė – **jakobinai**. Jos vadai teisininkas **Maksimiljanas Robespjeras** ir žurnalistas **Žanas Polis Maratas** bet kokia kaina siekė įsitvirtinti valdžioje. Tikslui pasiekti nesibodėjo net prievartos. 1793 m. Konventas patvirtino naują respublikos konstituciją, demokratiškesnę už ankstesniąją. Tačiau jakobinai nė nemanė jos laikyti, kitaip neišvengiamai būtų netekę valdžios. Pasi-naudojus pretekstu, jog vyksta karas, konstitucijos galiojimas atidėtas. Šalyje įsitvirtino jakobinų diktatūra.

Energingi ir ryžtingi jakobinai sugebėjo per trumpą laiką sukurti kovingą armiją. Visi vyrai nuo 18 iki 25 metų buvo pašaukti į kariuomenę. Žmonėms skelbta, kad jie kaunasi už savo ir tėvynės laisvę. Patriotinių jausmų skatinama 600 tūkst. prancūzų armija sutriuškino revoliucijos malšinti pasiųstas Europos monarchų kariuomenes.

Teroras

Šūkis „Laisvė, lygybė, brolybė“ skelbė toleranciją. O, jakobinams užgrobęs valdžią, įsiviešpatavo **teroras** ir smurtas. Revoliucijos priešininkams sutriuškinti Ž. P. Maratas matė tik vieną būdą – nukirsti 200 tūkst. „išdavikų“ galvų! Įkurti **revoliuciniai tribunolai** baudė mirties bausme visus įtariamus **kontrrevoliucija**. Diktatūra persekiojo Bažnyčią ir religiją, draudė bažnytines šventes, mėgino net įvesti pačių išgalvotą tikėjimą „Aukščiausia būtybė“. Terorą jakobinų vadai naudojo sąmoningai. Jo tikslas – sukurti tokią baimės ir netikrumo aplinką, kad niekam nekiltų net mintis priešintis. Mažytė, uždara, bet tvirta kaip plienas apie 3000 jakobinų grupuotė kontroliavo 20 mln. prancūzų.

Tokio masto prievartos Europa dar nematė. Pragaro kolonomis praminti baudžiamieji būriai Vandėjos srityje išžudė šimtus tūkstančių katalikų, Bažnyčią ir karaliaus valdžią stojusių ginti valstiečių. 50 tūkst. prancūzų nubausta mirties bausme,

14 Svarbiausi Didžiosios Prancūzijos revoliucijos įvykiai.

500 tūkst. atsidūrė kalėjimuose. Jakobinų teroras neapsiribojo vien revoliucijos priešininkų naikinimu. Netrukus po giljotinos peiliu imta siųsti revoliuciją palaikančius, bet su jakobinais nesutariančius žmones. Vienas iš jų, lipdamas ant ešafoto, ištare: „Revoliucija ryja savo vaikus“. Netrukus mirties bausmę imta taikyti sprendžiant pačių jakobinų nesutarimus.

Termidoro perversmas

Dėl nesiliaujančio teroro augo visuomenės pasipiktinimas diktatūra. Prancūzai po penkerių audringų sukrėtimų metų pavargo ir troško ramybės. Baimindamiesi susidorojimo Konvento deputatai ryžosi padaryti galą jakobinų nusikaltimams. 1794 m. įvykdė **Termidoro perversmą**. Fanatiškas jakobinų vadas M. Robespjeras ir jo artimiausi šalininkai buvo suimti ir be teismo nukirsdinti. Teroras baigėsi, šalis pamažu grįžo prie ramesnio būvio. Tačiau Termidoro perversmas neužbaigė Prancūzijos revoliucijos. Ji truko iki 1799 m., kai, Napoleonui Bonapartui įvykdžius perversmą, įsitvirtino nauja diktatūra.

Didžiąja vadinama Prancūzijos revoliucija tapo vienu iš svarbiausių pasaulio istorijos įvykių. Laisvės, lygybės, brolybės idėjos, iškelta tautų teisė pačioms spręsti savo likimą pasklido po visą Europą ir paskatino didelius pokyčius daugelyje šalių. Kita vertus, revoliucija nusinešė tūkstančių žmonių gyvybes, įsilepsnoję karai suniokojo šalies ūkį. Europiečiai pasidalijo į revoliucijos šalininkus ir priešininkus. Pirmiesiems ji suteikė viltį išsivaduoti iš nekenčiamų karalių, imperijų priespaudos. Antriesiems tapo teroro ir tamsiųjų jėgų sinonimu.

Jakobinai – Prancūzijos revoliucionierių grupuotė, 1793 m. jėga užgrobusi valdžią ir įvedusi šalyje diktatūrą. Jos nariai rinkdavosi Paryžiaus Šv. Jokūbo vienuolyne, todėl ir imti vadinti jakobinais.

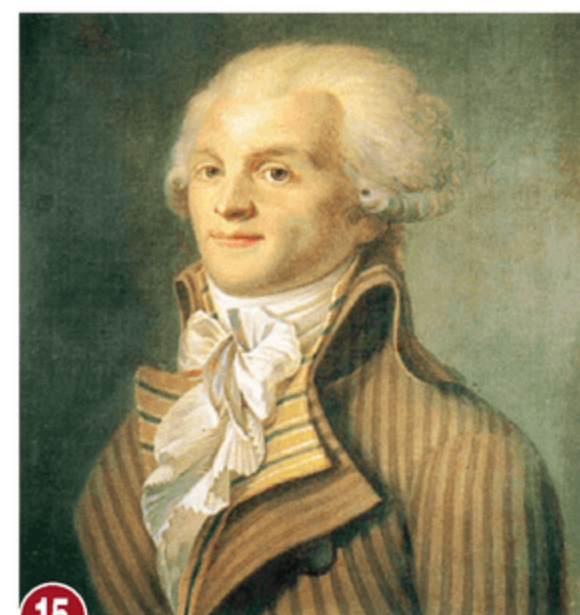
Kontrevoliucija – kova prieš revoliuciją; siekimas sugrąžinti ikirevoliucinę tvarką.

Konventas – 1792 m. vietoj Įstatymų leidžiamojo susirinkimo įkurtas Prancūzijos parlamentas.

Revoliucinis tribunolas – specialus jakobinų įkurtas karo teismas revoliucijos priešininkams teisti. Tribunolai turėjo teisę atsisakyti liudytojų apklausos. Kaltinamieji neturėjo teisės į gynybą. Kaltu pripažintas žmogus buvo baudžiamas mirtimi.

Termidoras – Prancūzijos respublikos kalendoriaus XI mėnuo (žr. 41 p. D).

Teroras – prievartos, smurto, žudymo priemonės, kuriomis siekiama įbauginti ar sunaikinti priešininką.

15 Maksimiljanas Robespjeras. XVIII a. pab. dailininko portretas. Nepaperkamuoju vadinamas teisininkas tapo jakobinų diktatūros vadovu. Po Termidoro perversmo M. Robespjeras suimtas ir giljotinuotas.

1. Apibūdink Prancūzijos revoliucijos eigą iki 1799 m. 14. Dėl kokių priežasčių Prancūzijos revoliucija nesibaigė priėmus 1791 m. konstituciją?
2. Kuo reikšminga Olimpijos de Guž veikla? Remkis 2, 3 ir paaiškink, ko reikalauta.
3. Kas Prancūzijos revoliucijos laikais buvo vadinami dešiniaisiais, o kas kairiaisiais 4? Kieno palaikymą Įstatymų leidžiamajame susirinkime ir Konvente jiems reikėjo užsitikrinti?
4. Nurodyk, kurios užsienio ir vidaus jėgos kėlė pavojų Prancūzijos revoliucijai 1. Įvardyk priešpriešos priežastis 6.
5. Įvertink 10, 12. Kokių išvadų apie Prancūzijos revoliuciją iš šių šaltinių gali padaryti?
6. Internetu arba bibliotekoje rask informacijos ir pateik klasei pasirinktą garsų Prancūzijos revoliucijos veikėją ir jo vaidmenį per revoliuciją.
7. Susiskirstykite į grupes ir poras. Surenkite diskusiją apie teigiamas ir neigiamas Prancūzijos revoliucijos puses.

Skyriaus santrauka

1 Valstybė – tai aš!

- Valdymo forma, kai visa valdžia sutelkiama vieno monarcho rankose, vadinama absoliutizmu.
- XVII–XVIII a. jis klestėjo daugelyje Europos valstybių.
- Vienas iš įžymiausių absoliučiuojo valdovų buvo Prancūzijos karalius Liudvikas XIV, kurio valdžia darė įspūdį kitiems Europos monarchams ir skatino juos siekti panašaus statuso.
- Liudviko XIV karai ir išlaidavimas baigėsi valstybės ir piliečių nuskurdimu.

2 Anglijos revoliucija

- Dėl karaliaus Karolio I siekimo absoliučiai valdyti Anglijoje kilo revoliucija.
- Karaliui pralaimėjus, šalyje įvesta O. Kromvelio karinė diktatūra.
- Per šlovingąją revoliuciją Anglija paskelbta konstitucine monarchija.
- Anglijos parlamentas išsikovojo stiprią politinę įtaką, o piliečiai – teises ir laisves, kurių dauguma žemyno valstybių gyventojų neturėjo.

3 Apšvietos epocha

- Siekimas, pasitelkus protą ir švietimą pakeisti pasaulį, tapo galingu kultūriniu sąjūdžiu – Apšvieta.
- Švietėjai piktinosi absoliučiuoju karalių valdymu, luomų nelygybe, todėl ėmė skelbti visuomenės pertvarkymo idėjas.
- Apšvieta lėmė didelius pokyčius Europoje. Imta remti mokslą, augo raštingų žmonių skaičius.
- Apšvieta parengė dirvą didžiausioms XVIII a. revoliucijoms.

4 Kasdienis europiečių gyvenimas XVIII a.

- Lyginant su viduramžių laikotarpiu, XVIII a. žmonių gyvenimas keitėsi, tačiau permainingos vyko lėtai.
- Nepaisant švietėjų kritikos, visuomenė liko susiskirsčiusi į luomus, kurių gyvenimo sąlygos gerokai skyrėsi.
- Valstybės labiau rūpinosi visuomenės švietimu. Pasiiekta medicinos laimėjimų.

5 Jungtinių Amerikos Valstijų susikūrimas

- Šiaurės Amerikos kolonistų ir Didžiosios Britanijos valdžios nesutarimai dėl mokesčių peraugo į Nepriklausomybės karą.
- Nepavykus išspręsti konflikto, kolonistai paskelbė kuriantys Jungtinės Amerikos Valstijas.
- Amerikiečių pergalė kare kartu buvo ir revoliucija, panaikinusi karaliaus valdžią.
- Jos įtvirtinta demokratinė santvarka paskatino europiečius vaduotis iš monarchų priespaudos.

6 1789 m. Prancūzijos revoliucija

- Absolutusis karalių valdymas įstūmė Prancūziją į visuomenės ir valstybės krizę.
- 1789 m. liepos 14 d. paryžiečių miniai užėmus Bastilijos tvirtovę, šalyje kilo revoliucija.
- Steigiamojo susirinkimo paskelbta Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija panaikino luominę visuomenės santvarką.
- Pagal 1791 m. priimtą konstituciją Prancūziją tapo konstitucine monarchija.

7 „Revoliucija ryja savo vaikus“

- Permainos Prancūzijoje sukėlė Europos monarchų pasipiktinimą. Tarp valdovų ir revoliucijos apimtos šalies kilo karas.
- Jakobinams užgrobus valdžią, Prancūzijoje įsiviešpatavo teroras ir smurtas.
- Prancūzijos revoliucija baigėsi 1799 m. Napoleonui Bonapartui įvykdžius karinį perversmą.
- Prancūzijos revoliucijos iškeltos laisvės, lygybės, brolybės idėjos pasklido po visą Europą ir paskatino didelius pokyčius daugelyje šalių.

Schemų nagrinėjimas

Sudėtingiems istoriniams procesams, valstybių valdymo sistemoms paaiškinti mokslinėse knygose ir vadovėliuose naudojamos schemos. Jos papildomos piešiniais, paveikslais, simboliais, aprašymais. Svarbu žinoti, jog schemos nėra istorijos šaltinis. Nagrinėjant jas, reikia išmokti pasirinkti svarbiausią informaciją, patikrinti, ar ji atitinka tikrovę.

Darbo veiksmas

Pirmas: schemos paskirtis.

Atkreipk dėmesį į schemos pavadinimą. Išsiaiškink, kokie įvykiai, procesai, tarpusavio ryšiai vaizduojami. Tai padės atsakyti į klausimą, kam skirta schema.

Antras: elementų analizė.

Kokios sąvokos minimos schemeje? Kurios iš jų paryškintos, o kurios – ne? Kokie simboliai (spalvos, rodyklės, skaičiai, figūros ir kt.) naudojami? Pagalvok, ką jos galėtų reikšti, kokia jų paskirtis? Kurios sąvokos tau nežinomos?

Trečias: struktūros nagrinėjimas.

Išsiaiškink, kuria kryptimi reikėtų pradėti nagrinėti schemą: nuo centro, iš kairės į dešinę, iš dešinės į kairę, iš viršaus į apačią ir t. t. Išmėgink visas kryptis. Kuria iš jų pasirinkus būtų logiška įvykių, procesų seka? Jei, mėginant įvairius variantus, schemos prasmė nesikeičia, pasirinkti atskirą nagrinėjimo kryptį nebūtina.

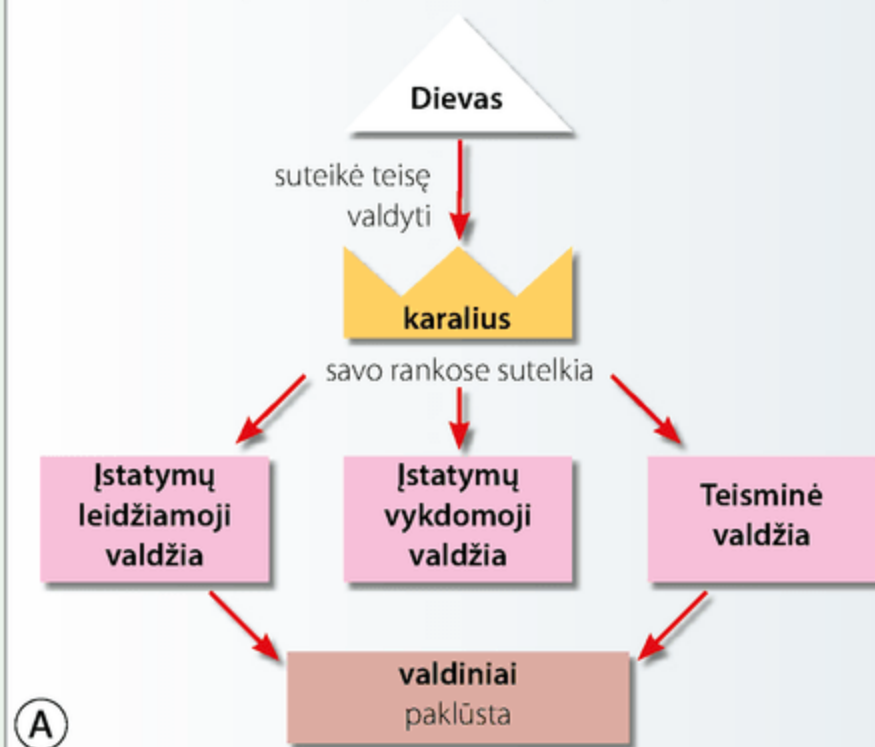
Ketvirtas: schemos turinys.

Kokia informacija pateikta schemeje? Ar yra nuorodų rasti papildomos informacijos? Ar suprantamas atskirų elementų išdėstymas, jų tarpusavio sąsajos? Kokias išvadas galima suformuluoti išnagrinėjus schemą?

Penktas: įvertinimas.

Paieškok kitų šaltinių schemeje pateiktai informacijai patikrinti. Ką nauja sužinojai iš schemos? Kokios informacijos trūko? Kaip siūlytum papildyti ar supaprastinti schemą?

Prieš revoliuciją: absoliutizmas.
Neribotą valdžią karaliui esą suteikęs Dievas.

Po revoliucijos: tautos suverenitetas.
Aukščiausioji valdžia priklauso tautai.

• Aukščiausioji valdžia Prancūzijoje prieš revoliuciją (A) ir po jos (B).

1. Palygink aukščiausiąją Prancūzijos valdžią prieš revoliuciją (A) ir po jos (B). Kokių pokyčių įvyko?
2. Kurias absoliutizmo ir švietėjų skelbtas idėjas įžvelgi scheme A ir B?
3. Kam aukščiausioji valdžia priklauso dabartinėje Lietuvoje?

Iš Prancūzijos revoliucijos palikimo

1 Raudona vėliava nešina paryžiečių minia per Prancūzijos revoliuciją. XVIII a. pab. dailininko piešinys.

2 Šveicarijos darbininkų profesinės sąjungos vėliava su užrašu: „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ XIX a. pabaiga.

3 Angliakasių streikas. Iliustracija iš XX a. pradž. prancūzų žurnalo.

A Raudonoji vėliava

Nuo neatmenamų laikų raudona spalva simbolizavo kraują, ugnį ir karą. Karališkojoje Prancūzijoje kilus suirutei ar maištui, valdžia liepdavo iškabinti raudoną audeklą – įspėjimą, kad įvedama karinė padėtis. Šiuolaikinė raudonosios vėliavos istorija prasidėjo kilus Prancūzijos revoliucijai. 1792 m. Tiurirūmus šturmavę paryžiečiai buvo įsitikinę, jog karalius ir vyriausybė išdavė Prancūziją. Jie kaltino Liudviką XVI ir jo vyriausybę įsitraukus į sąmokslą prieš revoliuciją. Minia iškėlė raudonas vėliavas su užrašais „Karinė tautos padėtis – maištininkų vyriausybei“. Pasibaigus revoliucijai, šią vėliavą žmonės ilgam užmiršo. Tačiau XIX a. vid. ją, kaip revoliucijų ženklą, prisiminė ir ėmė naudoti Europos darbininkai bei už jų teises kovojančios socialistų partijos. Galiausiai raudoną vėliavą ypač pamėgo Rusijos bolševikai. Jų pastangomis ši vėliava tapo naujos utopijos – komunizmo – simboliu.

4 Kalbą sakantis Rusijos bolševikų vadas Leninas. XX a. I pusės dailininko paveikslas.

1. Kokią reikšmę raudona vėliava turėjo per Prancūzijos revoliuciją ir po jos **A**, **1–4**?
2. Nustatyk, kurių valstybių simboliuose yra raudona vėliava. Naudokis internetu, mokyklos biblioteka.

5 „Marselietė“ – XIX a. I pusės reljefas, puošiantis Triumfo arką Paryžiuje. Jis simbolizuoja nenugalimą ir stichiską Prancūzijos revoliucijos jėgą.

6 Lapas su „Marseliečių himno“ žodžiais ir muzika. XVIII a. pabaiga.

B „Marselietė“ – revoliucijų daina

1792 m. prancūzų revoliucinės armijos karininkas Klodas Liselis sukūrė patriotinės dainos „Reino armijos kovos daina“ žodžius ir muziką. Daina pasirodė esanti tokia įkvepianti, kad Prancūzijos revoliucijos šalininkus – savanorius iš Marselio – lydėjo visą kelią iki Paryžiaus. Netrukus „Marseliečių himnu“, arba „Marselietė“ (pranc. *La Marseillaise*), pavadinto kūrinio posmams buvo lemta skambėti visur, kur tik kildavo pavojus revoliucijai:

Vaikai Tėvynės, ei, pirmyn!
Išaušo Jums garbės diena.
Tironų vėliava klaiki
Prieš jus aukštai jau iškelta.

1795 m. Konventas „Marselietei“ suteikė prancūzų tautos dainos vardą. Taip atsirado paprotys kaip atsvarą karališkiems turėti nacionalinius valstybių himnus. Nuo XIX a. pab. iki šiol „Marselietė“ yra Prancūzijos respublikos himnas.

3. Kokius prancūzų jausmus žadino „Marselietės“ **B** žodžiai? Iš istorijos pateik pavyzdžių, jog dainos skatina žmonių priešinimąsi priespaudai.
4. Internete rask ir išklausk „Marselietės“ himno įrašą. Jei turi galimybių, įrašyk himną į kompiuterinę laikmeną ir pateik klasei.

C Madam Tiuso vaškinės figūros

Prancūzė Mari Tiuso visame pasaulyje išgarsino jos nulipdytos vaškinės žmonių figūros. Pirmąją sukūrė būdama septyniolikos. Netrukus merginos gebėjimai buvo įvertinti. Ji tapo Prancūzijos karaliaus sesers dailės mokytoja ir apsigyveno prabanguose Versalio rūmuose. Prancūzijos revoliucija vaškinių figūrų lipdytojai vos nesibaigė tragiškai. Revoliucionieriai, apkaltinę simpatijomis karaliaus valdžiai, suėmė Mari. Tik paskutiniu momentu atšauktas mirties nuosprendis. Mari išgelbėjo menininkės talentas. Valdžios įsakymu jai teko imtis naujo darbo – lipdyti giljotinos aukų pomirtines kaukes. Po revoliucijos Mari išvyko į Didžiąją Britaniją. Londone ji įkūrė iki šiol veikiančią Madam Tiuso vaškinių figūrų muziejų. Pamatyti čia eksponuojamų garsių politikų, menininkų, sporto ir pramogų pasaulio žvaigždžių, nusikaltėlių bei niekšų figūrų plūsta minios turistų.

7 Madam Tiuso muziejuje Londone: 1 – vaškinės Didž. Britanijos popgrupės „Bitlai“ muzikantų figūros; 2 – Vokietijos diktatorius Adolfas Hitleris; 3 – muziejaus saugyklose laikomų ir ekspozicijoje nerodomų įžymybių figūrų dalys; 4 – madam Tiuso ir giljotinos auka.

?

5. Dėl ko, tavo manymu, vaškinių figūrų muziejai sutraukia daug lankytojų?
6. Grupėse padiskutuokite, kurių Lietuvos istorijos asmenybių figūras reikėtų demonstruoti Madam Tiuso muziejuje.

8 Revoliucijos simboliais papuošta tabakinė, termometras ir kortos. XVIII a. pab. Naujaisiais simboliais revoliucijos šalininkai mėgino griežtai atsiriboti nuo praeities. Jais žymėta viskas: nuo nosinių iki namų kaminų. Pakeistos net kortų figūros. Naujai pavadintos gyvenvietės, gatvės, aikštės. Naujagimius tapo madinga vadinti Sankiulotu, Maratu ar Maratina.

D Revoliucinis kalendorius

Sunku sugalvoti už kalendoriaus pakeitimą geresnį būdą, kuris sukludytų žmonėms orientuotis. 1793 m. Prancūzijos Konventas įvedė revoliuciniais principais pagrįstą kalendorių. Pagal jį metai prasidėjo rugsėjo 22-ąją – respublikos paskelbimo dieną. Kiekvienas iš 12 mėnesių turėjo 30 dienų, o vietoj savaitės įvesta 10 dienų dekada. Likusios sankiulotidėmis pavadintos dienos nukeltos į metų pabaigą ir skirtos šventėms. Naujasis Prancūzijos kalendorius naudotas tik 14 metų.

Vandemjeras	vynuogių rinkimo	09 22–10 21
Briumeras	rūkų	10 22–11 20
Frimeras	šerkšno	11 21–12 20
Nivozas	sniego	12 21–01 19
Pliuvozas	lietaus	01 20–02 18
Vantozas	vėjo	02 19–03 20
Žerminalis	sėklų dygimo	03 21–04 19
Florealis	gėlių	04 20–05 19
Prerialis	šienapjūtės	05 20–06 18
Mesidoras	javapjūtės	06 19–07 18
Termidoras	karščių	07 19–08 17
Fruktidoras	vaisių	08 18–09 16

?

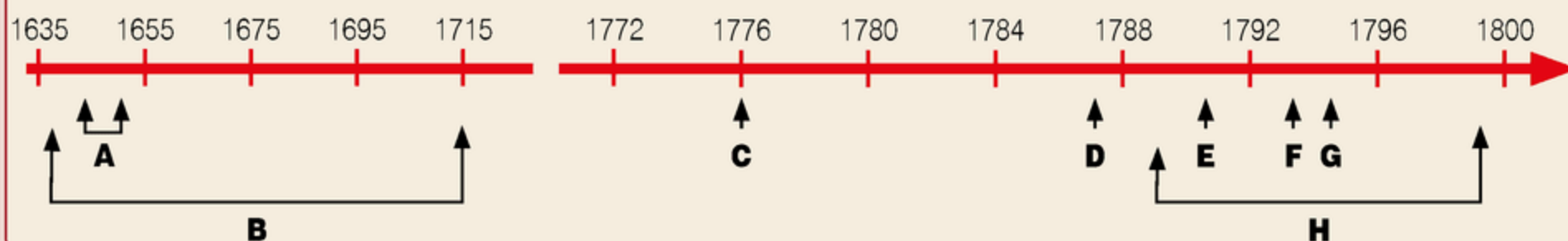
7. Paaiškink, kodėl kalendoriaus pakeitimas trukdo žmonėms orientuotis.
8. Išnagrinėk Prancūzijos revoliucinio kalendoriaus mėnesių pavadinimus D. Pagal Lietuvos klimato sąlygas, atliekamus žemės ūkio darbus sugalvok lietuviško kalendoriaus mėnesių pavadinimus.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybės deklaracija.
2. Liudviko XIV valdymas Prancūzijoje.
3. Priimama pirmoji Prancūzijos konstitucija.

4. Termidoro perversmas.
5. Prancūzijos revoliucija.
6. Anglijos pilietinis karas.
7. Priimama Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucija.
8. Jakobinų diktatūra.

B Paaiškink sąvokas:

teroras	kosmopolitizmas	apšviestasis absoliutizmas	konstitucija
parlamentinė respublika	republika	boikotas	absoliutizmas
Generaliniai luomai	Apšvieta	jakobinai	masonai
diktatūra	pilietinis karas	revoliucija	konstitucinė monarchija

C Atsakyk į klausimus:

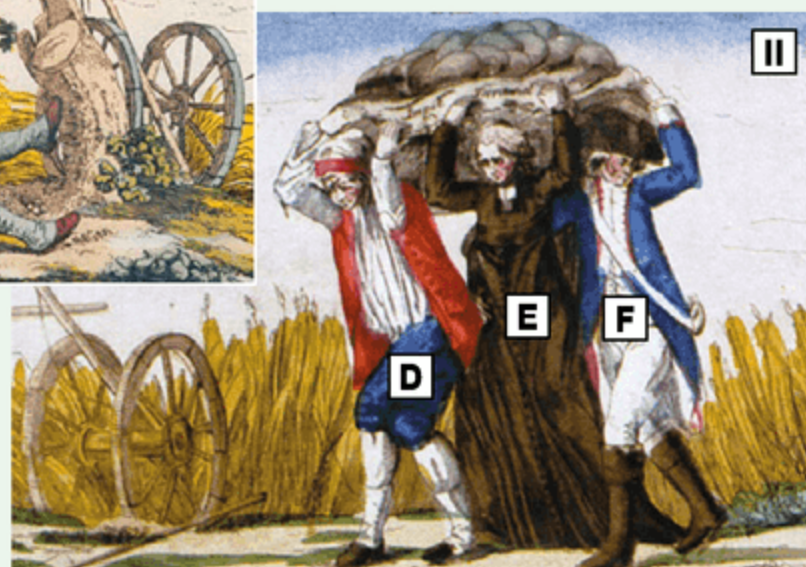
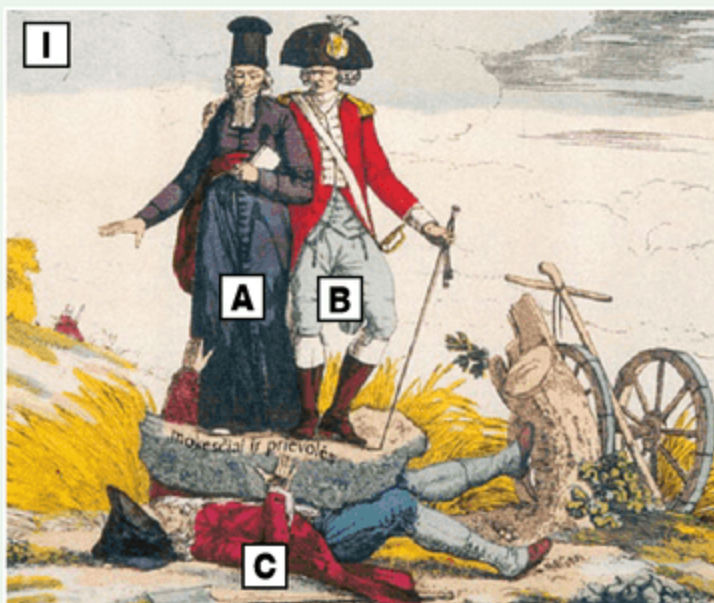
1. Ar Liudviko XIV valdymui Prancūzijoje būdingas absoliutizmas?
2. Dėl ko kilo Anglijos pilietinis karas?
3. Kokių pokyčių visuomenėje siekė švietėjai?

4. Kokios priežastys skatino Šiaurės Amerikos kolonistus sukilti prieš Anglijos karalių?
5. Ką skelbė Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija?
6. Kokių teigiamų pokyčių Europos visuomenėje įvyko dėl Prancūzijos revoliucijos?

D Išnagrinėk iliustracijas:

XVIII a. pab. prancūzų karikatūros: „Trečiojo luomo našta“ (I) ir „Našta reikia dalytis“ (II).

1. Kurias visuomenės grupes simbolizuoja iliustracijos objektai A–F?
2. Paaiškink kiekvienos karikatūros prasmę.
3. Kokios priežastys skatino karikatūristo požiūrio kaitą?

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

H

I

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Ž. Ž. Ruso veikalo „Samprotavimai apie žmonių nelygybės kilmę“ ištrauka. 1775 m.

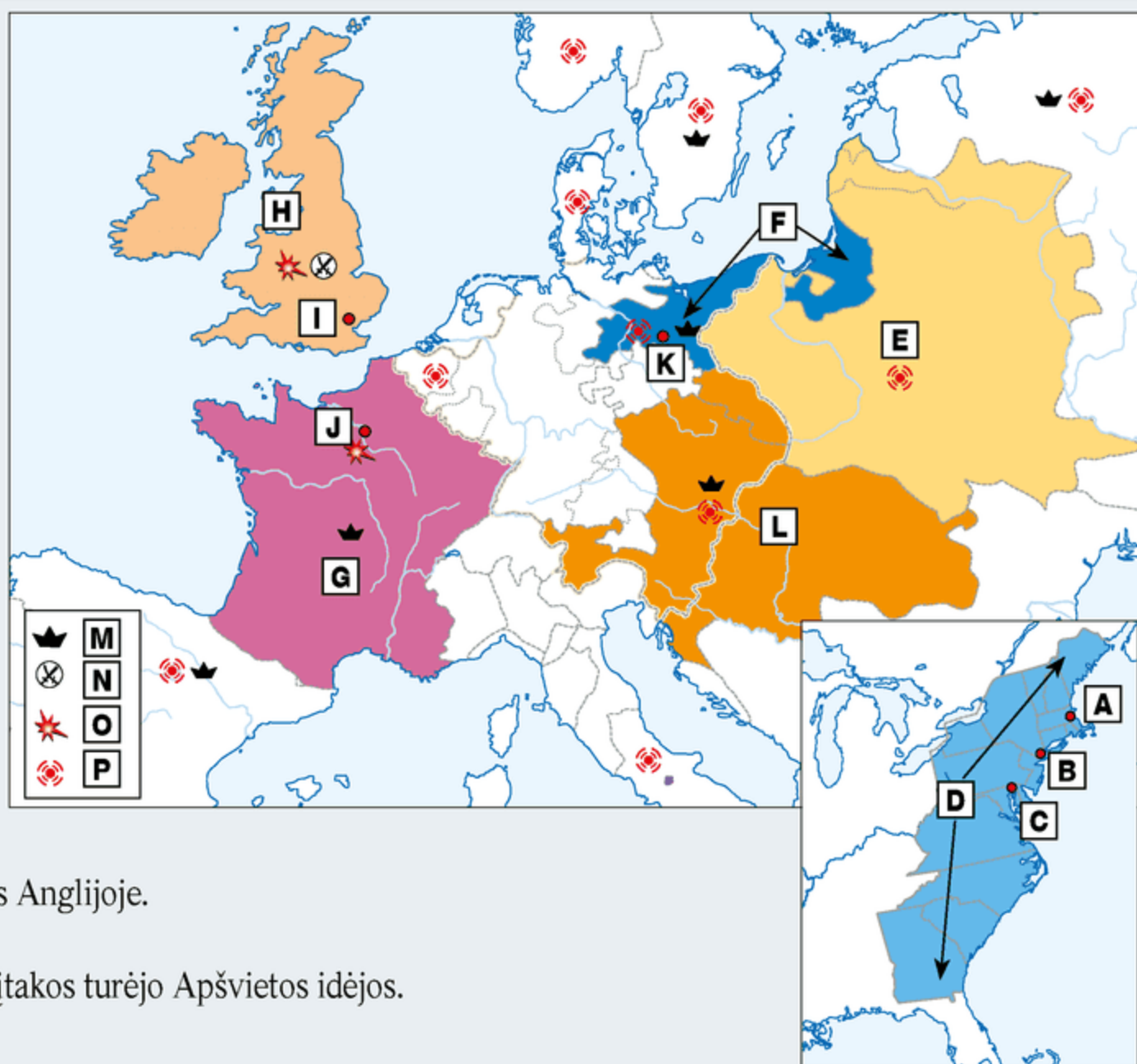
Kol žmonės tenkinosi savo vargingomis lūšnomis, kol jie apsiribojė tuo, kad medžių spygliais arba žuvų kaulais siuvosi drabužius iš žvėrių kailių, puošėsi plunksnomis ir kriauklelėmis, įvairiomis spalvomis išmargindavo savo kūną, tobulino arba puošė savo lankus ir strėles, aštriais akmenimis skaptuodavosi menkas žvejų valteles ar grubius muzikos instrumentus, žodžiu, kol jie dirbo tik tokį darbą, kurį pajėgdavo atlikti vienas žmogus, ir vertėsi tokiais verslais, kurie nereikalavo daug rankų, jie gyveno laisvi, sveiki, geri ir laimingi, kiek iš prigimties galėjo būti tokie, o tarpusavio santykiuose ir toliau mėgavosi visais bendravimo džiaugsmiais, nepažeidžiančiais jų nepriklausomybės; bet kai tik vienam žmogui prireikė kito pagalbos, kai tik žmonės pastebėjo, kad vienam ne pro šalį turėti maisto dviem, lygybė išnyko, atsirado nuosavybė, darbas tapo būtinybe ir neaprepiami miškai virto akį džiuginančiais laukais, kuriuos reikėjo laistyti prakaitu ir kuriuose netrukus buvo pasėti ir išaugo kartu su javais vergovė ir skurdas.

P. Biunaras, F. Doranas ir kt., Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 228.

1. Kokio kultūrinio sąjūdžio idėjoms atstovavo Ž. Ž. Ruso? Kokios tautybės jis buvo?
2. Dėl ko, autoriaus manymu, tarp žmonių atsirado nelygybė? Kokių aiškinimų apie jos atsiradimą žinai?
3. Ką dar to meto visuomenėje ir valstybėje kritikavo švietėjai?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Niujorkas.
2. Bostonas.
3. Filadelfija.
4. Londonas.
5. Paryžius.
6. Abiejų Tautų Respublika.
7. Prūsijos karalystė.
8. Didžiosios Britanijos karalystė.
9. JAV.
10. Berlynas.
11. Prancūzijos karalystė.
12. Austrijos imperija.
13. 1789 m. revoliucija Prancūzijoje.
14. 1641–1645 m. pilietinis karas Anglijoje.
15. Absoliučiosios monarchijos.
16. Valstybės, kurių valdovams įtakos turėjo Apšvietos idėjos.

ATR nuopuolis ir žlugimas

XVIII amžius atskleidė paskutinį dramatiškiausią Abiejų Tautų Respublikos (ATR) istorijos laikotarpį. Mėginimai reformuoti šalį baigėsi nesėkmingai. Vidaus krizę beįveikiančią Respubliką pasidalijo Prūsijos, Rūsijos ir Áustrijos valdovai. ATR žlugo tuo metu, kai Prancūzijos revoliucija, griaudama senąją tvarką, kūrė naujosios demokratinės Europos pamatus.

1 1794 metų sukilimo Lietuvoje vado generolo Jokūbo Jasinskio medalionas su T. Kosciuškos atvaizdu. XVIII a. pabaiga.

Abiejų Tautų Respublika XVIII a. ėmė prarasti nepriklausomos valstybės požymius, valdžios pakrikimas pasiekė aukščiausią laipsnį. Troškimas atsispirti svetimųjų įtakai bei plintančios Apšvietos idėjos paskatino ATR šviesuolius vykdyti reformas. Svarbiausia iš jų – 1791 m. priimta pirmoji Europoje Gegužės 3-iosios konstitucija. Ši trumpą, bet ryškų visuomenės permainų laikotarpį istorikai perkeltine prasme pavadino Abiejų Tautų Respublikos „bobų vasara“.

Deja, dėl priešiškų išorės jėgų reformatoriaus valstybės saulėlydžio nepavyko sustabdyti. Absoliutieji Rūsijos, Prūsijos ir Áustrijos valdovai nenorėjo turėti pilietines vertybes išpažįstančios kaimynės. Paskutinis mėginimas išgelbėti Respubliką – T. Kosciuškos sukilimas – žlugo. Kartu su ATR baigėsi ir pirmosios Lietuvės valstybės gyvavimas.

Turtingos kultūros kraštas pateko į kultūriškai ir politiškai atsilikusios centralizuotos Rūsijos impėrijos gniaužtus. Šimtmečius puoselėtas bajorų demokratijos tradicijas pakeitė carų despotija. Prasidėjo Lietuvės nelaimių ir priespaudos šimtmetis.

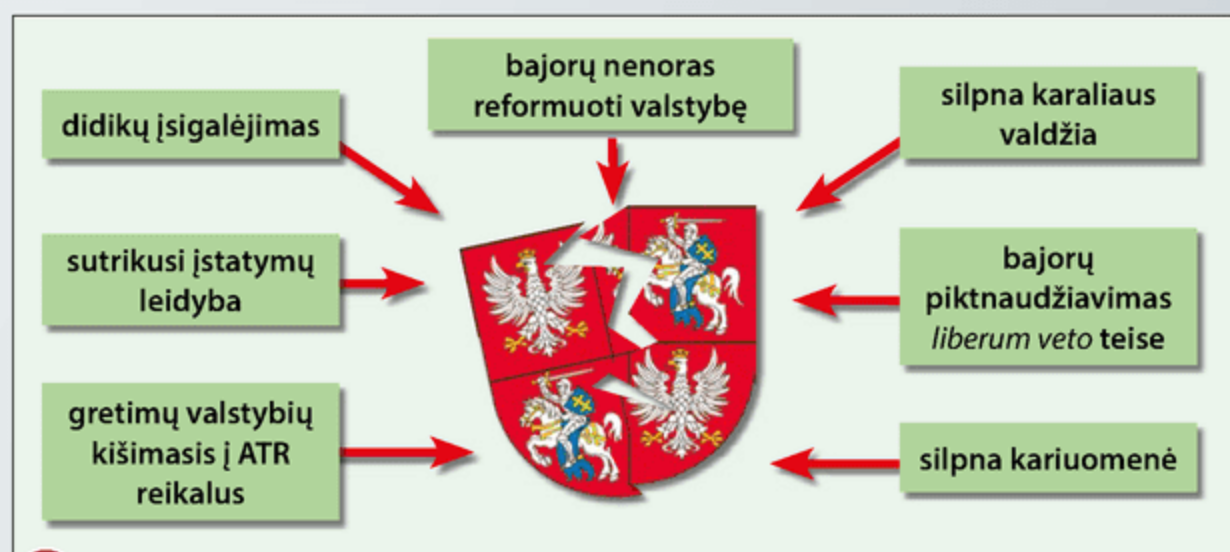
2 Per XVII–XVIII a. karus apgriauti Valdovų rūmai Vilniuje. Dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus piešinys. XVIII a. pab. Caro valdžios įsakymu 1801 m. pastatas buvo nugriautas, plytos ir akmenys parduoti, o pamatai ir rūsių liekanos užverstos griuvenomis.

Grobikė	Kiek ATR teritorijos prisijungė?	Kiek ATR gyventojų atiteko?
Rusija	462 tūkst. km, 62,5%	5,5 mln., 48%
Prūsija	141 tūkst. km, 20,1%	2,6 mln., 22%
Austrija	130 tūkst. km, 17,4%	4,2 mln., 30%
Iš viso	733 tūkst. km, 100%	12,3 mln., 100%

3 ATR padalijimų padariniai.

4 Abiejų Tautų Respublikos padalijimai 1772–1795 m.

5 ATR silpnėjimo XVIII a. priežastys.

1. Aukso laisvės virsta bajorų savivale

1 Varšuvos karališkoji pilis – istorinė Abiejų Tautų Respublikos valdovo rezidencija. Šalia kolona, vaizduojanti pirmą nuolat čia rezidavusį ATR valdovą Zigmantą Vazą. 1944 m. nacistų su žeme sulygintą pilį Lenkija atstatė pagal išlikusius brėžinius.

2 Lenkijos ir Lietuvos bajorai vaivadijų uniformomis. XVIII a. II pusės paveikslas.

Karaliaus valdžios silpnumas

XVII a. II pusėje Europoje klestint galingoms absoliučiosioms monarchijoms, Abiejų Tautų Respublikos karaliaus valdžia silpnėjo. Šalis buvo **elėkcinė monarchija**. Kitaip nei absoliučiosiose monarchijose, būsimieji ATR karaliai sosto nepaveldėdavo, o buvo renkami bajorų. Šio luomo atstovai turėjo išimtinės privilegijas ir politines teises dalyvauti valstybės valdyme. Viešpatavo bajorų demokratija. Visus valstybės reikalus tvarkė bajorai. Nuo jų priklausė karaliaus valdžia ir galios.

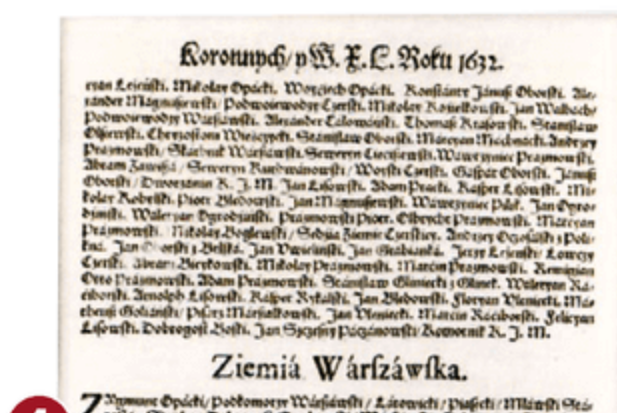
Kandidatas, laimėjęs ATR valdovo rinkimus, bajorams privalėjo patvirtinti tam tikrus įsipareigojimus. Nevykdančio pažadų karaliaus buvo galima neklausyti. Valdant silpniems valdovams, kildavo ginkluotų maištų **rūkšų**, kai teisėtai ginamos neva varžomos bajorijos laisvės.

Aukščiausi Lėnkijos ir LDK pareigūnai, nors ir skiriami karaliaus, dažnai vykdė atskirą politiką. Valstybės kanclerių, etmonų, iždininkų valdovas lengvai pašalinti iš pareigų negalėjo. Pareigas jie užimdavo iki gyvos galvos.

Bajorija didžiavosi savo „aukso laisvėmis“, kokių neturėjo nė vienos Europos valstybės kilmingieji. Bijojo, kad laisvių nesumažėtų, todėl įtariai žvelgė į kiekvieną naująją, vadovavosi šūkiu: „*Nihil novi*“ (liet. nieko nauja). Visi renkamu ATR valdovų mėginimai sumažinti priklausomybę nuo bajorų baigdavosi nesėkmingai. Vienas iš ATR karalių, paragintas parašyti testamentą, kuriame pasiūlytų sosto įpėdinį, abejingai atsakė: „Jie nenori manęs klausyti, kol esu gyvas, tai kurių galų paklus mano valiai, kai būsiu miręs?“

Karaliaus rinkimų teisę turėjo bajorų luomas, sudarantis iki 10 % ATR visuomenės. Iki pat XIX a. jokiaje Europos valstybėje nebuvo tiek daug gyventojų, turinčių teisę rinkti valdovą.
Rinkimų tvarka leido valdovo postą užimti ne tik kitų dinastijų ar šalių valdovams, bet ir vietos bajorams.
Tarpuvaldžio laikotarpiai, kai valdžia šalyje atitekdavo bajorų konfederacijoms, o valstybės galva tapdavo Gniezno arkivyskupas, buvo bajorų politinės atsakomybės pamoka.
Ilgai trunkančios rinkimų kampanijos leido išsamiai susipažinti su kandidatais ir gilino bajorų žinias apie kraštus, iš kurių kandidatai kilę.
Su išrinktu svetimšaliu valdovu buvo galima kurti naujas dinastines arba valstybių sąjungas.

3 Abiejų Tautų Respublikos elekcinės monarchijos bruožai.

4 Karaliaus rinkimų sąrašas. XVII a. Teoriškai kiekvienas bajoras galėjo dalyvauti rinkimuose, tačiau išlikę rinkimų sąrašai rodo, kad rinkėjų aktyvumas nebuvo didelis.

5 XVIII a. pab. eilėraštis

Daug yra karalių, o nė vieno karaliaus.
Daug įstatymų ir nė vieno įstatymo.
Nes daugelis nori valdyti,
o nė vienas negali.
Visi gali leisti įstatymus,
bet niekas – liepti juos vykdyti.

Ir kadangi visiems viskas galima,
visi visuose reikaluose nusikalsta.
Todėl vietoje laisvės jie naudoja savivale,
vietoje įstatymų – savo užmačiomis,
vietoje protingumo čia – užsispyrimas,
vietoje drąsos – dvejonės,
vietoje tvarkos – plėšikavimas.

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 317.

Liberum veto teisė ir paviėtų seimeliai

Svarbesnio nutarimo karalius negalėjo priimti be bajorų interesus ginančio ATR seimo palaikymo. Jame galiojo **liberum veto** (laisvai nesutinku) teisė – visi sprendimai turėjo būti priimti vienbalsiai. Panaudoti veto teisę ir sutrikdyti seimo darbą galėjo tik turintys galingą užtarėją didiką. Į eilinio išsišokėlio reikalavimą niekas nebūtų kreipęs dėmesio. Išdrįsčiusius globėjai tuoj pat išgabendavo iš seimo ir slapstė, kad priešininkai nepriverstų pakeisti nuomonės.

Mažumos teisės turinčia ginti veto teise ilgą laiką nebuvo piktnaudžiaujama. LDK atstovas pirmą kartą ją pasinaudojo 1652 m., kai didiko Jonušo Radvilos globojamas Upytės pavieto atstovas protestantas **Vladislovas Sicinskis** neleido pratęsti seimo darbo. Tai jam pelnė Radvilos priešininkų sukurta ir grožinėje literatūroje išgarsintą neigiamą nedorėlio ir valstybės išdaviko įvaizdį. Silpnėjant valstybei ir augant didikų galiai, piktnaudžiavimas teise tapo masinis. Nuo XVII a. II pusės, naudojantis ja, išardyta apie 70 seimų, todėl įstatymų leidyba ATR buvo paralyžiuota, o valstybės reformos neįmanomos.

Labai svarbi bajorų valdžios institucija buvo **paviėtų seimėliai**. Juose bajorai svarstė valstybės, savivaldos reikalus ir rinko savo atstovus į seimą. Į jį išrinkti atsiųždavo pavieto seimelyje duotas instrukcijas, kurių privalėjo griežtai laikytis – pavyzdžiui, priešintis naujiems mokesčiams. Be to, seimeliai vietoje galėdavo priarti arba nepritarti seimo nutarimams. Dėl to kai kurios sritys mokesčių nemokėdavo dešimtmečius. Sutrikus seimo darbui, paviėtų seimeliai įgijo vis didesnę svarbą valstybės valdyme.

Bajorų demokratijos virsmas didikų oligarchija

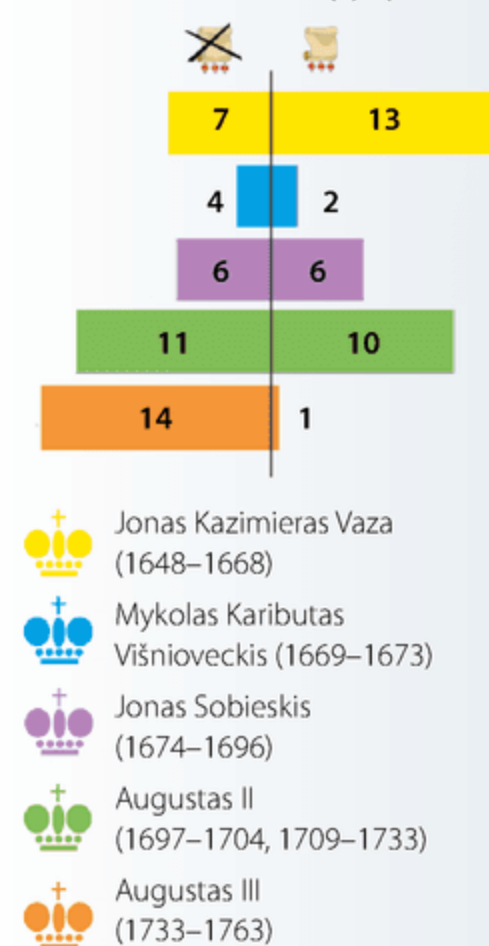
Nors teisiškai ATR bajorai buvo lygūs, tikrovėje įtakingiausi, turtingiausi buvo didikai. Kiekvienas didikas jautėsi esąs karaliukas ir veržėsi nustelbti kitus, siekė padidinti savo turtus ar įtaką, dėl to nuolat kildavo konfliktų. Asmeninės didikų armijos dydžiu neretai prilygo valstybės kariuomenei. Suklestėjo didikų savivalė, jie grobė vieni kitų turtus, nesiskaitė su eiliniaisiais bajorais, vieni prieš kitus sudarydavo

8

Paviето seimelio dalyvių vakarėlis. XIX a. knygos iliustracija.

nutraukti seimai įvykę seimai

6

Respublikos seimai 1648–1763 m.

7

Paviето seimelių veikimas XVIII a.

Prieš seimelį bajorams pažadama po kokį auksiną ar du, duodamas visiškasis išlaikymas seimelio metu. Didiko atgabentos virtuvės pagamindavo jiems valgyti, nes nuskurę plikbajoriai visada būdavo alkani ir tikrai socialiai pavalgydavo tik seimelio metu. Didiko agentai, o kartais net ir jis pats visiems duodavo nurodymų, kaip turi seimely elgtis, ko laikytis ir ko klausyti.

Seimelio metu muštynės kartais būdavo paprastas dalykas. Reikėdavo tik vadams susikirsti, kam nors tarti įžeidžiamą žodį, įžeistojo palydovai tuojau čiupdavo kardus ir žudynės būdavo neišvengiamos. Visą seimelio laiką nesiliaudavo girtavimas.

A. Šapoka, Lietuvos istorija, Vilnius, Mokslas, 1989, p. 399.

9

Balsavusiųjų ATR pavieto seimelyje žymėjimas XVII a. Brūkšniai reiškia bajorų balsus, atiduotus už tam tikrą kandidatą į pasiuntinius. Seimelių dalyvių skaičius siekdavo iki kelių šimtų bajorų, seimeliai dažniausiai vyko bažnyčiose arba kapinėse.

1. Aukso laisvės virsta bajorų savivale

10 LDK didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega. XVIII a. dailininko portretas. Galingiausias to meto LDK didikas K. J. Sapiega nepaisė karaliaus J. Sobieskio. Pavyzdžiui, Gardino seime J. Sobieskis, norėdamas pripratinti bajorus į jo sūnų žiūrėti kaip į sosto įpėdinį, liepė greta savo sosto pastatyti jam kėdę. Tačiau K. J. Sapiega kojos spyriu nuvertė kėdę ir sušuko: „Prie karaliaus šono dera stovėti, ne sėdėti!“ Karalius buvo priverstas išsiųsti sūnų iš Gardino.

ginkluotas sąjungas – **konfederācijas**. Kadangi valdžia buvo silpna ir nevieninga, nubauti sumaištą valstybę keliančių buvo neįmanoma. XVII a. II pusėje bajorų demokratija virto didikų **oligarchija**. Valstybę valdė didikai, o pati šalis priminė jų valdų mozaiką – ankstyvųjų viduramžių feodalinio susiskaldymo apimtą Europą.

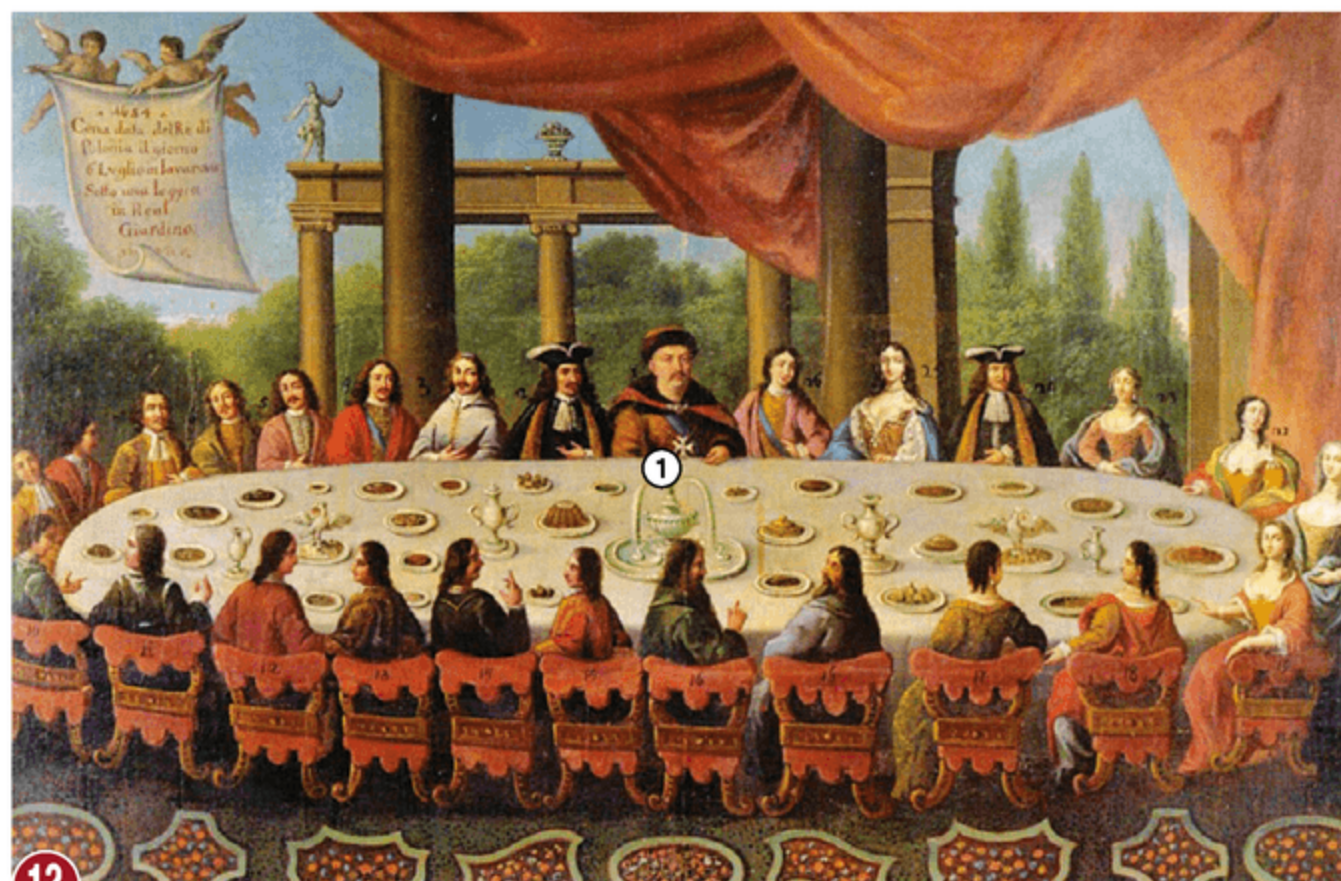
LDK iškildavo dažniausiai viena didikų giminė, kuriai pavykdavo savo rankose sutelkti svarbiausias valstybės pareigybės. Tokie Lietuvės ir savo interesus ginantys viešpačiai buvo Radvilos. Po XVII a. vid. karų Radvilų vietą užėmė Pacai. Šiems išmirus, LDK įsitvirtino Sapiegos. Karaliaus ir kitų didikų, net Katalikų bažnyčios hierarchų nepaisančių Sapiegų viešpatavimas baigėsi vidaus karu, į kurį įsitraukė užsienio valstybės. Sapiegų skriaudžiamieji susivienijo į konfederaciją ir pradėjo karą. 1700 m. Sapiegos lemiame mūšyje ties Valkiniškais buvo sumušti. Kariuomenei vadovavęs Mykolas Sapiegà pateko į nelaisvę ir įtūžusių bajorų buvo sukapotas kardais. Sapiegos Lietuvoje paskelbti krašto išdavikais, iš jų atimtos pareigos, o dvarai nusavinti. Žlugus Sapiegų galybei, neatsirado kitos viešpataujančios giminės, kuri pagal tradiciją būtų stojusi ginti ir LDK interesus.

Nuo Piastų iki Saksų

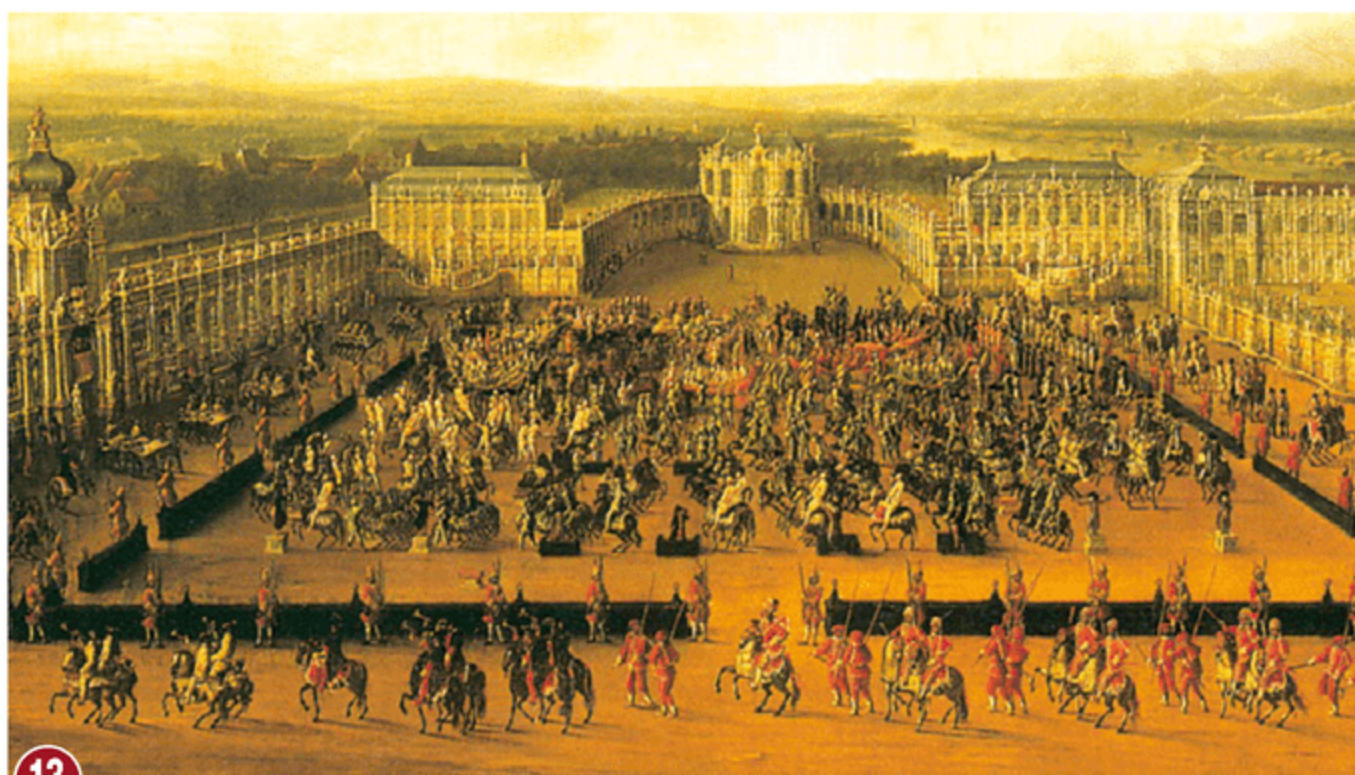
XVII a. I pusėje švedų kilmės Vazų dinastijos viešpatavimas ATR baigėsi nesėkmingai. Šalis buvo įtraukta į alinančius karus su Švedija ir Rusija, prarasta daug teritorijų ir gyventojų. Nusivylę svetimšaliais valdovais didikai į sostą rinko savus didikus, vadinamuosius Piastus (pagal pirmųjų Lenkijos karalių dinastijos pavadinimą). Iš pradžių ATR sostas atiteko karuose su kazokais nusipelnusio didiko sūnui **Mykolui Kaributui Višnioveckui** (žr. 76 p.). Po jo valdė karuose su turkais osmanais pasižymėjęs **Jonas Sobieskis** (žr. 76 p.). Jis vadovavo ATR kariuomenei paskutinėje garsioje LDK ginklo pergalėje Chotyno mūšyje 1672 m. O visoje Europoje Joną Sobieskį išgarsinusiam Vienos išvadavime nuo osmanų apgulties dėl LDK etmono Paco konfliktų su valdovu kariuomenė nedalyvavo. Jonas Sobieskis laikomas vienu žymiausių ATR valdovų, o Lietuvoje mažai žinomas.

11 Augusto III karūnavimo servizo lėkštė su Abiejų Tautų Respublikos ir Saksonijos herbais. XVIII a. I pusė.

12 Abiejų Tautų Respublikos valdovas Jonas Sobieskis (1) pietauja su užsienio šalių diplomatais. XVII a. pab. paveikslas.

13 Drezdene Augusto II garbei surengtas karnavalas.
XVIII a. dailininko paveikslas.

Elėkcinė monarhija – monarhijos valdymo forma, kai valdovo postą užima išrinktas asmuo.

Konfederacija – bajorų sąjunga, sukurta tam tikriems tikslams pasiekti; ATR – seimų rūšis, kuriuose nutarimai priimami balsų dauguma.

Liberum veto (liet. laisvai nesutinku) – Abiejų Tautų Respublikos seimo nario teisė protestuoti prieš bet kokią seimo nutarimą.

Oligarchija – valstybės valdymo forma: valdžia priklauso nedidelei žmonių grupei, dažniausiai kilmingiesiems ar turtuoliams.

Pavičto seimėlis – pavietų bajorų susirinkimas prieš seimus arba po jų.

Rokošas – ATR teisėtas ginkluotas bajorų maištas prieš karalių.

Pačioje XVII a. pab. personalinė unija ATR sujungė su viena iš tuo metu turtingiausių ir ekonomiškai labiausiai išsivysčiusių vokiečių kunigaikštysčių Saksonija. Respublikos soste daugiau nei pusė amžiaus įsitvirtino Saksų dinastija. Pirmasis Respublikos valdovu tapo Prancūzijos karalių saulę mėgdžiojantis **Augustas II** (žr. 76 p.). Dėl didelės fizinės jėgos (galėdavęs perlaužti pasagą) jis pramintas Stipriučiu. 1733 m., mirus išlaidumu, nesantuokiniais vaikais ir lėbavimais visoje Europoje garsėjančiam Augustui II, valdovu tapo jo sūnus **Augustas III** (žr. 76 p.). Jis daugiausia laiką leido Drezdeno rūmuose Saksonijoje ir išgarsėjo kaip meno globėjas. Vienas garsiausių Johano Sebastiano Bacho muzikos kūrinių Mišios h-mol yra sukurtos Augustui III.

Saksų valdymo laikotarpis ilgai laikytas pačiu nelaimingiausiu LDK istorijoje, nes valstybė vėl buvo įtraukta į alinančius ir nesėkmingus karus, o šalies valdymas pasiekė visišką suirutę. Dauguma bajorų džiaugėsi, kad nereikia mokėti jokių mokesčių. Jie galėjo nevaržomi peštis ir puotauti. Įsigalėjo posakis: „Prie Saksų karaliaus tik gerk, valgyk ir atsilaisvink diržą!“ Augusto III valdymas dabar laikomas svarbių valstybės ir visuomenės reformų brendimo ir Apšvietos idėjų skvarbos pradžios laikotarpiu. Jau tada atsirado valstybės negalia nepatenkintų šviesuolių. Jų veikla užaugino žmones, parengusius didžiulias XVIII a. pab. Abiejų Tautų Respublikos valdymo ir visuomenės gyvenimo reformas.

14

Vilniaus universiteto profesorius apie bajorų laisves. XVII a.

Nesigirkime tuo toliau, kad netvarka laikomės, pagerinkim valdymą ir įveskime teisingumą, pataisykime iš pagrindų tvirtais ir veiksmingais įstatymais, kurie nebūtų panašūs į nutarimus, bet būtų tikri įstatymai, kurių reikia laikytis, būtų užtikrintas jų veiksmingas vykdymas ir numatytos bausmės.

Turi būti griežtai baudžiami tie, kurie pažeidžia teisėtumą. Turi būti panaikinti išsisukinėjimai, dviprasmiškumai, netaktiškumai, atidėjimai. Piktadariai turi būti suimami, nepaisant to, kokią visuomeninę padėtį užimtų.

*Lietuvos publicistai valstiečių klausimu
XVI–XVII a., Vilnius, 1976, p.190–193.*

15

ATR valdovo Augusto III Sakso karūna, valdžios obuolys ir skeptras. XVIII a. I pusė.

?

1. Apibūdink elekcinės monarchijos ATR bruožus **3**. Įvardyk teigiamas ir neigiamas puses.
2. Paaiškink *liberum veto* teisės veikimą ATR. Kokių sunkumų valstybei dėl jos kilo **6**?
3. Kokių išvadų apie ATR pavietų seimelių darbą gali padaryti iš **7–9** šaltinių informacijos? Naudokis papildomais informacijos šaltiniais ir nustatyk, kiek apytiksliai seimelių veikė LDK teritorijoje.
4. Dėl ko Saksų valdymo laikotarpis laikytas vienu nelaimingiausių ATR istorijoje?
5. Kokias ATR valdymo ydas kritikuoja **5** ir **14** autoriai? Dėl ko bajorai nenorėjo nieko keisti?
6. Susiburkite į grupes ir aptarkite V. Sicinskio poelgį. Pateikite šio personažo vertinimo mokslinėje ir grožinėje literatūroje pavyzdžių.

2. Respublikos grėsmingosios kaimynės

A

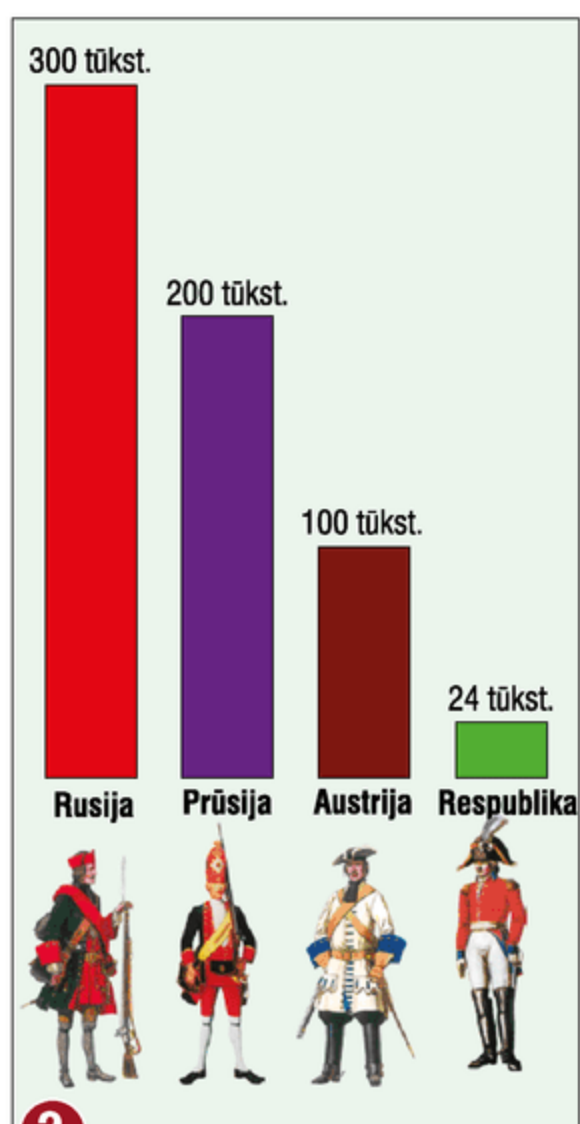
B

C

1

Juodųjų erelių herbai: A) – Rusijos imperijos; B) – Prūsijos karalystės; C) – Austrijos imperijos.

2

Respublikos ir jos kaimynių kariuomenių dydis XVIII a. viduryje.

Juodųjų erelių apsuptyje

Silpna karaliaus valdžia, sutrikusi įstatymų leidyba, bajorų piktnaudžiavimas laisvėmis ir nenoras reformuoti valstybę, alinantis karai – ne vienintelės Abiejų Tautų Respublikos silpnėjimo priežastys. XVIII a. šalies likimas vis labiau priklausė nuo sustiprėjusių kaimynių – Rusijos ir Austrijos imperijų bei Prūsijos karalystės – planų. Stiprią valdžią turinčių absoliučiujų monarchų valdomos valstybės įvykdė daug reformų, pavertusių jas vienomis galingiausiomis Europoje. Valdžios santvarkomis jos gerokai skyrėsi nuo demokratiškesnės, bet suirutės apimtos Abiejų Tautų Respublikos. Į įsivaizduojamą lengvą grobį – ATR – nusitaikiusias kaimynes simbolizavo jų herbuose vaizduojami plėšrūnai – juodi ereliai.

Kaimynės ėmė vis labiau kištis į Respublikos vidaus reikalus, papirkinėjo didikus ir taip lėmė valdovo rinkimus ar seimų darbą. Šimtatūkstantinės gretimų valstybių kariuomenės be jokio leidimo žygiavo per šalies teritoriją. Krašto ūkis merdėjo, miestai menko. „Gražiai žibanti puvelsių krūva“, – taip Respublikos padėtį apibūdino įžymus XIX a. anglų istorikas.

Dauguma bajorų nenorėjo nieko keisti. Jų manymu, galingų valstybių apsupta, nedidelę kariuomenę turinti Respublika privalo likti silpna ir kaimynės su ja nekauriaus. Bajorai klaidingai save tikino, jog „valstybė laikosi netvarka“.

3

Austrijos, Rusijos, Prūsijos ir ATR išdo pajamos (t sidabro). XVIII a. II pusė

4

Iš seimo maršalo Mykolo Masalskio kalbos Lietuvos atstovams. 1733 m.

Garbingu žingsniu einantis lietuviškas Vyti, susietas su Ereliu, eik, kur senovinė dora ir garbė ves Tave, eik keliu, neužpiltu užmaršties smėliu, bet žinomiu ir pramintu vieškeliu, saugokis, kad nesukluptum, Žirge, laikykimės kartu, nes yra didžiulis svetimųjų galybių pavojus.

Lietuvos istorija: trumpasis amžius (1733–1795 m.), Vilnius, Baltos lankos, p. 58.

Despotinė Rusijos imperija

XVII a. pab. Rūsijos **carū** tapo **Petras I**, kuris siekė pertvarkyti atsilikusią valstybę ir priartinti ją prie Vakarų Europos. Jis vyko į pažintinę kelionę po žemyną, kurios metu nevengė padirbėti staliumi laivų statykloje.

Rūsijoje Petras I dar labiau sustiprino centrinę valdžią: sukūrė besąlygiškai carui pavaldžią valdininkijos ir administracijos sistemą. Susirūpino kultūra ir švietimu – steigtos mokyklos, įkurta Mokslų akademija, muziejus, biblioteka, išleistas pirmasis laikraštis. Didikams leista vesti, tik kai išmoks rašyti. Gyventojai pratinti prie europietiško gyvenimo būdo, imta atsisakyti senamadiškų rūbų, įvestas panašus į vakarietišką kalendorius.

Nors Petras I dabar vadinamas Didžiuoju, jo valdymo būdas nesiskyrė nuo Rytų **despôtijos**. Valdymo laikotarpiu rusai jo nemėgo ir laikė Vakarų naujoves į jų šalį prievarta brukančiu Antikristu. Valstiečiai tebevilko žiauriausios baudžiavos jungą.

Užsibrėžtų reformų caras siekė prievarta. Visiems dvarininkams uždraudė nešioti barzdas, o nenorintiems jų skustis įvedė mokestį. Diduomenė prarado paskutinius politinių teisių, o Stačiatikių bažnyčia – nepriklausomybės nuo caro likučius. Daug kur įsiliepsnojo sukilimai ir maištai, kuriuos Petras I negailestingai numalšino. Nubaudė mirtimi net sąmokslu įtariamą sūnų, o, tikrindamas bendražygių ištikimybę, liepė viešai kapoti galvas maištininkams.

Petro I reformos buvo nukreiptos į valstybės karinės galios didinimą ir šalies teritorijos plėtimą. Šiam tikslui pasiekti pertvarkyta kariuomenė ir sukurtas karinis jūrų laivynas. Permainingame **Šiaurės karė** dėl viešpatavimo Baltijos jūroje Rūsija įveikė Švediją. Po šios pergalės Petras I pasiskelbė imperatoriumi. Nuo jo valdymo laikų Rūsijos imperija ėmė vaidinti svarbų vaidmenį Europos politiniuose įvykiuose.

5 Caras Petras I įkuria Sankt Peterburgą. XIX a. paveikslas.

6 Petro I kalba Rusijos didikams. XVIII a. pradž.

Broliai, ar galėjo kas nors iš jūsų prieš trisdešimt metų įsivaizduoti, kad mūsų laivynas plaukios Baltijos jūroje? Kad čia stovės iš geriausių pasaulyje vyrų surinkta sausumos kariuomenė? Dievo padedama mūsų tauta pasiekė didelių laimėjimų, jog visas pasaulis nustebęs žiūri į mus...

Istorikai sako, kad mokslo pažanga prasidėjo Graikijoje. Bet mūsų krašto ji niekada nepasiekė. Todėl dabar mūsų eilė ištaisyti šią protėvių klaidą. Įsidėmėkite mano pastangas tam, kad gera mielai priimtumėte, o visa, kas bloga, atmestumėte...

Geschichte in Quellen, München, 1975, t. 3, p. 565.

7 Sankt Peterburgas. XVIII a. pradžios miesto rekonstrukcija. Pelkėtoje vietoje įkurta naujoji Rusijos sostinė pasižymėjo ypatingu grožiu, tačiau jos statyba pareikalavo daugybės žmonių gyvybių.

2. Respublikos grėsmingosios kaimynės

8

Prūsijos karalius Frydrichas II, grojantis fleita San Susi rūmuose. XIX a. dailininko paveikslas. Šis valdovas iškelė Prūsiją į galingiausių to meto Europos valstybių gretas. Dar vadintas „Senuoju Fricu“, vok. *der alte Fritz*. Parašė politinių ir istorinių veikalų. Buvo meno globėjas, grojo fleita, rašė muzikinius kūrinius.

9

Iš Prūsijos karaliaus Frydricho II veikalo. XVIII a. IV deš.

Teisės paisymas yra pirmoji monarcho pareiga. Virš visko jis turi iškelti savo tautų gerovę. Jis privalo būti jų laimės gausintojas arba sėkmės kūrėjas. Nutolęs nuo to, kad būtų neribotas savo valdinių, valdovas yra tik pirmas jų tarnas, jų laimės įrankis.

Kunigaikštis privalo galvoti, kaip suteikti laimės savo tautai, toks mano uždavinys! Laiminga tauta niekada negalvos apie maištą, laiminga tauta labiau bijos prarasti savo valdovą, kartu esantį jos gerovės kūrėju, nei jis pats savo valdžios praradimo.

J. Choińska-Mika, P. Szlanta, K. Zielińska, *Historia, podręcznik, Warszawa, WSiP, 2008, część 2, p. 194.*

Prūsijos karalystė ir Austrijos imperija

Nuo Rūsijos impėrijos gerokai skyrėsi apšviestojo absoliutizmo idėjomis valdyme besivadovaujančios Prūsija ir Áustrija. Prūsijos karalystė susikūrė iš buvusios Kryžiuočių ūrdino valstybės. XVI a. pradž. paskutiniam magistrui priėmus liuteronybę, ji tapo pasaulietine, protestantiška kunigaikštyste. Iki pat XVII a. II pusės buvo Lėnkijos karalystės vasalas ir didesnio pavojaus Respublikai nekėlė. Nesėkmingi ATR karai su protestantiška Švėdija leido Prūsijai išsivaduoti nuo priklausomybės Lėnkijai ir, susijungus su Brandenburgo kunigaikštyste, tapti viena iš stipriausių vokiečių valstybių, karalyste su sostine Berlýne.

Didžiausias Prūsijos suklestėjimas siejamas su jos valdovo „karaliaus seržanto“ arba „filosofo soste“ **Frydricho II Didžiojo** veikla. Sumania valstybės finansine politika sumažintos Hohencolernų dinastijos valdovo dvaro išlaikymo išlaidos ir pagerintas mokesčių surinkimas leido sukurti stiprią centralizuotą valdžią ir gerokai padidinti kariuomenę. Palyginti didelis kariuomenės skaičius – 5%, kai kitose valstybėse tik 1% šalies gyventojų, ir jos vaidmuo valstybės gyvenime Prūsijai pelnė **militaristinės** šalies įvaizdį. Europoje juokauta, kad Prūsijoje yra tik trys visuomenės luomai: pėstininkai, kavalerija ir artileristai.

Áustrijos impėrija atsirado iš to meto galingiausios Europos valdovų dinastijos Habsburgų noro sujungti į vieną valstybę savo valdas dab. Áustrijos, Čėkijos ir Veňgrijos teritorijose. Katalikiška valstybė su sostine Vienoje ypač sustiprėjo valdant imperatorei **Marijai Teresei** ir jos palikuoniui Juozapui II, kuris žavėjosi Prūsijos karaliaus Frydrichu Didžiojo pavyzdžiu.

Apšviestojo absoliutizmo stiliumi stiprinta valstybės administracija, teisė, finansai ir mokesčių sistema. Pradėti apmokestinti dvasininkai ir bajorai, o valstiečiams mokestinė našta sumažinta. Panaikinti kaltinamųjų kankinimai ir net tam tikram laikui įprasta mirties bausmė. Valstybės reikmėms konfiskuota daug vienuolynų žemių, už kurias gautos lėšos panaudotos švietimo ir mokyklų būklei gerinti. Sulygintos katalikų ir protestantų teisės, žydams leista studijuoti universitetuose, kas iki tol buvo neįmanoma. Sustiprinta nuolatinė kariuomenė. XVIII a. II pusėje Habsburgų valstybė greta Prancūzijos, Didžiosios Britānijos, Prūsijos tapo stipriausia Europoje.

10

Austrijos imperatorių rezidencija – Šionbrūno rūmai Vienoje. XVIII a. paveikslas.

11 Abiejų Tautų Respublika XVIII a. I pusėje.

Respublika tampa priklausoma nuo kaimynių

Kaimynių, visų pirma Rūsijos, įtaka Abiejų Tautų Respublikoje ėmė augti nuo Augusto II valdymo. Jis įtraukė valstybę į du dešimtmečius trukusį ir Abiejų Tautų Respublikai labai nenusisekusį Šiaurės karą. Dėl sąjungos prieš Švediją Augustas II ir Petras I derėjosi Biržų pilyje, kurioje itin lėbavimus mėgstančių valdovų puota truko kelias dienas. Šiaurės karą laimėjusi Rūsija pradėjo kištis į buvusios sąjungininkės Respublikos reikalus, neleido vykdyti bet kokių ją sustiprinti galinčių reformų.

Simbolinė ATR priklausomybės augimo nuo šios kaimynės pradžia laikomas 1717 m. įvykęs **nebylūsis seimas**. Rūsijos kariuomenės apsupti bajorai patvirtino viską, ko norėjo caras Petras I. Šis seimas vadinamas nebyliu, nes pasiuntiniams neleista kalbėti – jie tik balsavo. Po seimo Respublikos kariuomenę sudarė tik 24 tūkst. karių, iš kurių Lietuvai išlaikė 6000. Tokia kariuomenė tiko vien plėšikams gaudyti ir paradams. Kitas simbolinis ATR **suvereniteto** praradimo žingsnis buvo 1732 m. Austrijos ir Rūsijos imperijų ir Prūsijos karalystės sudarytas susitarimas, kuriuo nutarta, kad kaimynės būsimuose ATR rinkimuose rems bendrą kandidatą.

Dėl ko kaimynės jau tada nesunaikino ant pražūties slenksčio atsidūrusios ATR? Šalis gyvavo todėl, kad panašios galios kaimynės nesutarė, kaip ją pasidalyti. Jų valdovai baiminosi, kad Respublikos žlugimas sustiprins kitą priešininkę. Sugrius valstybių jėgų pusiausvyra, kils nauji dideli karai.

Cāras (iš lot. tikrinio vardo *Cezaris*) – Rusijos monarcho titulas nuo XVI a. vid.

Despôtija (gr. *despoteia* – neribota valdžia) – valstybės valdymo forma, kai visa valdžia priklauso vienam asmeniui – despotui – ir remiasi teroru.

Militaristinis – karingas, pasišventęs karui.

Nebylūsis seimas – 1717 m. ATR seimas, patvirtinęs šalies kariuomenės sumažinimą ir kitus caro Petro I reikalavimus.

Suverenitetas – valstybės nepriklausomybė; valstybės piliečių teisė savo nuožiūra nustatyti jos santvarką.

Šiaurės karas – 1700–1721 m. Rusijos ir Švedijos karas dėl viešpatavimo Baltijos jūros regione. Jį laimėjo Rusija.

12 Augusto II Sakso janyčarų gvardijos kario šalmas. XVIII a. pradžia.

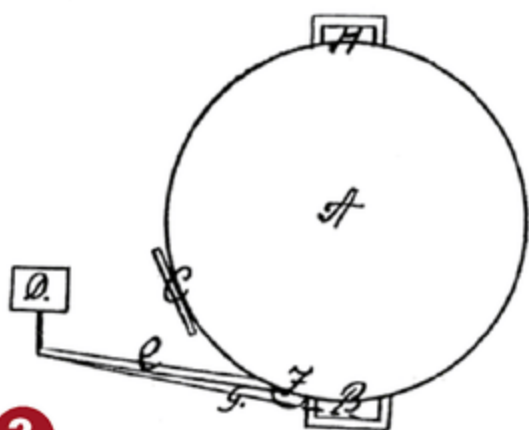

1. Nurodyk 11 valstybes, kėlusias didžiausią pavojų ATR, pasibaigus Šiaurės karui. Kuo iš esmės jų santvarkos skyrėsi nuo ATR santvarkos?
2. Klasei pateik pasirinktą XVIII a. ATR kaimynę ir jos valdymą 1. Informacijos ieškok bibliotekoje, internete.
3. Kokių išvadų apie valstybių galias gali padaryti iš 2, 3 duomenų? Kokios priežastys lėmė skirtumus?
4. Ką ir dėl ko įspėjo 4 šaltinio autorius? Įrodyk, kad jo nuogastavimai pasitvirtino.
5. Kokių reformų Rusijoje atliko Petras I? Dėl ko jos vertinamos prieštaringai?
6. Paaiškink, dėl ko Austrija ir Prūsija laikomos apšviestojo absoliutizmo šalimis. Remkis 9.
7. Grupėse aptarkite vidines ir išorines ATR silpnėjimo priežastis (p. 45 5). Pateikite galimų sprendimų.

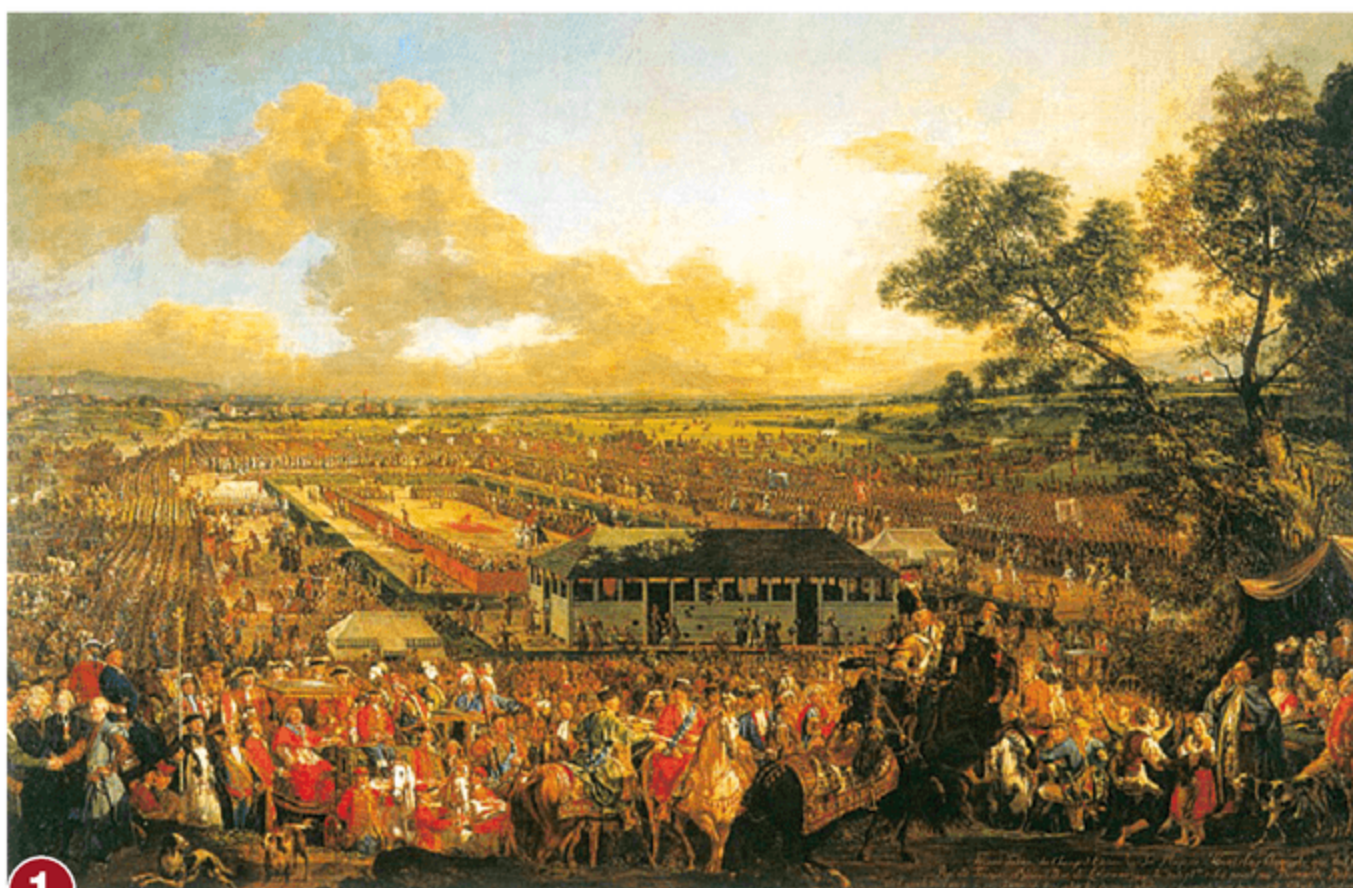
3. Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas

2 S. A. Poniatovskis, dėvintis karūnacinis rūbus. XVIII a. dailininko portretas. S. A. Poniatovskis buvo išsilavinęs didikas, daug keliavęs po Vakarų Europą. Jis mokėjo anglų, italų, prancūzų, vokiečių kalbas. Susirašinėjo su įžymiausiais švietėjais. Buvo literatūros, mokslo, meno globėjas.

3 Susidomėjęs brolių Mongolfjė išradimu S. A. Poniatovskis nubraižė oro balioną. XVIII a. pab.

1 Stanislovo Augusto Poniatovskio elekcija. XVIII a. II pusės dailininko paveikslas. Karaliaus rinkimus prižiūrėjo Rusijos kariuomenė.

Čartoriskių iškilimas

Abiejų Tautų Respublikos valdžios suirutė patiko ne visiems bajorams. Dalis jų, baimindamiesi valstybės žlugimo bei veikiami iš Vakarų Europos sklindančių Apšvietos idėjų, siekė reformų. Tačiau tos idėjos ATR buvo nukreiptos ne prieš absoliutizmą, bet prieš nevaržomas bajorų teises ir privilegijas. Reformatoriai siekė sustiprinti, o ne apriboti centrinę valdžią. Permainų šalininkai būrėsi apie didikų Čartoriskių vadovaujamą „**Familijos**“ grupuotę, kildinusią save iš Gediminaičių. Kita – **respublikonais** vadinama – didikų grupuotė nepritarė jokiems pokyčiams. Abi grupuotės, kovodamos dėl įtakos, ieškojo užsienio paramos.

Mirus ATR valdovui Augustui III Saksui, grupuočių kovą dėl sosto laimėjo „Familija“. 1764 m. karaliumi Rusijos kariuomenės remiamas išrinktas Čartoriskių giminaitis **Stanislovas Augustas Poniatovskis**. Jis buvo išsilavinęs didikas, Apšvietos idėjų šalininkas.

Sustiprėję ir karaliaus remiami Čartoriskiai, priešingai Rusijos valdovės Jekaterinos II norams, ėmėsi reformų. Jie siekė panaikinti *liberum veto* teisę sprendžiant ekonominius klausimus, įsteigti Lėnkijos bei LDK izdo ir karo komisijas, nustatyti naują seimo darbo tvarką, padidinti kariuomenę, įvesti vienodus muitus, patvirtinti nuostatą, kad ateityje valdovais galės būti renkami tik Respublikos piliėčiai.

„Familija“	Respublikonai
Čartoriskiai	Radvilos, Potockiai
Požiūris: stipri monarchija, pasisakė už reformas	Požiūris: pasisakė už bajorų laisvių ir teisių išsaugojimą, silpną karaliaus valdžią

4 Politinė „Familijos“ ir respublikonų grupuočių kova 1763–1764 m.

5 Iš Rusijos imperatorės Jekaterinos II laiško Prūsijos karaliui Frydrichui II

Siūlau Jūsų Didenybei tokį iš Piastų*, kuris bus labiau nei kiti mums įsipareigojęs už tai, ką dėl jo padarysime. Jeigu Jūsų Didenybė sutiks, siūlau Lietuvos stalininką** Stanislovą Poniatovskį, o tai dėl tokių priežasčių. Iš visų pretendentų į karūną jis turi mažiausiai galimybių ją gauti, todėl turės įsipareigojimų tiems, iš kurių rankų ją gaus.

* Piastas – turima omenyje lenkų arba lietuvių kilmės ATR valdovas.

** Stalininkas – LDK pareigybė.

J. A. Gierowski, S. Grodziński, *Wielka Historia Polski: Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)*, Kraków, FOGRA, 2003, t. 3, p. 426.

6 „Kazimieras Pulaskis prie Čenstakavos“. XIX a. II pusės dailininko paveikslas. K. Pulaskis – vienas iš labiausiai kovose su Rusijos kariuomene pasižymėjusių Baro konfederatų vadų. Po pralaimėjimo emigravo į Vakarų Europą. Dalyvavo JAV nepriklausomybės kare. Tapo amerikiečių nacionaliniu didvyriu.

7 Vienas iš įžymiausių ir įtakingiausių XVIII a. LDK didikų Vilniaus vaivada Karolis Stanislovas Radvila. To meto dailininko portretas. K. S. Radvila dėl savo charakterio ir gyvenimo būdo laikomas skandalingiausiu to meto LDK didiku. „Mieluoju ponu“ vadinamas didikas turėjo daugybę draugų ir ištikimų bajorų. Mėgo medžioti, kelti didelės puotas, buvo labai vaišingas ir dosnus. Apie K. S. Radvilą sklindė daug anekdotų. Pavyzdžiui, priešininkai leido paskalas, jog šis asmuo visai nesidomėjo mokslu, o skaityti ir rašyti išmoko šaudydamas iš lanko į pritvirtintas ant taikinio raides.

Vilniaus–Radomo ir Baro konfederacijos

Čartoriskų reformos, kurias įgyvendinus valstybė sutvirtėtų, kėlė nerimą Rūsijai ir jos sąjungininkei Prūsijai. Abi šalys pasirašė sutartį ir įsipareigojo neleisti keisti Respublikos santvarkos. Rūsijos valdovė **Jekaterina II** sumaniai pasinaudojo didikų grupuočių kivirčiais ir parėmė „Familijos“ priešininkus – respublikonus. Šie 1767 m. sudarė **Vilniaus–Radomo konfederaciją**, kuri siekė nuversti karalių ir sustabdyti reformas.

Rūsijos kariuomenei apsupus Varsuvą, valdovas nustojo prieštarauti ir perėjo į konfederatų pusę. Respublikoje buvo atkurta senoji visuomeninė santvarka, senosios bajorijos privilegijos, o Jekateriną II pripažinta jos išsaugojimo garante. Be to, valstybė stačiatikiams ir protestantams suteikė lygias su katalikais politines teises. Valstybė tapo dar labiau priklausoma nuo Rūsijos.

Rūsijos kišimasis į Respublikos reikalus supykde bajorus. Jiems ypač nepatiko tai, jog seimas drįso sulyinti kitatikių bajorų ir katalikų teises. Dalis jų nusprendė ginklu kovoti su Rūsijos priespauda ir už senąsias bajorų teises. Vadovaudamiesi šūkiu „Apginti Katalikų bažnyčią, neliečiamybę, teisę, laisvę, privilegijas ir nepriklausomybę“ jie susibūrė į naują – **Băro – konfederaciją**. Bajorai reikalavo reformomis sustiprinti valstybę ir naujo karaliaus, nes S. A. Poniatovskį laikė Rūsijos

8 Iš Karolio Stanislovo Radvilos laiško Jekaterinai II. 1775 m.

Aš pasekiau pėdomis savo protėvių, visada uoliai vykdančių įstatymus, kai iš savo prieglobsčio buvau pakviestas stoti Radomo konfederacijos suvienytos tautos priešaky, nors buvo tik užsiminta apie tikėjimo neliečiamybę, įstatymų laikymąsi ir mano tėvynės laisvę. Bet matydamas, kad šios konfederacijos esu verčiamas elgtis priešingai, suvokiau priešų klastą. Viena buvo priešintis visuomenės pareigoms, antru atveju reikėjo statyti į pavojų savo gyvybę ir namus. Pasirinkau antrąjį kelią. Nepaisydamas visų pavojų, stojau Baro konfederacijos pusėn ginti tikėjimo ir tėvynės. Ar nebūčiau virtęs šlykščia pabaisa, jei būčiau sulaužęs priesaiką, taip tvirtai duotą Dievui ir tėvynei?

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 403.

9 XVIII a. II pusės koplytstulpis Baro konfederacijai atminti Vepriuose, Ukmergės rajone. Spėjama, kad paminklą pastatė Baro konfederatai LDK vado Simono Kosakovskio kovoms prieš Rusijos kariuomenę atminti.

3. Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas

10 Baro konfederacijos dalyvių nešiota uniforma ir kepurė konfederatė keturkampiu viršumi XVIII a. pab.–XIX a. buvo patriotiškai nusiteikusių Lietuvos ir Lenkijos piliečių pasipriešinimo svetimųjų priespaudai simbolis. Dabar tai Lenkijos vyriško tautinio kostiumo elementas ir šios valstybės kariuomenės paradinės uniformos dalis.

11 Ant kaklo kabinama ir kario krūtinę dengianti Baro konfederatų apsauginė ginkluotės dalis – bronzinis paausuotas ringrafas. XVIII a. Jame pavaizduota Juodoji Čenstakavos Madona – garsiausias Lenkijos katalikybės simbolis.

12 Bronzinis ATR I ir II padalijimų medalis. XVIII a. pab. Jame vaizduojamas Rusijos carų herbas – dvigalvis erelis ir Rusijos užgrobtų žemių žemėlapis. Viršuje – užrašas, skelbiantis, kad susigražintos „atplėštos žemės“. Pasak šio prasimanymo, Rusija po padalijimų neva atgavusi nuo amžių jai priklausančias žemes.

statytiniu. Netrukus šis judėjimas apėmė visą Respubliką. Jo remti kariniais patarėjais, ginklais ir lėšomis stėjo Prancūziją. LDK konfederacijai vadovavo didikai Simonas Kosakovskis bei Mykolas Kleopas Oginskis. LDK teritorijoje didelių Baro konfederacijos ir Rūsijos kariuomenės mūšių nevyko.

Judėjimo šalininkai trumpam net pagrobė S. A. Poniatovskį, bet nepajėgė karaliaus priversti atsisakyti sosto. Konfederatai stokojo vienybės ir veikė padrikai, todėl prasidėjusį partizaninį karą su Rūsijos ir karaliaus kariuomenėmis pralaimėjo. Dalis Bāro konfederacijos dalyvių ištremti į Sibirą, kiti emigravo ar pripažino ištikimybę Rūsijai.

Nors Baro konfederatai pralaimėjo, šis judėjimas laikomas pirmuoju reikšmingu Abiejų Tautų Respublikos visuomenės mėginimu ginklu išsivaduoti iš Rūsijos impėrijos įtakos. Konfederacijos tikslai, kovos taktika ir kovų didvyriai įkvėpė vėlesnius ginkluotus sukilimus ir tapo sektinu patriotizmo pavyzdžiu garsiausiems XIX a. Lietuvos poetams romantikams Julijui Slovackiui ir Adomui Mickevičiui.

„Nežudykite Tėvynės“

Pralaimėjus Baro konfederacijai, atrodė, kad visas ATR žemes prisijungs Rūsija. Tačiau su tuo nenorėjo sutikti Prūsija ir Áustrija, nes taip pat siekė užgrobti Respublikos teritorijų. Po derybų 1772 m. Prūsija, Rūsija ir Áustrija pasirašė sutartis dėl Respublikos I padalijimo. ATR prarado 30% teritorijos ir 35% gyventojų (žr. 45 p. **3**). Buvo nutarta, jog nuo šiol Áustrija, Prūsija ir Rūsija užtikrins Respublikos santvarkos nekeičiamumą. Po padalijimo Prūsijos karalius Frydrichas II juokavo: „Mudu su Jekaterina esame paprasčiausi plėšikai, bet aš stebiuosi, kaip Áustrijos imperatorė sugebėjo dėl to pasiteisinti savo nuodėmklausiu. Ji verkė, kai ėmė žemes, ir kuo daugiau verkė, tuo daugiau ėmė“.

Gretimų monarchijų jėga įvykdytas pirmasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas nesulaukė pasmerkimo. Nors tuo metu Europoje tarp išsilavinusių žmonių plito Apšvietos idėjos, dauguma Vakarų intelektualų šį lenkams ir lietuviams tragišką įvykį sveikino kaip teisingą bausmę netvarkos apimtai valstybei. Prancūzų

filosofas Volteras net pagyrė vieną iš padalijimo skatintojų Prūsijos karalių Frydrichą II dėl šios jo užsienio politikos sėkmės. Į garsiąją švietėjų leidžiamą enciklopediją patekusį ATR padalijimo aprašymą taip pat pateikė Prūsijos valdžios pareigūnas.

Trys valstybės nusprendė, jog Respublikos seimas turi patvirtinti padalijimo sutartį. Daugumą jame sudarė papirkti išdavikai, pasirengę pasirašyti viską, ką nurodys Rusija. Tik nedidelė grupelė mėgino protestuoti. Vienas iš jų – LDK bajoras **Tadas Reitanas** – 36 valandas buvo užėmęs posėdžių salę, kad neleistų seimui patvirtinti padalijimo dokumento. Plėšydamas savo drabužius ir parkritęs ant grindų jis maldaavo seimo narius: „Dievo krauju maldauju Jus, nebūkite Judai. Užmuškite mane, bet nežudykite Tėvynės“. Nepaisydamas T. Reitano seimas padalijimo sutartį patvirtino.

Įvykdžius ATR I padalijimą, šalis prarado nemažai teritorijų. Šios netektys paskatino apsišvietusius didikus bei bajorus dar labiau susirūpinti valstybės ateitimi.

13 „Tadas Reitanas“. XIX a. II pusės Jano Matejko paveikslas. Pirmajame plane T. Reitanas, užtvėręs duris į salę tiems, kurie ketina pasirašyti ATR padalijimo patvirtinimą. Antrajame paveikslo plane – ložėje sėdintis didikų apsuptas Rusijos ambasadorius Nikolajus Repninas bei imperatorės Jekaterinos II portretas.

14 Prūsijos, Rusijos ir Austrijos valdovų deklaracija dėl ATR I padalijimo priežasčių. 1772 m.

Priemonės, kurių buvo imtasi, leido įvykdyti ir garantavo laisvus bei teisėtus dabar valdančio S. A. Poniatovskio rinkimus, taip pat įvykdyti kai kurias reformas.

Viskas bylojo apie nuolatinę taiką ateitį ATR ir jos kaimynams. Deja, kaip tik tada, kai buvo galima tikėtis pačios didžiausios sėkmės, nesutarimo dvasia, užvaldžiusi dalį tautos, akimirksniu sužlugdė visas viltis. Piliečiai sukilo vieni prieš kitus. Viskas buvo sunaikinta: teisė, tvarka, prekyba, netgi žemės ūkis.

Prūsijos, Rusijos ir Austrijos valdovai vieningai nutarė, jog būtina nedelsiant veikti, kad ATR būtų sugrąžinta taika, tvarka, ir tvirtais pamatais sustiprinti senuosius šios valstybės įstatymus bei jos tautos laisves.

Mėgindami užbėgti už akių šios valstybės žlugimui ir suirimui, tuo pat metu valdovai turi pretenzijų į kai kurias Respublikos valdas. Taigi negali palikti jų likimo valiai. Todėl nusprendė, kad būtina atskleisti senąsias pretenzijas bei teisėtus reikalavimus, kuriuos kiekvienas yra pasirengęs įrodyti dėl šių Respublikos dalių.

Z. Bentkowska-Sztonyk, E. Wach, *Historia 2*, Wrocław, Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, 2003, p. 94.

Baro konfederacija – bajorų konfederacija, kovojusi prieš Rusijos įtaką 1768–1772 m.

„**Familija**“ – Čartoriskų ir Poniatovskų bei su jais susijusių didikų giminių grupuotė. Siekė įvykdyti reformas, stiprinančias karaliaus valdžią.

Intelektuālas – išprusęs žmogus.

Respublikonai – Potockių, Radvilų bei kitų didikų grupuotė, pasisakiusi už bajorų laisvių ir teisių išsaugojimą, silpną karaliaus valdžią.

Vilniaus–Rądomo konfederacija – 1767 m. įkurta ir Rusijos remiama bajorų konfederacija. Jos tikslas buvo sustabdyti Čartoriskų reformas ir grąžinti bajorų privilegijas.

1. Kokių išvadų apie ATR valstybės padėtį galima padaryti perskačius **5** šaltinį? Dėl ko gretimų šalių valdovams tiko S. A. Poniatovskio kandidatūra?
2. Įvardyk vidinius ir išorinius veiksnius, trukdžiusius ATR vykdyti pažangias valstybės reformas.
3. Kodėl didikas K. S. Radvila pasijuto esąs suklaidintas **8**? Pateik daugiau pavyzdžių, kaip Rusija siekė į savo pusę patraukti ATR bajorus.
4. Palygink Vilniaus–Rądomo ir Baro konfederacijų tikslus, rėmėjus ir rezultatus. Įvardyk skirtumus ir panašumus.
5. Kokiomis priežastimis ATR I padalijimą grindė gretimų šalių valdovai **14**? Kurios buvo tikrosios?
6. Žemėlapyje (45 p. **4**) nurodyk po ATR I padalijimo prarastas teritorijas. Kuri valstybė – Lenkija ar LDK – nukentėjo labiau? Kas prisijungė daugiausia ATR žemių?
7. Kodėl, tavo manymu, ATR I padalijimo nepasmerkė to meto Europos šviesuoliai ir kitos valstybės?
8. Grupėse įvertinkite Tado Reitano elgesį **13** ATR seimui įteisinant valstybės padalijimą.

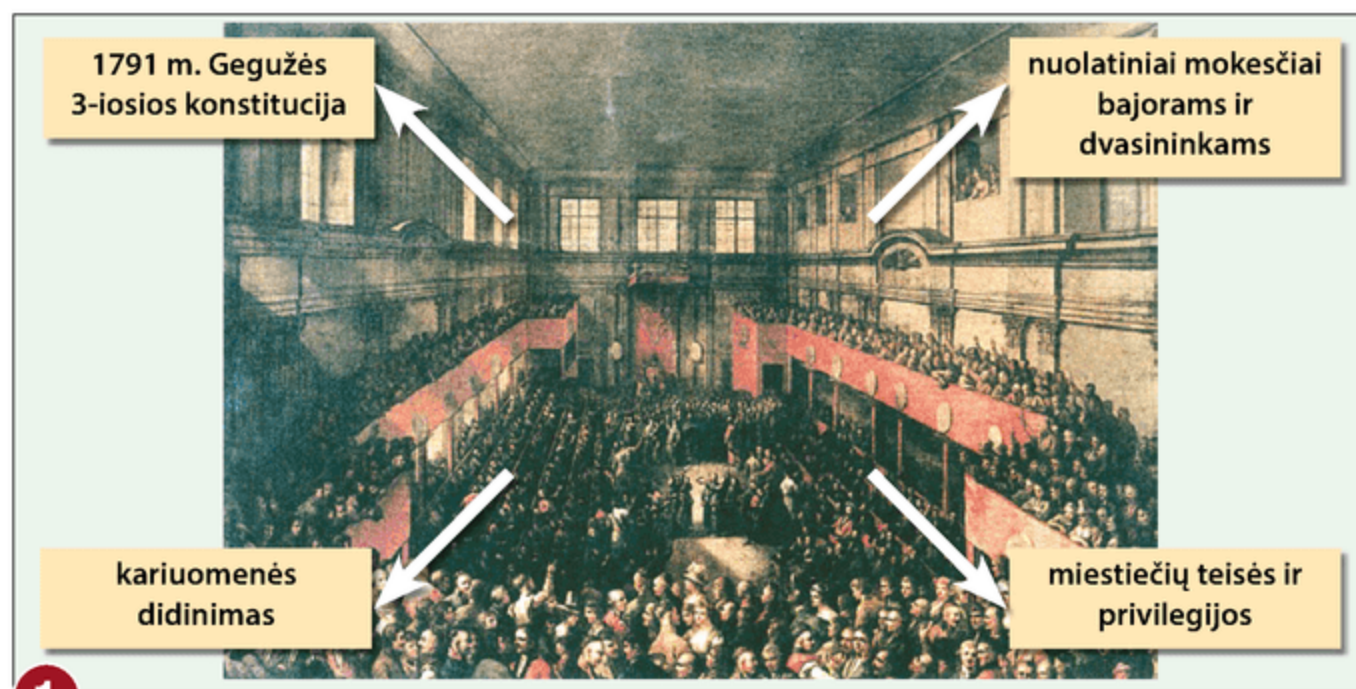
4. Ketverių metų seimo reformos

2 Naujo pavyzdžio uniformas dėvintys LDK gvardijos pėstininkų pulko karininkas (A) ir I pėstininkų pulko eilinis (B). Ketverių metų seimo reformos sustiprino ATR kariuomenę. 1788 m. ją sudarė 18 tūkst., o 1792 m. – apie 56 tūkst. karių.

3 Vienas iš svarbiausių Gegužės 3-iosios konstitucijos autorių – LDK didysis maršalka Ignas Potockis. XVIII a. pab. dailininko portretas.

1 Gegužės 3-iosios konstitucijos patvirtinimas ATR seime (XVIII a. dailininko paveikslas) bei Ketverių metų seimo (1788–1792 m.) reformos.

Pirmosios permainos

I padalijimas sumažino ATR teritoriją, bet nepanaikino valstybės. Valdovo sostą išlaikęs S. A. Poniatovskis, net ir skelbdamas ištikimybę Rūsijai, telkė reformų šalininkus. Jam pavyko į savo pusę patraukti nemenką bajorijos dalį, pelnyti didikų paramą. Todėl karalius ir jo šalininkai ryžosi tęsti reformas. 1775 m. seimo nutarimu įkurta nauja vykdomosios valdžios institucija – Nuolatinė taryba. Jos veiklos laikotarpiu modernizuota ir padidinta kariuomenė, įvesta vienoda svorio ir tūrio matų sistema, pertvarkyti mokesčiai.

Lėnkijai ir LDK bendros Nuolatinės tarybos sukūrimas, tos pačios problemos ir pavojai vienijo abiejų šalių bajoriją. Tačiau LDK bajorai vis dar gynė savo valstybingumą. Jie reikalavo gerbti LDK teisę, kas trečią seimą šaukti LDK teritorijoje, iš Varsuvos į Vilnių pervežti Lietuvės Mėtriką.

Ketverių metų seimas

Palankios sąlygos iš esmės pertvarkyti valstybės santvarką susiklostė, kai Rūsija ir Austrija įsivėlė į karą su Turcija, prasidėjo Rūsijos ir Prūsijos prieštaraavimai. Reformatoriai nedelsdami pasinaudojo palankia tarptautine padėtimi ir 1788 m. sušaukė seimą. Jis posėdžiavo net ketverius metus, todėl vadinamas **Ketverių metų seimu**.

Seime veikianti reformatorių grupuotė siekė įgyvendinti reformas, kurios sustiprintų ATR savarankiškumą ir panaikintų jos priklausomumą nuo Rūsijos. Kita grupuotė norėjo išlaikyti senąją tvarką, rėmė Rūsijos politiką. Reformatoriams seime pavyko sukurti Lėnkijos ir LDK konfederacijas. Kol veikė šios bajorų sąjungos, negaliojo *liberum veto* teisė – nutarimai buvo priimami balsų dauguma. Taip sutrukdyta reformų priešininkams nutraukti seimo darbą, o deputatai galėjo sėkmingai ir netrukdomi dirbti. Padėtį lengvino ir tai, jog iš Respublikos buvo išvesta Rūsijos kariuomenė.

Ketverių metų seimas iki 100 tūkst. karių numatė padidinti kariuomenę, įvesti nuolatinius mokesčius bajorams ir dvasininkams. Miestiečiams suteikė tokių teisių ir privilegijų, kokių turėjo ir bajorija. Jie galėjo įsigyti žemės valdų, patekti į valstybės tarnybas, tarnauti karininkais kariuomenėje. Nuo šiol ir miestiečiai galėjo iš dalies dalyvauti šalies valdyme.

4 Iš Ž. Ž. Ruso veikalo „Pastabos apie Lenkijos valdymą ir siūlomą jo reformą“. XVIII a. pab.

Liberum veto teisė pati savaime nėra ydinga, bet vos tik peržengusi savo ribas ji tampa pavojingiausiu piktnaudžiavimu; anksčiau ji buvo laisvės laidas, o dabar – tik priespaudos įrankis. Norint pašalinti šį pražūtingą piktnaudžiavimą, nelieta nieko kito, kaip tik visiškai sunaikinti jo priežastį. Tačiau žmogaus sielai būdingiau kabintis į asmenines privilegijas, negu siekti didesnės ir bendresnės naudos. Tikrai patirties apšviestas patriotizmas įstengia išmokyti didesnio labo vardan atsizadėti puikiausios teisės, kuri dėl piktnaudžiavimo ja pasidarė pragaištinga ir su kuria tas piktnaudžiavimas jau neatskiriama susijęs. Visi Respublikos piliečiai turi stipriai jausti blogį, daromą šios nelemtos teisės. Jeigu jiems rūpi tvarka ir ramybė, tai jie neturi jokios priemonės atstatyti savo šalyje nei vieną, nei kitą tol, kol saugos tą teisę, gerą formuojantis valstybės santvarkai, arba kai ji pasiekia visišką tobulumą, bet absurdišką ir pražūtingą, kol dar esama darytinų reformų, o juk neįmanomas daiktas, kad jų nebūtų, ypač didelėje valstybėje, apsuptoje galingų ir ambicingų kaimynų.

Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai, Vilnius, Mintis, 1987.

5 1791 m.
Gegužės 3-iosios konstitucijos to meto vertimo į lietuvių kalbą pradžia (A) ir konstitucijos antraštinis lapas (B).

Gegužės 3-iosios konstitucija

Tarptautinė padėtis pasikeitė 1791 metais. Rūsijos ir Turėkijos karas ėjo į pabaigą. Baimintasi, jog Rūsija pasisakys prieš reformas, todėl nuspręsta nedelsiant pakeisti valstybės santvarką. Skubos tvarka **1791 m. Gegužės 3 d.** seimas Vāršuvoje priėmė valstybės konstituciją. Jos paskelbimą miesto pilies aikštėje susirinkusi minia sutiko džiaugsmingais šūksniais: „Vivat Rex! Vivat Constitutio!“ (liet. Tegyvuoja karalius! Tegyvuoja konstitucija!).

Gegužės 3-iosios konstitucija – tai luominės, o ne **piliėtinės, visuomenės** konstitucija. Gyventojams ji garantavo tikybos teises ir laisves, tačiau katalikybė paskelbta valstybine religija, katalikams uždrausta pereiti į kitą tikėjimą. Konstitucija patvirtino bajorų privilegijas ir laisves bei jau priimtas miestiečių teises, taip pat panaikino karalių rinkimus, *liberum veto*, konfederacijų teises. Bet valstiečiai nebuvo atleisti nuo baudžiavos. Jie liko beteise visuomenės dalimi.

Remiantis švietėjų idėjomis, Respublikos valdžia padalyta į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklausė seimui, vykdomoji –

6 Gegužės 3-iosios konstitucijos medalis. 1791 m. Užrašas ant medalio „Terore libera“ verčiamas „Išsivaduo per baimę“.

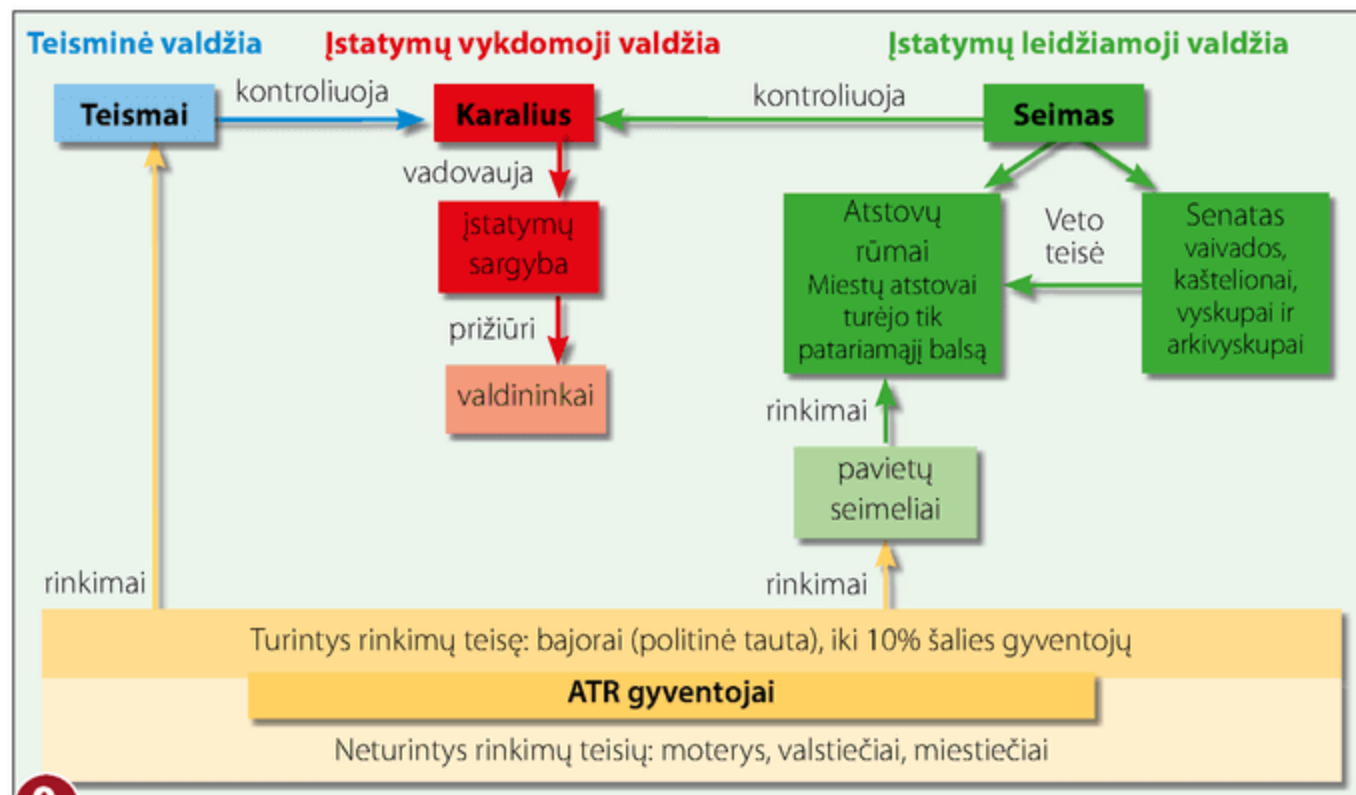
7 „Gegužės 3 d. konstitucija“. Dailininko J. Mateikos paveikslas. Jame vaizduojami Vāršuvoje triumfuojantys konstitucijos šalininkai. Centre – tekstą iškėlęs seimo maršalka. Prie jo suklupę bajorai – Ketverių metų seimo reformų priešininkai.

4. Ketverių metų seimo reformos

8 1791 m. Gegužės 3-iosios konstitucijos ištrauka

Gerbdami mūsų protėvių, dovanojusių laisvą valdymą, atminimą, bajorų luomui iškilmingiausiai užtikriname visas teises, laisves bei pirmenybes privačiame ir viešajame gyvenime, ypač patvirtiname, užtikriname ir neliečiamais pripažįstame įstatymus, statutus ir privilegijas. Visus bajorus pripažįstame esant lygius. Bajorus pripažįstame svarbiausiais laisvės ir šios Konstitucijos gynėjais.

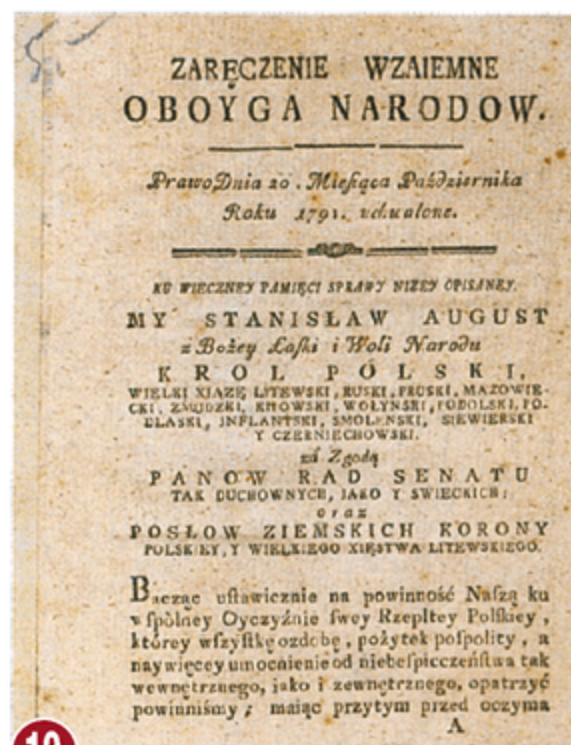
1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, Vilniaus Dailės akademijos leidykla, Vilnius, 2001, p. 14–15.

9 ATR valdymas pagal 1791 m. konstituciją.

karaliui ir **įstatymų sargyba** pavadintam ministrų kabinetui, teisminė – teismams. Konstitucija skelbė, jog valdžia kyla iš tautos valios, o ne iš karaliaus norų. Valstybė tapo konstitucine monarchija.

Naujojoje konstitucijoje neliko valstybės skirstymo į Lėnkijos karalystę ir LDK. Paskelbtas vienas valstybės pavadinimas – Lėnkijos Respublika, taip pat įvestas bendras išdas, viena kariuomenė. Atrodė, jog atsiranda Lėnkijos valstybė, kurioje LDK tebus viena iš provincijų. Su tuo nenorėjo sutikti LDK atstovai seime. Jie pasiekė, kad būtų priimta konstitucijos pataisa – **Abiejų Tautų tarpusavio įžado** įstatymas. Juo LDK pripažinta lygia Lėnkijai antrąja dvinare Respublikos dalimi, o įstatymas prilygintas Liublino ūnijai. Tai viena iš priežasčių, dėl kurių LDK bajorų seimeliai gausiau ir ryžtingiau nei Lėnkijoje pritarė Ketverių metų seimo darbams. Tad Gegužės 3-iosios konstitucija yra ir LDK konstitucija. Be to, ji buvo išversta į lietuvių kalbą. Tai pirmasis politinis dokumentas lietuvių kalba.

10 Abiejų Tautų tarpusavio įžado antraštinis lapas.

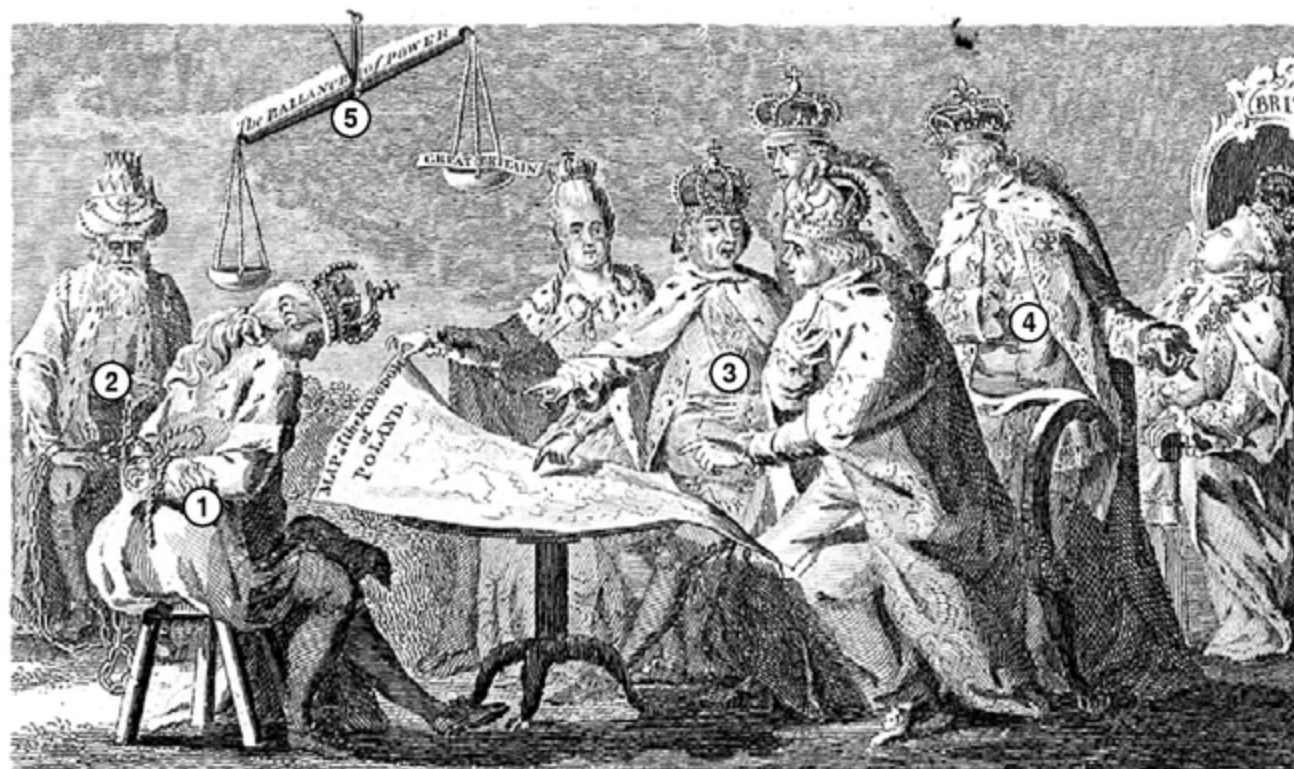

11 Virtuti militari ordinas. Karaliaus S. A. Poniatovskio įsteigtu ordinu buvo apdovanojami asmenys, pasižymėję 1792 m. kare su Rusijos imperija.

ATR antrasis padalijimas

Nepaisant Gegužės 3-iosios konstitucijos pažangumo, to meto Lėnkijos ir Lietuvos visuoomenė nebuvo subrendusi net ir ribotoms reformoms. Tai viena iš priežasčių, kodėl Gegužės 3-iosios konstitucija buvo greitai užgniaužta tarp bajorų atsiradus daug aršių jos priešininkų. Konstitucija galėjo sustiprinti Respubliką, tačiau to nenorėjo Prūsija ir Rusija. Jas gąsdino ir tai, jog ATR, panašiai kaip Prancūzijoje, gali kilti revoliucija. Pačiame krašte taip pat netrūko konstitucijos priešininkų. Daugumą bajorų įžeidė senosios valstybės santvarkos panaikinimas.

Jekaterinos II remiami konstitucijos priešininkai ir senųjų bajorų teisių gynėjai susibūrė į **Targovicos konfederaciją**, o Rusijos armija įžengė į Respubliką. Šalies kariuomenė kelis mėnesius didvyriškai kovojo su trigubai gausesniu priešu. Tikėdamasis numalšinti Jekaterinos II pyktį ir užkirsti kelią Respublikos padalijimui karalius S. A. Poniatovskis perėjo į Targovicos konfederacijos pusę. Viltys neišsipildė: 1793 m. Rusija ir Prūsija pasirašė ATR II padalijimo sutartį. Austrija jame nedalyvavo, nes mėgino malšinti Didžiąją Prancūzijos revoliuciją. Pagal II padalijimo sutartį Respublika neteko dar pusės teritorijos (žr. 45 p. 4).

12

Abiejų Tautų Respublikos II padalijimo alegorija. XVIII a. pab. anglų dailininko piešinys. 1 – S. A. Poniatovskis; 2 – Osmanų imperijos sultonas, vienintelis priešinęs ATR padalijimui; 3 – prie ATR žemėlapiu palinkę Rusijos, Prūsijos ir Austrijos valdovai; 4 – kitų valstybių valdovai; 5 – svarstyklės su užrašu „jėgų pusiausvyra“. Pakilęs svarmuo su užrašu Didžioji Britanija reiškia, kad po padalijimo tarptautiniuose santykiuose galią ėmė įgyti Didžiosios Britanijos konkurentės.

Abiejų Tautų tarpusavio įžadas – 1791 m. Ketverių metų seime priimtas įstatymas, kuriuo LDK pripažinta lygia Lenkijai Respublikos dalimi.

Gegužės 3-iosios konstitucija – 1791 m. ATR Ketverių metų seime priimtas Apšvietos idėjų veikiamas pagrindinis valstybės įstatymas. Įvesta konstitucinė monarchija, panaikinta *liberum veto* teisė.

Įstatymų sargyba – Gegužės 3-iosios konstitucijos įsteigta vykdomosios valdžios institucija, ministrų kabineto atitikmuo.

Ketverių metų seimas – 1788–1792 m. vykęs ATR seimas, kuris įvykdė daugybę svarbių valstybei reformų ir priėmė naują valstybės konstituciją.

Piliėtinė visuomenė – laisvų, teisiškai lygių, atsakomybę už save, savo bendruomenę, valstybę jaučiančių žmonių visuomenė.

Targovicos konfederacija – Rusijos remiama 1791 m. Gegužės 3-iosios konstitucijos priešininkų ir senųjų bajorų laisvių gynėjų sąjunga.

Rusijos kariuomenės apsuptas seimas Gařdine patvirtino padalijimą ir grąžino senąją Respublikos santvarką. Paskutinis mėginimas reformomis modernizuoti ir sustiprinti valstybę žlugo. Net Targovicos konfederatai pasijuto apgauti, nes Jekaterina II jiems žadėjo nekeisti Respublikos sienų. Pasakojama, kad kai kurie ant savo antkapių prašė užrašyti: „Mes buvome kvailiai, bet ne niekšai“.

Apšvietos ir Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idėjomis pagrįsta Gegužės 3-iosios konstitucija buvo pirmoji rašytinė konstitucija Europoje ir antroji pasaulyje. Nors ji galiojo tik 14 mėnesių, tačiau sudarė sąlygas spartesniam visuomenės vieningumui, padėjo valstybės atgimimo pamatus. Neatsitiktinai visi vėlesni sukilimai prieš Rusijos valdžią vyks vadovaujantis Gegužės 3-iosios konstitucijos iškeltomis idėjomis.

Dabar Lėnkijos ir Lietuvės visuomenė Gegužės 3-iosios konstituciją vertina skirtingai. Mūsų kaimynai šiuo dokumentu ypač didžiuojasi. Konstitucijos priėmimo diena iškilmingai pažymima kaip viena iš svarbiausių Lėnkijos valstybinių švenčių. Lietuvojė šią istorinę datą visuomenė žino mažai, valstybiniu lygmeniu ji minima kukliai. Gegužės 3-iosios konstitucija yra svarbi Apšvietos idėjų įgyvendinimo ATR liudininkė, europinės reikšmės dokumentas, kartu ir pirmoji rašytinė Lietuvos konstitucija.

?

1. Nurodyk svarbiausius Ketverių metų seimo darbus 1. Dėl kokių priežasčių jam pavyko įgyvendinti tiek daug reformų?
2. Išnagrinėk 4. Paaiškink, kada, pasak švietėjo, *liberum veto* teisė yra ydinga, o kada – ne?
3. Apibūdink ATR valdymą pagal 1791 m. Gegužės 3-iosios konstituciją 9. Kuriai visuomenei – luominei ar pilietinei – ji artimesnė? Atsakymą pagrįsk.
4. Palygink ATR, Prancūzijos ir JAV santvarkas pagal pirmąsias jų konstitucijas. Kurios valstybės valdymą laikytum demokratiškesniu? Atsakymą pagrįsk.
5. Bibliotekoje, internete rask informacijos ir pateik pasirinktą Gegužės 3-iosios konstitucijos kūrėją.
6. Žemėlapyje (45 p. 4) nurodyk po II padalijimo ATR prarastas teritorijas. Kuri valstybė – Lenkija ar LDK – nukentėjo labiau? Kas prisijungė daugiausia ATR žemių?
7. Įvertink 8 ir Targovicos konfederatų pasisakymus 13. Dėl ko klydo konfederacijos dalyviai?
8. Grupėse padiskutuokite, dėl ko Gegužės 3-iosios konstituciją skirtingai vertina Lietuvos ir Lėnkijos visuomenės. Nurodykite galimas skirtingų požiūrių priežastis.

13

Iš Targovicos konfederatų laiškų. XVIII a. pab.

Rašant rankos dreba, nes esu ne lenkas, o tik didžiausio despotizmo auka, nusišluostėme ašaras atsisveikindami su mūsų laisve, kuriai Gegužės 3-ioji karsto dangtį užvožė.

Tiktai Rusija suinteresuota mūsų laisvės ir būvio išsaugojimu. Jei kada nors tapsime nedraugiški Rusijai, kaip dabar patriotai nori, aiškus dalykas, pražūsime.

R. Šmigelskytė-Stukienė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais, Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, p. 35.

5. 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas

2 T. Kosciuškos (1) priesaika Krokuvos turgaus aikštėje. XVIII a. pab. dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas. Tadas Kosciūška gimė netoli Minsko. Buvo rusėnų kilmės, tačiau, kaip ir dauguma to meto bajorų, laikė save lietuviu – LDK piliečiu. 1794 m. patekęs į rusų nelaisvę, kelerius metus kalintas Petropavlovsko tvirtovėje Sankt Peterburge. Caro Pavlo I paleistas į laisvę. Likusį gyvenimą praleido emigracijoje Vakarų Europoje. Palaidotas Krokuvėje, Vavelio katedroje. Tado Kosciuškos atminimui prie Krokuvos supiltas aukštas kalnas, JAV pastatyta paminklą, jo vardu pavadinta aukščiausia Australijos viršukalnė.

1794 metų sukilimo išvakarės

Respublikos antrasis padalijimas, nutrauktos valstybės reformos kėlė gyventojų nepasitenkinimą Targovicos konfederatais. Krašte netrūkdoma šeimininkavo okupacinė Rūsijos kariuomenė. Žmones piktino okupantų rinkliavos, Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkų areštai bei Respublikos kariuomenės nuginklavimas. Suvokta, kad tenka rinktis svetimos valstybės spaudą arba visuotinę kovą už laisvę.

Į užsienį pasitraukę Respublikos **patriotai** manė, jog tik ginkluota kova pavyks išgelbėti šalį. Todėl ėmėsi rengti sukilimą. Visame krašte kūrėsi slaptos sukilėlių organizacijos, ieškota karinės užsienio, ypač revoliucinės Prancūzijos, paramos. Sukilimo vadu tapo iš LDK kilęs, JAV nepriklausomybės kovose pasižymėjęs generolas **Tadas Kosciūška**. Pasak JAV prezidento Džordžo Vašingtono, „tyriausias laisvės sūnus, kurį man teko pažinti, tokios laisvės, kuri apima visus, ne tik išrinktųjų saujelę“.

„Laisvė, vienybė, nepriklausomybė“

Sukilimas prasidėjo 1794 m. Lėnkijoje, Krėkuvos miesto aikštėje. T. Kosciūška iškilmingai paskelbė sukilimo **manifestą**, kuriame pasižadėjo išvartyti iš ATR Rūsijos kariuomenę, atkurti 1772 m. valstybės sienas bei apginti šalies laisvę ir nepriklausomybę. Aikštėje susirinkusieji prisiekė „išlaisvinti šalį nuo gėdingos spaudos ir svetimo jungo arba žūti ir būti palaidoti griuvėsiuose“. Sekdami Prancūzijos revoliucionierių pavyzdžiu sukilėliai paskelbė šūkį: „Laisvė, vienybė, nepriklausomybė“.

3 Iš T. Kosciuškos laiško Naugarduko vaivada. 1790 m.

Kas gi esu, jei ne lietuvis, jūsų tautietis, jūsų pačių išrinktas? Kam gi, jei ne jums, turiu rodyti dėkingumą, ką gi turiu ginti, jei ne jus ir ne save patį? Jeigu šie mano žodžiai jūsų nesu-minkštins, jeigu neišskelsit mano reika-lo seime, kad galėčiau grįžti, aš turbūt, pats Dievas mato, ką nors sau bloga padarysiu, nes pyktis ima, kad, būda-mas iš Lietuvos, turiu tarnauti karūnai (Lenkijai). Kai prievarta jus supančios, gal tik tada atsipeikėsit ir pradėsite sa-vimi rūpintis.

V. Daugirdaitė–Sruogienė, Lietuvos istorija, Vilnius, Vyturys, 1990, p. 215.

Prisijungti prie sukilėlių T. Kosciuszka ragino visus gyventojų sluoksnius: bajorus, miestiečius ir valstiečius. Paskelbus visuotinį šaukimą, vyrai nuo 18 iki 48 metų privalėjo stoti į kariuomenę. Iš ginkluotų ištiesintais dalgiais valstiečių kurti **daigininkų** būriai. Pirmąjį mūšį su daug didesne Rūsijos armija T. Kosciuszka laimėjo. Netrukus sukilimas apėmė visą šalį.

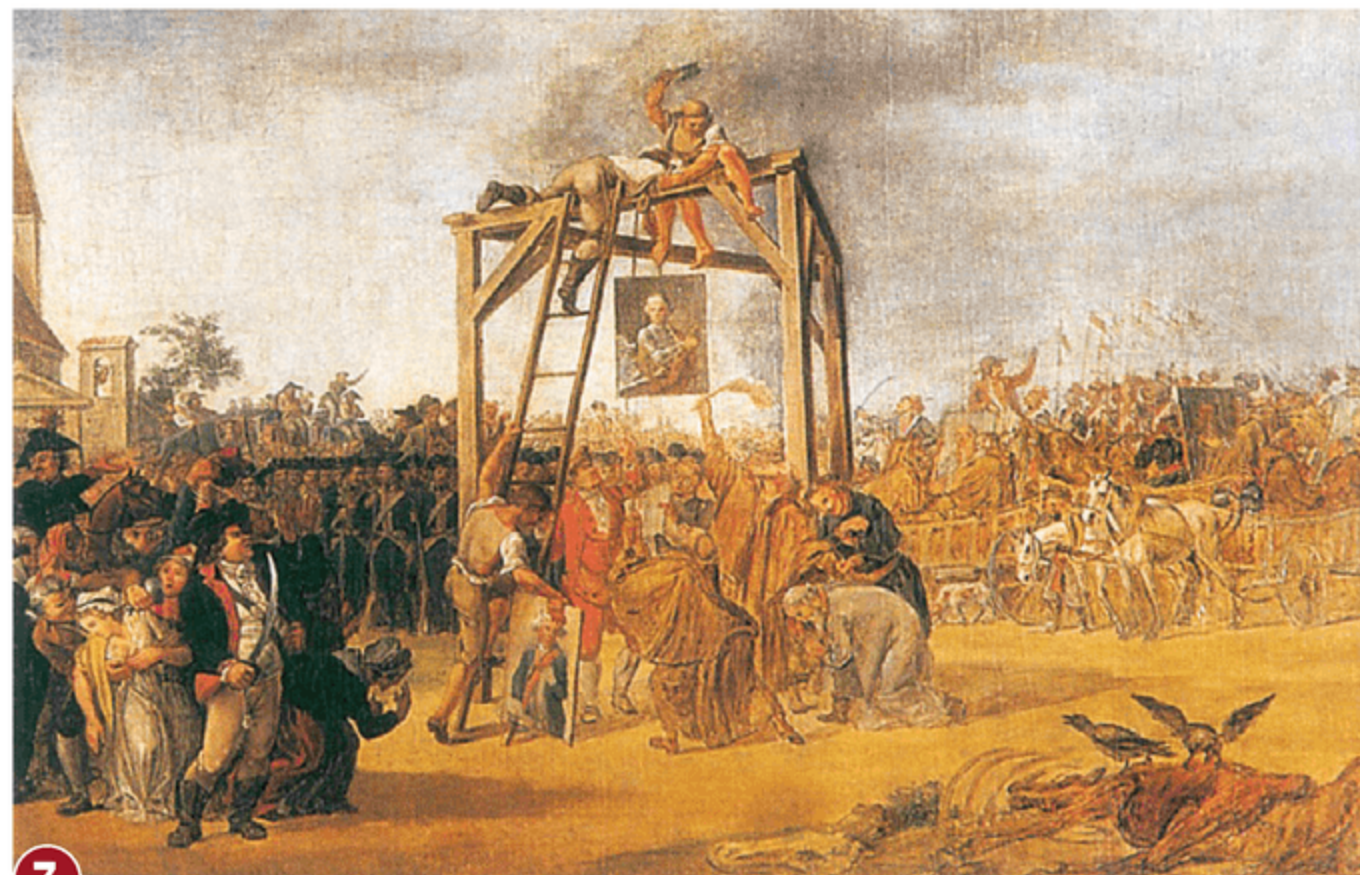
T. Kosciuszka buvo Apšvietos idėjų šalininkas, aršus baudžiavos priešininkas. Anot jo, „baudžiauninkas – tai žodis, kuris turi būti prakeiktas“. Norėdamas į sukilėlių gretas patraukti daugiau valstiečių T. Kosciuszka paskelbė vadinamąjį **Polāneco universālā**. Juo sukilime dalyvaujantiems valstiečiams žadėta suteikti asmens laisvę ir apriboti baudžiavą. Tačiau ne visus valstiečius pasiekė žinia apie šį dokumentą, dauguma bajorų neleido savo baudžiauninkams prisijungti prie sukilėlių.

Sukilimas Lietuvoje

T. Kosciuszkos sukilimas sulaukė didelės LDK gyventojų paramos. Čia sukilėliams vadovavo LDK kariuomenės karininkas **Jokūbas Jasinskis**. Jo sumanumo dėka pavyko išlaisvinti Vilnių. Sostinėje sukilėliai sudarė vyriausybę – **Lietuvės tautinę aukščiausiąją tarýbą**, pradėjo kurti vykdomosios valdžios įstaigas – **deputācijas**. J. Jasinskis kreipėsi į gyventojus lenkų ir lietuvių kalbomis, ragino jungtis prie sukilėlių, remti juos. Tai pirmi žinomi lietuviškai rašyti atsišaukimai Lietuvoje.

Jakobinų įkvėpti ir J. Jasinskio vadovaujami LDK sukilėliai veikė savarankiškai, kėlė radikalesnius reikalavimus nei lenkai, kvietė ne tik ginti nepriklausomybę, bet ir kovoti už visų gyventojų sluoksnių laisvę ir lygybę. Vilniaus Rotušės aikštėje jie be teismo pakorė keletą Targovicos konfederacijos vadų.

LDK sukilėlių veiksmai gąsdino Lėnkijos bajorus. Jie manė, kad LDK gali atitolti nuo Ketverių metų seime sukurtos valstybės – atsiskirti nuo Lėnkijos. Nors sukilėliai nepadarė nė vieno pareiškimo, kuris griautų Lėnkijos ir LDK vienybę, T. Kosciuszka panaikino Lietuvės tautinę aukščiausiąją tarýbą, o J. Jasinskį atšaukė į Lėnkiją.

7

Varšuvoje sukilėlių kariai Targovicos konfederatų vadų portretai. XVIII a. dailininko paveikslas. Pabėgusiems į užsienį Targovicos konfederacijos vadams buvo paskelbta mirties bausmė ir simboliškai pakarti jų portretai.

4

Lietuvos sukilėlių vadas generolas Jokūbas Jasinskis. XVIII a. pab. dailininko portretas. Buvo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos šalininkas. Žuvo vadovaudamas Varšuvos priemiesčio Pragos gynybai.

5

Iš valstiečių sudaryto sukilėlių dalgininkų dalinio vėliava. 1794 m. Vėliavoje įrašyta „Maitina ir gina“.

6

J. Jasinskio atsišaukimas į Lietuvos gyventojus. 1794 m.

Pagaliau įspėju jus, garbingieji piliečiai. Laikas mesti širdies minkštumą, kuriuo visada mūsų kraštas didžiavosi. Persekiokite išdavikus, jeigu kur nors jų pastebėsite; teiskite ir užmušinėkite visus, kurie, neįsirašę į pavieto generolo registrą, su ginklais pasirodė jūsų apylinkėse. Tai yra žudikai, o ne Tėvynės gynėjai, nelaukite teisingumo kardo, kuris dažnai pasiekia, bet visada pavėluotai. Jūsų galioje išgelbėti Tėvynę, jeigu tik to norėsite. Norėkite arba ir jūs žūsime jos griuvėsių užversti.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 208.

5. 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas

8

1794 m. sukilimo dalyvis Berekas Joselevičius. Gimęs Kretingoje LDK litvakų kilmės kariškis vadovavo žydų sukilėlių kavalerijos būriui. Pasižymėjo Pragos gynyboje, lietuvių bei lenkų legionierių gretose Napoleono žygiuose. Virtuti Militari ordinu apdovanotas B. Joselevičius tapo Lenkijos nacionaliniu didvyriu, kurio vardu miestuose pavadinta per 30 gatvių. Paminklas jam iškils ir gimtojoje Kretingoje.

9

Sukilėlių mūšis su Rusijos kariuomene prie Nemenčinės. Dailininko Šarūno Miškinio rekonstrukcinis piešinys. 1794 m. balandžio mėn. 6 val. trukusias kautynes J. Jasinskio vadovaujami sukilėliai pralaimėjo geriau ginkluotai ir išmokytai Rusijos imperijos kariuomenei.

10

Dalgininkai. XVIII a. pab. dailininko piešinys.

Sukilimo pralaimėjimas

Kol sukilėliai aiškinosi nesutarimus, Rūsija ir Prūsija ėmėsi malšinti sukilimą. Sukilėliai didvyriškai priešinosi daug didesnėms, gerai išmokytoms ir ginkluotoms priešų armijoms. Lemtingame mūšyje T. Kosciūška buvo sužeistas ir pateko į Rūsijos nelaisvę. Šis pralaimėjimas sužlugdė sukilėlių tikėjimą pergale. Revoliucinė Prancūzija nesuteikė žadėtos karinės paramos. Sklido gandas, jog nukritęs nuo žirgo T. Kosciūška neva ištara: „Lėnkijai galas“. Rūsijos kariuomenė priartėjo prie šalies sostinės Vėrsuvos. Norėdami įbauginti miesto gynėjus kariai išžudė tūkstančius taikių sostinės priemiesčio Pragos gyventojų. Nepasigailėjo net moterų ir vaikų. Sukrėsti žiaurumo miesto gynėjai kapituliavo, sukilimas pralaimėjo. Paskutinis mėginimas išgelbėti Respubliką nepavyko.

12

Kunigo Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus pamokslas. 1794 m.

Nuo pat mūsų tautos pradžios dar niekuomet nebuvo tokio karo kaip dabar ir niekuomet anksčiau nekovojo tautos dėl tokio brangaus dalyko, kaip dabar mes esame priversti kovoti! Visagalis Dievas pažadino mūsų tautiečio ir piliečio Tado Kosciūškos neprilygstamo kovingumo dvasią! Tai mūsų kraujas! Tai mūsų širdis lietuvių! Tai kaulas iš mūsų kaulų! Ar rastume bent vieną tokią tautą, kur milijonas žmonių nepabūgtų mirties, kad kitas milijonas išsaugotų laisvės ir nepriklausomybę? Kur tautos gelbėjimo įkarštyje nebebūtų skirtumo nei tarp turtingo ir vargšo, nei tarp pono ir valstiečio, nei tarp kunigo ir samdomo kareivio, nei tarp silpnosios lyties ir narsių vyrų, nei tarp senų ir vos truputį jėgos turinčių vaikų, kur visi eina nugalėti ar mirti gindamiesi? Čia eina visi žmonės, žinantys laisvės kainą! Čia eina tauta, nusprendusi gyventi laisva arba žūti. Čia eina visi piliečiai, nepaisant kilmės, luomo, turty, visuomenės padėties, tikėjimo ir profesijos.

M. P. Karpavičius, Rinktiniai pamokslai, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 100.

11

Sukilėlių atsišaukimas į Lietuvos gyventojus. 1794 m.

13 Tadas Kosciuška gelbėja nuo išdavikų į kapo duobę vedamą Tėvynę. 1794 m. Michailo Stachovičiaus paveikslas. 1 – Tėvynė; 2 – išdavikai; 3 – Tadas Kosciuška paskutinę akimirką gelbėja Tėvynę; 4 – Laisvės simbolis, apsuptas trijų juodųjų erelių (Rusijos, Prūsijos ir Austrijos simbolių). Vaizduodamas skirtingai apsirengusius, skirtingų luomų išdavikus dailininkas norėjo parodyti, kiek daug buvo tų, kurie prisidėjo prie savo valstybės žlugimo.

T. Kosciuškos portretas dažno bajoro namuose kabėjo garbingiausioje vietoje – šalia protėvių, karalių ir vyskupų atvaizdų. Nepalaužiama 1794 m. sukilėlių dvasia ir ryžtas ateities kartoms tapo sektinu kovos už nepriklausomybę ir laisvę pavyzdžiu.

ATR trečiasis padalijimas

Nesėkmingas sukilimas paspartino paskutinį Respublikos padalijimą. 1795 m. Rusija, Prūsija ir Austrija pasirašė sutartį dėl Respublikos trečiojo padalijimo ir pasidalijo likusias jos žemes (žr. 45 p. 4). Daugiau nei 200 metų egzistavusi federacinė bajoriška demokratija grindžiama valstybė išnyko iš Europos žemėlapių.

Istorikai iki šiol ginčijasi, ar Abiejų Tautų Respublikos žlugimo buvo galima išvengti. Vieni jų teigia, jog valstybės sunaikinimą lėmė išorinės priežastys. Apšvietos idėjų sklaida, Ketverių metų seimo reformos rodė, kad valstybė ir visuomenė judėjo pažangių permainų keliu, kurias nutraukė tik piktavalių kaimynių įsikišimas. Kiti teigia, kad Abiejų Tautų Respublikos galą lėmė vidinės priežastys: ūkio atsilikimas, silpna centrinė valdžia ir vyraujančio bajorų luomo nenoras ką nors keisti. Todėl silpna valstybė nesugebėjo atsispirti galingoms kaimynėms: Rusijai, Prūsijai ir Austrijai.

Dar kiti mano, jog reformas buvo galima apginti ginklu, tik reformatoriai ir karalius S. A. Poniatovskis pernelyg lengvai ir greitai pasidavė prasidėjus karui su Rusija po 1791 m. konstitucijos priėmimo. Kita vertus, panašioje padėtyje kaip Abiejų Tautų Respublika atsidūrusi ir stiprių priešiško kaimynių apsupta revoliucinė Prancūzija ne tik atsilaikė, bet, vadovaujama Napoleono, užvaldė beveik visą žemyną.

Daigininkai – sukilėlių daliniai, kuriuos sudarė ištiesintais dalgiais ginkluoti valstiečiai.

Deputacija – 1794 m. sukilėlių įkurta vykdomosios valdžios institucija.

Lietuvės tautinė aukščiausioji tarýba – 1794 m. LDK sukilėlių sudaryta vyriausybė.

Manifestas – iškilmingas valdžios kreipimasis į gyventojus koku nors svarbiu reikalu.

Patriotas – žmogus, kuris tėvynę suprantą kaip vertybę.

Poloneco universālas – T. Kosciuškos paskelbtas dokumentas, kuriuo 1794 m. sukilime dalyvaujantiems valstiečiams žadėta suteikti asmeninę laisvę ir apriboti baudžiavą.

1. Įvardyk 1794 m. sukilimo priežastis ir tikslus. Kokių dar žinai ATR XVIII a. visuomenės pasipriešinimo Rusijai ginklu pavyzdžių?
2. Kokių išvadų apie T. Kosciuškos požiūrį į Lietuvą gali padaryti iš 3 teksto? Internete rask ir pateik geografinių, istorinių paminklų, susijusių su šia asmenybe.
3. Apibūdink 1794 m. sukilimo eigą Lenkijoje ir Lietuvoje. Remkis temos tekstu ir žemėlapiu 1. Dėl ko sukilėliai pralaimėjo?
4. Pristatyk pasirinkto 1794 m. sukilimo veikėjo biografiją ir veiklą. Naudokis biblioteka, internetu.
5. Įvertink J. Jasinskio atsišaukimo turinį 6. Kurios teksto vietos liudija jį simpatizavus jakobinams?
6. Išnagrinėk 12. Kokių išvadų apie sukilėlių požiūrį į visuomenę galima padaryti iš šaltinio turinio? Kaip jie mėgino spręsti prieštaravimus?
7. Dėl ko, tavo manymu, sukilėliai leido atsišaukimus lietuvių kalba 11?
8. Grupėse aptarkite, kodėl ATR žlugimo priežastis istorikai vertina nevienareikšmiškai. Kurios – vidinės ar išorinės – buvo svarbesnės, jūsų manymu?

6. Apšvietos idėjos LDK švietime, kultūroje ir ūkyje

1 Vilniaus universiteto astronomijos observatorijos įkūrėjas jėzuitas Tomas Žebrauskas. XVIII a. Jis išugdė garsiausią to meto Lietuvos astronomą Martyną Počobutą. Laikomas tikslių mokslų pradininku Lietuvoje. Savo įkurtame fizikos kabinete atliko viešas demonstracijas, kurios buvo labai populiarios Vilniaus aukštuomenėje.

2 Vilniaus universiteto magistro diplomas, išduotas istoriko Joachimo Lelevelio seneliui. 1728 m.

3 LDK kolegijos 1772 m.

LDK švietimo būklė

XVIII a. pradž. švietimas ir mokslas LDK atsiliko nuo Vakarų Europos šalių lygio. Dauguma vidurinių mokyklų – **kolėgijų** – bei Vilniaus universitetas priklausė jėzuitų ordinui. Jėzuitų sukurtoje švietimo sistemoje senosios mokyklų programos nesikeitė, mokymas mažai tobulėjo. Pagrindinis jo tikslas tebebuvo ugdyti katalikybei ištikimą jaunimą. Vakarų Europos mokslininkai padarė didžiulį gamtos bei tikslųjų mokslų atradimų ir dėstė juos aukštosiose mokyklose, o Vilniaus universitetė, kaip ir prieš 200 metų, mokyta visų pirma humanitarinių dalykų: filosofijos ir teologijos, lotynų kalbos, iškalbos meno.

LDK plintant Apšvietos idėjoms, jėzuitų mokymas jau neatitiko visuomenės poreikių. Šalyje populiarėjo pažangesnės **pijorų** vienuolių ordino mokyklos. Jose mokyta daugiau gamtamokslinių bei visuomeninių dalykų: fizikos, matematikos, geografijos, istorijos. Rūpintis ne tik dvasiniu, bet ir patriotiniu jaunimo auklėjimu. „Doras žmogus ir geras pilietis“, – toks buvo pagrindinis pijorų šūkis. Pijorų mokyklų dokumentuose rašyta, jog fizinės bausmės galima taikyti tik ypatingais atvejais, taip pat nederą mokinių užgaulioti, mušti per rankas ar nugarą rykštėmis ir kitais baudimo įrankiais, stumdyti, trankyti per galvą, stverti už plaukų, ausų ar gnybti nosies. Pajutę konkurenciją, savo mokymo programas pertvarkė ir jėzuitai: padidino pasaulietinių mokslų pamokų skaičių, ėmė mokyti prancūzų, vokiečių kalbų.

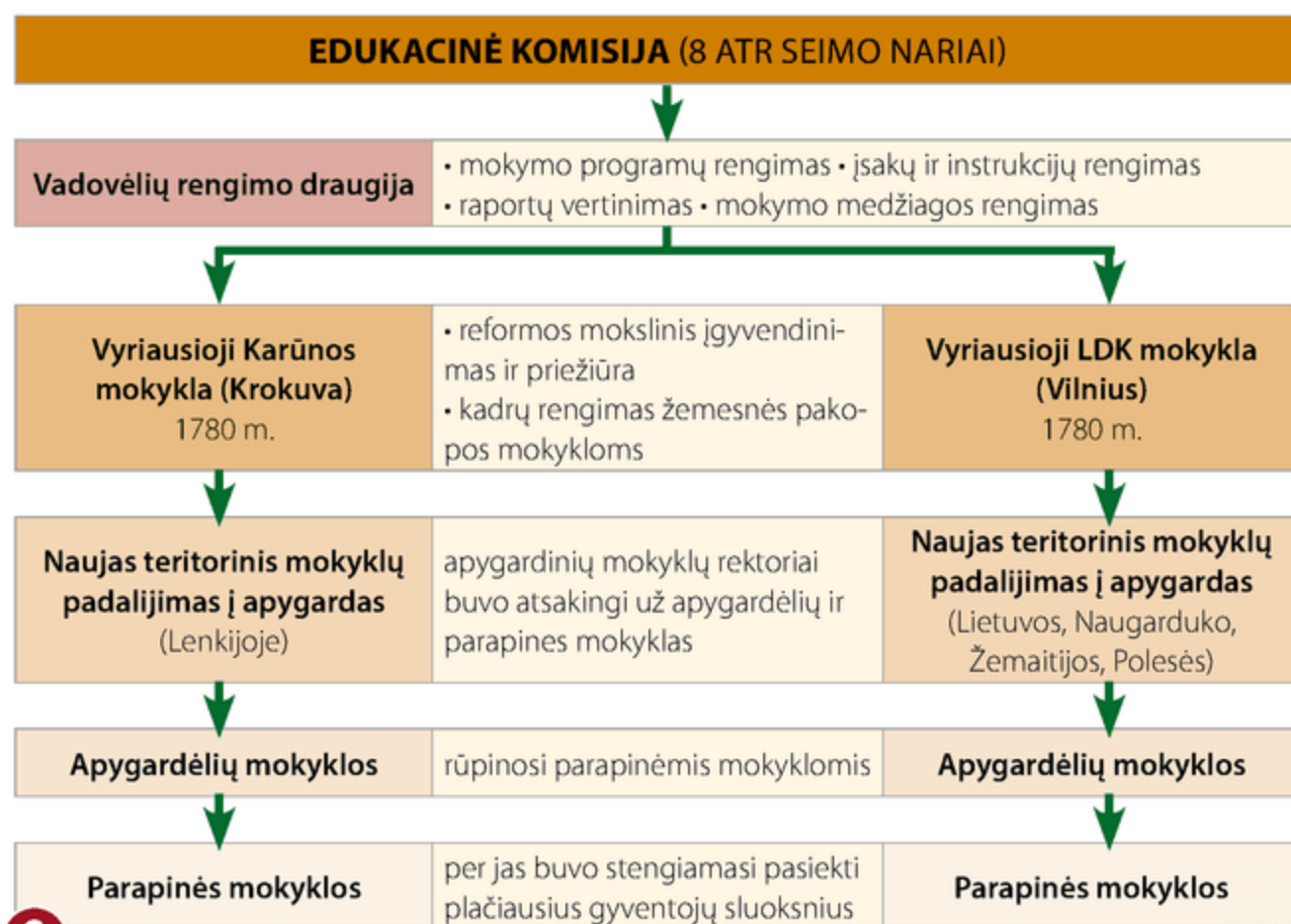

4 Pirmojo LDK laikraščio „Kurier Litewski“ („Lietuvos pasiuntinys“) pirmasis lapas. Laikraščio pasirodymas laikomas Apšvietos epochos ženklu. Pirmasis „Kurier Litewski“ numeris išėjo 1760 m. Laikraštyje buvo pateikiami svarbiausi vietos įvykiai ir mokslo naujienos.

5 Prienų bažnyčios tikrinimo dokumentas. XVIII a. pab.

Parapijos mokykla iš tašyto medžio, dengta skiedromis, neseniai statyta, su kaminiu, išvestu virš stogo, joje didelė salė mokiniams su 4 langais, kitoje pusėje yra kambarėlis su 3 langais ir kamara mokytojui, salėje medinės grindys. Mokinių būna įvairiai: susirenka 40 ir mažiau. Mokslas prasideda Visų šventųjų dieną, baigiasi per šventosios Onos atlaidus. Mokytojas – ponas Aloyzas Rimša, Žemaičių bajoras, per dvidešimt metų, tinkamas ir gabus mokytojas, gero būdo; maitino klebonas, ima 100 auksinų algos. Toje mokykloje yra dabartinio klebono lėšomis nupirktų knygų, kasmet atgabenama elementorių parapijų mokykloms, kunigo Filerio Katekizmo knygų, kunigo Vagos Lenkijos istorijos vadovėlių, geografijos ir gamtos mokslo pradžiamokslių. Egzaminai būna kasmet, susirinkus visai parapijai, per šv. Onos atlaidus.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 830.

6 Abiejų Tautų Respublikos Edukacinė komisija.

Švietimo reforma

Esminė ATR švietimo reforma yra glaudžiai susijusi su XVIII a. II pusės politiniais įvykiais, pastangomis reformuoti visą valstybės ir visuomenės gyvenimą. 1773 m. ATR seimą pasiekė žinia, jog popiežius panaikino jėzuitų ordiną. Didžioji dalis Lėnkijos ir LDK mokyklų liko be priežiūros. Švietimo sistemai pertvarkyti seimas įkūrė **Edukacinę komisiją** – pirmąją švietimo ministeriją Europoje. Ši bendra Lėnkijai ir LDK švietimo priežiūros bei organizavimo įstaiga perėmė visas Respublikos jėzuitų mokyklas ir universitetus. Komisijai atiteko ir 40 mln. auksinių vertės ordino turtai.

Edukacinės komisijos pastangomis sukurta nauja, pažangiomis Apšvietos idėjomis grindžiama švietimo sistema, į mokymo programas įvesta daug gamtos ir tikslųjų mokslų, išleista naujų vadovėlių, įsteigta naujų mokyklų, atsirado pirmosios pasaulietinės mokytojų seminarijos. Centralizuotam mokyklų tinklui vadovavo Krėkuvos ir Vilniaus universitėtai. Pastarasis buvo pertvarkytas ir pavadintas LDK vyriausiąja mokykla.

Pagrindinis Edukacinės komisijos tikslas buvo suteikti galimybių mokytis visiems luomams. Ji taip pat siekė ugdyti visuomenės pilietiškumą ir tautiškumą, grindžiamą ne luomine priklausomybe, o etniniu, kalbiniu bei kultūriniu bendrumu. Edukacinės komisijos steigėjas LDK **vicekėncleris Jokimas Liutauras Chreptavičius** sakė: „Kokie piliečiai, tokia ir tėvynė, kaip auklėjamas jaunimas, tokie yra ir piliečiai“. Tačiau, įgyvendinant tautinės mokyklos idėją, neatsižvelgta į ATR politinį dvilypumą bei kultūros įvairovę. Mokiniam diegtos lenkiškos pilietiškumo ir patriotizmo idėjos. Edukacinė komisija paspartino vidurinėse ir aukštosiose mokyklose perėjimą nuo dėstomosios lotynų prie lenkų kalbos. Ilgainiui lietuvių kalba liko tik pradinėse mokyklose.

7 Iš Edukacinės komisijos kūrėjo Hugo Kolontajaus laiško. XVIII a. pab.

Valdžios pareiga kalbų skirtumus mažinti, įvairias tarmes suartinti, neslaviškas kalbas naikinti ar bent priversti prie tokios būklės, kad kiekvienas ryšius su valdžia palaikytų lenkiškai, nors dėl ydingo įpročio ar prietaro ir galėtų likti prie savo senosios kalbos.

M. Lukšienė, Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji–XIX a. pirmoji pusė, Vilnius, Mokslo, 1985, p. 64.

8 LDK vicekėncleris Edukacinės komisijos steigimo iniciatorius Jokimas Liutauras Chreptavičius. XIX a. pradž. dailininko portretas. Savo dvaruose vietoj lažo įvesdamas činšą, palengvino baudžiauninkų padėtį.

Tikslųjų ir gamtos mokslų propagavimas
Mokinių pilietiškumo ugdymas
Pirmoji Europoje Švietimo ministerija
Apšvietos idėjomis grįsta švietimo sistema
Galimybė mokytis visiems luomams
Pertvarkytas Vilniaus universitetas
Įkurtas centralizuotas mokyklų tinklas
Naujų mokyklų steigimas
Naujų vadovėlių leidimas
Lenkų kalbos vartojimo skatinimas

9 Edukacinės komisijos reikšmė.

6. Apšvietos idėjos LDK švietime, kultūroje ir ūkyje

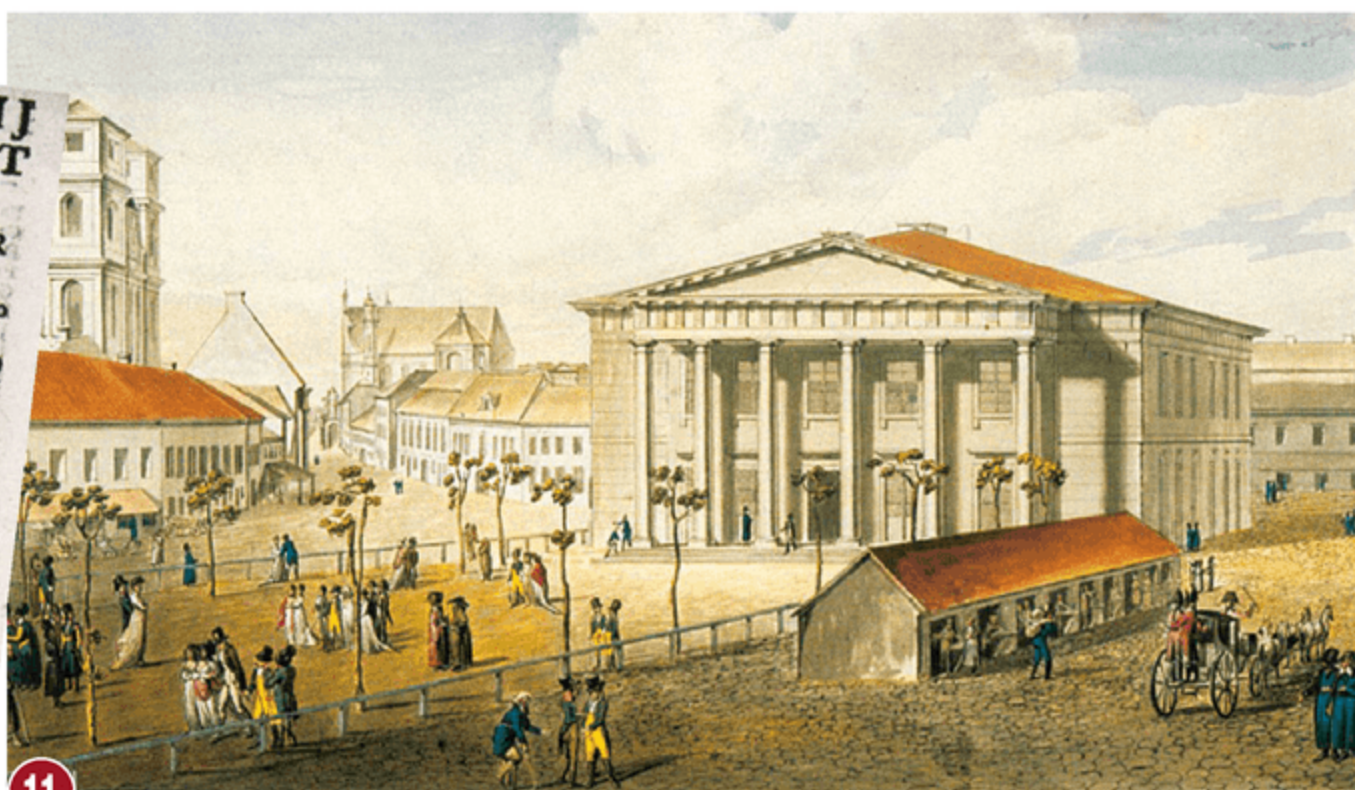
10

1783 m. išleisto lietuviško elementoriaus „Mokslas skaitymo rašto dėl mažų vaikelių“ antraštinis lapas ir nuo lenkiškos nesiskirianti abėcėlė.

12

Vilniaus vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis. XVIII a. pab. dailiniko portretas. Edukacinės komisijos pirmininku tapęs vyskupas buvo meno ir mokslo globėjas. Rėmė L. Gucevičių, P. Smuglevičių. Jo rūpesčiu ir lėšomis rekonstruota Vilniaus katedra. I. Masalskis siekė, kad Vilniaus vyskupijos kunigai su tikinčiaisiais bendrautų lietuvių kalba, skatino remti valstiečių švietimą. Už tai, kad stojo į Targovicos konfederatų pusę, 1794 m. sukilėlių pakartas Varšuvoje.

11

L. Gucevičiaus suprojektuota klasicistinė Vilniaus rotušė. Dailininko Juozapo Peškos akvarelė. XVIII a. pabaiga.

Klasicizmas

XVIII a. II pusėje LDK mene beveik 200 metų vyravusį baroko stilių pakeitė **klasicizmas**. Iš Prancūzijos atkeliavęs jis buvo priešingybė ištaigingam barokui – paprastas, ramus, bet didingas. Šis stilius rėmėsi garsiais antikos meno ir literatūros pavyzdžiais. Neretai klasicizmo epochos kūriniai būdavo tiesiog kopijuojami nuo Rėmos antikinių paminklų. Didingiausius klasicizmo pastatus LDK sukūrė architektas **Laurynas Gucevičius**. Jis suprojektavo ir perstatė Vilniaus katedrą bei Rotušę. Įžymiausiu šio stiliaus dailininku Lietuvoje laikomas **Pranciškus Smuglevičius**. Savo darbuose jis įamžino Vilniaus architektūros paminklus, svarbius LDK istorijos įvykius, kasdienio žmonių gyvenimo, buities scenas.

Pokyčiai ūkyje

Nemažai pokyčių įvyko ir LDK ūkyje. Didėjanti prekių paklausa Vakarų Europos rinkoje skatino dvarininkus pertvarkyti ūkį. Siekiant padidinti pelną, imta kurti dvarų pramonę, plačiau naudoti samdomąjį darbą. Didikai, ypač karaliaus **ekononijū** Lietuvoje valdytojas **Antanas Tyzenhauzas**, dvaruose steigė manufaktūras. Gabius jaunuolius siuntė mokytis į užsienį. Jo rūpesčiu Gařdine įkurtos matininkų, statybininkų, veterinarijos mokyklos, įsteigtas pirmasis LDK botanikos sodas. A. Tyzenhauzo veikla smarkiai padidino karaliaus pajamas. Tačiau manufaktūrų pagrindas buvo baudžiavinis darbas. Jos neišsilaikė ir **bankrutavo**.

Matydami, kad baudžiavinis ūkis nenašus, kai kurie apsišvietę dvarininkai suteikė savo valstiečiams laisvę. Visoje LDK išgarsėjo **Pauliaus Ksavero Bžostovskio** įkurta Paulavos respublika. Savo dvaro Merkinėje (dab. Šalčininkų raj.) valstiečiams jis suteikė asmeninę laisvę, o žemę perdavė paveldimam naudojimui. Paulavą valdė prezidentas – dvaro savininkas – ir valstiečių seimas. Respublika turėjo savo vėliavą, herbą, kaldino monetas, buvo netgi uniformuota valstiečių **milicija**. Tuo metu sakytą, kad valstybėje yra trys respublikos: Lėnkijos, Lietuvės ir Paulavos.

Nors LDK nesubrandino europinio masto Apšvietos filosofų, šio kultūrinio sąjūdžio idėjos padarė didelę įtaką tolesnei krašto raidai. Edukacinės komisijos

13 XVIII a. pab. Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas „Laisvių suteikimas Paulavos valstiečiams 1769 m.“ ir dabartinio Paulavos dvaro liekanos (dab. Šalčininkų raj.).

14 Iš Vilniaus universiteto profesoriaus Georgo Forsterio laiškų. XVIII a. pab.

Valstiečiams čia atimtos visos žmogaus teisės. Jie nelaikomi tauta, nors sudaro jos didžiausią dalį. Valstiečiai dėl seniai trunkančios vergovės nusmuko į tokią gyvuliškumo ir bejausmiškumo, neprašomo tingumo ir kvailų kvailiausio nežinojimo pakopą, iš kokios jie gal ir per šimtą metų nepakiltų iki kitų Europos kraštų prastuomenės lygio.

Įrodymas, kad tik gėdingiausia vergovė nužmogino tą gausią tautos dalį, yra eksperimentai, kuriuos atliko keli didikai – jie grąžino laimę savo valdiniams paleisdami juos į laisvę. Bžostovskis paleido į laisvę vienos savo valdos valstiečius ir tuo taip juos paveikė į gera, kad jie tapo darbštūs, pamėgo švarą, yra tokie linksmi ir sąmoningi, kad linksminasi vaidindami.

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 407.

reformuotose mokyklose išaugo ir subrendo pažangias idėjas puoselėjanti bajorų karta, į politinį, visuomeninį, kultūrinį gyvenimą įsijungė išsimokslinę miestiečių ir pasiturinčių valstiečių vaikai. Reformuotame Vilniaus universitete greta senųjų dėsnytojų jėzuitų radosi vis daugiau naujai mąstančių mokslo žmonių. Jų darbai garsino universitetą visoje Europoje.

?

1. Remkis temos tekstu, **3** ir apibūdink LDK švietimo būklę iki reformų. Įvardyk esminius švietimo sistemos bruožus.
2. Palygink šių laikų ir XVIII a. pab. mokslą Lietuvos mokykloje **5**. Kokių skirtumų ir panašumų įžvelgi?
3. Kokią reikšmę LDK mokslui ir švietimui turėjo Edukacinės komisijos įkūrimas **9**? Pagrįsk teiginį, jog jos veikla atspindėjo Apšvietos sąjūdžio idėjas.
4. Remkis **6** schema ir paaiškink ATR švietimo sistemos veikimą.
5. Įvardyk pagrindinius klasicizmo stiliaus bruožus. Atpažink jo architektūros elementus **11**.
6. Pateikite klasei pasirinkto Edukacinės komisijos nario, klasicizmo meno kūrėjo arba ūkio reformatoriaus biografiją ir veiklą. Informacijos ieškokite internete, bibliotekoje.
7. Kuo, pasak **14** šaltinio autoriaus, buvo naudinga P. K. Bžostovskio dvaruose įvykdyta reforma? Dėl ko, tavo manymu, kiti dvarininkai nesekė šiuo pavyzdžiu?
8. Grupėse surenkite diskusiją, kuri kultūros epocha – Renesansas, barokas ar Apšvieta – labiau praturtino LDK. Argumentų ieškokite istorikų knygose, straipsniuose internete.

Bankròtas – negalėjimas išsimokėti skolų, žlugimas.

Edukācinė komisija – 1773 m. Respublikoje įkurta pirmoji Europoje pasaulietinė švietimo priežiūros įstaiga.

Ekonomija – LDK valstybinis dvaras, iš kurio pajamų mokama karaliui alga.

Klasicizmas – XVIII a. – XIX a. vid. meno stilius, sekęs antikos menu.

Kolėgija – senovėje vidurinė mokykla.

Milicija – institucija, sauganti viešąją tvarką ir garantuojanti visuomenės saugumą.

Pijōrai – vienuolių ordinas. Pagrindinis jo visuomeninės veiklos tikslas – krikščioniškai auklėti jaunimą mokyklose.

Vicekāncleris – svarbiausio LDK pareigūno – kanclerio – pavaduotojas. Jo žinioje buvo mažasis valstybės antspaudas. Kai nebūdavo kanclerio, valstybės raštus antspauduodavo vicekancleris.

15 Antanas Tyzenhauzas. XIX a. pradžios dailininko portretas. Karališkųjų ekonomijų LDK valdytojas buvo tikras Apšvietos žmogus: Gardine ėmė leisti laikraštį, įkūrė pirmąjį LDK ir vieną iš turtingiausių Europoje botanikos sodų, teatrą. Viešėdamas Prancūzijoje, susipažino su Ž. Ž. Ruso ir kvietė jį atvykti į Lietuvą.

7. XVIII a. LDK visuomenė

2 Švedų kariškių sudarytas Sudargė apylinkių žemėlapis. XVII a. vid.

1 Plungės miesto vaizdas XVIII a. vykstant Šiaurės karui.

LDK kraštovaizdis

XVIII a. dauguma Vakarų europiečių Lietuvės Didžiosios Kunigaikštystės neskyrė nuo geriau žinomos Lenkijos. Užsieniečių aprašymuose mūsų šalis vaizduota kaip retai gyvenamas, neižengiamomis pelkėmis ir miškais nusėtas, savitais papročiais stebinantis kraštas. Tikrovėje dėl intensyvėjančios žemdirbystės, melioracijos daugėjo dirbamųjų žemės plotų, gerėjo susisiekimas sausumos ir vandens keliais. Valstybės erdvę pažinti padėjo sudaromi žemėlapiai. Veikiantis paštas lengvino keliones, žmonių bendravimą ir žinių sklaidą.

Šalies kraštovaizdyje ryškėjo kaimo ir miesto erdvių skirtumai. Dažniausiai pasitaikė bajorų dvarai ir valstiečių gyvenami kaimai, turintys nuo kelių iki kelių dešimčių sodybų. Kaimo vietovių peizažą praturtino bažnyčios, vienuolynai, karčiamos, viena kita pašto stotis, malūnai ar tam tikros dvaro pramonės įmonės. Medinius bajorų dvarų rūmus mažu keitė nauji mūriniai su parkais ir ūkiniais pastatais.

Rečiau pasitaikantys miestai skyrėsi dydžiu, išvaizda, vyraujančia ūkine veikla ir teisine padėtimi. Praūžus alinamiesiems XVII a. vid.–XVIII a. pradžios karams, miestai ir miesteliai atsigavo, atsirado naujų. Dauguma pastatų miestuose buvo mediniai. Į **vaivadijās** ir **pavietūs** padalytos šalies dvarus, kaimus, miestus į tam tikrus vienetus jungė ir priklausomybė vienai ar kitai Bažnyčios valdai, savininkui bajorui, o skyrė tų valdų ribos.

3 LDK miestelių herbai. Ketverių metų seimo priimtu įstatymu 74 LDK miestams buvo suteiktos laisvojo miesto savivaldos teisės. Jų herbų simboliai ir šūktai, pvz., „Per prekybą miestai auga“, „Už Tautą, Karalių ir Laisvę“, atspindi to meto reformų dvasią. Ginklai miestų herbuose atsirado dėl gretimų valstybių karinės grėsmės.

4 Joniškis ir Šiauliai per Europą keliavusio Kuršo vokiečio Frydricho Šulco akimis. 1793 m.

Joniškis nereikšminga gyvenvietė, nors ir vadinama miesteliu. Visi namai mediniai, fasadais atgręžti į gatvę, nė ženklo akmens ir plytų. Žydai sudaro gyventojų daugumą ir kaip niekur kitur pasaulyje yra pati garbingiausia jų dalis. Namai visi vienaaukščiai, prakiurusiais šiaudiniais stogais. Ant kai kurių klojimų mačiau tik stogų likučius. Kele-

tas maldos namų, pro kuriuos pravažiavau, atrodė žemi ir neišvaizdūs kaip paprasti namai, mediniai, kiaurais stogais, seni ir nutriušę.

Šiauliai išsiskiria iš kitų Lietuvos miestų, o iš tolo atrodo netgi gana išvaizdūs, kadangi mieste yra mūrinė bažnyčia su bokštu ir keletas didelių valdiškų bei privačių mūrinių namų. Įvažiuojama tvarkinga, netgi grįsta gatve, apstatyta kolonistų namais, kuriuose gyvena amatininkai ir žydai.

Z. Kiaupa, Lietuvos istorija, Trumpasis XVIII amžius, Vilnius, Baltos lankos, 2012, VII tomas, I dalis, p. 217.

5 Lietuvos mokslininkų kompiuteriniu tomografu atliekami Vilniaus Dominikonų (Šv. Dvasios) bažnyčios rūsių mumijų tyrimai. Daumanto Liekio nuotrauka. Naudojantis moderniais moksliniais tyrimo metodais, nustatyta, kad rūsiuose ilsisi apie 600 XVIII a. vid.–XIX a. pradž. vilniečių palaikų. Žmonių palaikai bažnyčios rūsyje gerai išsilaikė dėl palankaus mikroklimato. Čia laidoti aukštesnės visuomeninės padėties žmonės, kurie dažniausiai sirgo stuburo ligomis, kentėjo nuo blogos dantų būklės.

6 1710 m. maras Vilniuje. XVIII a. graviūra.

LDK demografija

Karai, badmečiai po jų ir maro epidemijos gyventojams turėjo katastrofiškų padarinių. Per Šiaurės karą, kaip ir „tvano“ laikais, Lietuvą virto karo lauku, kuriame kovėsi, žygiavo, stovyklavo ir plėšikavo kariuomenės. Mirtis, ligos, badas, kančios ir skurdas tapo kasdienybe. Pragaištingiausia – didžiausia šalies istorijoje maro epidemija. Išmirė trečdalis Lietuvos ir pusė Žemaitijos gyventojų. 1710 m. vien Vilniuje per 30 tūkst. maro aukų, kurių vienuoliai nespėjo laidoti.

Tik XVIII a. vid. Lietuvos gyventojų skaičius pasiekė iki karų buvusį lygį. Žmonių gyvenimo trukmė ilgėjo dėl Apšvietos idėjų skatinamos sveikatos apsaugos pažangos, gydytojų rengimo, ligoninių tinklo tankėjimo ir sanitarijos priemonių taikymo. Bendras žmonių higienos suvokimas išliko menkas. To meto šaltiniai pasakoja anekdotinius atvejus apie naktipuodžiuose patiekiamus valgius ar paplitusią neva užkrečiamąją „ligą“ kaltūną. Tai dėl purvo ir utėlių kiaušinėlių, kraujo krešulių į gniutulus sulipę, susivėlę ir neišsukuojami galvos plaukai.

Keitėsi miestų ir miestelių tautinė sudėtis. Į ištuštėjusius po negandų kėlėsi žydai ir vadinamieji „naujieji miestiečiai“ iš gretimų Lėnkijos, Kuřšo, Prūsijos miestų. Tai liudija to meto miesto gyventojų prievolių knygos su gausiomis nelietuviškomis pavardėmis.

Reikšmingu įvykiu tapo pirmasis visuotinis ATR gyventojų surašymas. Jį atlikti ėmėsi reformomis išgarsėjęs Ketverių metų seimas, kuris siekė įvertinti valstybės ir visuomenės būklę gresiančių karų su Respublikos kaimynėmis akivaizdoje. 1790 m. gyventojų surašymas buvo pirmasis Europoje ir vienas pirmųjų pasaulyje. Tuo metu Lietuvos valstybėje gyveno apie 3,6 mln. žmonių.

7 Gamtininko Georgo Fosterio įspūdžiai iš Vilniaus. XVIII a. II pusė

Bent jau kartą per savaitę ir moterys, ir vyrai mirtinai nusilaka.

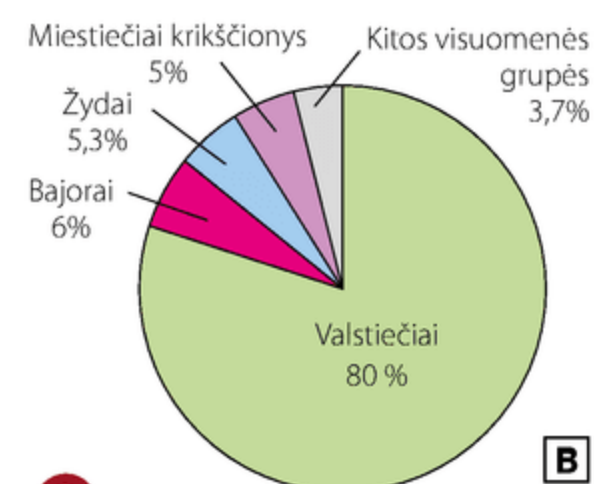
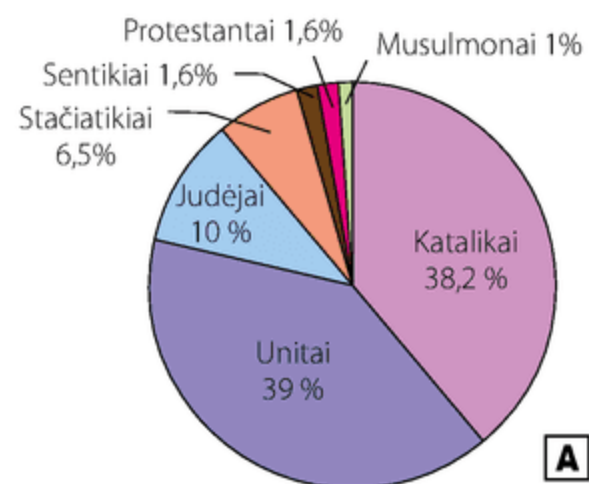
Nepaprastas brangumas visų daiktų, išskyrus duoną ir mėsą, bet užtat labai prastą, išskyrus žvėrieną. Daržovės, vaisiai – retenybė.

Nupenėjimas (šitaip čia turėtų vadintis vaikų auklėjimas).

Skorbutu jie visi daugiau ar mažiau serga dėl nešvaros ir dėl sūdyto bei sugedusio maisto, kurį taip mėgsta. Raugintų kopūstų ir burokėlių rūgščių nepakanka susidoroti su liga, kurią sukelia sūdyta žuvis, sūdyta mėsa, pasenęs ir dvokių aliejus bei nešvara.

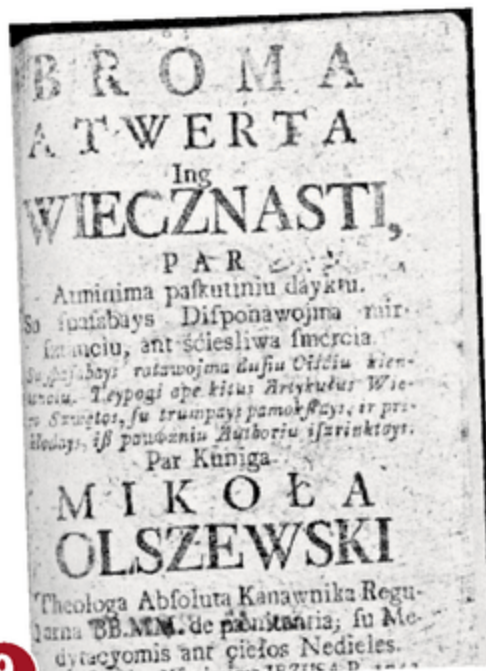
Panelės šukuojasi plaukus pro langą lydamos savo „plaukų gyventojomis“, o kavalieriai su Stanislovo ordinu šnypščiasi nosį tarp pirštų.

Pagal: Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus, Vilnius, Mokslas, 1988.

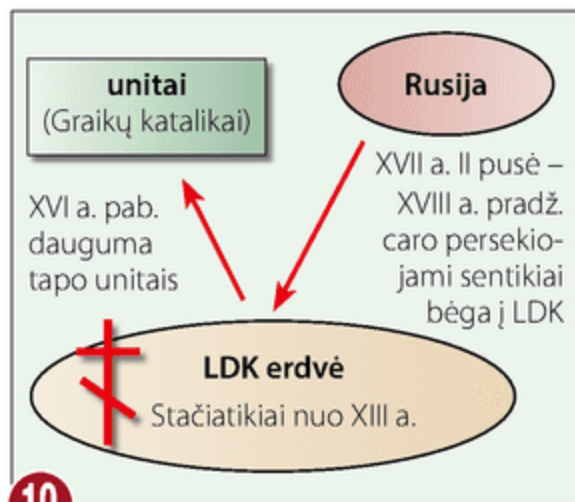

8 LDK gyventojai, 1790 m. surašymo duomenimis: A – pagal religiją; B – pagal visuomeninę padėtį.

7. XVIII a. LDK visuomenė

9 Viena iš populiariausių XVIII a. knygų lietuvių kalba, Mykolo Olševskio parengta religinio turinio „Broma atwerta ing wiecznasti“.

10 LDK stačiatikiai XVIII amžiuje.

11 Iš seniausio Lietuvos sentikių XIX vid. raštijos paminklo – Degučių metraščio.

7165 metai. Maskvos istorija
Šiais metais Rusijos bažnyčioje pataisytomis knygomis pradėta naudotis.
Ir daug jose pakeitimų, papildymų ir išbraukimų radosi.
Tuomet stačiatikiai, kurie dar sveiką protą ir sąžinę turėjo,
Patriarcho Nikono šalintis pradėjo
Visur ir visaip, kas kaip gali – taip.
7166 metai. Maskvos istorija
Šiais metais „už nuodėmes nubaudė Viešpats mūsų šalį“ ir kiti skausmingi prisiminimai. Čia patys skaudžiausi prisiminimai apie stačiatikių įtūžį prasideda. Tais metais stačiatikių giminė bėgt pradėjo nuo patriarcho rūstybės ir nežinomas svečias šalis pasiekė toliuose tolybės...
Tais metais atėjo į Lietuvą iš Maskvos šalies vyras, vardu Trofimas Ivanovas, buvęs caro kariškis.

Pagal: Degučių metraštis: „Chronografas, arba Kuršo ir Lietuvos metraštis“, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Lietuvio tautybės ir kalbos santykis

Daugiatautės LDK gyventojai bendravo įvairiomis kalbomis, tačiau jų reikšmė ir vartojimo erdvės skyrėsi. Pagrindine viešojo gyvenimo kalba tapo lenkų kalba. Ji skambėjo bajorų susiejiimuose, teismuose, skverbėsi į mokyklas, raštines. XVII a. pab. valstybinėje raštvedyboje lenkų kalba pakeitė iki tol šimtmečius vyravusią rusenų rašto kalbą.

Bendra valstybė, luomo privilegijos, seimai, bajorų giminystė ir mišrios santuokos suartino LDK ir Lėnkijos bajorus. Lietuviai pradėjo jausti turintys bendrą politiką, kultūrą su luomo „broliais“ lenkais. Nors plito lenkų kalba ir mėginta suartinti Lietuvą ir Lėnkiją, tačiau LDK bajorai ir toliau laikė save atskira nuo Lėnkijos politinė bajorų tauta – LDK piliečiais. Net kalbėdami lenkiškai jie vadino save „litvinais“ (liet. – lietuviais), o ne „koroniažais“ – Karūnos, t.y. Lėnkijos karalystės, bajorais. Puoselėdami Liublino unijos dvasią Lietuvės bajorai gynė LDK valstybingumą, garbino senuosius LDK valdovus ir istoriją, aršiai ginčydavosi su lenkais, kai jų manymu, Lietuvės ir lietuvių teisės buvo pažeidžiamos.

Prie aukštesniųjų visuomenės sluoksnių vartotų kalbų priskirtina lotynų. Ji vartota bažnyčiose, Vilniaus universitetė ir kitose mokymo įstaigose. Miestuose skambėjo tautinių mažumų kalbos. Lietuvių kalba vartota vakarinėje šalies dalyje gausiausios visuomenės grupės – valstiečių, Katalikų bažnyčios raštuose, siekiant skleisti katalikybę, mokyti tikėjimo tiesų. Grožinės literatūros lietuvių kalba beveik nebuvo. Slavų kilmės LDK rytinių žemių valstiečiai bendravo rusenų kalbos pagrindu besiformuojančia baltarusių kalba.

Religinė padėtis

Palyginti su išpažįstamu tikėjimu kalbos vartojimas to meto žmonėms buvo antraeilis dalykas tapatybei apibrėžti. Nors XVII a. daugumai didikų protestantų

12 Religinė padėtis LDK XVII a. II pusėje.

13

LDK stačiatikių maldos namai: (A) – Šv. Dvasios cerkvė ir bažnyčia Vilniuje; unitų maldos namai (B) – Švč. Trejybės bažnyčia ir bazilijonų vienuolynas Vilniuje; sentikių maldos namai (C) – cerkvė Bobriškyje, Rokiškio raj.

grįžus į katalikybę, kontrreformacija LDK pasiekė pergalę, šalies gyventojai netrukdomi išpažino daugybę tikėjimų. Valstybės gyvenime ir valstybinėje jos dalyje vyravo katalikybė, kuri buvo daugumos lietuviškai ar lenkiškai kalbančių bajorų, valstiečių ir miestiečių religija.

LDK rytinėse teritorijose vyravo stačiatikiai **unitai**. Siekiant Lietuvos stačiatikius integruoti į valstybę bei sumažinti Maskvos valstybės dvasininkų įtaką, 1596 m. Brastojė sudaryta LDK stačiatikių ir katalikų unija. Stačiatikių vyskupas priėmė popiežiaus viršenybę ir svarbiausias katalikybės dogmas. Stačiatikių bažnyčia Respublikoje neišnyko, bet prarado daugumą tikinčiųjų.

XVII a. II pusėje – XVIII a. LDK apsigyveno dar vienos stačiatikybės srovės išpažinėjai **séntikiai**. Jais vadinami Rusijos stačiatikiai, nepripažinę caro valdžios ir jai ištikimų dvasininkų įvykdytos Bažnyčios reformos. Jie laikosi senųjų apeigų, pvz., žegnojasi dviem pirštais, pripažįsta tik senąsias liturgines knygas. Lietuvą caro valdžios persekiojams sentikiams suteikė prieglobstį. Daugiausia jų apsigyveno rytų Lietuvoje, Aukštaitijoje.

Kitų krikščionių ir nekrikščioniškų mažumų tikintieji LDK buvo išsibarstę po visą valstybę. Miestuose ir miesteliuose galėjai rasti katalikų bažnyčią, protestantų maldos namus, cerkvę ir sinagogą.

Istorikų teigimu, lyginant su ankstesniais laikais, dėl nesiliaujančių karų ir katalikybės įsitvirtinimo politiniame šalies gyvenime visuomenė darėsi uždaresnė, augo neapykanta kitaminčiams. Tariamais stačiatikių ir protestantų persekiojimais naudojosi kitatikių tikėjimo laisvės gynėjomis besiskelbianti Rusija, kuri pasižymėjo kur kas didesne netolerancija.

Nepaisant atskirų nepakantumo proveržių, vargu ar rasime to meto Europos žemėlapyje šalį, kuri pasižymėtų tokia religijų įvairove ir tolerancija kaip ATR. Tai buvo to meto Europos fenomenas, ypatybė, turtinanti pačią valstybę, jos visuomenę ir kultūrą.

Pavičtas – XVI–XVIII a. LDK teritorinis administracinis vienetas.

Séntikiai – rusų stačiatikiai, nepripažįstantys Maskvos patriarcho Nikono XVII a. vid. įvykdytos Bažnyčios reformos.

Unitai (graikų apeigų katalikai) – ATR stačiatikiai, 1596 m. sudarę bažnytinę uniją su Katalikų bažnyčia, vad. Brastos bažnytinę uniją.

Vaivadija – iš pavičių sudarytas didžiausias ATR administracinis teritorinis valdymo vienetas, valdomas vaivados.

1. Apibūdink XVIII a. LDK kraštovaizdį **1–4**. Kuo jis skiriasi nuo šiuolaikinės Lietuvos?
2. Internete, bibliotekoje raskite XVII a. II pusės – XVIII a. gimtosios vietos aprašymų ar vaizdinių šaltinių. Aptarkite jų turinį klasėje.
3. Kokių permainų LDK demografijoje įvyko XVIII a.? Kokios priežastys skatino gyventojų skaičiaus kaitą?
4. Įvertink **7**. Kokie Vilniaus gyventojų kasdienio gyvenimo ypatumai ir dėl ko piktino užsieniečių?
5. Dėl kokių priežasčių LDK išplito lenkų kalba? Kuo skyrėsi to meto pagrindinių LDK kalbų vartojimo erdvės ir vartotojai?
6. Pagal **8**, **12** pateik išvadą apie XVIII a. pab. LDK luominę ir religinę padėtį.
7. Remkis **10** ir paaiškink, kaip LDK atsirado stačiatikių, unitų ir sentikių. Naudokis papildomais informacijos šaltiniais, nustatyk, kuo panašios ir kuo skiriasi šios stačiatikybės srovės.
8. Susiskirstykite į grupes ir surenkite diskusiją „Už“ ir „Prieš“, jog XVIII a. Abiejų Tautų Respublika religijoms buvo tolerantiška valstybė. Informacijos argumentams ieškokite mokyklos bibliotekoje, internete, vadovėlyje.

Skyriaus santrauka

1 Aukso laisvės virsta bajorų savivale

- XVII a. II pusėje Europoje klestint galingoms absoliučiosioms monarchijoms, Abiejų Tautų Respublikos karaliaus valdžia silpnėjo.
- ATR bajorai didžiavosi savo teisėmis ir laisvėmis, kurioms lygių neturėjo nė vienos Europos valstybės kilmingieji.
- Menka karaliaus valdžia, sutrikusi įstatymų leidyba, bajorų nenoras reformuoti valstybę buvo Abiejų Tautų Respublikos vidinės silpnėjimo priežastys.

4 Ketverių metų seimo reformos

- Naudodamiesi palankia tarptautine padėtimi pokyčių ATR šalininkai pradėjo valstybės reformas. Jas vykdė Ketverių metų seimas.
- Reikšmingiausias šio seimo laimėjimas – 1791 m. priimta Gegužės 3-iosios konstitucija.
- Apšvietos idėjų paveiktas dokumentas yra pirmoji rašytinė konstitucija Europoje ir antroji pasaulyje.
- Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkų pralaimėjimas kare su Rūsija ir reformų priešininkais paskatino Rūsiją ir Prūsiją įvykdyti ATR II padalijimą.

2 Respublikos grėsmingosios kaimynės

- XVIII a. ATR likimas vis labiau priklausė nuo sustiprėjusių kaimynių – Rūsijos ir Austrijos imperijos bei Prūsijos karalystės – planų.
- Kaimynės ėmė vis labiau kištis į Respublikos vidaus reikalus, papirkinėjo didikus ir taip lėmė valdovo rinkimus ar seimų darbą.
- Šalis gyvavo todėl, kad panašios galios kaimynės nesutarė, kaip ją pasidalyti. Valdovai baiminosi, kad Respublikos žlugimas sustiprins kitą priešininkę.

5 1794 metų Tado Kosciuškos sukilimas

- Dėl ATR II padalijimo, nutrauktų valstybės reformų 1794 m. ATR prasidėjo sukilimas prieš Rūsijos priespaudą.
- Sukilėlių nesutarimai, pranašesnis ir gausesnis priešas lėmė sukilimo baigtį.
- Nesėkmingas sukilimas tik paspartino grėsmingų kaimynių siekį įvykdyti ATR III padalijimą. Po jo Respublika žlugo.

3 Abiejų Tautų Respublikos I padalijimas

- Siekdamas sustiprinti valstybę paskutinis ATR karalius S. A. Poniatovskis ir jį remiantys Čartoriskiai ėmėsi reformų.
- Joms pasipriešino Rūsija ir Prūsija, kurios rėmė didikus reformų priešininkus.
- Baro konfederacijos pralaimėjimas paskatino gretimų valstybių valdovus įvykdyti ATR I padalijimą.
- Jis nesulaukė to meto Europos valstybių ir šviesuolių pasmerkimo.

6 Apšvietos idėjos LDK švietime, kultūroje ir ūkyje

- XVIII a. pradž. LDK švietimas ir mokslas atsiliko nuo Vakarų Europos šalių švietimo ir mokslo lygio.
- 1773 m. ATR įsteigta Edukacinė komisija sukūrė naują pažangiomis Apšvietos idėjomis grįstą švietimo sistemą.
- XVIII a. II pusėje LDK mene beveik 200 metų vyraujantį baroko stilių pakeitė klasicizmas.
- Kai kurie Apšvietos idėjų veikiami LDK bajorai savo dvaruose panaikino baudžiavą.

7 XVIII a. LDK visuomenė

- XVIII a. LDK kultūriniame kraštovaizdyje ryškėjo kaimo ir miesto erdvių skirtumai.
- Tik XVIII a. vid. Lietuvos gyventojų skaičius pasiekė iki karų buvusį lygį.

- Daugiatautės LDK gyventojai bendravo įvairiomis kalbomis, tačiau jų reikšmė ir vartojimo erdvės skyrėsi.
- Nors, XVII a. daugumai didikų protestantų grįžus į katalikybę, kontrreformacija LDK pasiekė pergalę, bet šalies gyventojai netrukdomi išpažino daugybę tikėjimų.

Darbas grupėse

Darbas grupėse – linksmas, malonus ir įtraukiantis užsiėmimas. Taip dirbant ugdomi bendravimo, tarpusavio supratimo, tolerancijos bei darbo komandoje gebėjimai. Kartu galima pasisemti žinių, savarankiškai ar mažiausiai mokytoji padedant išsiaiškinti sudėtingesnę ar platesnę temą. Tačiau grupinio darbo sėkmė priklauso visų pirma nuo to, kaip grupės nariai geba dirbti kartu.

Darbo veiksmas

Pirmas: pasirengimas darbui.

Prieš burdamiesi į grupes, aptarkite būsimą darbo metodiką. Nuspręskite, kaip pristatysite darbo išvadas ir rezultatus, ar visos grupės pasirinks tą patį variantą, ar bus improvizuojama. Nutarkite, kiek laiko skirsite užduočiai atlikti.

Susiskirstykite į grupes (galimi įvairūs variantai: burtų keliu, pagal laikrodžio rodyklę ir t. t.). Stenkitės grupes sudaryti iš panašaus narių skaičiaus. Jeigu grupėmis dirbsite dažnai, keiskitės nariais. Taip išbandysite save naujoje komandoje, įgysite papildomos patirties ir panaudosite sukaupimą. Susėskite ar suolus sustatykite taip, kad netrukdytumėte kitoms grupėms dirbti.

Antras: darbas grupėse.

Pasiskirstykite pareigas. Svarbu, kad kiekvienas grupės narys gautų užduotį ir būtų įtrauktas į darbą. Iš anksto išsirinkite žmogų, kuris pristatys klasei darbo rezultatus, numatykite narius, kurie skaičiuos, kiek laiko liko iki darbo pabaigos, bei raštu fiksuos grupės darbą. Kad viskas vyktų sklandžiai, prieš pasiskirstydami pareigas, atsižvelkite į kiekvieno nario būdo bei temperamento savybes ir parinkite priimtinausią jam užduotį. Tikslą lengviau pasiekti sudarius veiksmų planą.

Trečias: išvadų pristatymas ir aptarimas.

Kiekvienos grupės atstovas pristato darbo rezultatus. Grupės nariai gali papildyti kalbėtoją, atsakyti į kitų grupių pateikiamus klausimus.

Palyginkite kiekvienos grupės darbo rezultatus ir mėginkite suformuluoti visoms grupėms bendras išvadas.

Aptarkite kiekvienos grupės darbą: kas pavyko, o ką reikėtų keisti. Ar visi grupės nariai įsitraukė į darbą? Ar reikia papildomų taisyklių darbui grupėse?

Darbas grupėje geriau seksis, jeigu:

- mandagiai bendrausite;
- pasiskirstysite pareigas;
- sudarysite konkretų veiksmų planą;
- tikslingai planuosite laiką;
- išklausysite visus grupės narius;
- iš grupės narių ar kitų šaltinių surinksite visą informaciją apie problemą;
- problemą spręsite logiškai ir nuosekliai;
- įvertinsite visus galimus problemos sprendimo variantus;
- patikrinsite, ar jūsų sprendimas panaikina problemą.

1. Pasirink vieną iš vadovėlio arba šiais laikais aktualią istorinę temą. Sudaryk grupės darbo veiksmų planą. Kokios sudedamosios dalys jame turėtų būti?
2. Kokių įgūdžių, asmeninių savybių reikia grupės nariui, kuris:
 - a) pristatys grupės darbą?
 - b) fiksuos grupės veiklą raštu?
 - c) skaičiuos skirtą laiką?

Lietuvos valstybės valdovai XVII a. II pusėje– XVIII a. pab.

**MYKOLAS KARIBUTAS
VIŠNIOVECKIS**

Valdė 1669–1673 m.

Gimė 1640 m. Mirė 33 metų po skrandžio apnuodijimo paūmėjus ligai.
Giminystės ryšiai: Lenkijos didiko Jeremos Višnioveckio sūnus.
Tikėjimas: katalikas.
Šeima: 1 žmona, 1 sūnus.
Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija.

JONAS SOBIESKIS

Valdė 1674–1696 m.

Gimė 1629 m. Mirė 67 metų nuo širdies smūgio, nusilpęs po daugybės ligų.
Giminystės ryšiai: Lenkijos didikas Jokūbas Sobieskis.
Tikėjimas: katalikas.
Šeima: 1 žmona, 4 dukterys ir 4 sūnūs.
Palaidotas Vavelio katedroje Krokuvoje, Lenkija.

STANISLOVAS LEŠČINSKIS

Valdė 1704–1709 m.

Gimė 1677 m. Mirė 89 metų nudegęs, kai neatsargiai užmigo prie židinio. Ilgiausiai gyvenęs ATR valdovas.
Giminystės ryšiai: Lenkijos didiko Rafaelio Leščinskio sūnus.
Tikėjimas: katalikas.
Šeima: 1 žmona, 2 dukterys.
Palaidotas: iš pradžių Prancūzijoje Nansi miesto bažnyčioje, ten kūnas per revoliuciją išniektintas. Vėliau palaikai perkelti į Vavelį.

**AUGUSTAS II
STIPRUSIS**

Valdė 1697–1704 m. ir 1709–1733 m.

Gimė 1670 m. Mirė 63 metų nuo kraujo užkrėtimo, kilusio dėl gangrenos.
Giminystės ryšiai: Saksonijos kunigaikščio Jono Jurgio III Vetino sūnus, Augusto III Sakso tėvas.
Tikėjimas: krikštytas kaip liuteronas, vėliau tapo kataliku.
Šeima: 1 žmona, 1 sūnus, 10 oficialiai žinomų meilužių, 6 žinomi nesantuokiniai sūnūs ir 4 dukterys. Kai kurių šaltinių teigimu, turėjo kelis šimtus nesantuokinių vaikų.
Palaidotas: kūnas Vavelio katedroje, vidaus organai kapucinių bažnyčioje Varšuvoje, širdis Drezdeno dvaro bažnyčioje.

**AUGUSTAS III
SAKSAS**

Valdė 1733–1763 m.

Gimė 1696 m. Mirė 67 metų natūralia mirtimi.
Giminystės ryšiai: Augusto II Sakso sūnus.
Tikėjimas: krikštytas kaip liuteronas, vėliau perėjo į katalikybę.
Šeima: 1 žmona, 7 sūnūs ir 8 dukterys.
Palaidotas Drezdeno dvaro bažnyčioje.

Saksų (Vetinų)
dinastija

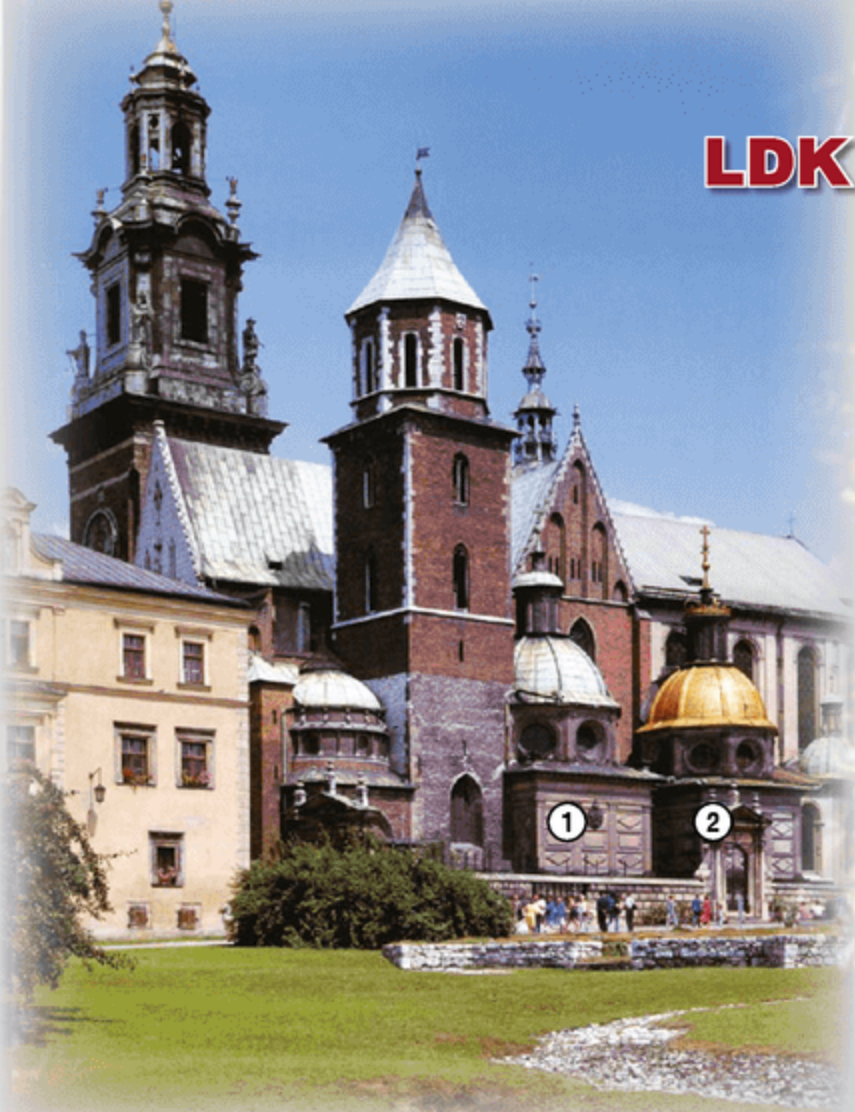

**STANISLOVAS AUGUSTAS
PONIATOVSKIS**

Valdė 1764–1795 m.

Gimė 1732 m. Mirė 66 metų nuo insulto.
Giminystės ryšiai: Lenkijos didiko Stanislovo Poniatovskio sūnus.
Tikėjimas: katalikas, priklausė masonams.
Šeima: nevedęs, bet turėjo nesantuokinių vaikų – 3 sūnus ir 2 dukteris.
Palaidotas: iš pradžių Peterburge Šv. Kotrynos bažnyčioje, vėliau Volčyne, Baltarusijoje, kur buvo išniektintas Raudonosios armijos karių, palaikų fragmentai palaidoti Šv. Jono arkikatedroje ir Lazienkų rūmų parke Varšuvoje.

LDK valdovų panteonas Vavelio katedroje

1 Vavelio katedra, Lenkijos ir LDK valdovų Vazų (1) bei Žygimantų (2) koplyčios.

2 Prisikėlęs Kristus. XV a. freska Vavelio katedroje, manoma, tapyta Jogailaičių iš LDK pakviestų rusėnų meistrų.

3 Renesansiniai XVI a. Žygimanto Augusto ir Žygimanto Senojo antkapiai Žygimantų koplyčioje.

4 Jogailaičių krypta katedros rūsiuose ir joje saugomų valdovų sarkofagų fragmentai.

Panteonu vadinamas pastatas, kuriame palaidoti įžymiausi šalies žmonės. Lietuvoje tokia vieta laikoma Vilniaus katedra. Bet joje palaidota tik nedidelė dalis krikščioniška tapusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų. Be to, kai kurių palaikai per karus ir suirutes dingo. Dauguma Jogailaičių ir Abiejų Tautų Respublikos bajorų išrinktų karalių ilsisi gotikinėje Vavelio katedroje senojoje Lenkijos sostinėje Krókuvoje. Čia palaidotų valdovų palaikus pavyko išsaugoti. Katedros viduje įrengtame raudono marmuro kape ilsisi Jogaila. Kiti valdovai palaidoti požemiuose. Vavelyje palaidoti ir kiti garsūs Lietuvos ir Lenkijos žmonės: poetai Julijus Slovackis ir Adomas Mickevičius, 1794 m. sukilimo vadas Tadas Kosciuszka, Lenkijos valstybės kūrėjas Lietuvos bajoras Juzefas Pilsudskis bei tragiškai lėktuvo katastrofoje žuvęs glaudžius ryšius ir bendradarbiavimą su Lietuva puoselėjęs Lenkijos prezidentas Lechas Kačynskis.

5 Vavelio pilis ir katedra Krokuvoje. Kalva ir pilies kompleksas kartu su miesto senamiesčiu yra įtrauktas į UNESCO pasaulio kultūros paveldo sąrašą. Pasak legendos, kalvos oloje gyveno žmonės skriaudžiantis drakonas riteris Krakas. Jo vardu pavadintas Krokuvos miestas.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas

1 Dabartinių Europos valstybių teritorijos, priklausiusios LDK.

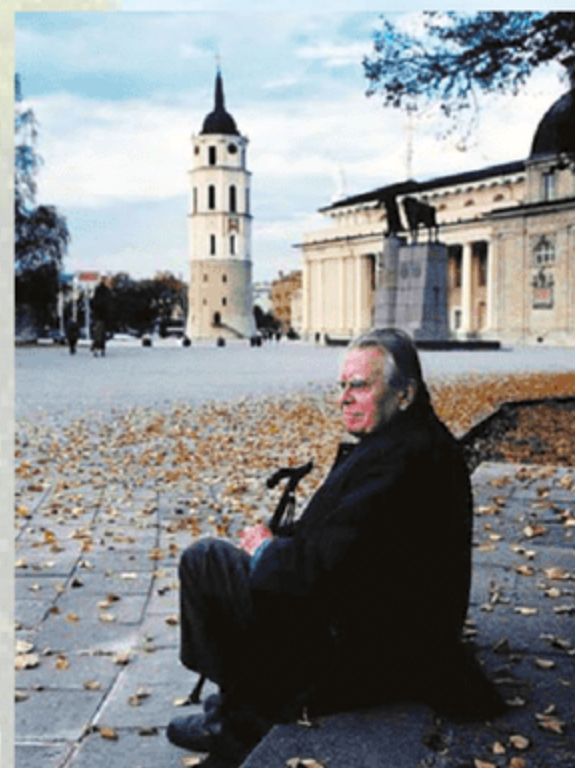
2 Iš LDK paveldėta Lietuvos valstybės istorinė vėliava. 2004 m. jos naudojimas įteisintas Lietuvos Respublikos Seimo priimtu įstatymu.

A Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – tarp Europos Vakarų ir Rytų

Apie 500 metų gyvavusi LDK buvo labiausiai į Rytus nutolusi Europos valstybė, kurioje plito lotyniškosios Europos civilizacijos palikimas. Per ją taip patėjo vakarinė stačiatikių kultūros paplitimo riba. Lietuvos istorijoje nuolat vyko ne tik kultūrų mainai, bet ir kova, į kurios civilizacijos įtaką pateks šalies visuomenė. Jogailos įvykdytas krikštas, bendra valstybė su Lenkija, demokratinės valstybės atkūrimas 1918 ir 1990 m., prisijungimas prie NATO ir Europos Sąjungos organizacijų rodo, kad Lietuva yra Vakarų Europos civilizacijos dalis. O dėl carinės Rusijos, sovietinės okupacijos Lietuva atsilikio nuo kitų Europos šalių.

1. Nurodyk, kurių dabartinių Europos valstybių teritorijos priklausė LDK **1**.
2. Naudokis internetu ir išsiaiškink, kuo skiriasi Lietuvos valstybės ir Lietuvos istorinė vėliavos (atsiradimo istorija, naudojimas) **2**.

3 Iš Lietuvos bajorų kilęs lenkiškai kalbėjęs rašytojas Česlovas Milošas buvo istorinės Lietuvos patriotas, vadino save paskutiniu LDK piliečiu. 2002 m. A. Bujako nuotrauka.

B Kodėl XX a. nepavyko atkurti LDK?

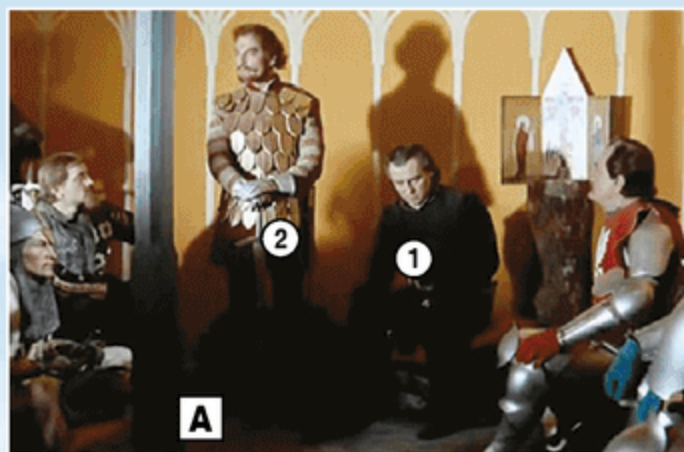
Žlugus LDK, jos atkūrimo idėją puoselėjo lenkiškai kalbantys, bet lietuviais save laikantys Lietuvos bajorai. Napoleono žygiuose, 1830–1831 m., 1863–1864 m. sukilimuose dalyvaujantys bajorai siekė atkurti bendrą su Lenkija valstybę.

Nacionalizmo amžiuje keitėsi tautos ir valstybės samprata. Atsirado tautinės valstybės idealas. Lietuvių tautinio atgimimo veikėjai puoselėjo Lietuvos valstybės viziją etninėse lietuvių žemėse, ten, kur skamba lietuvių kalba. Panašiai galvojo ukrainiečiai ir baltarusiai. Deja, atkurta Lenkija nepripažino iš LDK kilusių tautų noro gyvuoti savarankiškai. Kilo brolžudiški tautų konfliktai. Dabar iš sovietinės imperijos išsivadavusios tautos mėgina užmiršti tarpusavio praeities skriaudas, susitaikyti ir bendradarbiauti.

3. Paaiškink, kodėl nepavyko atkurti LDK.
4. Kuo skiriasi ATR priklausiusių valstybių santykiai XX a. pradž. ir dabar **B**? Kokios priežastys, tavo manymu, lėmė pokyčius?

4 Kas yra LDK įvairioms tautoms?
Pagal istoriką A. Bumblauską.

5 LDK asmenybės skirtingų tautų akyse:

A) – Jogaila (1) ir Vytautas Didysis (2) – Lenkijos istorinio filmo „Kryžiuočiai“ personažai; B) – Vytautas Didysis baltarusių dailininko piešinyje; C) – LDK kunigaikščiai Algirdas ir Vytautas Didysis ant „Rusijos tūkstantmečio“ paminklinio varpo Novgorode, Rusijoje; D) – Vytautas Didysis lietuviško „Žvaigždutės“ žurnalo moksleiviams viršelyje.

C Mėginimai savintis LDK palikimą

Kiekviena LDK tauta, užmiršdama, kad LDK buvo daugelio tautų valstybė, troško matyti tik save ir savintis valstybės laimėjimus. Dėl bajorų lenkėjimo lietuvių tautinio atgimimo veikėjai atmetė visą turtingą LDK buvimo ATR laikotarpį, jį laikė valstybės nuosmukio pradžia. Dabar dauguma istorikų mano, kad reikia ieškoti ne skirtumų, o bendrumų, kuo LDK vienijo tautas. Pripažinti, jog skirtingos tautos nevienodai supranta ir pasakoja LDK istoriją.

5. Dėl ko, tavo manymu, skirtingos tautos nevienodai supranta LDK istoriją C?
6. Pateik skirtingų požiūrių į tą patį LDK istorijos reiškinį pavyzdžių.

6 Radvilų rūmai Olykoje, dab. Ukraina.

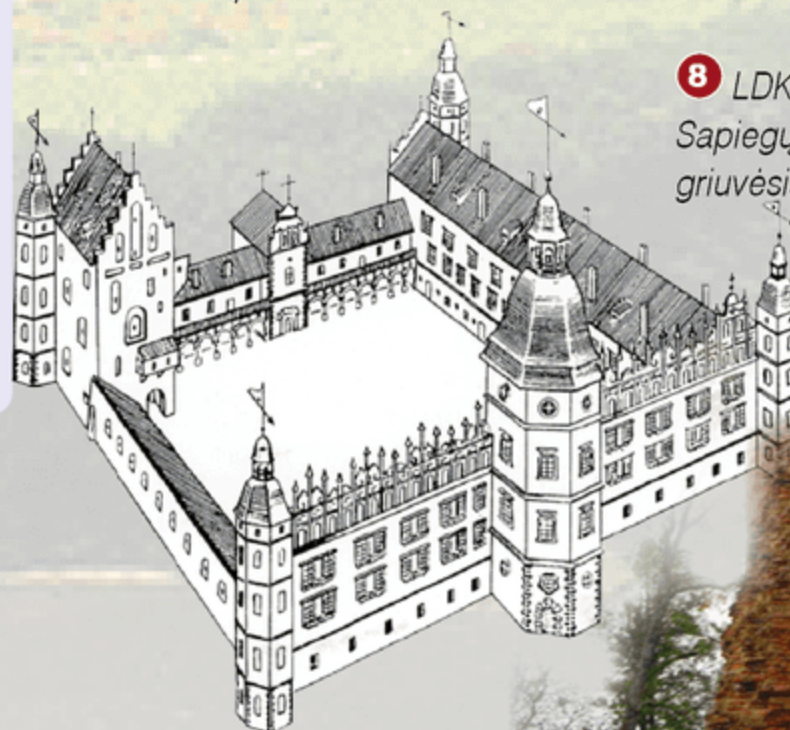
7 Iš dabartinės Baltarusijos teritorijos kilusio pasaulinio garso moderniojo meno dailininko litvako Marko Šagalo paveikslas su tipišku buvusios LDK kraštovaizdžiu. XX a. I pusė.

D Užmirštas LDK palikimas: Baltarusija ir Ukraina

Šiandien senosios Lietuvos pėdsakų galima aptikti visoje Europoje – nuo Romos iki Stokholmo, o ką jau kalbėti apie kaimynes Baltarusiją ir Ukrainą. Jose carinės Rusijos ir sovietmečio laikotarpiais priklausymas LDK buvo nutylimas. Valdžia norėjo matyti „brolišką“ Rusijai ukrainiečių ir baltarusių tautų istorijas. Priklausomybė LDK suvaidino svarbų vaidmenį formuojantis moderniosioms baltarusių ir ukrainiečių tautoms. Dabar Ukrainoje priklausomybės LDK laikotarpis vadinamas lietuviška epocha. Jis vertinamas kaip geriausio imperialisto Ukrainos istorijoje. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės palikimas yra bendras ir neįkainojamas Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos valstybių kultūros turtas.

7. Pagal pavyzdžius iš istorijos įrodyk mokslininkų teiginį, kad LDK yra moderniųjų tautų lopšys.
8. Internetė rask informacijos apie LDK paveldo objektus Baltarusijoje ir Ukrainoje. Pateik juos klasei.

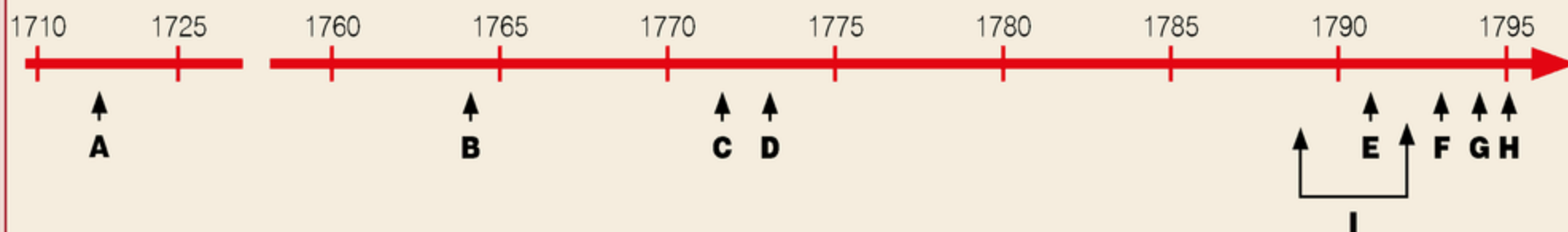
8 LDK didikų Alšėniškių, vėliau Sapiegų pilies rūmų Alšėnuose griuvėsiai, dab. Baltarusija.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Stanislovas Augustas išrenkamas ATR karaliumi.
2. Priimama Gegužės 3-iosios konstitucija.
3. ATR I padalijimas.
4. T. Kosciuškos sukilimas.

5. Ketverių metų seimas.
6. ATR II padalijimas.
7. ATR III padalijimas.
8. Įkuriama Edukacinė komisija.
9. Nebylusis seimas

B Paaiškink sąvokas:

oligarchija	ekonomija	<i>liberum veto</i>	klasicizmas
pavieto seimelis	Edukacinė komisija	patriotas	konfederacija
sentikiai	suverenitetas	elekcinė monarchija	unitai

C Atsakyk į klausimus:

1. Kokios buvo ATR silpnėjimo vidinės ir išorinės priežastys?
2. Kas buvo išrinktas paskutiniu ATR karaliumi?
3. Kokių reformų įvykdė Ketverių metų seimas?
4. Prieš ką kovojo 1794 m. sukilėliai?
5. Kuo baigėsi ATR III padalijimas?
6. Kuriems tikslams buvo įkurta Edukacinė komisija?
7. Kokius žinai garsiausius klasicizmo stiliaus LDK kūrėjus ir jų kūrinius?
8. Kokiomis kalbomis kalbėjo ir kokias religijas išpažino XVIII a. LDK gyventojai?

D Išnagrinėk iliustraciją:

ATR padalijimas. XVIII a. pab. dailininko graviūra.

1. Kurios valstybės įvykdė ATR I, II ir III padalijimus? Po kokių įvykių kiekvienas iš jų buvo įvykdytas?
2. Kurie valdovai (A, B, C, D) vaizduojami?
3. Kuriai valstybei po ATR III padalijimo priklausė didžioji dabartinės Lietuvos dalis?

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

H

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Stojančių į Targovicos konfederaciją priesaika. 1792 m.

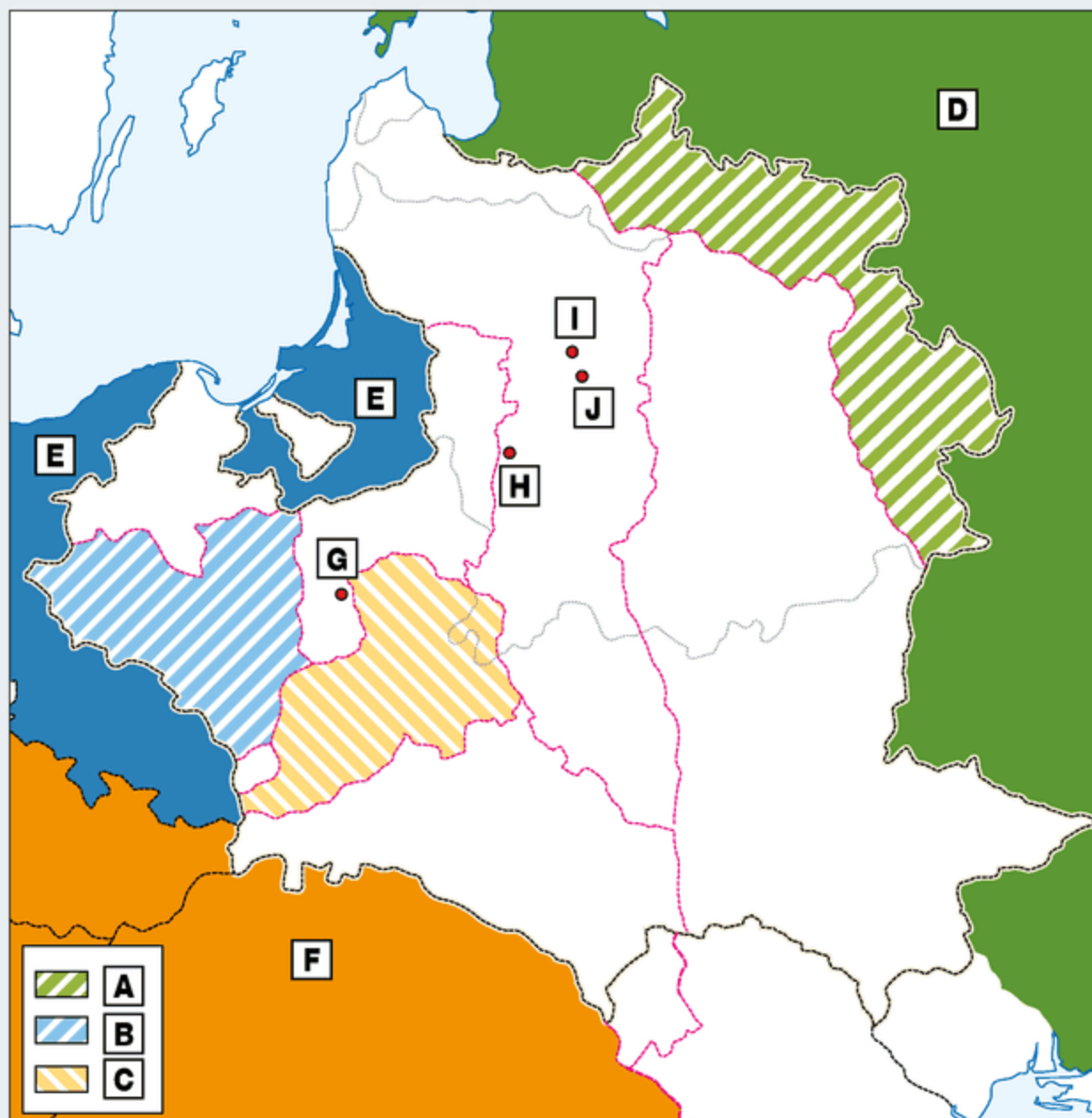
Prisiekiu, jog Gegužės 3-iosios konstituciją, kuri yra Respublikos kapas, visomis jėgomis naikinsiu, sosto paveldimumo ir monarchijos visomis jėgomis neleisiu; karalių valdžios išsiplėtimo neleisiu; tuos, kurie prieš bajorų laisves, už sosto paveldimumą, karalių valdžios praplėtimą intriguos, kalbins arba veiks, konfederacijai ir viešumai išduosiu; neleisiu atplėsti nė mažiausios krašto dalies. Ginsiu šventą Romos katalikų tikėjimą, bajorų laisvę ir lygybę ginsiu; su Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkais neturėsiu jokių ryšių, gresiančių Respublikos arba tėviškos laisvės; konfederacijos neišsižadėsiu, bet tolei joje būsiu, kol sosto paveldėjimas ir Gegužės 3-iosios konstitucija bus panaikinta, kol Respublikos laisva valdžia sugrįš, kol konfederacija bus paleista.

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 417.

1. Įvardyk Targovicos konfederatų keliamus tikslus.
2. Prieš ką konfederatai kovojo?
3. Kuri valstybė rėmė Targovicos konfederaciją?
4. Kurių iš šaltinyje išvardytų tikslų Targovicos konfederatams nepavyko pasiekti?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Vilnius.
2. Varšuva.
3. LDK žemės, užgrobtos per I padalijimą.
4. Lenkijos žemės, užgrobtos Prūsijos per II padalijimą.
5. LDK ir Lenkijos žemės, užgrobtos Austrijos per III padalijimą.
6. Rusijos imperija.
7. Prūsijos karalystė.
8. Austrijos imperija.
9. Gardinas.
10. Paulava.

Europa nuo Napoleono karų iki tautų laisvės idėjų

Nuo Portugálijos krantų iki Rùsijos platybių žemę drebino žygiuojančios prancūzų armijų kolonos. Nauji karai, naujos aukos – žuvusieji dėl Prancūzijos ir jos imperatoriaus šlovės. Už jį galbūt tik tam, kad pastebėtų, kariai aukojo gyvybes, rodė narsumo stebuklus, tūkstančiai žuvo. Pasirodo, Europą suvienyti įmanoma tik laisva tautų ir valstybių valia.

Korsikiečio Napoleono Bonaparto karjera stulbinanti: genialus, su Aleksandru Makedoniečiu ir Cezariu lyginamas karvedys, įžvalgus politikas. Napoleonas pradžioje iš tikrųjų troško įgyvendinti Prancūzijos revoliucijos idėjas – suteikti tautoms laisvę ir teisingumą. Tačiau, užsidėjęs imperatoriaus karūną, nusprendžia jas užkariauti ginklu. Viskas baigiasi tuo, kad Europa ima sutartinai priešintis Napoleonui. Žmogus, nuo kurio priklausė milijonų europiečių likimas, paskutines gyvenimo dienas praleido ištremtas į atokią Šv. Elenos salą.

XIX a. Europoje susiformavo nacionalizmas – galingas judėjimas, kuris reiškėsi meile tautai, jos išskirtinumo suvokimu, siekiu sukurti vientisą tautinę valstybę. Žmonės pradėjo jaustis esantys tam tikros tautos dalis su savo kalba, papročiais, kultūra ir bendra istorine praeitimi. Vis labiau stiprėjo įsitikinimas, kad svarbiausia yra tauta, kuri turi teisę ir privalo dalyvauti valdant valstybę.

1

Vokiečių karininko šalmas.
XIX a. II pusėje viena iš stipriausių vokiečių karalysčių – Prūsija – užsibrėžė tikslą suvienyti Vokietiją bet kokiomis priemonėmis, visų pirma – ginklu. Ant šalmo besipuikuojantis erelis yra Prūsijos valdovų simbolis.

2

Prancūzijos imperatorius Napoleonas I. XIX a. pradž. dailininko portretas.

1797	1800	1803	1806	1809
1799 m. Direktorijos nuvertimas		1804 m. Napoleono kodeksas		
	1799–1804 m. Konsulatas			1804–1814 m. Prancūzijos imperija

3 Europos tautos ir valstybės XIX a. pabaigoje.

4 Napoleono ir kitas prancūzų karines pergalės jamžinanti Triumfo arka Paryžiuje. XIX a. I pusė. Didžiausia Europoje – 51 m aukščio – Triumfo arka pradėta statyti po Austerlico mūšio.

5 Džuzepės Garibaldžio statulėlė. XIX a. II pusė. Kovotojas už vientisą ir nepriklausomą Italiją tapo italų tautos didvyriu.

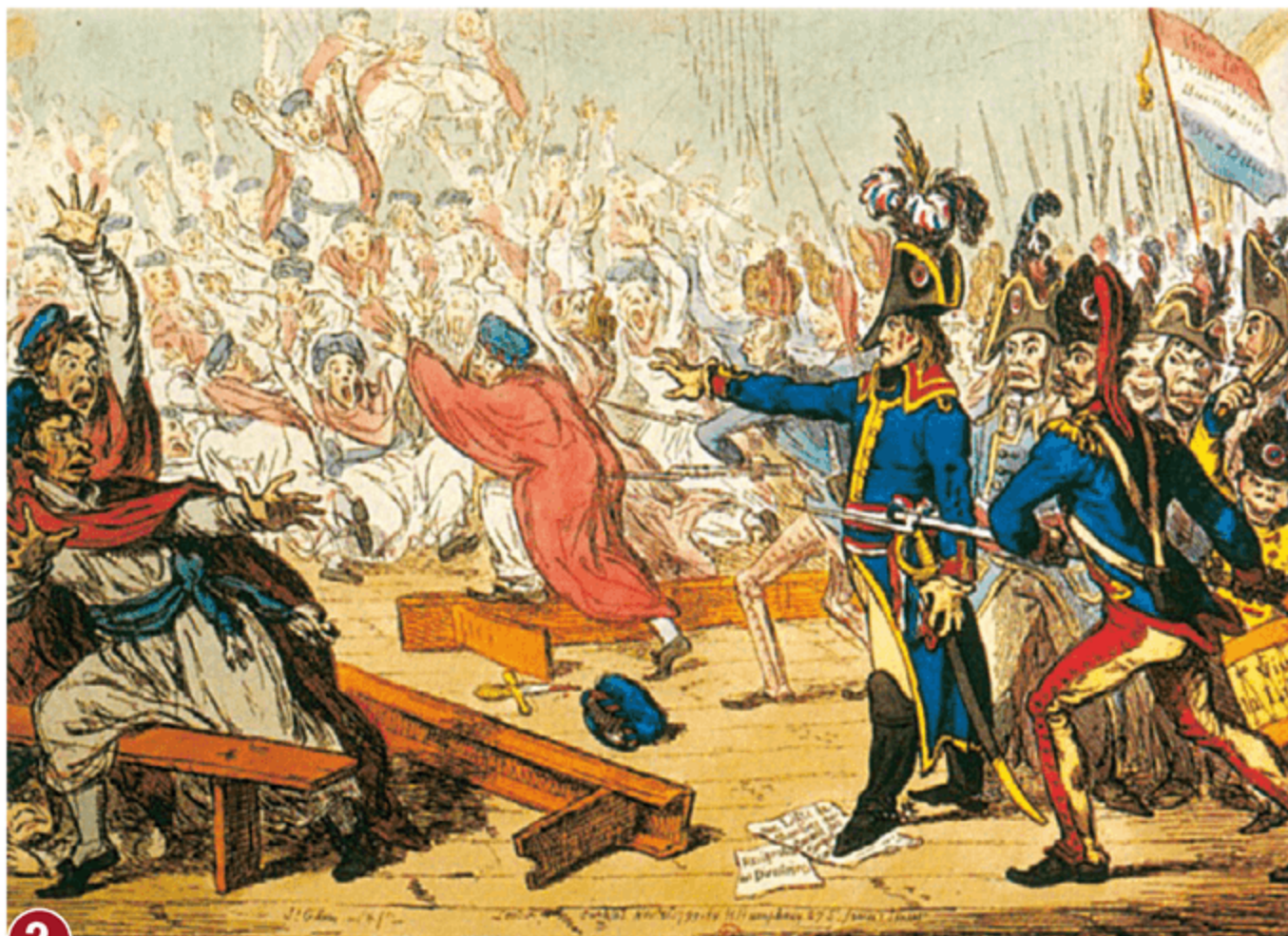
1812	1815	1818	1821	1824	1827
1812 m. žygis į Rusiją					
1814–1815 m. Vienos kongresas			1830 m. revoliucijos, sukilimai		

1845	1850	1855	1860	1865	1870	1875
1848–1849 m. „Tautų pavasaris“	1861 m. baudžiavos panaikinimas Rusijoje	1867 m. Austrijos–Vengrijos imperijos sukūrimas	1870 m. Italijos suvienijimas	1871 m. Vokietijos suvienijimas		

1. Generolas tampa imperatoriumi

1 „Napoleonas mūšyje prie Arkolė tilto“. XIX a. dailininko paveikslas. 1796 m., matydamas, kad priešininkų austrų kariuomenės pozicijų ant tilto nepavyksta pralaužti, Napoleonas griebė vėliavą ir vienas puolė į ataką. Generolo narsos įkvėpti prancūzų kariai mūšį laimėjo.

2 „Prancūzų laisvės pabaiga“. 1799 m. anglų karikatūra, vaizduojanti, kaip Napoleonas išvaiko Direktoriją.

3 Napoleono asmenybė

Rytais Napoleonas skaitydavo voikiškus ir angliškus laikraščius. Prancūzų spauda jo nedomino.

– Mūsų spaudoje rašo tik tai, ką aš liepiu, – sakė Napoleonas.

Kartą mažo ūgio (1,69 m) Napoleonas, stengdamasis pasiekti aukštai lentynoje knygą, įsakė paduoti stalą. Šalia buvęs generolas pasisiūlė:

– Leiskite knygą paimti man, juk aš aukštesnis už jus.

– Jūs turbūt norėjote pasakyti „ilgesnis“? – pataisė jį imperatorius.

Kartą valdininkas Napoleonui atnešė eilėraštį, kuriame užuominomis buvo šaipomasi iš imperatoriaus, ir pasiūlė nubausti kūrinio autorių.

– Jei bausiu, tai jus, o ne autorių. Jus mane įžeidėte labiau, šiame aprašyme įžvelgęs panašumų su manimi, – atsakė Napoleonas.

В. Бутромеев, Всемирная история в лицах, Москва, Олма Пресс, 2001, р. 229–237.

Direktorijos valdymas

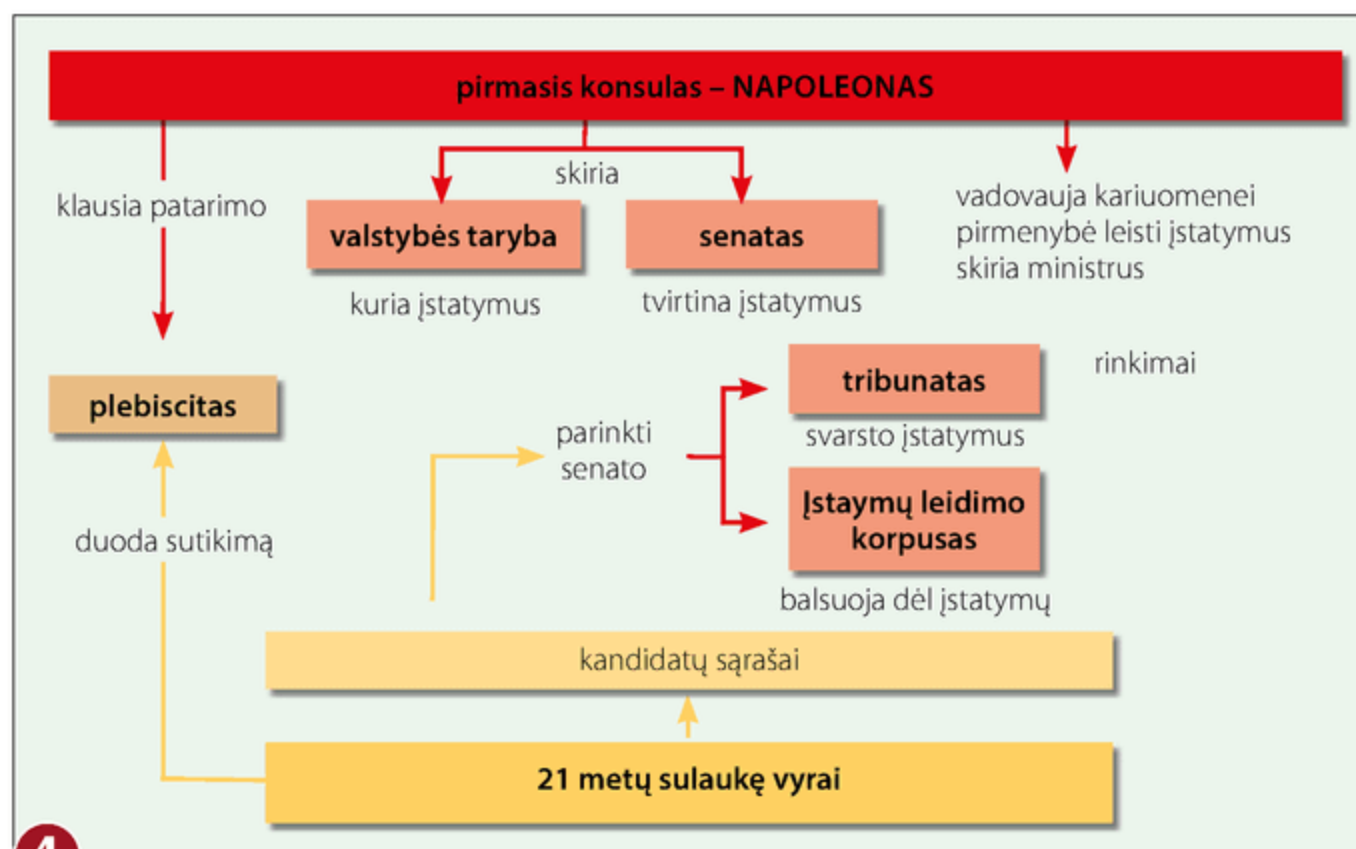
Po Termidoro perversmo Konventas 1795 m. parengė naują Prancūzijos konstituciją. Vykdomoji valdžia atiteko iš penkių asmenų sudarytai **Direktorijai**. Silpna Direktorija prastai tvarkė valstybės reikalus. Šalyje klestėjo **spekuliacija**, kyšininkavimas, valdininkai grobstė valstybės lėšas. Žmonės kentė nepritekliaus, trūko duonos ir darbo. Visuomenės nepasitenkinimas Direktorija augo. Ir karaliaus valdžios šalininkai, ir jakobinai rezgė sąmokslus, mėgino ją nuversti. Tačiau kariuomenės padedama Direktorija išsilaikė valdžioje. Kariuomenės įtaka šalyje vis didėjo. Ji buvo svarbi ir dėl to, jog tebevyko revoliuciniai kariai su Europos monarchijomis.

Dauguma prancūzų nenorėjo, nei kad į valdžią grįžtų jakobinai ir vėl prasidėtų teroras, nei kad ateitų karaliaus valdžios šalininkai, reikalaujantys grąžinti per revoliuciją atimtas žemes. Žmonės buvo pasiryžę paremti kariškį, kuris atkurtų tvarką ir išsaugotų revoliucijos laimėjimus. Toks pasirodė besąs jaunas generolas **Napoleonas Bonapartas**.

Napoleono iškilimas

Napoleonas buvo svetimšalis valstybėje, kurią jam buvo lemta valdyti. Gimęs Korsikos saloje, italų šeimoje jis net nemokėjo gerai prancūzų kalbos. Dešimties metų pradėjo mokytis artilerijos karo mokykloje Prancūzijoje. Baigęs tarnavo karininku. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos metais Bonapartas palaikė revoliucionierius, sėkmingai malšino karaliaus šalininkų maištus. Užsispyręs, ūmaus būdo, sumanus jaunuolis greitai kilo karjeros laiptais. Vos 24 metų jau tapo generolu.

Pergalės Prancūzijos karuose su Europos monarchijomis dar labiau išgarsino Napoleoną. Jis mokėjo įkvėpti ir padrąsinti savo karius. Į apdriskusią, alkana, menkai

4 Prancūzijos valdymas konsulato metu (1799–1804 m.).

išmokyta prancūzų armiją Itālijoje kreipėsi: „Kariai, aš vesiu jus į derlingiausias pasaulyje lygumas. Rasite ten garbę ir šlovę, turtus. Ar jums nepritrūks drąsos?“ Gana greit visa Šiaurės Itālija buvo užimta. Napoleono armija tapo nenugalima. Kareiviai žavėjosi mažuoju **kapralū** pravardžiuojamu vadu. Napoleonas ne tik kartu su kariais kovėsi mūšiuose, bet ir rūpinosi jų išlaikymu, drabužiais, apavu, mityba. Rūpestingumu, karvedžio talentu bei drąsa generolas pelnė kareivių pagarbą ir prierašumą. „Jiems aš esu viskas“, – kartojo Napoleonas.

Generolas tampa diktatoriumi

1798 m. Napoleoną Direktorija pasiuntė į Egiptą (žr. 88 p. 1). Žygiuodami iš Egipto Indijos link prancūzai tikėjosi atkirsti svarbiausios priešininkės – Didž. Britānijos – prekybos kelią į šią šalį. Kariuomenė pergalingai traukė į šalies gilumą, tačiau britai sunaikino prancūzų laivyną. Nesulaukę pastiprinimo iš tėvynės kariai kentėjo nuo bado, karščio, atogrąžų ligų. Tuo metu Napoleoną pasiekė žinios apie šaliai gresiančią ekonominę ir politinę suirutę, naują revoliucijos priešininkų **koaliciją**. Karo veiksmai Europoje kryo prancūzų nenaudai. Palikęs karščių, ligų išvargintą armiją Napoleonas grįžo į Prancūziją ir nusprendė paimti valdžią.

Prancūzai Napoleoną sutiko kaip tautos didvyrį – Egipto užkariautoją. 1799 m. Brumero 18 d. (lapkričio 9 d.) jis įvykdė karinį perversmą. Direktorija buvo panaikinta. Pagal naujai priimtą šalies konstituciją valdžia atiteko trims **kònsulams**. Pirmuoju ir daugiausia galių turinčiu tapo pats Napoleonas. Kiti du teturėjo patariamąjį balsą. Rinkimų teisę gavo 21 metų vyrai, nepaisant jų turimų turtų. Įstatymų leidžiamoji ir teisminė valdžia visiškai priklausė nuo vykdomosios. Generolas virto neribotą valdžią turinčiu diktatoriumi.

Buvo suvaržyta spaudos laisvė. Laikraščiai turėjo šlovinti Napoleoną, aukštinti jo pergales mūšiuose ir valdymą Prancūzijoje. Visuomenei prižiūrėti įkurtas slapto-sios policijos tinklas su daugybe agentų ir skundikų, turinčių pranešti apie Napoleono valdžios priešininkus. Imperatorius pats sekė žmonių nuotaikas išklausydamas

5 Prancūzų rašytoja Žermain de Stal apie Napoleoną ir jo pareigūnus

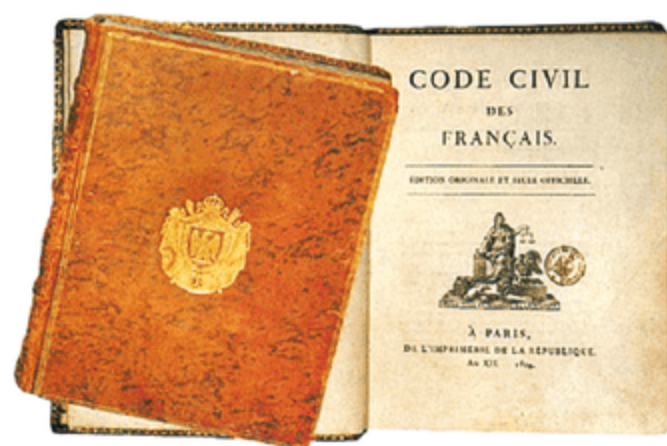
Bonapartas paskyrimuose laikėsi daugmaž vienodos taisyklės, sėmė, taip sakant, kartą iš dešinės, kartą iš kairės. Kitais žodžiais tariant, savo agentus rinko pakaitomis iš aristokratų ir iš jakobinų – laisvės draugų, vidurio partija jam mažiausiai patiko, kadangi ją sudarė tie nedaugelis, kurie Prancūzijoje turėjo savo nuomonę. Jis norėjo dirbti su žmonėmis, prisirišusiais prie monarchijos, arba tais, kurie prarado pagarbą dėl liaudies ekscesų. Pirmą sąlyga būti išrinktam į pareigas buvo rodomas atsidavimas jo valdžiai. Ankstesnis gyvenimas, nei geras, nei blogas, nieko nereiškė. Buvo galima pagalvoti, kad kiekvieno iš jų politiko gimimas prasidėjo nuo Brumero 18-osios (Napoleono perversmo data).

Pagal: G. de Staël, *Dziesięć lat wygnania*, Warszawa, 1973.

6 Napoleono įsteigtas Garbės legiono ordinas. XIX a. pradžia. Aukščiausią Prancūzijos apdovanojimą gaudavo tik labiausiai mūšiuose pasižymėję kariai.

1. Generolas tampa imperatoriumi

7 Napoleono kodekso viršelis ir antraštinis lapas. XIX a. pradžia. Svarstant kodekso projektą, aktyviai dalyvo pats Napoleonas. Jis tik išsakė svarbias dalykines pastabas, bet, ir iš atminties cituodamas romėnų teisės žinias, stebino garsiuosius to meto Prancūzijos teisininkus. Pasak liudininkų, Bonapartas pirmiausia reikalavo, kad „įstatymų kalba būtų skaidri ir suprantama net jam, ne teisininkui“.

9 Napoleono kodekso ištrauka

8. Kiekvienas prancūzas naudojasi civilinėmis teisėmis.

9. Jei Prancūzijoje užsienietis susilaukia vaikų, jis turi teisę reikalauti vaikui Prancūzijos pilietybės su sąlyga, jog nurodys Prancūziją kaip savo Tėvynę.

144. Vyriškos lyties asmenys negali tuoktis nesulaukę 18 metų, o moteriškos – nesulaukę penkiolikos.

146. Be sutikimo negali būti jokios santuokos.

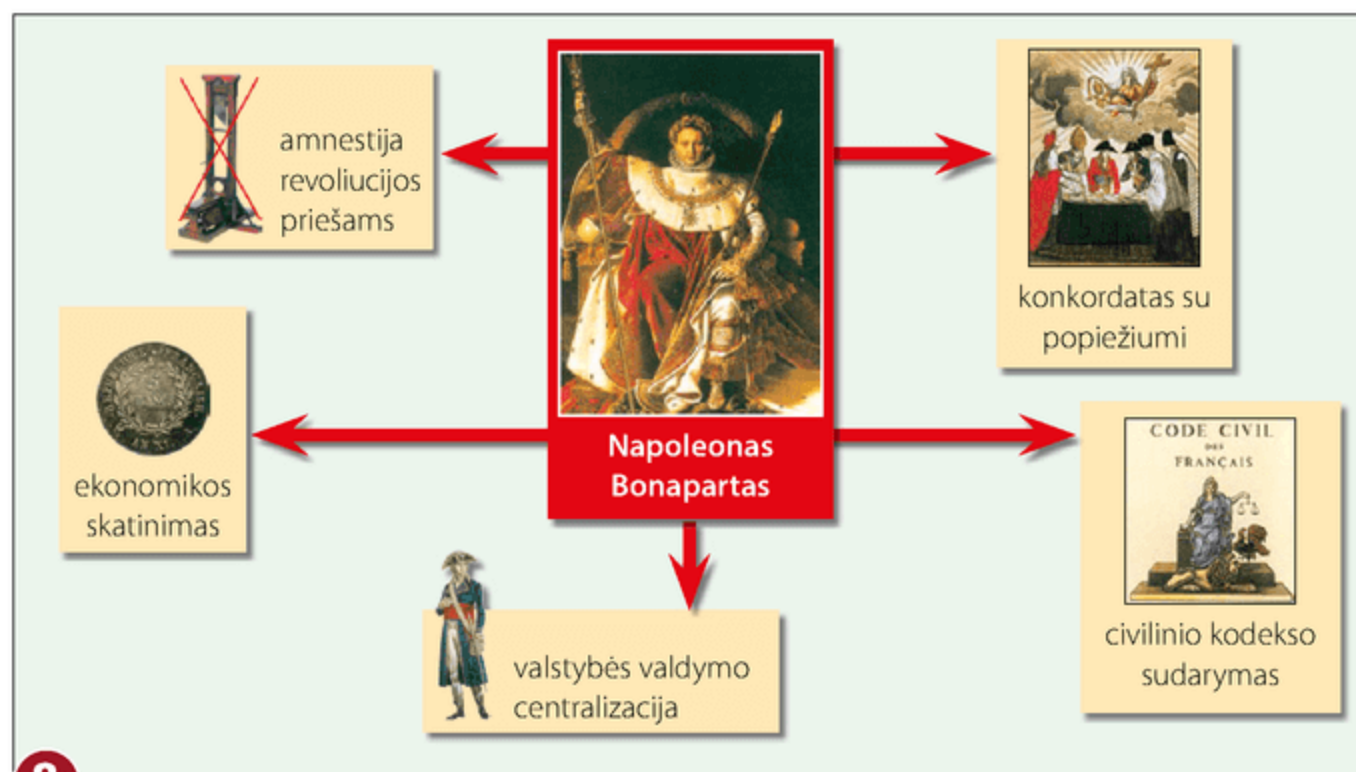
147. Negalima tuoktis antrą kartą, kol nepanaikinta pirmoji santuoka.

165. Santuoką turi viešai įregistruoti gyvenamosios vietos civilinis darbuotojas.

213. Vyras yra savo žmonos saugotojas ir gynėjas, o ji savo ruožtu atsakinga sutuoktiniui.

215. Žmona be vyro patvirtinimo negali dalyvauti teisiniuose procesuose, kurie susiję su bendru vyro ir žmonos turtu ar verslu.

B. Sösemann, *Revolution und Reform*, Stuttgart, 1997, p. 54.

8 Napoleono reformos Prancūzijoje 1799–1804 m.

šnipų pranešimus. Kita vertus, valdovas nepasižymėjo diktatoriams būdingu žiaurumu. Nubaustų mirtimi politikų jo priešininkų buvo nedaug.

Vienas iš svarbiausių Napoleono rūpesčių buvo apginti Prancūziją nuo užsienio valstybių. Karo žygiai atnešė pergalę. Su priešais sudarytos taikos sutartys. Pirmą kartą nuo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikų šalis nekariavo.

Pertvarkymai Prancūzijoje

Napoleonas siekė atkurti taiką ir tvarką revoliucijos nualintoje Prancūzijoje, todėl įvykdė daugybę reformų. Kalintiems revoliucijos priešams paskelbė **amnėstiją**. Pasirašęs **konkordatą** su popiežiumi, užbaigė revoliucijos laikais kilusius nesutarimus su Katalikų bažnyčia. Tad Napoleoną ėmė remti tikintys valstiečiai, sudarantys kariuomenės, kuria rėmėsi diktatūra, branduolį. Bonapartas ne kartą yra sakęs, kad labiau bijąs prastuomenės riaušių dėl duonos trūkumo negu mūšių su šimtatūkstančiais priešų armijomis. Valstybė ėmėsi reguliuoti maisto produktų kainas, organizavo viešuosius darbus. Varguomenės maištai liovėsi.

Siekdamas sustiprinti ir centralizuoti šalį Napoleonas pertvarkė Prancūzijos valdymą. Valstybė padalyta į 98 departamentus, bet ne savarankiškus, o valdomus iš Parįžiaus. Valdininkus rengti turėjo į valstybės poreikius orientuotos mokyklos ir universitetai. Įkurtose nemokamose valstybinėse gimnazijose skurdesnių šeimų vaikai galėjo įgyti išsimokslinimą ir tarnyba kariuomenėje garantavo kilimą karjeros laiptais.

Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikotarpiu išleista daugybė įstatymų. Pavyzdžiui, 1789 m. šalyje galiojo 360 vietinių **kòdeksų**, dėl kurių kilo painiava. Būtinai reikėjo juos peržiūrėti ir suvienodinti. Darbą vainikavo 1804 m. pasirodęs **Napoleono kodeksas**. Jis įteisino per revoliuciją įvykčius visuomenės pokyčius, garantavo asmens laisvę ir visų piliečių lygybę įstatymams, įtvirtino religinę toleranciją, luominių skirtumų panaikinimą. Nuosavybės teisę pripažino „šventa ir neliečiama“. Napoleono karų metais kodeksas buvo išplatintas visoje Europoje. Šalyse, kuriose jis galiojo, panaikinta baudžiava. Napoleono kodeksas reikšmingas ir mūsų laikais. Juo iš dalies grindžiama daugelio pasaulio šalių teisėtvara.

10 Napoleono ir jo žmonos Žozefinos vainikavimas Prancūzijos imperatoriumi ir imperatoriene. XIX a. pradž. prancūzų dailininko Ž. L. Davido paveikslas.

Amnėstija – atleidimas nuo bausmės.

Direktòrija – pagal 1795 m. Prancūzijos konstituciją iš 5 asmenų sudaryta šalies vyriausybė.

Kapràlas – puskarininkio karinis laipsnis.

Koalicija – valstybių arba politinių partijų sąjunga, sudaryta kokiam nors tikslui pasiekti.

Kòdeksas – sistemingas tam tikrą visuomenės santykių sritį reguliuojančių įstatymų rinkinys.

Konkordàtas – valstybės sutartis su popiežiumi, nustatanti Katalikų bažnyčios padėtį toje valstybėje.

Kònsulas – Prancūzijoje nuo 1799 iki 1804 m. valstybės valdžios aukščiausiasis pareigūnas.

Plebiscitas – viešas balsavimas svarbiu valstybės klausimu.

Spekuliàcija – prekių ar kitų vertybių pirkimas ir perpardavimas didesnėmis kainomis, siekiant lengvai ir greitai pasipelnyti.

Napoleonas – imperatorius

Bonaparto reformos atkūrė šalyje tvarką. Žmonės jį palaikė. Diktatorius tai jau-tė ir prasitarė: „Jeigu nori pavergti prancūzų tautos vaizduotę, reikia kas tris mėnesius sugalvoti ką nors naują; kas nevaldo tautos vaizduotės, žuvęs žmogus“. Napoleono valdymas buvo savotiškas aukso vidurys tarp Prancūzijos revoliucijos laimėjimų ir senosios santvarkos. Nei raudonų frygiškų kepurų (sankiulotų ir jakobi-nų simbolio), nei raudonų batelių (senosios santvarkos aristokratų simbolio) – no-rėjo pasakyti Napoleonas. Vietoj jų jis ėmėsi kurti naująją aristokratiją, grafų, ku-nigaikščių ir baronų titulais apipylė savo generolus, ištikimus valdininkus ir turtin-guosius buržuazijos atstovus.

Napoleonas troško dar daugiau valdžios. Surengė **plebiscitą** – viešą balsavimą, per kurį prancūzai pritarė jo vainikavimui imperatoriumi. 3,5 mln. gyventojų bal-savo „už“ ir tik 2580 – „prieš“. 1804 m. imperatoriumi vainikuojant Napoleoną I, Dievo Motinos katedroje Parįžiuje dalyvavo popiežius Pijus VII. Tačiau Napoleonas, nelaukdamas, kol senas ir lėtas popiežius uždės karūną, pats ją užsidėjo.

Kai Napoleonas tapo imperatoriumi, jo didybės manijai nebebuvo ribų. Jis troško užkariauti Europą, o tam reikėjo naujo karo.

11 Napoleono imperatoriškoji karūna. XIX a. pradž.

1. Apibūdink Prancūzijos vidaus ir užsienio padėtį valdant Direktorijai. Kokių problemų valstybei kilo?
2. Paaiškink karikatūros pavadinimo prasmę **2**. Kodėl prancū-zai nesipriešino Napoleono įvykdytam valstybės perversmui?
3. Įrodyk, kad konsolato valdymo metais Prancūzijoje įtvirtinta Napoleono diktatūra. Remkis **4**, **5**.
4. Įvardyk Napoleono reformas Prancūzijoje **8**. Dėl ko pasi-rinktos būtent šios reformų kryptys?
5. Kuo svarbus Napoleono kodeksas? Įvardyk pagrindines jo nuostatas.
6. Kokių teigiamų ir neigiamų pusių įžvelgi Napoleono santuo-kos teisėje **9**? Kurie jos teiginiai būtų nepriimtini šiais laikais?
7. Grupėse padiskutuokite, kodėl Napoleono valdymą palaikė dauguma prancūzų. Kuo šis valdovas iš esmės skiriasi ir kuo panašus į jums žinomus XX a. diktatorius?

2. Nuo Napoleono triumfo iki pralaimėjimo

1 Napoleono karo žygiai ir užkariavimai 1798–1815 m.

2 Napoleono imperijos simbolis – erelis. XIX a. pradž. Prancūzijos armijos vėliavos papuošimo fragmentas. Senovės Romos imperijos pavyzdžiu kiekvieno Napoleono kariuomenės pulko vėliavą puošė paauksuota ar bronzinė erelio figūra.

Užsibrėžęs užkariauti Europą

Atėjęs į valdžią Napoleonas niekada nesidairė atgal. „Sėkmė yra geriausias pasaulyje oratorius“, – sakė jis. Apsistatęs panašiais staiga iškilusiais **máršalais** ir talentingais ministrais Napoleonas tvirtai valdė Prancūziją. Nepatenkintų jo diktatūra maištus ir sukilimus malšino greitai, ryžtingai ir žiauriai. Kitaip nei ikirevoliucinės Prancūzijos kariuomenėje, karjeros Napoleono armijoje galima buvo siekti nepaisant kilmės. Daug jo artimiausios aplinkos žmonių buvo iš žemų visuomenės sluoksnių. Pavyzdžiui, Napoleono maršalas Joachimas Miuratas, gavęs valdyti Neapolio karalystę, buvo smuklininko sūnus, o maršalo Mišelio Nėjaus tėvas – amatininkas gaminęs kubilus.

Pasak prancūzų mąstytojo Aleksio de Tokvilio, Napoleonas buvo „toks didis, koks tik gali būti nedorybingas žmogus“. Tapęs imperatoriumi Bonapartas užsibrėžė titanišką tikslą – užkariauti visą Europą. Prieš Prancūziją vėl kilo galingiausių to meto Europos valstybių – Rusijos, Austrijos – armijos. Lemiamas „Trijų imperatorių mūšis“ įvyko prie Austerlco. Tokio sutriuškinimo Europa dar nematė! Nugalėtojai prancūzai prarado tik 7 tūkst., o austrai ir rusai 26 tūkst. karių. Šia pergalę Napoleonas ypač didžiavosi. Savo kariams sakė: „Kariai, aš jums patenkintas. Didžiąją Austerlco dieną jūs patvirtinote mano viltis. Kai aš parvesiu jus atgal į Prancūziją, mus džiūgaudama sutiks mano tauta. Užteks kam nors iš jūsų pasakyti: „Aš kovojau prie Austerlco“ ir išgirsite: „Tai narsuolis!“

3 Po Ylavos mūšio, XIX a. pradž. dailininko paveikslas. 1807 m. Prūsijoje įvykusiame ypač žiauriame mūšyje tarp Napoleono ir Rusijos kariuomenių iš viso žuvo 40 tūkst. karių.

„Aš galiu viską!“

Po Austerlico sekė naujos neprilygstamos Napoleono pergalės. Sausumoje jis vieną po kito triuškinė priešininkus. Tik Didž. Britanija įrodė, jog jūroje ji nenugalima. 1805 m. lemiamą laivynų mūšį prie Trafalgaro prancūzai pralaimėjo, tačiau tai nesustabdė Napoleono. Britų salas jis planavo užkariauti kariuomenę perkėlęs oro balionais ir po La Mánšos sąsiauriu iškasęs tunelį. Galiausiai Napoleonas nusprendė Didž. Britaniją įveikti **blokadą**. Europos valstybėms buvo uždrausta prekiauti su britais. Imperatorius klaidingai vylėsi, kad nedarbo ir bado nustekenta šalis negalėtų kariauti ir pasirašytų taikos sutartį.

1807 m. Napoleonui ir Rūsijos carui **Aleksandrui I** Tilžėje pasirašius taikos sutartį, Napoleonas pareiškė: „Aš galiu viską!“ Iki 1812 m. jis įsiviešpatavo beveik visoje Europoje, nesusimąstydamas keitė valdovus, kūrė naujas valstybes. Šeimos nariams dovanojo karalystes, broliai ir seserys tapo karaliais ir karalienėmis, princais ir princesėmis, maršalus skyrė **hėrcogais**. Sostus išsaugoję Europos monarchai vykdė menkiausius Prancūzijos imperatoriaus kaprizus. Pasipriešino tik ispanai. Šioje šalyje su okupacine prancūzų kariuomene kilo žiaurus partizaninis karas – **gerilja**. Nepajungtos imperatoriaus valiai liko tik dvi valstybės: Rūsija ir Didž. Britanija. Napoleonas iš pradžių nusprendė susidoroti su Rūsija.

Pražūtingas žygis į Rusiją

Užkariauti Rūsijos 1812 m. Napoleonas surinko milžinišką tais laikais 600 tūkst. karių armiją. Tik pusę Didžiąja vadinamos armijos sudarė prancūzai, o kiti – vokiečiai, italai, lenkai, olandai bei kitų tautybių žmonės.

Napoleonas tikėjosi greito ir staigaus karo, tačiau rusų armija vengė susidūrimo. Prancūzai žygiavo į Rūsijos gilumą. Rudenį įvyko lemiamas mūšis netoli Borodino kaimo. Jame nė viena pusė galutinės pergalės nepasiekė. Rusai išsaugojo armiją ir atsitraukė už Maskvės. Napoleonas įžengė į apleistą ir pačių rusų padegtą sostinę.

4 Napoleono imperatoriškosios gvardijos grenadieriaus aprangos ir ginkluotės rekonstrukcija. Į gvardiją buvo priimami tik geriausi kandidatai. Jie turėjo būti 1,78 m ūgio, 25 metų, raštingi ir kovoję ne mažiau kaip trijose karinėse kampanijose. Kariai gaudavo puikias uniformas, didelį atlyginimą, specialų mokymą ir geriausius vadus.

5 Napoleono kalba su Prancūzijos policijos ministru. 1811 m.

Man reikia 800 tūkst. vyrų ir aš juos turiu. Visa Europa seks paskui mane! Aš kol kas dar nedaviau nurodymų, tiesiog užbaigsiu tai, kas vos tik prasiėjo. Mums reikia europietiškos tvarkos, europietiškos teisėtvarkos, vienos valiutos, vienodos matų sistemos. Iš visų Europos tautų aš sukursiu vieną tautą su pasauline sostine Paryžiumi.

F. M. Kircheisen, *Gespräche mit Napoleon*, Stuttgart, 1912, p. 163.

2. Nuo Napoleono triumfo iki pralaimėjimo

Didž. Britanija, Austrija, Rusija	1799–1802 m.
Didž. Britanija, Austrija, Rusija, Švedija	1804–1805 m.
Didž. Britanija, Rusija, Prūsija	1806–1807 m.
Ispanija, partizaninis karas prieš prancūzų armiją	1808–1813 m.
Didž. Britanija, Austrija	1809–1810 m.
Žygis į Rusiją	1812 m.
Didž. Britanija, Austrija, Rusija, Prūsija, Švedija	1813–1814 m.
Didž. Britanija, Austrija, Prūsija, Rusija	1815 m.

6

Koalicijos ir karai prieš Napoleoną.

7

Prancūzijos kario atsiminimai.

XIX a. I pusė

Galų gale, kalbėjo man Zebedė, viskas prieš mus: kraštas, nuolatiniai lietūs ir mūsų pačių generolai, kuriems viskas jau nusibodo. Vieni jų yra princai, kunigaikščiai ir jiems įkyrėjo klampoti po purvą, užuot sėdėjus minkštuose krėsluose; o kiti, kaip Randamas, skuba trenkti smarkų smūgį ir tapti maršalais. Mums, vargšams, iš to tiek naudos, kad liksimė luošiais visą gyvenimą, ir mes, valstiečių ir darbininkų sūnūs, sūnūs tų, kurie kovėsi, kad būtų išnaikinta kilmingųjų kasta, turime žūti, kad padėtume atsirasti naujai!

P. Biunaras, F. Doranas ir kt., Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 277.

8

„Ispanų sukilėlių sušaudymas Madride“. XIX a. pradžia. Ispanų dailininko Fransisko Gojos paveikslas.

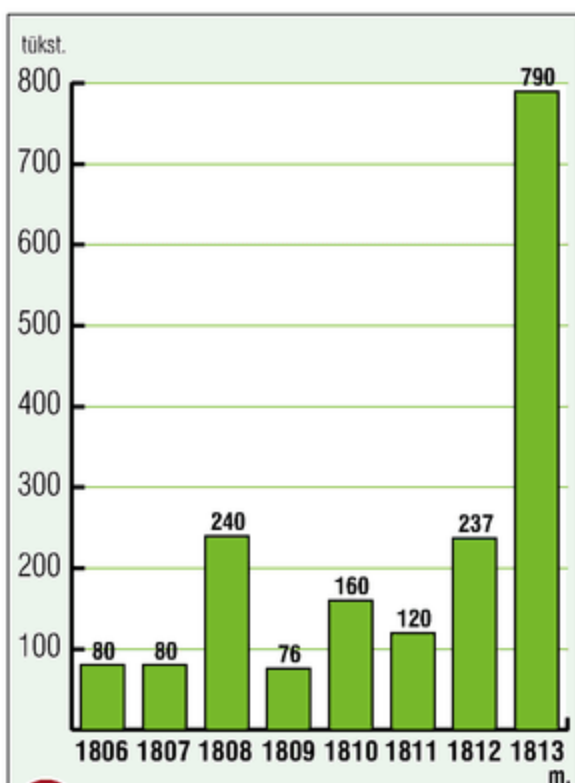
Toliau veržtis į neaprepiamą Rusiją nebuvo nei prasmės, nei jėgų. Didysis karvedys turėjo prisipažinti pralaimėjus.

Pritrūkę maisto ir dėl artėjančios šaltos žiemos prancūzai paliko Māskvą. Kariuomenė buvo priversta trauktis senuoju keliu, jau nusiaubtu žygiuojant pirmyn. Prancūzų puldinėjo rusų kariuomenės ir partizanų būriai. Gelbėdamiesi nuo bado ir šalčio prancūzai plėšikavo. Napoleonas paliko armiją savo maršalams ir rogemis išvyko į Prancūziją telkti naujos kariuomenės. Žygis į Rusiją baigėsi Didžiosios armijos katastrofa (plačiau apie šios armijos traukimąsi per Lietuvą žr. 112–113 p.). Išsigelbėjo tik dvidešimtoji karių dalis. Vėliau Napoleonas prisipažino, kad noras užkariauti Rusiją buvo lemtinga klaida.

Napoleono karų padariniai

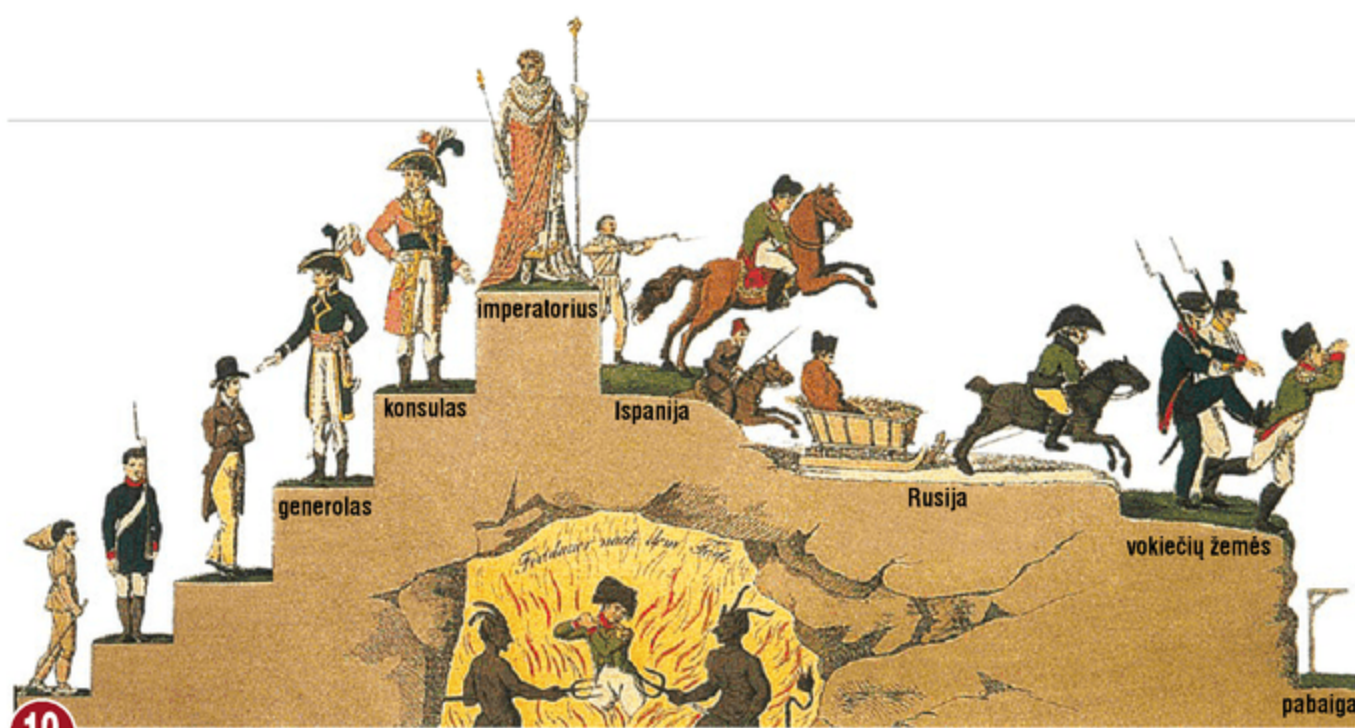
Pralaimėjimas Rusijoje pakirto Napoleono didybę. Susikūrė nauja galinga antiprancūziška koalicija. 1813 m. tris dienas trukusį lemiamą „Tautų mūšį“ prie Leipcigo daugiatautė Napoleono armija skaudžiai pralaimėjo. Nuo imperatoriaus nusigręžė buvę sąjungininkai. Sukilo svetimšalių viešpatavimu nusivylusios vokiečių žemės. Nuolatiniai karai išvargino ir prancūzus. Šalies gyventojų nuomonė apie imperatorių ėmė keistis. Kitados apakinti Napoleono didybės ir pergalių jie atsikvošėjo. Žmonės suvokė, kad imperatorius kaltas dėl tėvynę užgriuvusių nelaimių – šimtų tūkstančių žuvusių ar suluošintų vyrų, brolių, sūnų. Napoleonui grėsė netekti valdžios.

Netrukus karo veiksmai persikėlė į Prancūziją. Sąjungininkai pergalingai įžygiavo į Parįžį. Imperatoriaus maršalai pranešė, kad kareiviai nebekariaus. Suprasdamas, jog pralaimėjo, Napoleonas atsisakė sosto. „Visos imperijos miršta nuo nevirškinimo“, – ištarė jis. Nugalėtojų sutarimu Napoleonas buvo ištremtas į Elbos salą Viduržemio jūroje. Bonapartui buvo skirta 2 mln. **frankų** pensija bei asmeninė 600 karių palyda.

9

Naujokų šaukimas į Prancūzijos kariuomenę imperijos laikais.

10 Napoleono iškilimas ir nuopuolis. 1813 m. karikatūra.

Napoleono karai kaip audra praūžė per Europą. Mėginimas ginklu ir prievarta suvienyti žemyną nepavyko. Karai atnešė nelaimių visoms dalyvavusioms šalims. Keli milijonai žmonių žuvo, dar daugiau liko luošių.

Napoleono Bonaparto karų negalima vertinti vienareikšmiškai. Pirmiausia jie atsiėjo daugybę gyvybių, suluošintų likimų ir kraujo. Kita vertus, per Napoleono žygius plito Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idėjos. Šūkį apie žmonių laisvę, lygybę ir brolybę sužinojo ir kitos Europos tautos. Napoleono legenda gyva ir šiais laikais. Vieniems europiečiams jis yra didvyris ir išvaduotojas, kitiems – nieko nepaisantis diktatorius ir žiaurus grobikas.

12 Napoleono atsisveikinimas su imperatoriškosios gvardijos kariais 1814 m.

Mano senosios gvardijos karininkai, puskarininkiai, kariai! Atsisveikinu su Jumis. Dvidešimt metų teikėte man pasitenkinimą. Visada buvote su manimi kelyje į šlovę.

Sąjungininkų valstybės apginklavo visą Europą prieš mane. Dalis armijos išdavė savo pareigą ir pačią Prancūziją. Su jumis ir su kitais narsiais vyrais, kurie liko ištikimi, galėčiau kariauti dar trejus metus. Tačiau tai padarytų Prancūziją nelaimingą ir prieštarautų mano tikslams. Tad būkite ištikimi naujam valdovui, kurį Prancūzija pasirinko. Nepalikite tos brangios Tėvynės, kuri taip ilgai buvo nelaiminga.

N. Davies, Dievo žaistas: Lenkijos istorija, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, t. 2, p. 750.

?

1. Kaip Napoleonas ketino suvienyti Europą 5? Kodėl šis mėginimas nepavyko?
2. Žemėlapyje 1 nurodyk per Napoleono karus Europos žemėlapyje įvykčius teritorinius pokyčius.
3. Įvardyk Europos valstybes pagrindines Napoleono priešininkes. Remkis vadovėliu ir papildomais informacijos šaltiniais.
4. Internetu, bibliotekoje rask informacijos ir klasei pateik pasirinktą Napoleono karvedį arba mūšį, jo dalyvius, ginkluotę, mūšio padarinius.
5. Įvertink vokiečių karikatūristo kūrinį 11, prancūzų kario nuotaikas 7 ir statistikos duomenis 9. Kokios priežastys lėmė pokyčius?
6. Dėl kokių priežasčių žlugo Napoleono imperija? Skirk vidines ir išorines priežastis.
7. Įsižiūrėk į 10. Kurie Napoleono karjeros laikotarpiai vaizduojami? Kuris iš jų neatitinka tikrovės?
8. Grupėse padiskutuokite, dėl ko Napoleono asmenybė ir karai vertinami nevienareikšmiškai.

Blokadà – valstybės ekonominis izoliavimas.

Fránkas – Prancūzijos piniginis vienetas.

Gerilja – partizaninio karo Ispanijoje ir Lotynų Amerikoje pavadinimas.

Hèrcogas – aukštas kilmingųjų titulas.

Máršalas – kai kurių valstybių aukščiausias karininko laipsnis.

11 „Niekšas, turintis piktų kėslų“. 1814 m. vokiečių karikatūra.

13 Naujieji Prancūzijos matai. 1793 m. graviūra. Napoleono karų metais Europoje buvo išplatinta per Didžiąją Prancūzijos revoliuciją įvesta metrinė matų sistema. Ją imta naudoti matuojant skysčius litrais, svorį – gramais ir kilogramais, atstumą – metrais.

3. Vienos kongresas

„Karalių pyragas“, arba Europos dalybos Vienos kongrese. XIX a. I pusės prancūzų karikatūra:

1 – Austrijos imperatorius, 2 – Prūsijos karalius, 3 – Rusijos caras, 4 – Didž. Britanijos atstovas, 5 – Napoleonas, 6 – Prancūzijos užsienio reikalų ministras Taleiranas po stalu.

Karikatūros tekstas:

– Pone, slėpkimės. – Kas nedalyvauja, tam – nieko...
– Nesmerkime to, kas vyksta... – Aš bijau šmėklos!
– Kraujo kaina!! Kas skaičiuoja be šeimininko, lengvai apsirinka...
Tepasisaugo tas, kuris į tai kėsinsis!
– Tėti, išsaugok mano dalį...

3 Prancūzijos laikraščiai apie Napoleono sugrįžimą

Vasario 28: žmogėdra paliko savo irštvą.

Kovo 7: korsikietiška pabaisa išsilai-pino pietinėje pakrantėje.

Kovo 9: tigras atvyko į Gapą.

Kovo 16: tironas užgrobė Lioną.

Kovo 17: uzurpatorius maždaug še-šiasdešimt mylių nuo sostinės.

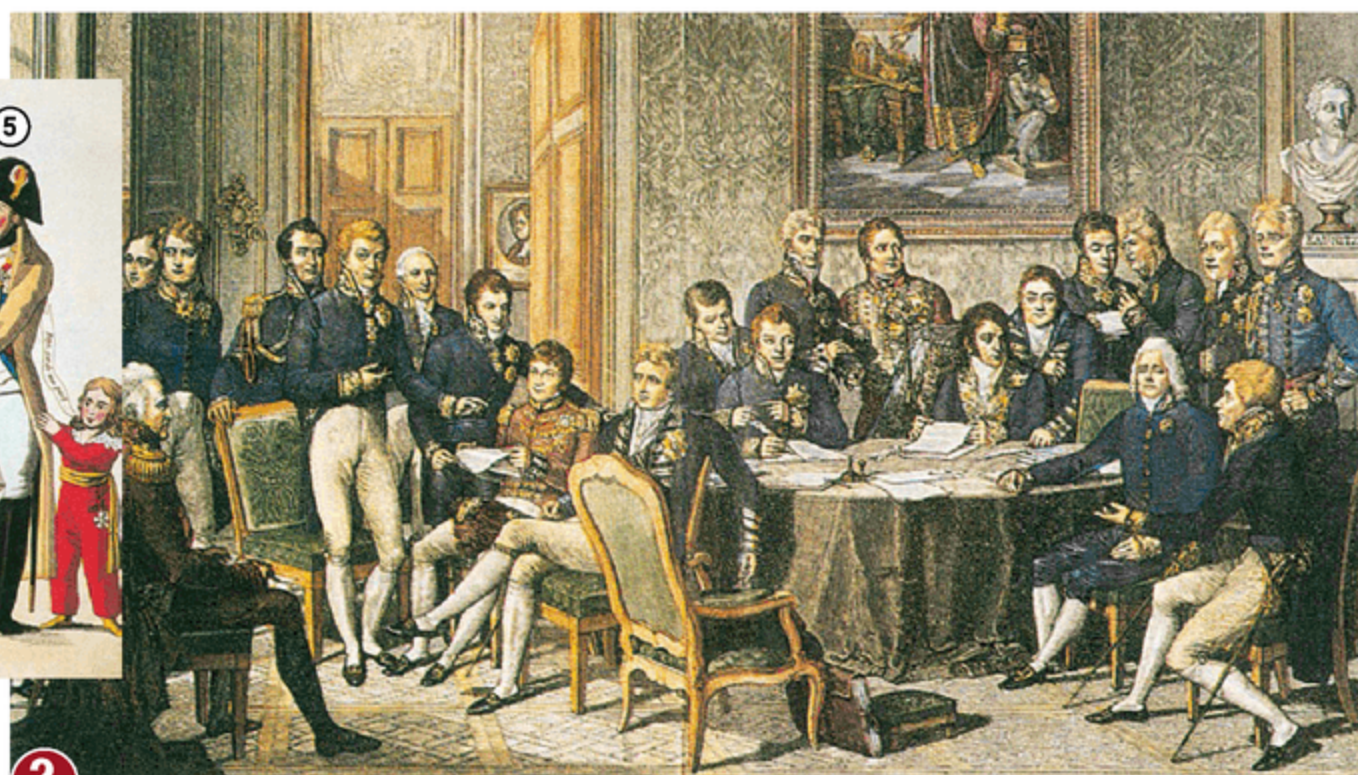
Kovo 18: Bonapartas artinasi spar-čiais žingsniais, tačiau jis niekada neį-žengs į Paryžių.

Kovo 19: Napoleonas rytoj bus prie mūsų miesto sienų.

Kovo 20: imperatorius įžengė į Fontenblo.

Kovo 21: Jo imperatoriškoji dideny-bė vakar vakare su savo ištikimais pa-valdiniais įžengė į Tiurli rūmus.

Zeiten, Menschen, Kulturen 5, Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, 1983, p.106.

Į Vienos kongresą susirinkę Europos valstybių valdovai ir diplomatai. Piešinys pagal 1819 m. graviūrą.

„Šokantysis“ kongresas

Žlugus Napoleono imperijai, baigėsi daugiau nei ketvirtį amžiaus trukęs karų, su-krėtimų tarpsnis. Vienoms valstybėms išnykus, o kitoms susikūrus, kilo būtinybė perbraižyti Europos valstybių žemėlapi. Nugalėtojai stengėsi atkurti tokią Europą, kokia ji buvo iki Prancūzijos revoliucijos ir Napoleono nukariavimų. Todėl Europos istorijos laikotarpis po 1814–1815 m. **Vienos kongreso** vadinamas **Restauracija**.

1814 m. šalių nugalėtojų valdovai susirinko į kongresą Vienoje. 15 karalių, 200 princų, 126 **diplomatai** susitiko nuspręsti tolesnį Europos likimą bei įtvirtinti „pa-tvartą taiką ir teisingumą“. Tačiau iš tikrųjų siekta pasidalyti buvusios Napoleono imperijos teritorijas, įteisinti naujus grobimus. Svarbiausius sprendimus priėmė nu-galėtojos: Rusija, Prūsija, Austrija ir Didž. Britanija. Pasitarimuose dalyvavo ir pra-laimėjusi Prancūzija. Jai atstovavo geriausiu Europos diplomatu laikomas užsienio reikalų ministras **Šarlis Taleiranas**. Intrigomis jam pavyko suskaldyti laimėtojas ir apginti idėją išsaugoti stiprią Prancūziją.

Kongreso dalyviai kartu beveik neposėdžiavo. Europos likimas buvo sprendžia-mas atskiruose pokyliuose, medžioklėse. Todėl kritikai kongresą taikliai pavadino „šokančiuoju“. Dalyvių ginčus ir nesutarimus nutraukė netikėta žinia iš Prancūzijos: iš tremties pabėgo Napoleonas.

„Šimtas Napoleono dienų“

Napoleonui pralaimėjus, Prancūzijoje buvo atkurta monarchija. Karaliumi tapo giljotinuoto Liudviko XVI brolis. Į šalį grįžo per revoliuciją pabėgę bajorai. Dauge-lis prancūzų nerimavo, kad kilmingiesiems bus grąžintos per revoliuciją atimtos žė-mės. Dėl karininkų atleidimo iš tarnybos pasipiktinimas kilo ir kariuomenėje. Dau-guma su pasigėrėjimu minėjo imperijos šlovės laikus.

Napoleonas Bonapartas įdėmiai sekė įvykius Prancūzijoje. Buvusio imperato-rius kraujas užvirė. Tokios progos jis negalėjo praleisti. Palikęs Elbos salą, su išti-kimiausiais kareiviais išsilaipino Prancūzijos pietuose. Minios prancūzų džiūgavo. Prieš Napoleoną pasiūsti daliniai perėjo į jo pusę. Per tris savaites, neiššovusi nė

4 Prancūzų kavalerija atakuoja britų pėstininkų pozicijas Vaterlo mūšyje. XIX a. dailininko paveikslas.

šūvio, Prancūzija vėl buvo įžymaus karvedžio rankose. Žygio pradžioje prancūzų spaudos vadintas „Korsikos pabaisa, žmogėdra, **uzurpatoriumi**“, įžengęs į Parįžių Napoleonas vėl buvo sveikinamas kaip imperatorius.

Atkūręs imperiją ir reformavęs kariuomenę Bonapartas nusprendė susidoroti su sąjungininkais po vieną. Tačiau 1815 m. lemiamą Vaterlò mūšį prancūzai pralaimėjo (žr. 88 p. **1**). „Šimtą dienų“ triumfavęs Napoleonas dar kartą buvo priverstas atsisakyti sosto. Jis ištremtas į atokią Šv. Elėnos salą Atlanto vandenynė. Ten ir mirė 1821 m., manoma, kad nunuodytas.

Šventoji sąjunga

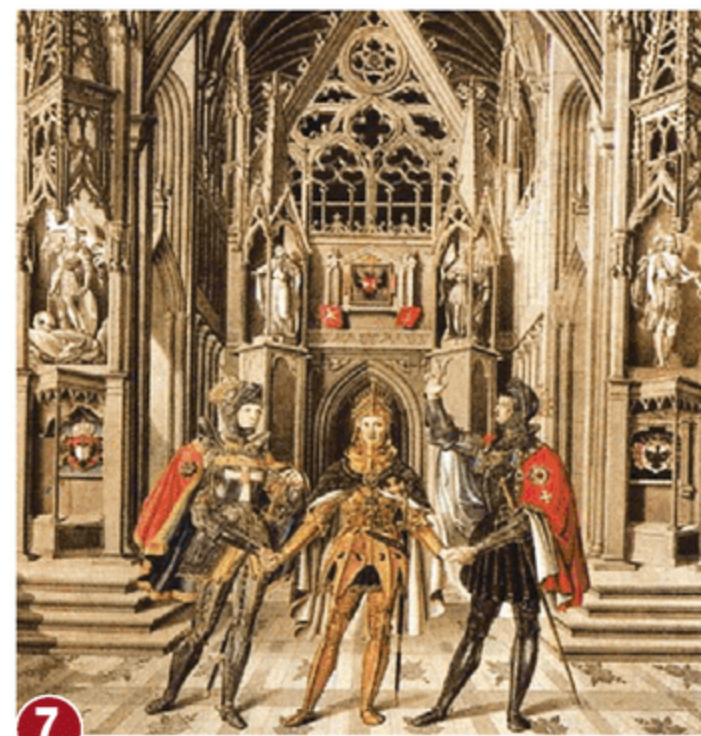
Napoleono grįžimas sukrėtė Europos monarchus. Po Vaterlò mūšio vėl susirinkusios į Vienos kongresą nugalėtojos nusprendė baigti nesutarimus. Norėta užkirsti kelią revoliucijoms. Austrijos kancleris **Klemensas Meternichas** pareiškė, kad revoliucija yra „liga, nuo kurios reikia gydyti, ugnikalnis, kurį reikia užgesinti, gangrena, kurią reikia išdeginti karšta geležimi“. 1815 m. pasirašytas kongreso Baigiamasis aktas. Pagrindinė jo nuostata – išlaikyti senąją monarchinę santvarką Europoje. Baigiamasis aktas nustatė naujas valstybių ribas. Daugiausia laimėjo Rusija, Austrija bei Prūsija. Nugalėtojos leido atkurti dešimtis pasenusių monarchijų ir tik kelias respublikas.

5 Iš Vienos kongrese dalyvavusio grafo Karlo fon Noštico dienoraščio. XIX a. I pusė

Iš tolo gali atrodyti, kad viskas čia turi prasmę, viskas labai svarbu; kiekviena diena atneša ką nors nauja, kiekvienas susirinkimas, kiekviena diskusija nušviečia reikalus nauja šviesa. O iš tiesų yra ne taip, kuo toliau į mišką, tuo daugiau medžių. Ak, tas širdžiai mielas kongresas. Svarbiausi šio kongreso rezultatai bus ne kas kita kaip masinis sielų išpardavimas. Visa tai, kas vyksta dabar, nė kiek ne geriau už tai, ką padarė Napoleonas, nes vėl ir vėl klimpstama į tą patį egoizmo, asmeninių interesų ir siauraprotyškumo liūną. Politika, kurią vykdo ministrai, piktaivališkos vidutinybės, apvilia, nes jie veikia vedami vien asmeninių interesų, neatsižvelgdami į savo tautos nuomonę.

P. Biunaras, F. Doranas ir kt., Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 17.

7 Šventosios sąjungos valstybių monarchai. XIX a. graviūra.

Naujos Europos tvarkos principai

Restauracija: Senosios politinės santvarkos ir valdančiųjų dinastijų grąžinimas

Legitimumas (teisėtumas): Valdovų valdžia kyla iš Dievo valios

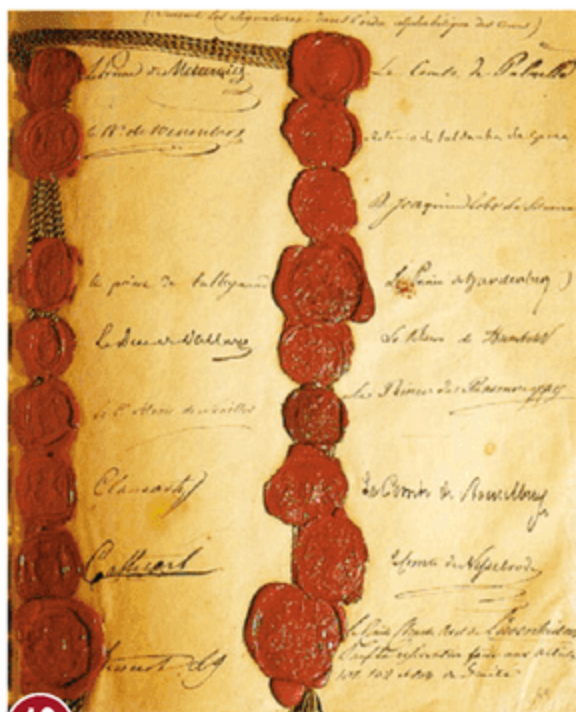
Solidarumas: Abipusė pagalba atstatant senąją tvarką tam, kad būtų užtikrinta taika

8 Svarbiausi naujosios tvarkos Europoje principai.

3. Vienos kongresas

9 Europa po Vienos kongreso 1815–1831 m.

10 Baigiamasis Vienos kongreso aktas su diplomatų ir valstybių valdovų antspaudais.

Sajungininkės siekė užtikrinti Europoje taiką ir stabilią santvarką, todėl Rusija, Austrija ir Prūsija pasirašė susitarimą dėl **Šventosios sąjungos** sudarymo. Vadovaudamiesi krikščionybės tiesomis stačiatikiškos, protestantiškos ir katalikiškos valstybių valdovai susitarė gyventi „vieningos brolybės dvasia“. Bet kada ir bet kur vieni kitiems teikti „paramą, pagalbą ir pastiprinimą“. Šventosios sąjungos narės galėjo ginklu kištis į kitų šalių vidaus reikalus, jei grėstų karas ar revoliucija.

Ilgainiui prie jų prisijungė ir kitos Europos valstybės, išskyrus musulmonišką Osmanų imperiją, reikalų su protestantais ir stačiatikiais nenorėjusį turėti popiežių ir Didž. Britaniją, kuri nepalaikė Šventosios sąjungos sudarymo. Europos valstybės pasirašius šią sutartį, daugiau nei tris dešimtmečius žemyne nekilo tarpvalstybinių karų. Tačiau neramumus kėlė įvairiose šalyse veikiantys revoliucionieriai ir kovotojai už tautų išlaisvinimą. Jų slopinimas tapo didžiausiu Šventosios sąjungos narių rūpesčiu.

Naujos revoliucijos

Vienos kongreso nutarimai nuvylė daugelį Europos tautų. Kongresė nebuvo atsisiklausta jų nuomonės. Nugalėtojos savavališkai tautas atidavė, perdalijo atskiroms valstybėms. Didžiūojos revoliucijos idėjų veikiami žmonės troško asmeninių laisvių, valstybių, kurios būtų sukurtos demokratijos principu. Prieštaravimai tarp Šventosios sąjungos ginamos senosios santvarkos ir naujų idėjų Europos valstybėse sukėlė revoliucijas.

1830 m. prancūzai nuo sosto nuvertė karalių. Šalis buvo paskelbta konstitucine monarchija. Žinia apie revoliuciją Prancūzijoje paskatino naujus neramumus. Sukilimų įvyko Belgijoje, Italijoje, Vokietijoje, Lenkijoje ir buvusioje LDK (plačiau apie šį sukilimą žr. 130–133 p.). Bet tautas valdančios imperijos – Rusija, Austrija –

Europoje atkurta iki Didžiosios Prancūzijos revoliucijos buvusi tvarka
Grąžintos į sostus senosios valdovų dinastijos
Naujai perdalyta Europa ir kolonijos
Įkurta Šventoji sąjunga

11 Vienos kongreso rezultatai.

12 „Laisvė, vedanti tautą“. 1830 m. revoliuciją Prancūzijoje simbolizuojantis dailininko Eženo Delakrua paveikslas.

Diplomatas – valstybės pareigūnas, dirbantis oficialių santykių su užsienio valstybėmis srityje.

Restauracija – taip apibūdinama Europos istorijos epocha po 1815 m. Vienos kongreso. Šiuo laikotarpiu į Šventąją sąjungą susivienijusios valstybės bei jų valdovai stengėsi Europoje išlaikyti tvarką, gyvavusią iki Prancūzijos revoliucijos.

Šventoji sąjunga – Austrijos, Prūsijos ir Rusijos sudaryta sąjunga. Jos narės įsipareigojo ginklu kisti į kitų šalių vidaus reikalus, jei grėsė karas ar revoliucija.

Uzurpatorius – asmuo, pasisavinęs svetimą turtą ir teises, valdžią.

Vienos kongresas – 1814–1815 m. Vienoje vykęs tarptautinis kongresas (politikų, diplomatų suvažiavimas) karų su Napoleonu padariniams spręsti.

nuslopino kilusius neramumus. Tik Belgija tapo nepriklausoma. Iškovoti nepriklausomybę pavyko ir graikams. Po dešimtmetį trukusių žiaurių kovų Graikija atsiskyrė nuo Osmánų imperijos ir 1830 m. paskelbė nepriklausomybę.

Revoliucijos susilpnino Vienos kongresė nustatytą tvarką. Didelės permainos Europoje buvo neišvengiamos. Didžioji Prancūzijos revoliucija jau buvo išjudinsusi monarchinės santvarkos pamatus.

13 Iš prancūzų poeto Šatobriano kalbos Didžiosios Britanijos Lordų rūmuose 1826 m.

Visiems žinoma, kad moterys, vaikai ir seneliai išgabenami civilizuotų šalių laivais ir parduodami kaip vergai įvairiose Europos, Azijos ir Afrikos turgavietėse. Aš nevengiu priminti tų dalykų, galinčių sudrumsti jūsų sielos ramybę. O šie vaikai, moterys ir seneliai yra tos pačios baltosios rasės kaip ir mes; jie, kaip ir mes, yra krikščionys, maža to, jie yra civilizacijos motinos Graikijos vaikai. Dabar, kai jums, ponai, kalbu, žmonės vėl krinta pakirsti turkų ugnies, saujelė didvyrių krikščionių tebesigina Misolungio griuvėsiuose, krikščioniškosios Europos, abejingos tokiame narsumui ir nelaimėms, akivaizdoje.

A. Bendjebbar, *Naujausieji laikai: iliustruota žmonijos istorijos kronika*, Vilnius, Alma littera, 1997, p. 10.

14 Graikų kovotojas už nepriklausomybę. XIX a. I pusės dailininko paveikslas fragmentas. Turkai žiauriai slopino graikų priešinimąsi: išžudydavo ištisų sričių gyventojus, likusius gyvus parduodavo į vergiją. Didvyrišką graikų tautos kovą su užkariautojais palaikė daug įžymių to meto Europos žmonių. Buvo renkamos aukos, perkami ir į Graikiją gabenami ginklai, vyko savanoriai.

1. Paaiškink, dėl ko buvo sušauktas Vienos kongresas. Kurios valstybės priėmė svarbiausius jo sprendimus?
2. Išnagrinėk **1** ir **5**. Kokios priežastys lėmė šaltinių autorių nusivylimą ar pašaipas Vienos kongresui? Kokių padarinių Europos valstybėms ir tautoms turėjo šie prieštaračiai?
3. Kodėl taip keitėsi prancūzų spaudos požiūris į Napoleoną **3**?

4. Žemėlapyje **9** nurodyk svarbiausius teritorinius pokyčius Europoje po Vienos kongreso.
5. Kuriam tikslui buvo įkurta Šventoji sąjunga? Patvirtink arba paneik teiginį, kad jos sudarymas nenuvylė.
6. Remkis **6** schema, temos tekstu ir apibūdink Restauracijos laikotarpio Europos politinę tvarką.
7. Grupėse aptarkite **13** ir **14**. Dėl kokių priežasčių Europos šviesuoliai ypač palaikė graikų kovą dėl laisvės?

4. Bundančios tautos

Tautos ir valstybės
iki XIX a.
Neegzistuoja nacionalizmas
Nėra tautinės savimonės
Valstybės kurtos daugiausia remiantis teritoriniu–dinastiniu principu
Žmonės save nuo kitų tautų skyrė pagal gyvenamąją teritoriją, priklausymą valdovui
XIX a. ir vėliau
Atsiranda nacionalizmas
Susiformuoja tautinė savimonė
Atsiranda tautinės valstybės idėja
Žmonės save nuo kitų skiria pagal kalbą, papročius, religiją ir kultūrą

1 Tautos ir valstybės sampratos kaita.

3 Ernstas Morisas Arntas, „Kas yra vokiečių tėvynė?“ XIX a. pradžia

Kas yra vokiečio tėvynė?

Minėk pagarbiai šio didingo krašto vardą!

Jo plotis – kiek siekia vokiečių kalba

Ir vokiškos giesmės Dievui skamba.

Tai yra tas kraštas:

Jį, vokiečių, vadink savo Tėvyne.

S. Pivoras, Modernaus pasaulio istorija (XIX–XX a.), Vilnius, Versus aureus, 2003, p. 64.

Jausmų galios išaukštinimas
Nesutramdomos gamtos stichijos iškėlimas
Įsitikinimas, kad pasaulio pakeisti protu neįmanoma
Religingumo iškėlimas
Prietarai, nepaaiškinami reiškiniai – įkvėpimo šaltinis
Sektinų pavyzdžių paieškos istorijoje
Įsitikinimas, kad visuomenės ir valstybės idealai praeityje
Domėjimasis krašto istorija ir kultūra
Kuriama tautinėmis kalbomis
Tautiškumas

4 Svarbiausi romantizmo bruožai.

2 „Europos tautos kelyje į laisvę.“ XIX a. vid. dailininko paveikslas. Kūrinys simbolizuoja Europos tautų teisę į laisvę ir nepriklausomybę, siekį sugriauti atgyvenusią tvarką.

Tauta ir valstybė iki XIX a.

Iki XIX a. pradž. žmonės save nuo kitų skyrė pagal gyvenamąją teritoriją, priklausomybę valdovui ir religiją. Visuomenės santvarka buvo grindžiama luomais, priklausymas tautai vaidino antraeilį vaidmenį. Vienos šalies kilmingieji jautėsi artimesni ir turintys daugiau bendrumo su kitos šalies „luomo broliais“ kilmingaisiais nei tokia kalba, kaip ir jie kalbančiais, bet žemesnę padėtį visuomenėje užimančiais valdiniais valstiečiais.

Valstybės kurtos ne vienijant vieną tautą, bet remiantis teritoriniu–dinastiniu principu: įvairias žemes jungė valdovai, dinastijos. Dėl karų, santuokų ar teritorinių dalybų atskiros valstybių dalys atitekdavo skirtingiems valdovams, o į valdinių tautybę nekreipta jokio dėmesio. Pavyzdžiui, visi, kuriuos valdė Prancūzijos karaliai, vadinti prancūzais, nors jo karalystę sudarė ne viena, o kelios tautos. Neretai būdavo ir atvirkščiai: viena tauta gyveno kelių valstybių teritorijose.

Romantizmo sąjūdis pažadina tautas

Didžioji Prancūzijos revoliucija paskelbė žmogaus ir tautos laisvės šūkius. Tačiau jos eiga ir baigtis Europoje sukėlė nusivylimą apšviestos idealais. Paaiškėjo, kad dauguma švietėjų idėjų praktiškai yra neįgyvendinamos – neįmanoma atitrūkti nuo praeities ir sukurti idealios valstybės bei visuomenės. Daugeliui praeitis tapo aukštinimo objektu. Europoje kilo naujas kultūrinis sąjūdis – **romantizmas**.

Visuomeninės bei valstybės tvarkos idealų, sekčių pavyzdžių dabarčiai romantikai pirmiausia ieškojo viduramžiuose, kuriuos visai neseniai švietėjai vadino tamsiausiu žmonijos istorijos tarpsniu. Kilo didžiulis susidomėjimas savo krašto istorija bei kultūra. Ypač domėtasi tuo laikotarpiu, kai tauta ar valstybė klestėjo, ir jis aukštintas.

Daug dėmesio skirta kalbai kaip tautą vienijančiam aspektui. Buityje vartojamos šnekamosios kalbos pagrindu sudarinėti žodynai, buvo kuriama pavyzdinė, sunorminta oficialiai vartojama tautos kalba ir gramatika, dar kitaip vadinama bendrinė kalba. Pradėta tirti liaudies meną, rinkti bei leisti istorijos šaltinius. Nagrinėti

5 Didžiąją Prancūzijos revoliuciją simbolizuojanti hidra kėsina į senąją tvarką. XIX a. vid. karikatūra. Ant hidros galvos užrašas – „Laisvė“.

išlikę arba kurti nauji tautiniai epai. Juose pasakojama apie žygius, atskleidžiančius tam tikros tautos herojų nuopelnus, pabrėžiančius kokios nors tautos svarbą, išskirtinumą. Romantizmo idėjos taip pat atsiskleidė mene, moksle, literatūroje, muzikoje.

Romantizmas skatino tautinės savimonės atsiradimą: žmonės ėmė suvokti esantys dalis tam tikros tautos. Kartu formavosi **moderniųjų tautų** samprata, grindžiama ne pilietybe, luomine santvarka, bet kalba, kultūra, istorine praeitimi, siekiu įkurti savo valstybę. Prasidėjo tautinis atgimimas – sąjūdis siekiant atgaivinti tautiškumą ir valstybingumą. „Laisvas žmogus laisvoje tautoje“ – toks buvo kilusio tautinio atgimimo šūkis. Savęs priskyrimas prie kurios nors tautos tapo vertybe.

„Tautų pavasaris“

Tautinis atgimimas, kova už teisę tvarkytis savarankiškai skatino **nacionalizmo** stiprėjimą. Daugelyje šalių gimė siekis kurti valstybes remiantis ne teritoriniu-dinastiniu principu, o vienijant tautą. Atsirado tautinės valstybės idėja, kai tauta savo gyvenamojoje teritorijoje turi valstybę ir joje sudaro daugumą. Tokie tikslai pirmiausia žadino tautas, kurių tėvynė buvo susiskaldžiusi į daugelį valstybėlių. Lais-

6 Austrijos kanclerio K. Meternicho nuomonė dėl kilusių neramumų Europoje. 1848 m.

Karaliai skaičiuoja, kiek jiems dar lemta išlikti artimiausioje ateityje. Aistros šėlsta ir sutelkiamos tam, kad sugriautų visa, ką visuomenė gerbė kaip savo egzistavimo pagrindą. Religija, moralė, įstatymai, papročiai, teisės ir pareigos – viskas yra puolama, apverčiama, jaukiama, dėl visko abejojama. Milijonai žmonių ramiai stebi nuolatinę agresiją ir griaujamą tvarką, o kita vertus, visišką negebėjimą pasipriešinti esamai padėčiai.

Monarchai turi kovoti su visuomenę užvaldžiusiomis nuotaikomis, suformuluoti tokius tvirtus ideologinius principus, kad niekam nebekiltų noro jų aiškinti iš naujo, ir įdiegti tokią pagarbą galiojantiems įstatymams, kuri užkirstų kelią bet kokiai minčiai apie galimą tų įstatymų pakeitimą.

P. Biunaras, F. Doranas ir kt., Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 15.

Tautinė valstybė

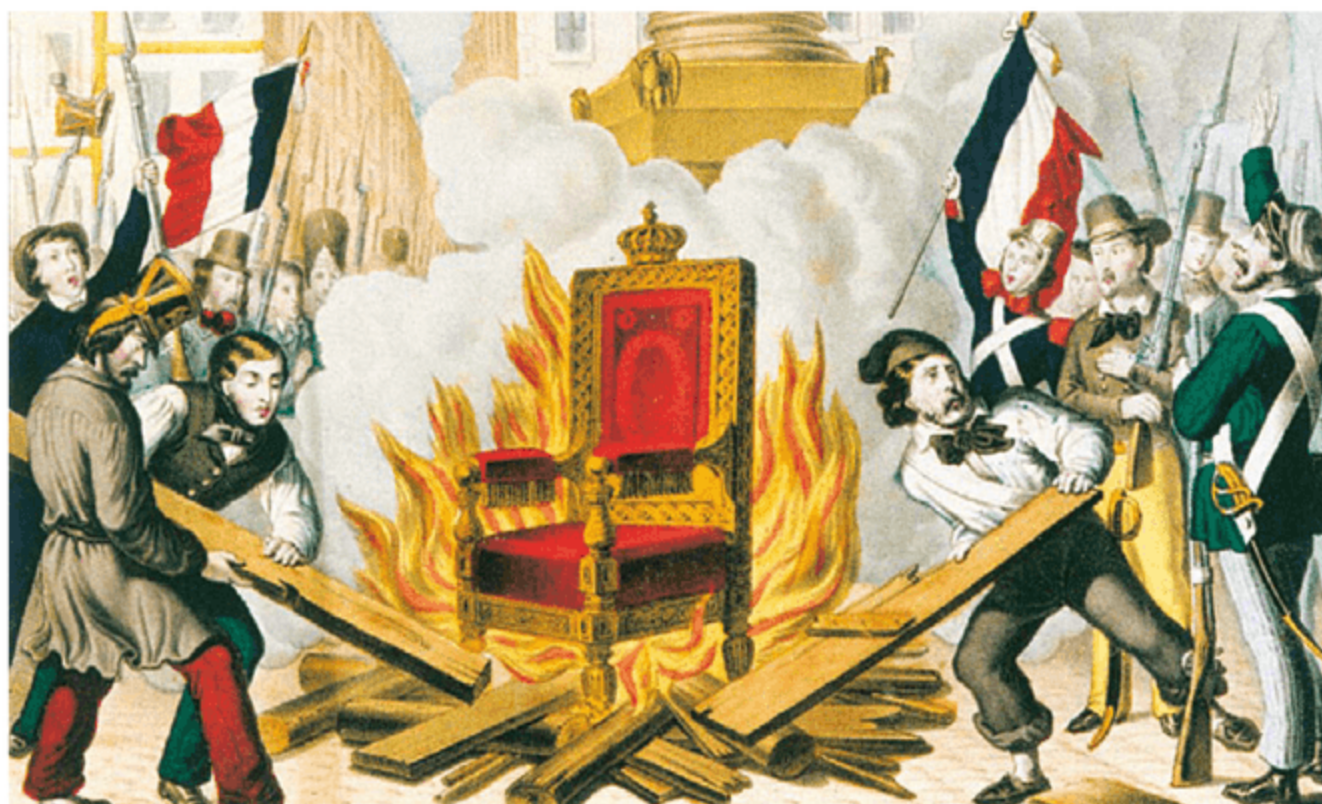
Valstybė kuriama tam tikros tautos gyvenamoje teritorijoje

Valstybės piliečius vienija bendra kalba, kultūra, vertybės, istorinė patirtis

Piliečiai, o ne valdžia išreiškia valią, kokiai valstybei nori priklausyti

7 Esminiai tautinės valstybės bruožai.

8 Revoliucionieriai Paryžiuje degina karaliaus sostą. XIX a. vid. piešinys.

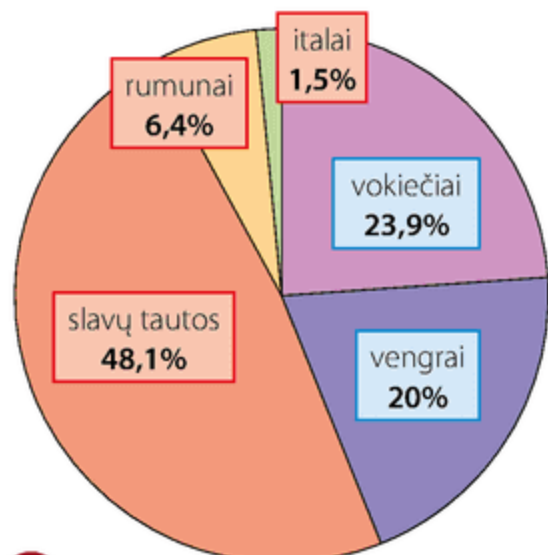
4. Bundančios tautos

9 1848–1849 m. revoliucijos Europoje.

Valstybė	Priežastys
Prancūzija	Nepasitenkinimas valdžia, ekonominė krizė
Austrijos imperija	Nepasitenkinimas valdžia, vengrų, čekų, lenkų, italų tautiniai sąjūdžiai
Vokiečių kunigaikštystės	Tautinis sąjūdis, nepasitenkinimas valdžia
Italų kunigaikštystės	Tautinis sąjūdis, nepasitenkinimas valdžia

10 1848–1849 m. revoliucijų Europoje priežastys.

11 Austrijos–Vengrijos imperijos gyventojų tautinė sudėtis 1910 m.

vės siekė ir daugiataučių imperijų tautinės mažumos, neturinčios teisių savarankiškai tvarkytis.

1848 m. Europoje siautė ekonominė krizė, skurdas, nedarbas. Dėl to kaltinta esama tvarka ir valdžia. Vis labiau stiprėjo įsitikinimas, kad svarbiausia yra tauta, kuri turi teisę ir privalo dalyvauti valdant valstybę. Daugelyje Europos šalių kilusios demonstracijos peraugo į revoliucijas. Jų priežastys skyrėsi. Vieni žmonės siekė ekonominių reformų, kiti – keisti nusistovėjusią politinę santvarką, kurti tautines valstybes. Treti siekė ir vieno, ir kito. Šie 1848–1849 m. įvykiai istorijoje žinomi „**Tautų pavasario**“ vardu.

Revoliucijų banga kilo nuo 1848 m. įvykių Prancūzijoje. Nepasitenkinimas karaliaus savivale, sunki ekonominė padėtis sukėlė visuomenės protesto demonstraciją. Ji virto sukilimu, vėliau – revoliucija. „Tomis dienomis Parįžiaus gatvėse nebuvo nė vieno ankstyvo valstybės tarnautojo, nė vieno kareivio ar policininko. Tik ginkluota liaudis prižiūrėjo tvarką, įsakinėjo ir baudė. Neįprastas ir bauginantis įspūdis apimdavo suvokiant, jog šio turtingo miesto savininkais ir viešpačiais tapo vien tauta“, – pasakojo įvykių liudininkas. Karalius atsistatydino. Prancūziją paskelbta respublika, valdoma parlamento ir prezidento, įvesta visuotinė rinkimų teisė.

Europa revoliucijų liepsnose

Prancūzijos įvykių atgarsiai žaibiškai pasklido Europoje ir sukėlė revoliucijas kitose šalyse. Prieš absoliutizmą, spaudos ir žodžio laisvės ribojimą stojo Áustrijos imperijos piliečiai. Sostinėje Vienoje prasidėjus kruviniams susirėmimams, išsigandęs imperatorius ėmėsi reformų. Jis suteikė spaudos laisvę, pažadėjo priimti konstituciją. Tačiau kova nenuslopo, peraugo į išsivaduojamuosius judėjimus. Italų, čekų, lenkų, vengrų tautos siekė išsivaduoti iš imperijos gniaužtų. Vengrams net pavyko paskelbti nepriklausomybę. Bet Rūsijos caro į pagalbą austrams atsiųsti daliniai sumušė sukilėlius. Vos kelis mėnesius gyvavusi Vėngrijos valstybė buvo panaikinta. Tačiau vengrų kova turėjo prasmę: 1867 m. sudarius uniją, susikūrė Áustrijos–Vėngrijos imperija. Ją valdė vienas valdovas, o kiekviena tauta turėjo atskirą parlamentą, vyriausybę ir teritoriją.

12 Vokiečių politiko mintys apie savo tautos ateitį

Nė vienai tautai taip netrūksta erdvės kaip vokiečiams, nes, sparčiai gausėjant gyventojų, senoji buveinė tampa grėsmingai ankšta. Jeigu artimiausiu metu neįgytume naujų teritorijų, mus ištiks katastrofa. Nesvarbu, Brazilija, Sibiras, Anatolija ar Pietų Afrika, kad tik vėl galėtume laisvai ir džiaugsmingai judėti ir kad savo vaikams vėl duotume pakankamai šviesos ir gero oro. Vėl kaip prieš du tūkstančius metų, kai kimbrai ir teutonai beldėsi į Romos vartus, vis stipriau aidi šūkis: „Mums reikia naujų žemių, naujų žemių!“

A. Bendjebbar, *Naujausieji laikai: iliustruota žmonijos istorijos kronika*, Vilnius, Alma littera, 1997, p. 38.

13 „Revolucijos iššluojamos iš Europos“. 1849 m. karikatūra.

Moderni tauta – tauta, kurios vienijantys elementai yra tautinė priklausomybė, bendra kultūra, istorija, siekis turėti savo valstybę.

Nacionalizmas – meilė savo tautai, jos išskirtinumo suvokimas, troškimas sukurti vientisą tautinę valstybę.

Romantizmas – XVIII a. pab.–XIX a. I pusėje Europoje paplitęs kultūrinis sąjūdis, skatinęs domėjimąsi savo krašto istorija ir kultūra, kėlęs patriotizmo ir tėvynės meilės idėjas.

Šovinizmas – kraštutinis nacionalizmas, kurio atstovai aukština savo tautos išskirtinumą, atvirai reiškia panieką bei neapykantą kitoms tautoms.

Tautinis atgimimas – tautos tapsmas modernia tauta.

Tautinė mažuma – tauta, valstybėje sudaranti gyventojų mažumą, pvz., žydai, karaimai Lietuvoje.

Tautinė savimonė – tautą telkiančių vertybių – kalbos, kultūros, istorijos, tautinės vienybės – suvokimas.

„**Tautų pavasaris**“ – 1848–1849 m. revoliuciniai sąjūdžiai, kurių tikslai – kova už piliečių teises, dalyvavimas valstybės valdyme, siekis sukurti tautines valstybes.

14 Žydų išvaymas iš Vokietijos į Palestiną. Šovinistinis 1900 m. atvirukas.

I daugybę kunigaikštysčių susiskaldžiusias žemes siekė suvienyti vokiečiai. Tačiau demokratiniais suvienijimo siekiams pasipriešino žemių kunigaikščiai. Revoliucija numalšinta jėga. Prieš austrų viešpatavimą Italijos žemėse stėjo italai, kilęs sukilimas taip pat buvo užgniaužtas.

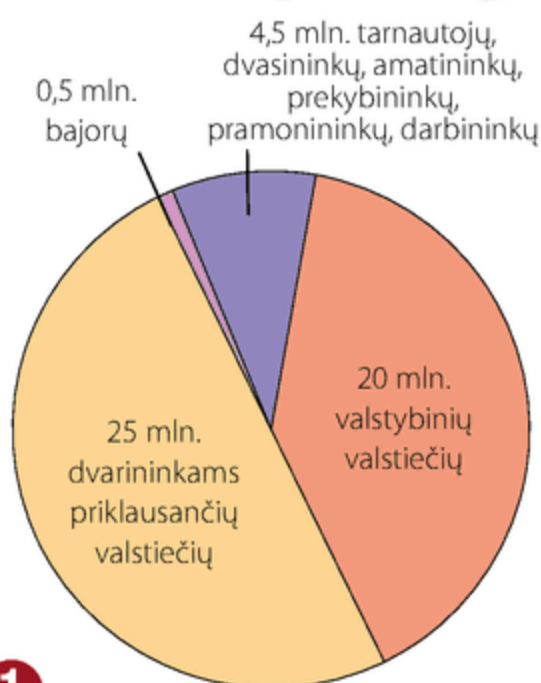
Revoliucijos Europoje baigėsi nesėkme, kruvinais susidorojimais ir nusivylimu. Trumpai gyvavusi Prancūzijos respublika po perversmo tapo imperija, žlugo Vokietijos ir Italijos mėginimai susivienyti, pavergtos tautos neišsikovojo laisvės. Tačiau revoliuciniai įvykiai parodė, kad permainingos neišvengiamos, nacionalizmas neišnyks ir išliks modernios tautos pagrindu.

Ilgainiui atsiskleidė ir blogoji nacionalizmo pusė. Atsirado neapykanta kitataučiams, mėginimai iškelti savo tautą virš kitų, varžyti ar net panaikinti kitų tautų teisę į nepriklausomybę ir laisvę. Gimė **šovinizmas** – kraštutinis nacionalizmas, reiškiamas aklu savo tautos aukštinimu ir panieka bei neapykanta kitoms. Šovinstai teigė, jog jų tauta yra pranašesnė už kitas, ir turi teisę jas valdyti. Jų nuomone, tautinę valstybę turi sudaryti tik viena tauta, o **tautinės mažumos** privalo asimiliuotis. Negana to, manyta, kad tautai būtina „gyvybinė erdvė“ plėstis į greta esančius kraštus. Šovinizmas ir dabar kelia grėsmę kitų tautų nepriklausomybei bei laisvei.

1. Palygink tautos sampratą iki XIX a. ir vėliau **1**. Kokių skirtumų įžvelgi?
2. Paaiškink, kas yra nacionalizmas. Nurodyk teigiamus ir neigiamus jo bruožus (tekstas, **2**, **3**).
3. Apibūdink romantizmo kultūrinio sąjūdžio bruožus **4**. Nurodyk, kurie iš jų labiausiai sietini su nacionalizmo atsiradimu.
4. Kaip Austrijos kancleris vertina kilusius revoliucinius sąjūdžius? Kokią išeitį jis siūlo **6**?
5. Išnagrinėk **9**. Nurodyk šalis, kuriose kilo revoliucijos. Kokia jų baigtis?
6. Dėl ko kilo 1848–1849 m. revoliucijos Europoje? Kodėl šie įvykiai vadinami „Tautų pavasariu“ **10**?
7. Savais žodžiais paaiškink šovinizmo bruožus. Nurodyk jo pavyzdžių iš šiandienos gyvenimo.
8. Kokių nacionalinių epų žinai? Pasvarstyk, kokie kūriniai galėtų tapti mūsų tautos epu.

5. Tautų kalėjimas

1 Visuomenės sluoksniai Rusijoje 1840 m.

2 „Valdų apvažiavimas“. P. Kovalevskio XIX a. paveikslas. Jo akcentas – valstiečio pagarba dvarininkui ir baimė.

3 Baudžiauninkų kainos Rusijoje XVIII a. pab.

Šešiolikmetis vaikinukas 200–300 rublių.
Suaugęs, karo tarnybai tinkamas vyras 500–600 rublių.
Mergina arba moteris 30–40 rublių.
Medžioklinis šuo su kilmės dokumentais 2000–3000 rublių.

Zeiten, Menschen, Kulturen 7, Zürich, Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, 1995, p. 79.

4 Surakintas katorgininkas. XIX a. vid. nuotrauka.

Šalis po caro padu

XIX a. Vakarų Europos žmonių gyvenime įvykusios milžiniškos permainos aplenkė Rūsiją. Didžiulė imperija tebegyveno viduramžių tvarka. Šalis neturėjo konstitucijos, piliečiai – politinių teisių ir laisvių. Pramonė buvo silpna, atsilikusi. 80% šalies gyventojų sudarantys valstiečiai kentė žiaurią baudžiavą. Rusų dvarininkai buvo įprastę baudžiauninkus pardavinėti, keisti, dovanoti ir net pralošti kortomis.

Rūsijoje klestėjo absoliučioji monarchija – valdymo forma, kai valdovas turi neribotą valdžią, grindžiamą visišku valdinių klusnumu. Valdininkai akylai stebėjo, kad deramai būtų vykdomi caro įsakymai. Už neklusnumą grėsė žiaurios bausmės ar net mirtis. Valstybėje nebuvo vietos kitaminčiams ir valdžios kritikams. Visi privalėjo mąstyti vienodai. Valdiniai tikėjo „geruoju tėveliu“ caru. Stačiatikių bažnyčia taip pat pakluso carui. Valdžia stačiatikybę iškėlė virš kitų religijų, kitatikius persekiojo ir žemino.

Savo valdžia ir galia, kitų nuomonės nepaisymu Rūsijos carai pranoko visus Europos absoliučiuosius monarchus. Nors ir vykdė valstybėje reformas, bet taip, kad caro valdžia nesusilpnėtų. To meto rusų rašytojo žodžiais, Rūsija – „išsisas nuo visų kitų atsitvėręs pasaulis, nuolankiai atsidavęs vieno žmogaus valiai, savivalei ir **despotizmui**“.

Dekabristų perversmas

Rusų karininkai, dalyvavę žygiuose prieš triuškinamą Napoleono Prancūziją, pamatė, kokia politinė, kultūrinė ir ekonominė praraja skiria Rūsiją nuo likusios Europos. Nusivylę caro nenoru imtis pertvarkyti šalį dalis karininkų nutarė perimti valdžią į savo rankas, pradėti demokratines reformas: paskelbti konstituciją, palengvinti baudžiauninkų padėtį. Planams įgyvendinti pradėtos burti slaptos draugijos, kurių nariais dažniausiai tapo karininkai. Nuo 1821 m. išryškėjo dvi pagrindinės organizacijų veiklos kryptys. Viena iš jų pasisakė už Rūsiją kaip respubliką, o kita – už konstitucinę monarchiją.

1825 m. gruodį, staiga mirus carui Aleksandrui I, skubiai mėginta pradėti perversmą. Kadangi jis vyko gruodžio mėnesį, perversmininkai pavadinti **dekabristais** (rus. *dekabrj* – gruodis). Tačiau dėl nedarnių veiksmų, neryžtingumo naujam carui Nikolajui I ištikima kariuomenė išvaikė dekabristus. Vadams skirta mirties bausmė,

5 Rusijos imperijos ekspansija XIX a.–XX a. pradžioje.

kiti dalyviai ištremti į Sibirą sunkiems **kātorgos** darbams. Mažiausiai nusikaltusieji išplakti rykštėmis. Mėginimas pakeisti nusistovėjusią tvarką žlugo.

Caro sostą užėmęs **Nikolajus I** buvo absoliutizmo ir tvirtos valdžios šalininkas. Auklėtas kariška tvarka jis manė, jog griežtai drausmei turi paklusti visi – nuo kario iki ministro. Apie demokratines valstybės reformas valdovas nė nemąstė. Jis pasibrėžė: „Revoliucija ant Rusijos slenksčio, bet aš prisiekiu, kad ji nepateks į vidų, kol aš gyvas“. Nikolajus I teikė pagalbą ir kitiems revoliucinius judėjimus slopinantiems Europos monarchams. Europos žandarų praminto caro kariuomenė 1849 m. numalšino Austrijos imperijoje kilusią vengrų revoliuciją.

Dalis Rusijos inteligentų, ypač tie, kurie dažnai lankėsi užsienyje, kėlė idėją, jog Rusijos ateitis turėtų būti siejama su vakarietiška kultūra ir gyvenimo būdu. Palai kantieji tokį raidos kelią vadinti „zapadnikais“ (lietuviškai – „vakariečiais“). Kita dalis, dažniausiai iš dvarininkų sluoksnio, manė, kad Rusijai būtinos tam tikros politinės ir ekonominės permainos. Tačiau Rusija – tai ypatingas regionas, derinantis Europos ir Azijos vertybes. Todėl slavai yra išskirtiniai, turintys rinktis savitą raidos kelią, tradicijas. Jiems vakarietiškas gyvenimo būdas nėra pavyzdys.

Grobikiška užsienio politika

Vienu iš svarbiausių Rusijos imperijos tikslų buvo **ekspansija** į svetimus kraštus. Tam padėjo svarbiausias caro valdžios ramstis – milžiniška kariuomenė. Pasak to meto amžininko, „Rusija veržėsi visomis kryptimis: į šiaurę, rytus, pietus ir vakarus“. Užgrobtuose kraštuose įkurtų miestų pavadinimai atspindėjo valstybės politiką: Grėznas (liet. – rūstus), Vladivostokas (liet. – valdyk Rytus), Vladikaukazas (liet. – valdyk Kaukazą). Net patys rusai savo valstybę dažnai vadino „deržava“ (nuo rusiško žodžio deržatj – laikyti).

6 Iš valdininko pranešimo carui

Pačiame pilietinių ir religinių Europos institucijų griuvimo įkarštyje iški-
lo būtinybė sukurti tvirtą mūsų Tėvy-
nės pagrindą. Laimė, Rusija yra išsau-
gojusi karštą tikėjimą šventaisiais pra-
dais. Nuoširdžiai ir giliai atsidavęs savo
tėvų Bažnyčiai rusas nuo seno ją laiko
visuomeninio ir šeimos gyvenimo ga-
rantu. Be meilės savo protėvių tikėji-
mui tauta, o juo labiau asmuo, yra pri-
versti žūti. Antra, beribė caro valdžia
yra svarbiausia Rusijos politinės padė-
ties sąlyga. Ji yra milžiniškos Rusijos
galios kertinis akmuo. Greta šių dviejų
pradų yra ir trečiasis, ne mažiau svar-
bus ir ne mažiau veiksmingas, – tau-
tiškumas.

N. Davies, Dievo žaizdas: Lenkijos istorija, Vilnius,
Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, t.2,
p. 110.

5. Tautų kalėjimas

7

Carinės Rusijos kariuomenė užima Samarkando miestą Vidurinėje Azijoje. N. Karazino paveikslas. XIX a. II pusė.

8

Rusijos imperijos įsteigtas Čėčėnijos ir Dagestano nukariavimo medalis. XIX a. pab. Po nuožmių kovų Čėčėnijos ir Dagestano pasipriešinimas palaužtas 1859 m., tačiau kovos su čerkesais Kaukaze tęsėsi dar penkerius metus.

10

Čėčėnų tautos didvyris ir kovotojas už laisvę Šamilis. XIX a. II pusės dailininko paveikslas. Rusija XVIII a. pab. pradėjo Čėčėnijos užkariavimą. Tačiau tik po pusės amžiaus ypač žiaurių ir atkaklių kovų pavyko palaužti čėčėnų tautos pasipriešinimą. Kraštui tapus Rusijos imperijos dalimi, čėčėnų tauta ir toliau nuolat sukildavo prieš pavergėjų valdžią.

Svetimų kraštų grobimą stengiasi pateisinti šovinistinėmis teorijomis. Tikinta, kad užimtos Lėnkijos, Lietuvos, Ukrainos, Baltarusijos teritorijos – nuo seno rusiškos žemės, kad lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių tautos neegzistuoja, tai vis tie patys slavai ir t.t. Rūsija taip pat skelbėsi stačiatikybės gynėja, visų slavų tautų vienytoja. Karingiausi manė, jog rusams būtina plėstis į greta esančius kraštus. Kas tam priešinosi, turi būti ištremtas arba sunaikintas. Siekta priversti pavergtas tautas kalbėti ir rašyti rusiškai. Mėginta primesti rusiškus papročius ir kultūrą, gyvenimo būdą. Uždarytos katalikų ir unitų bažnyčios, o vietoj jų steigtos cerkvės. Valstybinius postus dažniausiai užimdavo rusų tautybės valdininkai.

Nuo XIX a. Rūsija grobė teritorijas Kaukaze ir Užkaukazėje. Ekspansija teisinta Kaukazo krikščionių globa bei gynimu, nors daug to regiono gyventojų išpažino ir islamą. Grūzija, Abchāzija, rytinė Armėnija, dalis dabartinio Azerbaidžano įjungtos į Rūsijos imperiją.

Užvaldyti Kaukazą sekėsi nelengvai. Dalis vergauti verčiamų tautų nelygioje kovoje didvyriškai priešinosi grobikams. Tačiau kalniečiai silpo, negalėjo atremti nuolat papildomos 200 tūkst. žmonių kariuomenės, kuri beatodairiškai viską naikino, nesilaikė karo taisyklių, nepaisė elementaraus žmogiškumo. Daugiau kaip po pusės šimtmečio buvo palaužti čėčėnai, dagestaniečiai ir kitos Kaukazo tautos. Prasidėjo Vidurio Azijos tautų – kazachų, turkmėnų, uzbekų, tadžikų, kirgizų – užkariavimas. Per šiuos karus tarp tautų pasėta nesantaika ir neapykanta gaji iki šiol.

9

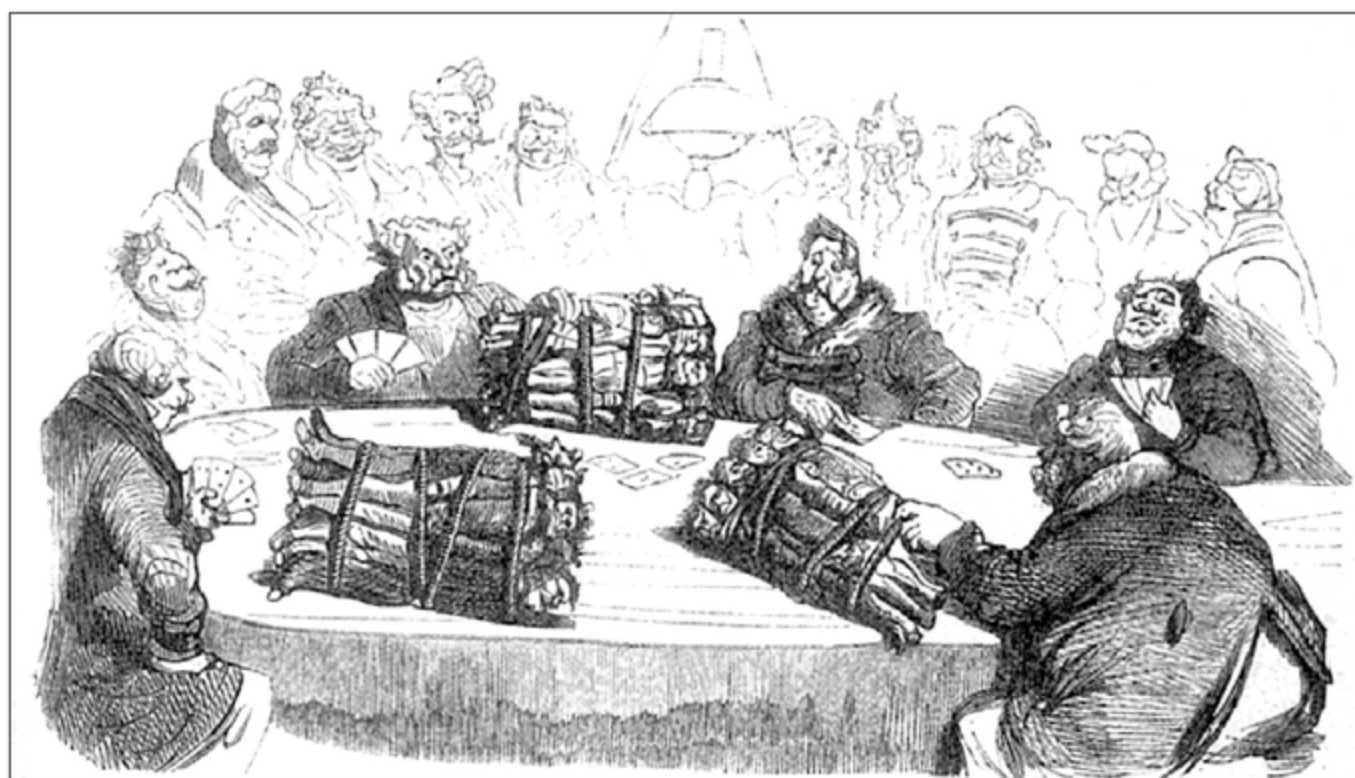
Apžvalgininkas R. Bogdanas apie čerkesų genocidą

Didžiausia šiaurės Kaukazo tauta buvo čerkesai. Save jie vadino adygais, o čerkesai yra turkų ir mongolų vartotas pavadinimas nuo 12–13 a., kurį perėmė rusai ir kitos tautos.

Čerkesai ilgiausiai priešinosi Rusijos užkariavimui. Jų karas truko 40 metų. Suėmus imamą Šamilį, jie atsilaikė dar penkerius metus. Caro armijos karininkas M. Veniukovas 1878 m. aprašė, kaip vyko nukariavimas: „Mes judėjome žingsnis po žingsnio, bet negrįžtamai, ir valėme nuo kalniečių iki paskutinio žmogaus bet kurią žemę, kur įžengė kareivio koja. Kalnų aūlai buvo deginami šimtais, vos nutirpdavo sniegas, bet anksčiau, nei sužaliuodavo medžiai (vasarį ir kovą); pasėlius nugalydavo žirgais arba net ištrypdavo. Aūlų gyventojus, jei pavykdavo užklupti, karinis konvojus skubiai vesdavo į artimiausias stacijas ir iš ten siųsdavo prie Juodosios jūros krantų ir toliau į Turkiją“.

1864 m. gegužės 21 d. čerkesai stojo į paskutinį didelį mūšį Kbaadoje šalia Sočio. Nugalėję rusai visus žudė be pasigailėjimo. Dėl pralieto kraujo toji vieta gavo Krasnaja Poliana (raudonoji laukymė) pavadinimą.

Pagal: <http://www.delfi.lt>

11 Lošimas kortomis iš baudžiauninkų. XIX a. karikatūra.

Dekabristai – Rusijos karininkai, siekę nuversti carą ir imtis demokratiškas valstybės reformas.

Despòtas – žiaurus, nepermaldaujamas žmogus, nesiskaitantis su kito nuomone, prašymais ar pageidavimais. Despotizmas – despoto valdžia.

Ekspànsija – valstybės įtakos ir viešpatavimo plėtimas.

Kàtorga – priverstiniai sunkūs darbai specialiuose kalėjimuose.

Baudžiavos panaikinimas

Pralaimėjus XIX a. vid. Krymo karą prieš Vakarų Europos valstybes, Rusijos visuomenei tapo aišku, kad nesėkmės priežastis yra karinis, techninis, ekonominis ir kultūrinis šalies atsilikimas. Jį lemia nenoras imtis reformų, įsigalėjusi ir užsitęsusi baudžiava bei nuo vieno žmogaus – caro – priklausanti, viską kontroliuoti siekianti valdžia.

Pokyčių įvyko sostą užėmus naujam carui – **Aleksandrui II**. Jis suprato, kad kraštui būtinos permainos. 1861 m. caras visoje šalyje paskelbė baudžiavos panaikinimo manifestą. Valstiečiai tapo nepriklausomi nuo dvarininkų, galėjo laisvai keisti gyvenamąją vietą, tvarkyti savo turtą. Tačiau žemę iš dvarininkų reikėjo išsipirkti. Galinčiųjų sumokėti už brangią žemę atsirado nedaug. Valstiečių netenkino reforma. Jie ir toliau liko labiausiai engiama, skurdžiausia visuomenės dalis. Dėl to kaimuose kilo nemažai maištų.

Valstybės valdymo Aleksandras II nepakeitė. Caro valdžia liko neribota, gyventojai politinių teisių ir laisvių negavo. Nepakito ir šovinizmu grindžiama imperijos užsienio politika. Tęsėsi kitų kraštų užkariavimai, o pavergtos tautos ir toliau kentė rusintojų priespaudą. XIX a. pab. Rusija tapo viena iš didžiausių pasaulio kolonijinių imperijų. Demokratinės valdymo tradicijos šioje šalyje nesusiklostė.

12 Rusijos valstiečiai. XIX a. pab. nuotrauka.

1. Apibūdink Rusijos valstybės valdymą XIX a. Kokius pagrindinius bruožus įvardytum?
2. Kodėl dekabristai siekė reformų valstybėje? Kas sukliudė įgyvendinti užsibrėžtus tikslus?
3. Apibūdink Rusijos imperijos politiką užkariatuose kraštuose. Kodėl Rusijai sunkiai sekėsi įsitvirtinti Kaukazo regione (tekstas, **7**–**10**)?
4. Palygink valstiečių padėtį iki baudžiavos panaikinimo ir po jo. Kodėl daugumos valstiečių netenkino reforma?
5. Kokių išvadų apie Rusijos visuomenę gali padaryti iš **1**, **3**, **11**?
6. Kurios valstybės sritys nepalietė reformos? Pasamprotauk, kodėl taip atsitiko.
7. Grupėse padiskutuokite, ar šiandieninė Rusijos valdžios politika kaimynų atžvilgiu tęsia XIX a. tradicijas **13**.

Politis, teisinis ir administracinis pertvarkymas pagal Rusijos imperijos pavyzdį
Stačiatikybės diegimas, kitų religijų slopinimas
Rusiškos kultūros diegimas, slaviško paveldo aukštinimas
Užkariautų tautų kolonizacija rusų tautybės žmonėmis
Slavų kilmės stačiatikų tikėjimo atstovų skyrimas į valstybės tarnybą
Istorinės praeities iškraipymas siekiant įrodyti, kad užkariautos teritorijos – tai nuo seno slaviškos žemės
Ideologinių programų rengimas siekiant nutautinti užkariautus kraštus

13 Rusijos imperinė politika XIX a.

6. Plieninis kancleris suvienija Vokietiją

1 Mutinėmis nusėtos vokiečių žemės. XIX a. vid. karikatūra.

3 Snaudžiantis vokiečiai ir jį supančios priešiškos valstybės. XIX a. vid. karikatūra: 1 – Austrija, 2 – Prancūzija, 3 – Didžioji Britanija, 4 – Rusija.

2 1848 m. revoliucija Berlyne. XIX a. vid. paveikslas. Kilusi masinė revoliucija teikė daug vilčių Vokietijos suvienijimo šalininkams. Tačiau netrukus revoliucionieriai buvo priversti sudėti ginklus ir prisipažinti pralaimėję.

Nuo Šventosios Romos imperijos iki Vokietijos sąjungos

Nuo viduramžių vokiečių žemės priklausė Šventajai Vokiečių Tautos Romos imperijai. Tai buvo nevientisa valstybė. Anot amžininko, ją sudarė „300 kiemų“ – nevirta atskirų kunigaikštysčių sąjunga. Todėl Napoleonas Bonapartas nesunkiai užėmė susiskaldžiusią imperiją ir 1806 m. ją panaikino.

Vokietijos suvienijimo šalininkai tikėjosi, kad, nugalėjus Napoleoną, bus sukurta vientisa valstybė, kurioje vyraus vokiečių kalba ir kultūra. Tačiau Vienos kongresė įsteigta Vokietijos sąjunga, sudaryta iš kelių dešimčių kunigaikštysčių ir keleto laisvųjų miestų, neišpildė jų lūkesčių. Kiekviena iš šių valstybių leido savus įstatymus, turėjo savo kariuomenę, prieš kaimynes puikavosi tariamais turtais. Sąjungos narės turėjo lygias teises, tačiau sąjungos politiką realiai formavo dvi galingiausios valstybės: Habsburgų valdoma Austrija ir Hohencolernų Prūsija. Siekiant sumenkinti Austrijos įtaką vokiečių žemėse, 1834 m. įkurta Vokietijos muštų sąjunga, į kurią pagrindinė prūsų varžovė nebuvo pakviesta.

1848 m. kilus revoliucijai Habsburgų, o vėliau Vokietijos žemėse, atrodė, kad vientisos valstybės idėja bus įgyvendinta. Tačiau revoliucija buvo nuslopinta, grįžo senoji tvarka.

Prūsijos iškilimas

1862 m. Prūsijos karalius **káncleriu** paskyrė „kietos rankos“ politiką **Otą fon Bismarką**. Jis iškėlė sau tikslą bet kokiomis priemonėmis suvienyti Vokietiją. Anot kanclerio, „vienijimas turi vykti ne kalbomis, ne parlamento sprendimais, o geležimi ir krauju“, tad Prūsiją imta rengti karui. Šalyje įvesta visuotinė karo prievolė, armija aprūpinta moderniais ginklais. Norėdamas užsitikrinti visuomenės ir politikų paramą O. fon Bismarkas kartu su Austrija pradėjo karą prieš Dėniją dėl jos valdomų vokiškų žemių. Danai buvo sutriuškinti. Užimtas teritorijas abi nugalėtojos sutarė valdyti bendrai.

4

Svarbiausi Vokietijos vienyjimo etapai. XIX a. pradžia–XIX a. II pusė.

Sėkmė paskatino kanclerį susidoroti su pagrindine Prūsijos varžove – Austrija. Šių valstybių varžymasis jau iki tol buvo viena iš pagrindinių vokiečių tautos vienyjimo kliūčių. Prasidėję karo veiksmai baigėsi žaibiška prūsų pergale. Austrija neteko teisių į atkovotas iš Dėnijos teritorijas ir pasirašė sutartį, kad atsisako kištis į kitų vokiečių valstybių reikalus.

Imperijos išvakarėse

Tapusi vienvalde lydere Prūsija 1867 m. įkūrė Šiaurės Vokietijos sąjungą. Su pietinėmis vokiečių valstybėmis pasirašyta karinio bendradarbiavimo sutartis. Vienijimas buvo beveik baigtas.

Prancūzija savo pašonėje nenorėjo stipraus kaimyno. Gabus diplomatas O. fon Bismarkas **išprovokavo** Prancūziją paskelbti karą Prūsijai. Prancūzai nebuvo pasirengę karui ir pralaimėdavo vieną mūšį po kito. Galiausiai imperatorius Napoleonas III kapituliavo. 1871 m. taikos sutartimi Prancūziją neteko dalies teritorijų, be to, turėjo sumokėti 5 mlrd. aukso frankų **reparacijas**.

5

„Geležimi ir krauju“

Vokietijai pavyzdys yra ne prūsiškasis liberalizmas, o galia. Prūsai turi telkti jėgas ir drauge laikytis sunkią akimirką, o tai jau kartą pražiopsota. Prūsijos sienos po Vienos susitarimų nėra palankios valstybei „sveikai“ funkcionuoti. Ne kalbomis ir grandioziniais planais buvo sprendžiami svarbiausi visų laikų klausimai. Tai buvo didžiulė 1848 ir 1849 m. klaida. Tokie klausimai sprendžiami geležimi ir krauju.

Zeitreise 2, Leipzig, Ernst Klett Schulbuchverlag, 2005, p. 135.

6

Prūsijos sosto įpėdinis Frydrichas Vilhelmas apie Bismarko politiką

Bismarko dėka mes tapome dideli ir galingi. Tačiau jis atėmė iš mūsų draugus, pasaulio simpatijas, mūsų gerą vardą. Aš ir šiandien nė akimirkai neatsisakysiu nuomonės, jog Vokietija ir be plieno bei kraujo galėjo tapti vieninga, galinga ir laisva.

Zeitreise 2, Leipzig, Ernst Klett Schulbuchverlag, 2005, p. 135.

7

„Ar vokiečiai slėpsis po kepure? Manau, jog jie verčiau pasirinks šalną!“ XIX a. vid. karikatūra.

6. Plieninis kancleris suvienija Vokietiją

Káizeris – nuo 1871 iki 1918 m. Vokietijos imperatorių titulas.

Káncleris – Vokietijoje ir Áustrijoje – ministras pirmininkas.

Provokácija – kurstymas dirbtinai sukelti kokius nors veiksmus, kieno nors reakciją.

Reičas – vokiečių valstybė, imperija. Pirmąjį reičą, vadinamą Šv. Romos imperija, panaikino Napoleonas Bonapartas, antrasis įkurtas suvienijus Vokietiją.

Reparácijos – per karą kitoms valstybėms padarytų nuostolių atlyginimas.

8

Prūsija diktuoja sąlygas vokiečiams

Prūsija sau ir kitiems yra didžioji valstybė. Prūsijos kunigaikštis kartu yra ir vokiečių imperatorius, o prūsų ministras pirmininkas – kartu ir imperijos kancleris. Prūsai niekada neturėtų prisiimti atsakomybės sprendžiant visai vokiečių tautai svarbius politinius klausimus. Mes gyvename federacinėje valstybėje, kurioje kiekviena valstybė turi savo galią ir teisę apsispręsti.

Forum Geschichte 3, Berlin, Cornelsen Verlag, 2002, p. 204.

Vokietijos imperija 1871 m.

Karas su Prancūzija 1870–1871 m.

Šiaurės Vokietijos sąjunga 1867 m.

Karas su Danija 1864 m.
Karas su Austrija 1866 m.

Vokietijos muitų sąjunga 1834 m.

10

Trys laiptai į Vokietijos suvienijimą.

9 Vokietijos imperijos paskelbimas Versalio veidrodžių salėje. XIX a. pab. paveikslas. Jo centre vaizduojamas ant pakylės stovintis Vokietijos imperatorius Vilhelmas I (1), o priešais jį – O. fon Bismarkas (2).

Imperijos sukūrimas

Pergalę prieš Prancūziją O. fon Bismarkas panaudojo galutiniam valstybės suvienijimui bei stiprinimui. Prie sąjungos prijungtos ir pietinės vokiečių žemės. 1871 m. kunigaikščiai, pripažindami Prūsijos autoritetą, jos karalių **Vilhelmą I** iškilmingai paskelbė **káizeriu**, o valstybę – imperija, **reichu**. Ši valstybė turėjo tapti federacija – iš dalies savarankiškų valstybių sąjunga, tačiau pagal parengtą konstituciją virto konstitucine monarchija. Kaizeriu tapo Prūsijos valdovas, o kancleriu – O. fon Bismarkas. Jeigu vokiečių tautos interesai nesutapo su prūsų aukščiausiosios valdžios politika, jų nebuvo paisoma. Kaizeris valdė imperiją, skelbė karą, vadovavo kariuomenei bei skyrė vienintelį ministrą – kanclerį. Už vykdomą politiką kaizeris nebuvo niekam atsakingas. Parlamentas turėjo tik patariamąjį balsą ir, prieš siūlydamas įstatymą, privalėjo gauti kanclerio bei kaizerio pritarimą. Imperija turėjo stiprią armiją, gerą administraciją, išplėtotą ūkį bei švietimo sistemą. Ekonomiškai ir politiškai tvirta Vokietijos imperija tapo svarbia jėga Europos politiniame gyvenime.

1. Apibūdink vokiečių gyvenamų žemių padėtį iki valstybės suvienijimo (tekstas, 1, 3).
2. Kodėl taip vaizduojamas vokiečių 3? Įvardyk valstybes, trukdžiusias Vokietijai suvienyti.
3. Kokiais būdais O. fon Bismarkas siekė suvienyti Vokietiją 5, 7?
4. Palygink 6 ir 8. Kaip O. fon Bismarko politiką vertino Frydrichas Vilhelmas ir vokiečių deputatas? Kodėl?
5. Nurodyk ir apibūdink pagrindinius Vokietijos vienijimo etapus (tekstas, 4, 10).
6. Įvardyk Vokietijos suvienijimo padarinius.

1 Revoliuciniai įvykiai XIX a. Italijoje. Dalis revoliucionierių buvo suimti ir žiauriai nubausti.

Vientisos valstybės idėja

XIX a. pradž. Itāliją sudarė daug mažų valstybėlių. Jos beveik nepalaikė politinių ar ekonominių ryšių. Daugelis buvo priklausomos nuo gretimų Europos valstybių, ypač Austrijos, galybės. Tik Pjemonto–Sardinijos karalystė bei popiežiaus valstybė su sostine Romą išsaugojo savarankiškumą.

Nesitaikstydami su pusiasalyje šeimininkaujančiais austrais italų patriotai pradėjo kovą už vientisą ir nepriklausomą Itāliją. Jie būrėsi į slap-tas **karbonarų** organizacijas. Vientisa ir ekonomiškai stipri Itālija tapo pagrindiniu tautinio sąjūdžio tikslu.

Nors karbonarai ne kartą rengė sukilimus, aktyviai veikė revoliucijų laikotarpiu, tačiau reikšmingesnių pergalių neiškovojo. Jų veikla neapėmė visos Itālijos, o prastai organizuotumas, tarpusavio nesutarimai trukdė siekti bendrų tikslų.

„Jaunosios Italijos“ įkūrimas ir nesėkmės

1831 m. įkurta nauja vientisos valstybės šalininkų organizacija – „**Jaunoji Itālija**“. Kitaip nei karbonarų, jos veikla apėmė visą Itāliją. Pagrindiniais tikslais tapo įtraukti visus gyventojų sluoksnius į išsivadavimo kovą, išvyti austrus ir įkurti nepriklausomą Itālijos respubliką. „Jaunosios Italijos“ šalininkai rengė pavienius išpuolius prieš austrus, **agitavo**.

1848–1849 m. „Tautų pavasario“ atgarsiai pasiekė ir Itāliją. Daugelyje jos vietovių prasidėjo sukilimai. Jie ypač sustiprėjo į sukilėlių gretas įstojus jūrininkui **Džuzepei Garibaldžiui**, kuris tapo vienu iš garsiausių išsivadavimo lyderių. Prieš austrus delsės kovoti popiežius pabėgo, o Romą paskelbta respublika. Popiežiaus ginti stojo prancūzai. Dž. Garibaldžiui nepavyko atlaikyti jų puolimo ir revoliucija Itālijoje pralaimėjo. Tapo aišku, jog atskirų organizacijų pastangų šaliai suvienyti nepakaks.

2 Dž. Madzinis apie tautinės valstybės idėją

Dievas davė jums šias priemones, duodamas šalį, panašiai kaip išmintingas prievaizdas, paskirstydamas darbą pagal darbininkų gebėjimus, jis padalijo žmonių į skirtingas grupes ant mūsų Žemės rutulio paviršiaus ir taip pasodino tautų sėklas. Blogos vyriausybės pakeitė Dievo planą, kurį jūs galite matyti aiškiai nužymėtą, bent jau Europoje, didelių upių vagomis, aukštų kalnų viršūnėmis ir kt. geografinėmis sąlygomis. Jos pakeitė jį užkariavimu, godumu, pavydėdamos teisėto kitų suvereniteto. Pakeitė jį tiek daug, kad šiandien tikriausiai nėra tautos, išskyrus Angliją ir Prancūziją, kurios ribos atitinka šį planą. Bet dieviškasis planas būtinai bus įgyvendintas. Natūralios tautų ribos, įgimti spontaniški jų polinkiai pakeis blogų vyriausybių suorganizuotą despotišką padalijimą. Europos žemėlapis bus perdarytas. Ant karalių ir privilegijuotų kastų valdomų šalių griuvėsių iškils tautinės valstybės, kurias apibrėš laisvųjų balsas. Šių valstybių santykiuose vyraus harmonija ir brolybė.

S. Pivoras, Modernaus pasaulio istorija (XIX – XX a.), Vilnius, Versus aureus, 2003, p. 69.

3 Džuzepės Verdžio gerbėjų užrašai Neapolyje per austrų okupaciją, uždraudus jo operą „Kaukių balius“. Užrašas turėjo paslėptą prasmę: Verdi = Vittorio Emmanuele Re d' Italia (liet. – Viktoras Emanuelis, Italijos karalius). Daina iš kompozitoriaus operos „Nabukas“ tapo dėl Italijos suvienijimo kovojančių patriotų himnu.

7. Viva Italia!

4

Dž. Garibaldis su Italijos karalystės trispalve. Vienas iš valstybės vienytojų, pasižymėjęs drąsa, kovingumu, nevengęs rizikuoti. Jo vadovaujami „raudonmarškiniai“ narsiai puolė daug didesnės priešų pajėgas ir jas nugalėdavo. XIX a. paveikslas fragmentas.

5

Dž. Garibaldis kaudasi Katalafimio mūšyje. 1860 m. XIX a. paveikslas.

6

Iš pirmojo Italijos karaliaus Viktoro Emanuelio II kalbos. XIX a. II pusė

Laisva ir beveik vienoda civilizuotų tautų nuomonė yra mums pavyzdys, kaip ir teisingumo bei laisvės principai, vyraujantys Europos tarybose. Italija irgi taps tvarkos bei taikos garantu ir daugiau nebebus veiksmingu kitų tautų instrumentu. Šie faktai paskatino italų tautą tikėti savo likimu ir jį valdyti. Man didžiai malonu pasveikinti pirmąjį Italijos parlamentą išliejant džiaugsmą kaip karaliui ir kariui.

Pagal: <http://www.Fordham.edu>

7

Grafas Kamilis Kavūras – diplomatas, kovotojas už Italijos suvienijimą. Dėl diplomatinio gabumų vienijant Italiją pramintas gudriuojų lapinu.

Pjemonto karalystė – tautinio sąjūdžio centras

Dauguma sukilėlių nuo persekiojimų slėpėsi Pjemonto–Sardinijos karalystėje. Stipri pramonė, klestinti prekyba, geras susisiekimasis sudarė galimybes šaliai tapti tautinio sąjūdžio centru. Jos italų kilmės valdovas **Viktoras Emanuelis II** garsėjo kaip Italijos vienytojas ir nepriklausomybės šalininkas. Padedamas ministro pirmininko **Kamilio Kavūro** jis ėmė ieškoti sąjungininkų italų išsivadavimo kovai. Už pagalbą Krymo kare bei dovanotas žemes K. Kavūras pelnė Prancūzijos palankumą. Slaptu susitarimu Prancūzijos imperatorius Napoleonas III įsipareigojo teikti karinę pagalbą kovai prieš Austriją. Užsitikrinęs paramą Pjemontas ėmė rengtis karui, stiprino armiją ir pasienio tvirtoves. Paskelbus šaukimą į Austrijos kariuomenę Italijos žemėse, jauni italai masiškai bėgo į Pjemonto karalystę. Bredo karinis konfliktas. 1859 m. jungtinė prancūzų ir italų kariuomenė sutriuškino austrus. Pergalė sukėlė revoliucinius sąjūdžius šiaurinėse Italijos valstybėse. Šių šalių parlamentai balsavo už prisijungimą prie Pjemonto–Sardinijos karalystės.

Italijos karalystės įkūrimas

Gavusi pažadėtąsias teritorijas Prancūzija slapta sudarė paliaubas su Austrija ir italus paliko kovoti vienus. Tačiau tai nesustabdė patriotų pietuose, kovotojus įkvėpė šiauriečių pergalės.

1860 m. Neapolyje prasidėjo sukilimas prieš Abiejų Sicilijų karalių, kuris priešinosi suvienijimui. Vos tik apie tai sužinojęs sukilėliams į pagalbą atskubėjo Dž. Garibaldis su tūkstančiu vyrų. Kadangi jie visi vilkėjo raudonus marškinius, buvo praminti raudonmaršinių tūkstantine. Kovotojai drąsiai puolė gerokai didesnę priešų kariuomenę, užėmė visą Siciliją ir beveik be pasipriešinimo – Neapolį. Dž. Garibaldi sudaryta laikinoji vyriausybė balsavo už prisijungimą prie Pjemonto–Sardinijos karalystės.

Iš įvairių Italijos sričių susirinkęs parlamentas 1861 m. paskelbė, kad įkuriama Italijos karalystė. Šalis tapo konstitucine monarchija, valdoma dvejų rūmų parlamento ir karaliaus. Valdovu „iš Dievos malonės ir Tautos valia“ paskelbtas Viktoras Emanuelis II. Tačiau vienyti dar nebuvo baigta. Venecijos sritį valdė austrai, o Romą su apylinkėmis – popiežius.

8

Italijos suvienijimas XIX a.

Galutinis suvienijimas

Derybos su Áustrija dėl Venėcijos nedavė rezultatų. Tada Itālija ryžosi stoti į prūsų pusę, kurie buvo pradėję karą su austrais dėl Vokietijos suvienijimo. Italams kare nesisekė, tačiau dėl Prūsijos pergalių jie atgavo Venėciją.

Italų patriotai siekė, kad suvienytos valstybės sostine taptų Romà. Tačiau popiežius nenorėjo atsisakyti pasaulietinės valdžios. Jo valdas saugantys prancūzų daliniai atrėmė net keletą Dž. Garibaldžio savanorių puolimų. Įtemptą padėtį nutraukė Prancūzijos ir Prūsijos karinis konfliktas. Prancūzai buvo priversti grįžti ginti tėvynės. 1870 m. Itālijos kariuomenė netrukdoma įžengė į Ròmą ir paskelbė ją Itālijos sostine. Popiežiui palikta valdyti miesto dalis – Vatikānas – tapo atskira valstybe.

Užėmus Ròmą, baigėsi Itālijos suvienijimas. Tačiau karų išsekintoje valstybėje viešpatavo skurdas, netvarka. Dž. Garibaldžio akimis, tai „ne ta Itālija“, už kurią kovojo jo vadovaujami savanoriai.

?

1. Apibūdink italų gyvenamų žemių padėtį iki valstybių suvienijimo.
2. Kuo skyrėsi karbonarų ir „Jaunosios Italijos“ veikla? Kodėl šioms organizacijoms nepavyko įgyvendinti savo tikslų?
3. Išnagrinėk 2. Kokią Europą Dž. Madzinis matė ir kokią įsivaizdavo ateityje?
4. Koks Dž. Garibaldžio indėlis į Italijos suvienijimą (tekstas, 4, 5)? Kodėl Dž. Garibaldį taip pavaizdavo karikatūristas 9?
5. Nurodyk ir apibūdink pagrindinius Italijos suvienijimo etapus (tekstas, 8).
6. Paaiškink, ką turėjo omenyje Dž. Garibaldis, sakydamas, kad tai „ne ta Itālija“, už kurią kovojo jo vadovaujami savanoriai.

Agitācija – aktyvus raginimas paremti kokį nors siekį ar idėją.

„Jaunoji Itālija“ – italų patrioto Dž. Madzinio įkurta organizacija kovai už Italijos suvienijimą ir nepriklausomybę.

Karbonārai (liet. – anglies degintojai) – slaptosios organizacijos, veikusios XIX a. pradž. Kovojo prieš austrus ir siekė suvienyti Italiją.

9

Dž. Garibaldis padeda karaliui Viktorui Emanueliui II apsiauti batą – Italiją. XIX a. vid. karikatūra.

Skyriaus santrauka

1 Nuo Napoleono triumfo iki pralaimėjimo

- Valdant Prancūziją Direktorijai, šalyje susidarė sąlygos ateiti į valdžią diktatoriui.
- Pasinaudojęs populiarumu ir prancūzų nepasitenkinimu Direktorija, valdžią užgrobė generolas Napoleonas Bonapartas.
- Napoleonas prancūzų paramą pelnė reformomis, taikos ir tvarkos atkūrimu. Noras turėti dar daugiau valdžios paskatino jį pasiskelbti imperatoriumi.

2 Pergalės ir pralaimėjimai

- Įtvirtinęs savo valdžią Prancūzijoje Napoleonas užsibrėžė užkariauti Europą. Kariuomenės pergalės iki 1812 m. padėjo jam įsiviešpatauti beveik visame žemyne.
- Nesėkmingas žygis į Rusiją, prieš pavergėjus sukilusios tautos, pačių prancūzų nepasitenkinimas alinančiais karais lėmė Napoleono pralaimėjimą.
- Napoleono karai europiečiams kainavo daugybę žmonių aukų, patirta kitų nuostolių, antra vertus, per karus Europoje išplatintos pažangios Didžiiosios Prancūzijos revoliucijos idėjos.

3 Vienos kongresas

- Sutriuškinus Napoleoną, kilo būtinybė peržiūrėti Europos valstybių sienas.
- Į Vienos kongresą susirinkę šalių nugalėtojų atstovai nusprendė atkurti iki Didžiiosios Prancūzijos revoliucijos buvusią Europą. Šiai tvarkai užtikrinti sudaryta Šventoji sąjunga.
- Prieštaravimai tarp Vienos kongreso nutarimų ir Didžiiosios Prancūzijos revoliucijos atneštų laisvės idėjų kai kuriose Europos valstybėse sukėlė revoliucijas.

4 Bundančios tautos

- Iki XIX a. pradž. žmonės save nuo kitų skyrė pagal gyvenamą teritoriją, priklausomybę valdovui ir religiją.
- Tautinės savimonės susiformavimas, kova už tautų teisę tvarkytis savarankiškai paskatino nacionalizmo atsiradimą.
- Siekis kurti tautines valstybes, ekonominė krizė, nepasitenkinimas valdžia 1848–1849 m. Europoje sukėlė revoliucijų bangą, žinomą „Tautų pavasario“ vardu.

5 Tautų kalėjimas

- XIX a. Rusija buvo ekonomiškai, politiškai ir kultūriškai atsilikusi valstybė.
- Svarbiausi Rusijos politikos tikslai buvo: neribota caro valdžia, stačiatikybės ir rusiškos kultūros platinimas bei ekspansija į svetimus kraštus.
- Mėginimai reformuoti nepakeitė valstybės santvarkos. Demokratinės valdymo tradicijos Rusijoje nesusiklostė.

6 Plieninis kancleris suvienija Vokietiją

- XIX a. pradž. vokiečių žemės buvo susiskaldžiusios į daugybę kunigaikštysčių.
- Prūsijos karalystė, vadovaujama kanclerio Oto Bismarko, iškėlė tikslą bet kokia kaina suvienyti Vokietiją.
- 1871 m. Vokietiją buvo galutinai suvienyta ir paskelbta imperija.

7 Viva Italia!

- XIX a. pradž. Italiją sudarė daug valstybėlių.
- Italų patriotai, remiami Pjemonto–Sardinijos karalystės, siekė suvienyti Italiją ir paskelbti nepriklausoma karalyste.
- Po ilgai trukusių kovų 1870 m. italų kariuomenė užėmė Romą ir baigė vienyti Italiją.

Tikriausiai jau teko atlikti užduočių, kuriose prašoma pristatyti sukaupią informaciją. Dažnai ne taip paprasta ją atrinkti ir suklasifikuoti. Dar sunkiau naują medžiagą glaustai ir suprantamai išaiškinti auditorijai. Klausytojai informaciją įsisavina lengviau, kai pristatant pasakojimas pajvairinamas iliustracijomis, nuotraukomis, lentelėmis, grafikais. Jeigu yra galimybių, reikėtų pasitelkti projektorių, kompiuterį ar kitą įrangą.

Darbo veiksmas

Pirmas:

tikslo ir pristatymo formos išsiaiškinimas.

Koks pranešimo tikslas? Kokiems klausytojams pranešimas pateikiamas? Su kokia nauja informacija bus supažindinta? Kaip vyks pristatymas? Kokią įrangą ir kaip galima panaudoti? Kaip tikslingai suplanuoti pranešimo laiką?

Antras: informacijos kaupimas ir tvarkymas.

Suaupti medžiagos pranešimui. Atrinkti informaciją, kuri tiktų pranešimui ir pristatymui. Ji turi būti suprantama ir klausytojui lengvai įsisavinama. Pranešimą suskirstyti į poskyrius, kiekvienam iš jų suteikti apibendrinamąjį pavadinimą arba pateikti klausimą, į kurį atsakytų poskyrio informacija. Nepamiršk, kad kiekvieną pranešimą sudaro įžanga, dėstymas ir baigiamoji dalis.

1. Parenk pristatymą pasirinkta istorine tema. Stenkis, kad tavo pateikta informacija klasės draugams padėtų įgyti naujų žinių.
2. Išnagrinėk pristatymą. Pasižymėk, kas pavyko ir ko nepasisekė padaryti. Užsirašyk klausytojų siūlymus.

Trečias: pagrindinių pranešimo teiginių pavaizdavimas.

Skirk pagrindinius pranešimo teiginius. Jei nėra galimybių panaudoti projektorių ar kompiuterį, pasvarstyk, kaip svarbiausius teiginius galėtum pristatyti plakate ar lentoje. Vaizdinė informacija, kaip ir tekstinė, turi būti lengvai įsisavinama.

Ketvirtas: rengimasis pranešimui.

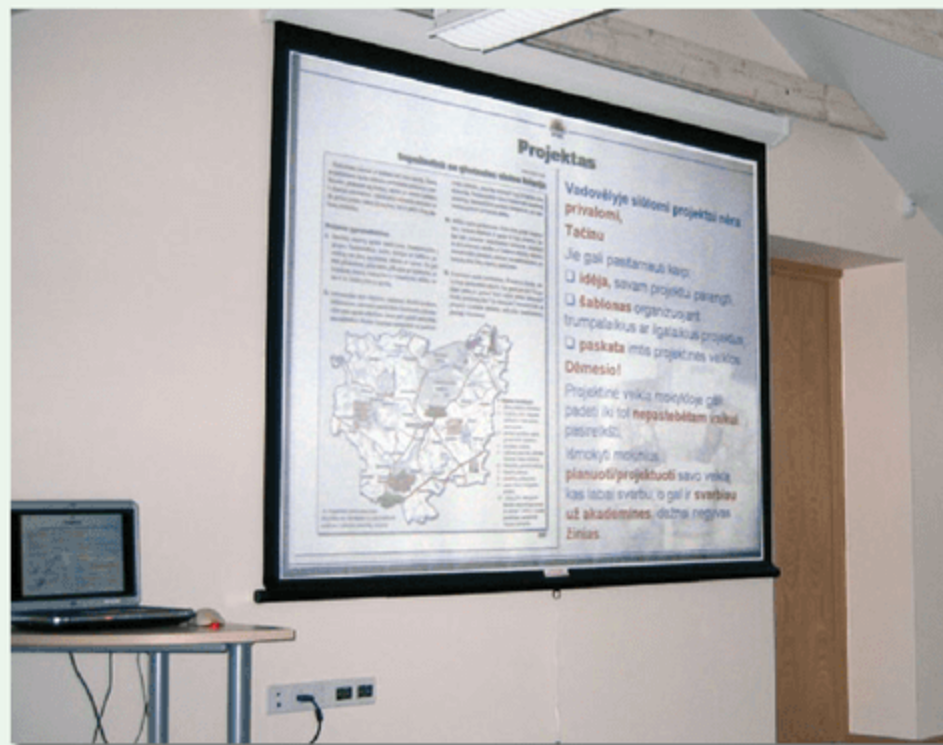
Pamėgink namie surengti pranešimą dalyvaujant draugams. Atsižvelk į jų siūlymus ir kritiką. Pasilik laiko galimoms netikėtumams. Įsitikink, jog visa pranešimui reikalinga įranga veikia.

Penktas: pristatymas.

Stenkis kuo labiau pasitikėti savimi, nevenk akių kontakto su klausytojais. Pasilik laiko klausimams ir diskusijai.

Kaip nenuobodžiai pateikti projektą:

- Pristatymą pradėkite netradiciškai, suintriguokite.
- Pristatymą pajvairinkite anekdotais, linksmais pavyzdžiais.
- Stenkitės nevartoti pernelyg sudėtingų frazių, sąvokų, tarptautinių žodžių.
- Pakvieskite auditoriją aktyviai dalyvauti pristatyme.
- Judėkite, stenkitės, jog balse atsispindėtų emocijos.
- Įterpkite plačiai paplitusių frazių, posakių.

Didžiosios armijos katastrofa Vilniuje

1 Napoleono Didžiosios armijos žygis į Rusiją 1812 m.

2 Napoleono armijos atsitraukimas iš Rusijos: A – susikauti su persekiojančiais kazokais besirengianti prancūzų karių grupė. XIX a. dailininko litografija; B – 1812 m. per Rotušės aikštę Vilniuje besitraukianti prancūzų kariuomenė. Litografija pagal XIX a. I pusės dailininko Jono Damelio piešinį; C – mirštantys prancūzų kariai. XIX a. dailininko paveikslo detalė.

A Mirties šėlsmas Vilniuje

Napoleono Didžiosios armijos traukimosi iš Rusijos istorijoje Vilnius užima išskirtinę vietą. Miestas, kuriame buvo sukauptos gausios maisto ir amunicijos atsargos, tapo 40 tūkst. karių kapu. Kaip tai atsitiko? Pirmieji armijos būriai į miestą įžengė 1812 m. gruodžio 8–9 d. Prie Aušros vartų kilo milžiniška grūstis, įsiliepsnojo mūšis su kariuomenę pavijusiais kazokais. Įžengus armijos likučiams, miestas akimirksniu pasikeitė. Vilniečiai, matę vasarą žygiuojančios kariuomenės didybę, negalėjo patikėti savo akimis. Visiškai nusilpę, kamuojami šalčio, išbadėję, demoralizuoti ir ligoti kariai teturėjo vienintelį tikslą – susirasti šiltą pastogę ir maisto. Mieste buvo suorganizuotas maisto dalijimas, parengti plakatai su nuorodomis, kur kokiame daliniui eiti, tačiau valdžios pastangos nuėjo perniek. Siautė chaosas, niekas nepaisė vadų įsakymų. Nepajėgiantys nueiti iki maisto skirstymo vietų tūkstančiai kareivių krito negyvi gatvėse. Vilnius simbolizavo Didžiosios armijos šurprios katastrofos pabaigą.

- ?**
1. Kodėl prancūzų armijos vadovybei nepavyko išgelbėti armijos likučių?
 2. Dėl kokių priežasčių taip sumažėjo Napoleono Didžioji armija **1**?

3 Prancūzų vargai Vilniuje 1812 m. XIX a. I pusės dailininko Tado Lukoševičiaus litografija.

B Šiurpūs 1812 m. gruodžio Vilniuje liudijimai

Keli šimtai prancūzų karo belaisvių buvo uždaryti bažnyčioje. Į vidų atsitiktinai pateko šuo. Tą pačią akimirką nelaimingieji sudraskė jį į skutelius ir prarijo. Paskui uždarytiesiems buvo leista išeiti į miestą.

J. Frankas, *Atsiminimai apie Vilnių, Vilnius, Mintis, 2001, p. 397.*

Dvidešimt aštuoni laipsniai šalčio buvo toji riba, kuri visiškai mus palaužė. Jutau, kad galiu nualpti, atrodė, skverbiamės pro suledėjusį orą. Neturėjau kuo kvėpuoti, mano nosis apledėjo, lūpos sulipo, akys apžilpo nuo sniego baltumo, apsiblausė, privinko ašarų; ašaros stingo į ledą, aš nebemačiau, kas vyksta aplinkui. Buvau priverstas trumpam sustoti ir užsidengti veidą šermuonėlių apykakle, kad atitirptų ledas. Susigūžęs, sušalęs atėjau prie klojimo; ten degė laužas, prie kurio buvo galima pasišildyti. Pagaliau atgavau kvapą.

Napoleono armijos seržanto Burgonės atsiminimai, Vilnius, Žara, 2002, p. 243.

- ?**
3. Kokius Didžiosios armijos karių patirtus sunkumus liudija šaltiniai **B**?

C Radinys Šiaurės miestelyje

2002 m. netikėtai statybvietyje Vilniuje Šiaurės miestelyje aptikta masinė Napoleono armijos kapavietė vėl priverstė mokslininkus prisiminti tragišką 1812 m. žiemą. Atlikus archeologinius tyrimus, paaiškėjo, kad kitados pačių prancūzų įrengtos gynybinės linijos griovyje palaidota iki 3 tūkst. Didžiosios armijos karių. Pasak archeologų, prieš užkasant mirusieji buvo apipletėti: palaidojimo vietoje neaptikta jokio turto ar asmeninių daiktų. Karių mirties priežastis buvo šaltis, badas ir užkrečiamosios ligos. Istorikų nuomone, Vilniuje rasta masinė kapavietė unikali, nes yra viena iš geriausiai ištirtų Napoleono karių kapaviečių Europoje. Tačiau ji nėra pati didžiausia. Vienos Vilniaus senamiesčio bažnyčios šventoriuje aptikta net 5 tūkst. karių palaikų. Tūkstančiai daugiatautės Napoleono armijos karių palaidoti ir kitose nežinomose miesto vietose.

?

4. Kuo unikali Vilniuje aptikta Napoleono karių kapavietė? Kodėl ją tiriantys archeologai neaptiko jokio turto?
5. Įvertink Prancūzijos vyriausybės poelgį 7. Kaip šiais laikais rūpinamasi Lietuvos karių kapais?

4 Kadrai iš 2002 m. televizijos kompanijos „Discovery“ dokumentinio filmo „Prarasta Napoleono armija“ (serialas „Sustingę laike“). Vilniuje rasta Napoleono karių kapavietė sukėlė milžinišką pasaulio žiniasklaidos susidomėjimą. Viena iš garsiausių pasaulio televizijos kompanijų „Discovery“ įvykiui pažymėti Vilniuje sukūrė filmą.

5 Napoleono karių kapavietėje Šiaurės miestelyje Vilniuje atliekami archeologiniai tyrimai. ELTA nuotrauka.

6 Napoleono imperatoriškosios gvardijos 3-iojo lietuvių lengvosios kavalerijos pulko karininko kepurė ir pistoletas bei lietuvių pėstininkų pulkų šovininė. 1812 m.

7 Prancūzijos vyriausybės lėšomis pastatytas antkapinis paminklas Vilniuje Antakalnio kapinėse perlaidotiems Napoleono armijos kariams.

8 Senojo Vilniaus–Kauno kelio atkarpa Paneriuose.

D Kur užkastas Napoleono lobis?

1812 m. gruodį iš Vilniaus besitraukiančios prancūzų armijos likučių laukė dar vienas sunkus išbandymas. Senasis kelias į Kauną vedė per stačias ir apledėjusias Panerių kalvas. Net žmonės sunkiai juo kopė, o artileriją ir vežimus tempiantiems arkliams jis tapo beveik neįveikiama kliūtimi. Arkliai slydo ir griuvo vienas ant kito sudarydami spūstis, pro kurias niekas negalėjo prasibrauti. Sumaištį didino kazokų antpuolis ir rusų artilerijos apšaudymas. Per susirėmimą žuvo keli šimtai karių, dar daugiau pateko į nelaisvę. Gelbėdamiesi prancūzai čia paliko artileriją, vilkstinę su amunicija ir maisto pakrautais vežimais. Atsirado tikinčių, kad šiose kalvose buvo pamestas arba paslėptas ir imperatoriaus išdas. Nemažai jų naršė Panerių kalvas ieškodami Napoleono lobio.

?

6. Kokių su prancūzmečiu Lietuvoje susijusių legendų, vietų ir pavadinimų žinai?

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Napoleono žygis į Rusiją.
2. Napoleonas vainikuojamas Prancūzijos imperatoriumi.
3. Napoleonas nuverčia Direktoriją.
4. Vienos kongresas.
5. „Tautų pavasaris“.
6. Vokietijos imperijos paskelbimas.
7. Italijos karalystės įkūrimas.

B Paaiškink sąvokas:

blokada	Direktorija	plebiscitas	koalicija
„Tautų pavasaris“	gerilja	Šventoji sąjunga	nacionalizmas
rekvizicija	amnestija	konkordatas	šovinizmas

C Atsakyk į klausimus:

1. Koku būdu Napoleonas atėjo į valdžią Prancūzijoje?
2. Kaip Napoleonas tikėjosi įveikti Didž. Britaniją?
3. Kodėl Europos istorijos laikotarpis po Vienos kongreso vadinamas Restauracija?
4. Dėl ko Europoje XIX a. keitėsi tautos ir valstybės samprata?
5. Apibūdink Rusijos XIX a. užsienio politiką.
6. Kokį būdą Vokietijai suvienyti pasirinko Prūsijos politikai?
7. Kurios valstybės daugiausia prisidėjo prie Italijos suvienijimo?

D Išnagrinėk iliustraciją:

„Aukštai kilęs žemai pulsi“. 1814 m. karikatūra.

1. Kuri istorinė asmenybė vaizduojama karikatūroje? Dėl ko ji pašiepiama?
2. Kuriuos šio asmens pralaimėjimus simbolizuoja karikatūroje vaizduojami objektai (A, B)?

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš Vokietijos imperijos šalininko veikalo

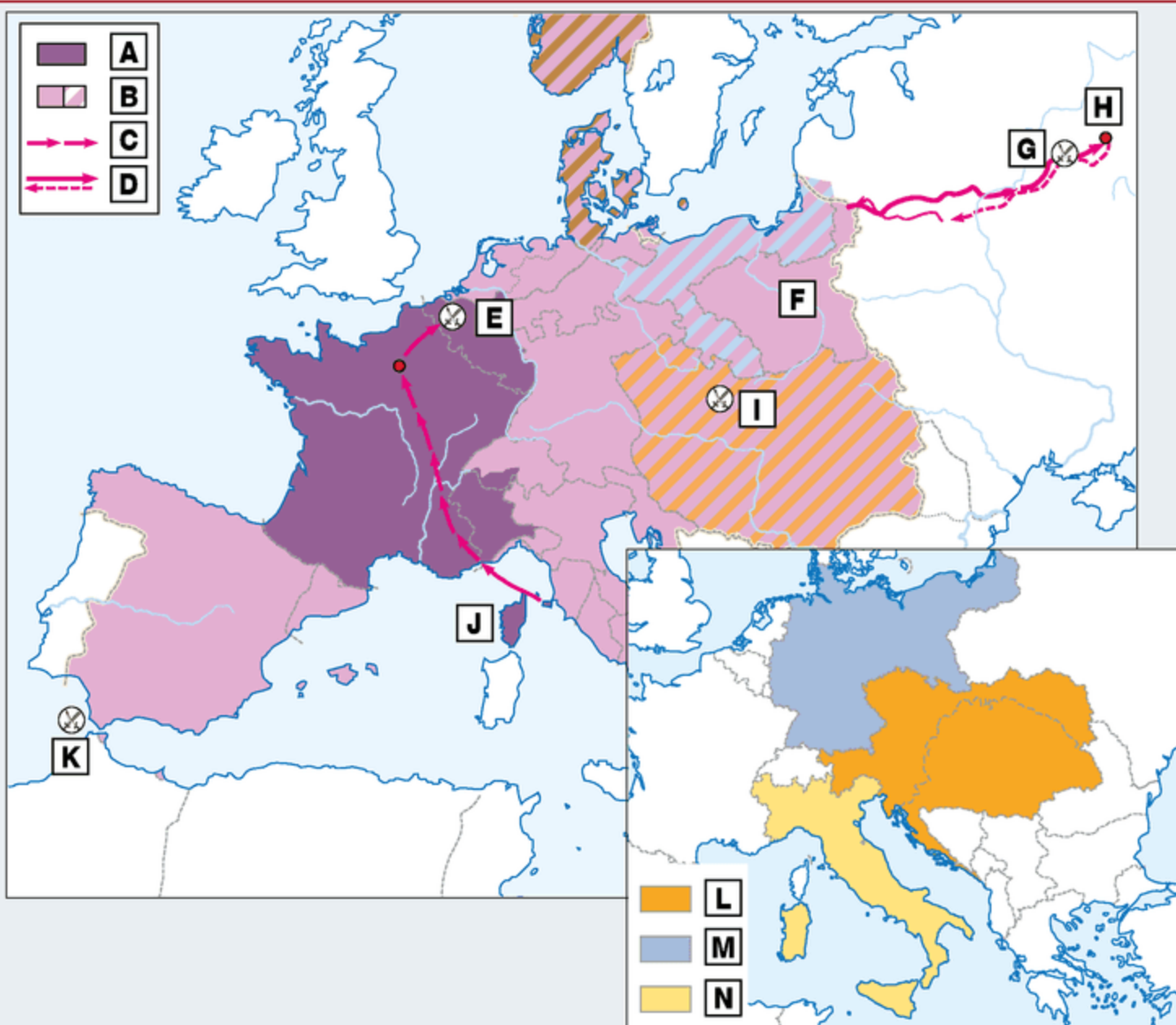
Reikia, kad galingiausia Europos valstybė imtųsi vadovauti, o mažosios valstybės paaukotų dalį savo savarankiškumo naujosios imperijos tvirtumui užtikrinti...Kas galėtų imtis šio vaidmens, jei ne naujų teritorijų ieškanti Vokietijos imperija? Vokietijai reikia įgyti absoliutų pranašumą Vidurio bei Rytų Europoje ir tuo pačiu metu arba kiek vėliau prisijungti vokiškąsias Austrijos provincijas, panaudoti priemones, atitinkančias mūsų germaniškosios rasės tikslus. Naujosios imperijos spaudimas bus toks didžiulis, kad norom nenorom mažosios vokiečių valstybės bus priverstos prisijungti prie mūsų ir sutikti su mūsų nustatytomis sąlygomis.

P. Biunaras, F. Doranas ir kt. Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 54.

1. Koks vaidmuo Europos politikoje skiriamas Vokietijos imperijai?
2. Kas, pasak autoriaus, laukia mažųjų Europos valstybių?
3. Kaip ir kodėl pavadintum autoriaus skleidžiamas idėjas?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. „100 Napoleono dienų“.
2. Napoleono žygis į Rusiją.
3. Maskva.
4. Borodino mūšis.
5. Austerlico mūšis.
6. Trafalgaro mūšis.
7. Vaterlo mūšis.
8. Prancūzijos imperija 1804 m.
9. Prancūzija ir jos sąjungininkai 1812 m.
10. Varšuvos kunigaikštystė.
11. Korsika.
12. Italijos karalystė.
13. Vokietijos imperija.
14. Austrijos–Vengrijos imperija.

IV Carų valdžioje

Norėdama kraštą paversti neatsiejama Rusijos imperijos dalimi, o gyventojus – ištikimais valdiniais caro valdžia siekė ištrinti iš žmonių atminties Lietuvės praeitį, pakirsti istorines valstybės šaknis. Rusijos valdininkai diegė nuostatą, kad lietuviai kaip tauta neegzistuoja, tai gentis, neturinti teisės į valstybingumą.

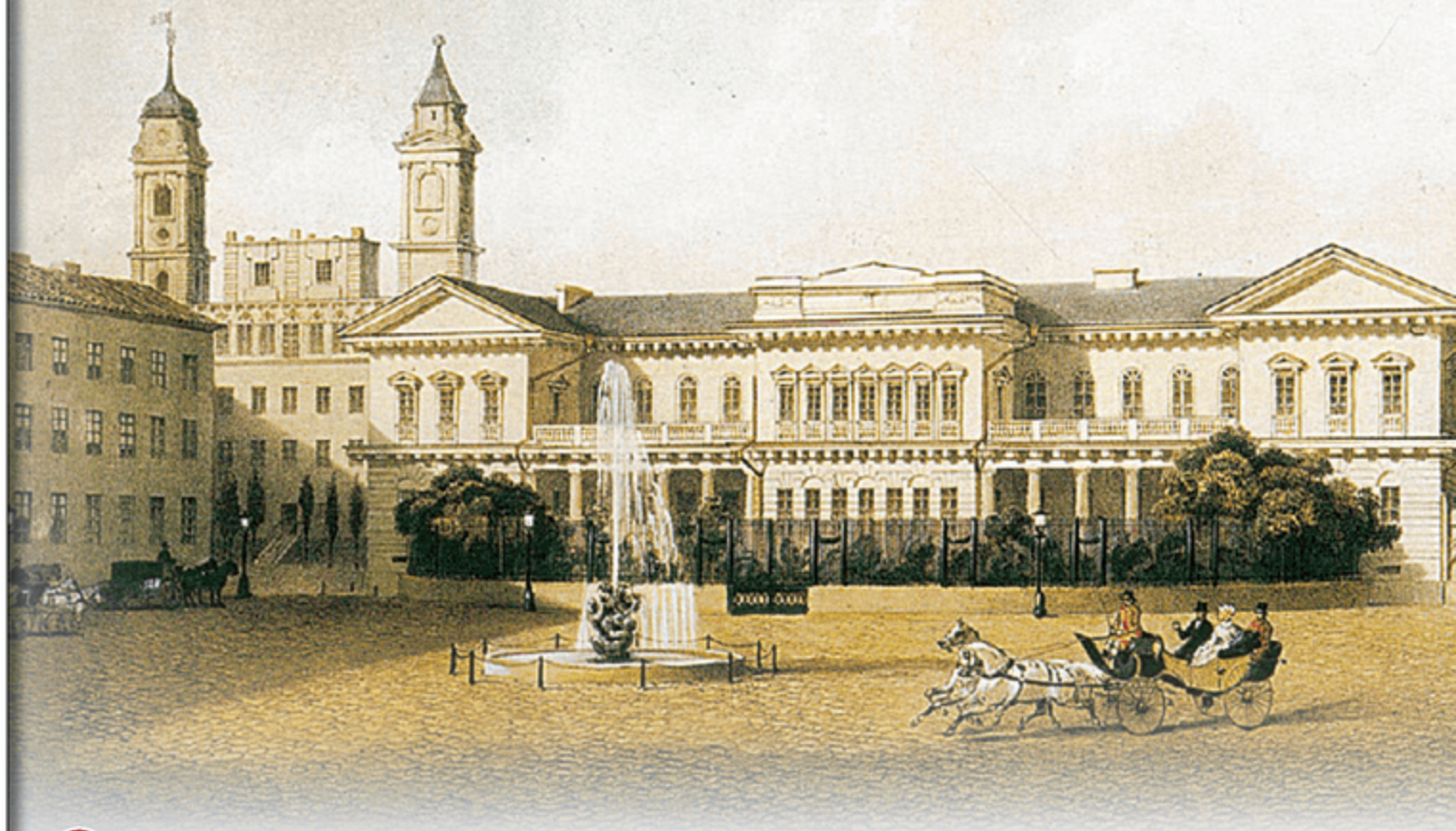
Nepaisydami prarasto šalies valstybingumo daugelis lietuvių bajorų priklausomybę Rusijos imperijai suvokė kaip laikiną laikotarpį ir laukė tinkamos progos atkurti buvusią valstybę. Jie buvo įsitikinę, kad svarbiausias dalykas, palaikantis valstybės atkūrimo viltį, yra istorinė atmintis.

Patriotai atsigręžę į didingą šalies praeitį – kilo didžiulis domėjimasis krašto istorija bei kultūra. Nors daugelis rašė lenkiškai, tačiau laikė save lietuviais, gimtojo krašto patriotais. Jų darbai, idealizuojantys šalies istoriją, puoselėjantys senąsias valstybingumo tradicijas, žadino lietuvių tautinę savimonę.

Iki tol pagal tautybę savęs neskiiriantys žmonės ėmė suprasti, kad priklauso vienai tautai, kurią sieja bendra kilmė, istorija, kultūra, kalba. Todėl, nors Rusijos valdžia dėjo pastangų surusinti kraštą, visą XIX a. Lietuvoje liko gyvos valstybingumo tradicijos, puoselėtas patriotizmas.

1

Lietuva.
XIX a. romantinio stiliaus atvirukas.

2

Generalgubernatoriaus rūmai Vilniuje. XIX a. litografija iš J. K. Vilčinskio albumo. Buvusi didikų Goštautų, vėliau Vilniaus vyskupų rezidencija 1795 m. tapo Vilniaus generalgubernatoriaus būstine. XIX a. pradž. perstatytuose rūmuose buvo apsistojęs Napoleonas, Rusijos imperatorius Aleksandras I. Bet Lietuvos gyventojams šie rūmai ilgai simbolizavo Rusijos imperijos priespaudą. Dabar juose yra įsikūrusi Lietuvos Respublikos Prezidentūra.

4 Rusijos imperatorės Jekaterinos II paminklas, pastatytas Katedros aikštėje Vilniuje 1904 m. Šis monumentas pačioje senosios sostinės širdyje Rusijos valdininkams turėjo reikšti imperinės politikos pergalę pavergtoje Lietuvoje. Paminkle iškaltas užrašas rusų kalba: „Kas atplėšta – buvo grąžinta“. XX a. pradž. nuotrauka.

5 Non omnis moriar (liet. – ne visas mirsiu). Šis užrašas Vilniaus Bernardinų kapinių vartuose simbolizuoja nenutrūkstamą praeities ir dabarties ryšį, istorinę atmintį. Vienose iš seniausių Vilniaus kapinių amžinojo poilsio atgulė nemažai įžymių XIX a. Lietuvos žmonių. Kapinių restauravimą, siekdamį pabrėžti dviejų gretimų šalių istorijos bendrumą, 2005 m. parėmė Lietuvos ir Lenkijos prezidentai.

1. Patekus į „tautų kalėjimą“

- 1 1797 m. Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo II pasirašytas galutinio ATR padalijimo slaptojo straipsnio dokumentas.

- 2 ATR paskutinio valdovo S. A. Poniatovskio mirtis. XVIII a. pab. paveikslas.

- 3 Kauno gubernijos herbas. XIX a. 5 deš. Dail. E. Rimša.

4 Iš 1797 m. Rusijos, Prūsijos ir Austrijos sudarytos ATR III padalijimo patvirtinimo sutarties

Tam, kad būtų panaikinta viskas, kas galėtų atgaivinti prisiminimus apie Lenkijos karalystės egzistavimą, dabar, kai šis politinis kūnas yra visiškai sunaikintas, valstybės sąjungininkės drauge nutaria niekada nevertoti savo monarchų raštuose nei Lenkijos, nei Lietuvos karalystės pavadinimų, kurie nuo šiol yra panaikinami visiems laikams.

N. Davies, Dievo žaistas: Lenkijos istorija, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, t.1, p. 576.

Rusijai atitekusių žemių aneksija

Po ATR III padalijimo Rūsija, Prūsija ir Austrija toliau naikino Abiejų Tautų Respublikos valstybingumo likučius. Paskelbta, kad panaikinta valstybės karaliaus institucija. Nebeliko Respublikos pareigybių, titulų ir pilietybės. Sosto atsiskę paskutinis valdovas Stanislovas Augustas Poniatovskis ištremtas į Gardiną, vėliau į Sankt Peterburgą, kur ir mirė. Čia valstybės grobikės pasirašė dokumentą, kuriuo galutinai teisiškai panaikino ATR ir nustatė tikslias šalių sienas po padalijimo.

Beveik visą likusią buvusios LDK teritoriją užgrobė Rūsijos imperija. Tik dabartinė Suvalkija, dalį Dzūkijos apimanti Užnemunė atiteko Prūsijai. Nėmunas tapo skirtingoms valstybėms tekusių Lietuvės dalių riba. Varsuvos kunigaikštystei, vėliau Lėnkijos karalystei priklausiusi Užnemunė buvo vadinama Lėnkijos Lietuva. Žmonių gyvenimo sąlygos čia buvo geresnės nei Rūsijai atitekusioje LDK dalyje.

Prie Rūsijos prijungtai teritorijai savivalda nebuvo suteikta. Kraštas tapo šios imperijos provincija. Įvesta Rūsijos valdymo sistema, imtasi priemonių caro valdžiai įtvirtinti. Gyventojai turėjo prisiekti amžiną ištikimybę valdovei Jekaterinai II. Vaidijas pakeitė **gubernijos**, kurias valdė caro paskirti **gubernatoriai**. Aukščiausią vietos valdžią turėjo Vilniuje įsikūręs **generalgubernatorius**, kuris kartu buvo ir vyriausiasis Lietuvoje esančių karinių Rūsijos pajėgų vadas. Svarbiausi valdininkų postai atiteko atvykėliams iš Rūsijos, apdovanotiems tik jiems skirtomis privilegijomis.

Carai Lietuvą stengėsi kuo greičiau įjungti į Rūsijos imperiją. Įvesti Rūsijos pinigai – **rūbliai**, stačiatikių kalendorius. Tačiau teismuose greta Rūsijos imperijos teisės liko galioti dalis Lietuvės III Statuto įstatymų. Rūsijai **aneksavus** kraštą, prasiėjo ilgau nei šimtmetį trukęs Rūsijos valdymo Lietuvoje laikotarpis.

Lietuvos ir
Baltarusijos
kunigaikštystės
ir sritys

5 Didysis
Rusijos imperijos
herbas su LDK žemių
simbolika. XIX a. II pusė.

6 Lietuvos bajorai klauso kanklininko
dainos apie buvusią tėvynės galybę.
XIX a. dailininko Mykolo Andriolio
ilustracija poemai „Ponas Tadas“.

Iš bajorų Respublikos į caro despotiją

Patekę į priklausomybę Rūsijai buvusios Respublikos gyventojai atsidūrė visiškai kitokioje politinėje, kultūrinėje erdvėje, nei buvo iki tol. „Lietuvą jau visa praeityje“ – po kelių dešimtmečių po III padalijimo skaudžius padarinius įvertins jaunas poetas Adomas Mickevičius. Rūsijoje ilgiausiai iš Europos šalių išsilaikė carų despotija ir valstiečių baudžiava. Jos visuomenės sluoksnių mąstyseną menkai veikė Apšvietos sąjūdžio suformuotos žmonių laisvės idėjos. Pažangiomis Ketverių metų seimo reformomis ir Gegužės 3-iosios konstitucija prasidėjęs Lietuvos visuomenės laisvėjimas buvo nutrauktas.

Respublikoje visagaliais besijautę bajorai prarado politines teises dalyvauti valstybės valdyme. Iš valdovą renkančių ir įstatymus priimančių piliečių jie virto caro valdiniais. Rūsijos pavyzdžiu Lietuvoje įvesta kariška tvarka, grindžiama rangų sistema. Kiekvienas valdininko tarnybos rangas prilygintas atitinkamam kariniam laipsniui. Nuo valdininko turimo rango priklausė užimamos pareigos ir padėtis visuomenėje. Rangas buvo vertinamas labiau nei kilmė. Aukščiausius rangus Rūsijoje turėjo tik tituluoti asmenys, tačiau, jei aukštakilmis nekilo rangų laipteliais, jo įtaka buvo nedidelė. Prievolė paklusti žemesnės kilmės caro valdininkams prieštaravo tarp Lietuvos bajorų susiklosčiusioms tradicijoms ir juos žeidė.

Centralizuotoje Rūsijos impėrijoje buvo slopinama bet kokia asmeninė nuomonė ir iniciatyva. Lietuvos bajorai buvo įpratę patys valdyti savo dvarus, tvarkyti savo reikalus ir į valdžią rinkti savo atstovus. Patekus į Rūsiją, to nebeliko, viską lėmė caro valdininkai. Naujoji valdžia – nuo gubernatoriaus iki žemiausio pareigūno, – nuolat jausdama pavojų prarasti kėdę, turėjo vienintelį įsipareigojimą – perduoti įsakymus iš aukščiau.

7 1797 m. Vilniaus miesto
priežiūros komisijos antspaudas.
Virš raitelio pavaizduotas Rusijos
imperijos simbolis – dvigalvis erelis.
Vos prisijungusi Lietuvą Rusijos valdžia
pradėjo naikinti senuosius
LDK valstybingumo simbolius.

1. Patekus į „tautų kalėjimą“

8 Pagrindinės rusifikacijos politikos kryptys.

9 Carinės armijos kazokas, bėgantis po katalikų bažnyčios apiplėšimo. XVIII a. pab. piešinys.

10 Caro valdžios medalis katalikų ir stačiatikių Brastos unijos panaikinimui paminėti. Ant medalio iškaltas užrašas „Tegyvuoja stačiatikybė“. XIX a. vidurys.

Rusifikacijos politika

Rusijos imperija buvusios ATR gyventojus siekė paversti ištikimais caro valdiniais. Grobikiška **rusifikacinė** politika LDK teisinta, neva carai susigrąžino tariamais savo pirmtakams, Kijevo Rusiės kunigaikščiams, priklausiusias slavų žemes.

Teigta, lyg praeityje buvusi vientisa Rusijos–Lietuvės valstybė, todėl buvusios LDK teritorija yra tikra Rusijos dalis. Meluota, jog didžiosios dalies pagoniškos Lietuvos valdovų žmonos buvo stačiatikės, o Lietuvą atitolo nuo Rusijos dėl gauto per Lėnkiją katalikiško krikšto.

Norint kraštą susigrąžinti, reikia žmones priversti užmiršti buvusią Abiejų Tautų Respubliką, silpninti lenkiškumą ir vakarietiškos kultūros elementus. Tada rusiškai kalbantys ir stačiatikybę išpažįstantys gyventojai besąlygiškai paklus carui. Lietuvą ims laikyti neatskiriama Rusijos dalimi, o Rusiją – savo tėvyne.

Imperija siekė riboti ir Katalikų bažnyčios veiklą. Rusijos stačiatikiai turėjo klausyti caro. Katalikų bažnyčia, kitaip nei Rusijos stačiatikių, buvo nepavaldi pasaulietinei valdžiai. Į ją žvelgta kaip į Rusijai priešingą Vakarų ir lenkiškumo idėjų skleidėją. Manoma, kad, sumažinus jos įtaką, gyventojai taps klusnesni. Labiausiai persekiojami unitai. Jų Bažnyčia ilgainiui panaikinta, o tikintieji masiškai prievarta versti stačiatikiais. Mažiausiai caro valdžia persekiojo protestantus, nes jų įtaka krašte buvo nedidelė. Stačiatikių bažnyčią caro valdžia nuolat palaikė ir globojo, laikė ją vienu iš pagrindinių rusifikacijos ramsčių.

Skirtingų Rusijos carų valdymo laikotarpiais rusifikacijos stiprumas skyrėsi. Jei kildavo sukilimų, karų su užsienio valstybėmis pavojus, ji buvo švelninama. Taip siekta į caro valdžios pusę patraukti krašto gyventojus. Sukilimus numalšinus, pasipildavo represijos, rusifikacija sustiprėdavo.

11 1917 m. paskelbto „Elementariojo Rusijos istorijos vadovėlio“ ištrauka

Lietuviai, savo kilme giminiški slavams, buvo gabi ir veikli tauta. Tačiau jie gyveno neįžengiamuose miškuose ir ilgą laiką išliko laukiniai. Jų kaimynai rusai ir lenkai jau buvo sukūrę valstybes, o lietuviai vis dar senoviškai gyveno giminėmis ir gentimis. Jie buvo pagony – jų pagoniškas tikėjimas labai panašus į rusišką slavų pagonybę. Valdant Algirdui, rusų gyventojai ir rusų žemės taip pranoko kiekybiškai Lietuvos valstybėje lietuviškas žemes ir gyventojus, jog valstybę šią teisingiau būtų vadinti Rusų arba Vakarų Rusų valstybe. Rusų kalba, papročiai, stačiatikių tikėjimas viešpatavo.

Pagal: R. Trimakas, „Vakarų Rusijos“ sampratos klausimu: imperinė atmintis ir istorijos mokymas, Istorija, mokslo darbai, p. 74.

	Abiejų Tautų Respublikos laikai	Rusijos imperijos okupacijos laikai
Valstybės padėtis	LDK lygiavertė Lenkijai bendros valstybės dalis	LDK neegzistuoja, jos teritorijos – beteisė Rusijos provincija
Valstybės santvarka	Bajorų respublika Konstitucinė monarchija (pagal Gegužės 3-iosios konstituciją)	Absoliučioji monarchija su despotijos elementais
Valdovas	Karalius, bajorų renkamas, vėliau karalius sostą paveldi, bet jo valdžią riboja 1791 m. konstitucija	Caras sostą paveldi, valdžia neribojama jokių įstatymų
Bajorai	Visateisiai valstybės piliečiai	Caro valdiniai, turintys labai ribotas teises dalyvauti valstybės valdyme
Religija	Katalikybė viešpatauja, bet toleruojamos kitos religijos	Stačiatikybė viešpatauja, kitų religijų padėtis bloginama
Pareigūnai	Aukščiausi renkami arba skiriami karaliaus	Skiriami caro

12 Svarbiausi į Rusijos imperiją patekusios buvusios LDK pokyčiai.

Saugoma Lietuvos valstybingumo atkūrimo idėja

Nors nutrūko glaudūs ryšiai su Vakarų Europa, Rusijos imperijos spauda statė užtvaras, kraštą pasiekdavo pažangios Apšvietos idėjos. Dauguma to meto Lietuvės šviesuolių suvokė, kad Rusijos despotinė monarchija yra priešinga laisvei. Mąstyta, dėl ko žlugo Abiejų Tautų Respublika ir kaip ją reikėtų mėginti atkurti. Pasirašyti padalijimo aktai, priklausomybė skirtingoms valstybėms nepajėgė iš žmonių atminties ištrinti valstybės. Ilgiausiai jos atkūrimo idėja išliko bajorų atmintyje, veikė jų tradicijas ir pasaulėžiūrą.

Vienos nuomonės, kokia turėtų būti atkurta valstybė, nebuvo. 1791 m. Gegužės 3-iosios konstitucijos šalininkai regėjo vientisą 1772 m. sienomis atkurtą ir Lėnkiją pavadintą valstybę. Šiems žmonėms labiausiai rūpėjo demokratiškumas ir žmonių lygybė, o ne tautiškumas. Kitokią viziją puoselėjo dauguma Lietuvės didikų ir bajorų. Jiems Apšvietos reformos buvo nepriimtinos, nes neigė bajorų luomo išskirtinumą ir buvusias aukso laisves. Jų idealu liko iš Lėnkijos karalystės ir Lietuvės Didžiųjų Kunigaikštystės (istorinės Lietuvės) sudaryta Abiejų Tautų Respublika. Ši valstybės atkūrimo vizija vyravo visose XIX a. ginkluotose kovose ir sukilimuose prieš Rusijos imperijos valdžią.

1. Dėl ko, tavo manymu, **4** minimos valstybės siekė sunaikinti ATR valstybingumo likučius ir valstybės vardą?
2. Apibūdink esminius LDK, patekusios į Rusijos imperiją, valdymo pokyčius **12**.
3. Paaiškink rusifikacinės politikos esmę ir tikslus buvusioje LDK **8**. Dėl ko ji keitėsi?
4. Kuo skyrėsi to meto žmonių požiūriai į Lėnkijos ir Lietuvos valstybės atkūrimą? Kokios priežastys lėmė skirtumus?
5. Internete, bibliotekoje pasidomėk ir klasei pateik pasirinkto Rusijos caro politikos bruožus LDK.
6. Įvertink **14**. Apibūdink caro valdžios požiūrį į LDK paveldą. Pateik daugiau panašaus požiūrio pavyzdžių.
7. Grupėse aptarkite **11**. Kokių tikrovės neatitinkančių teiginių radote? Kokios priežastys skatino caro valdžią klastoti Lietuvos istoriją?

Aneksija – prievartinis vienos valstybės ar jos dalies prijungimas prie kitos.

Gubernatorius – tam tikros administracinės teritorijos – gubernijos – aukščiausias pareigūnas, valdytojas.

Gubernija – Rusijos imperijos administracinis teritorinis vienetas, kuriame valdžia priklauso gubernatoriui.

Rūblis – Rusijos piniginis vienetas.

Rusifikacija – buvusios LDK žemėse Rusijos vykdyta politika siekiant vietos gyventojus paversti ištikimais caro valdiniais.

13 Lėnkija ir Lietuva. XIX a. III deš. pastatyto paminklo Liubline unijai atminti detalė.

14

1799 m. Lietuvos gubernatoriaus J. Fryzelio kreipimasis į generalgubernatorių

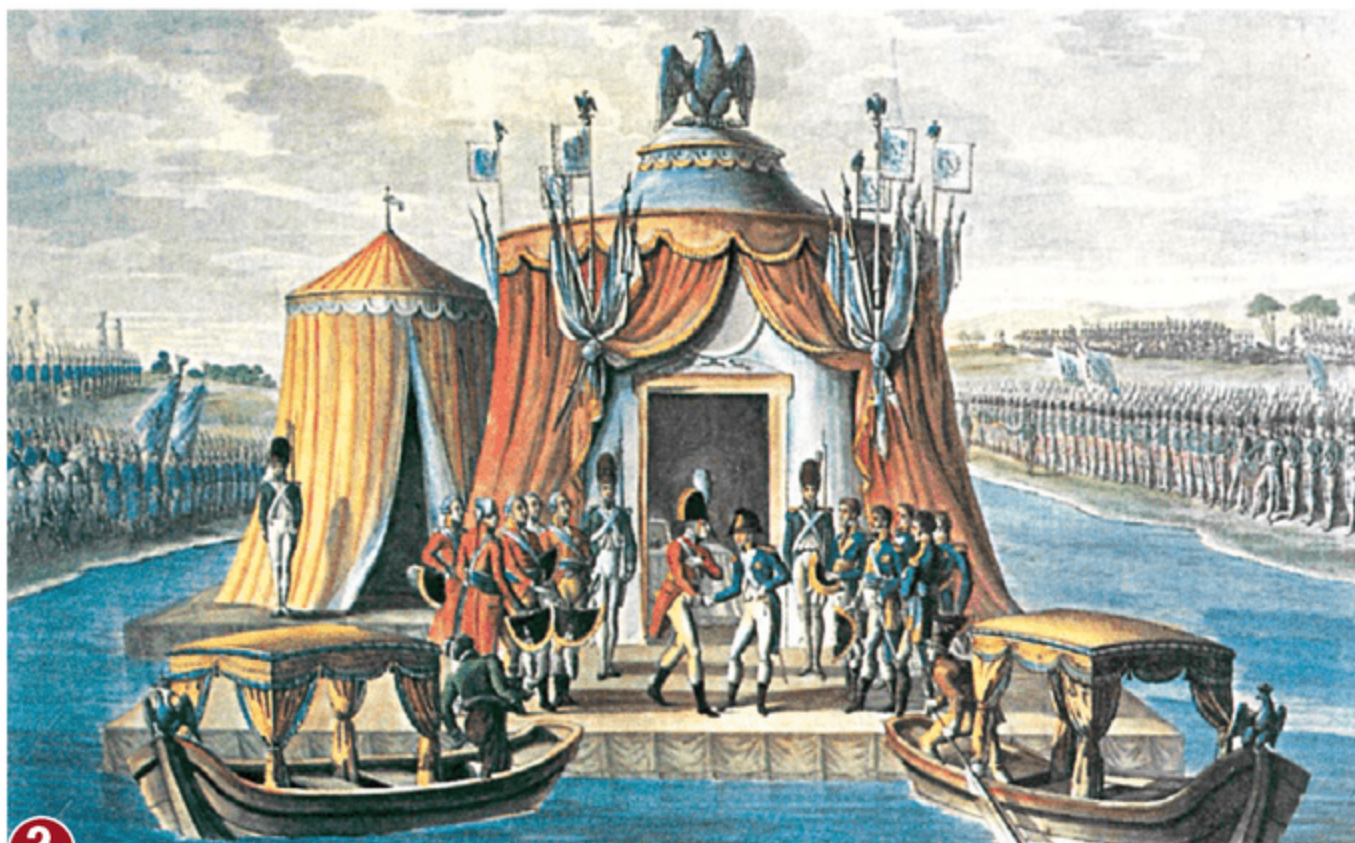
Pats Jūsų Kilnybė teikėsi būti liudininku, kaip bjaurina Vilniaus miestą sienų griuvėsiai; be to, dėl tos nenau dingos sienos oras mieste per daug sutirštintas ir todėl negrynas. To aki vaizdoje būtų naudinga tas sienas nugriauti ir nuvalyti jų užimamą vietą, tačiau, nedirstant tą pradėti be Jūsų Kilnybės leidimo, paklusniausiai apie tai pranešdamas, turiu garbės pasilikti su aukšta pagarba ir visiškai atsidavęs.

A. R. Čaplinskis, Vilniaus gatvių istorija. Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės, Vilnius, Išmintis, 1998, p. 280.

2. Prancūzmetis Lietuvoje

1 LDK atkūrimo Rusijos globoje autorius didikas Mykolas Kleopas Oginskis. XIX a. pradž. dailininko portretas. M. K. Oginskis buvo vienas iš 1794 m. T. Kosciuškos sukilimo Lietuvoje vadų. Po pralaimėjimo pasitraukė į užsienį. Pasaulinės šlovės sulaukė jo sukurtas polonezas „Atsisveikinimas su Tėvyne“. Rusijos carui Aleksandru I paskelbus amnestiją, grįžo į Lietuvą.

2 Napoleonas ir Rusijos caras Aleksandras pasirašo Tilžės taiką. XIX a. pradž. dailininko piešinys. Sutartis buvo pasirašyta ant specialiai sukonstruoto plausto Nemuno upėje ties Tilžės miestu Prūsijos, Panemunės miesteliu – Lietuvos pusėje.

„Nemanykite, kad Bonapartas atkurs Respubliką“

1794 m. Rūsijos imperijai nuslopinus T. Kosciuškos sukilimą, įžymiausi sukilėlių vadai pasitraukė į užsienį. Pagrindiniu jų veiklos centru tapo Parįžius. Daugelis emigrantų viltis atkurti Abiejų Tautų Respublikos valstybingumą siejo su revoliucine Prancūzija. Nenugalima Napoleono armija, skelbiami laisvės, lygybės, brolybės idealai atrodė vienintelė jėga, galinti išvaduoti ATR iš Áustrijos, Rūsijos ir Prūsijos gniaužtų. Kilo mintis prancūzų armijoje organizuoti lenkų ir lietuvių **legionų**. 1797 m. su kurtų pirmųjų dalinių karių antpečius papuošė šūkis: „Laisvi žmonės yra broliai“.

Prisidėti prie kovos Napoleonas paragino ir Parįžiuje apsigyvenusį T. Kosciušką, tačiau sukilėlių vadas nesutiko. „Nemanykite, – sakė jis, – kad Bonapartas atkurs Respubliką. Jis galvoja vien apie save. Jis neapkenčia visų didžiųjų tautų, o dar labiau – nepriklausomybės dvasios. Jis yra tironas, siekiantis vienintelio tikslo – patenkinti savo ambicijas“.

T. Kosciuškos samprotavimai pasirodė teisingi. Lenkai ir lietuviai Napoleonui rūpėjo tik kaip armijos papildymo naujokais šaltinis. Dėl ATR atkūrimo imperatorius dalijo tik miglotus pažadus. Legionieriai buvo pasiūsti ne išvaduoti tėvynės, o numalšinti juodaodžių vergų sukilimo Karibų jūros regione. Daugelis legionierių žuvo nuo sukilėlių rankų arba palaužti atogrąžų ligų. Iš 6 tūkst. karių į Europą grįžo tik 300. Lietuvių ir lenkų kariai pasijuto apgauti.

Lietuvos bajorų viltys ir nusivylimai

Napoleono pergalė kare su Prūsija vėl pažadino Lėnkijos ir Lietuvės bajorų siekius atkurti savo valstybę. 1807 m. Prancūzijos imperatorius su Rūsijos caru Aleksandru I pasirašė Tilžės taikos sutartį. Pagal ją iš Prūsijai per padalijimus atitekusių žemių įkurta Prancūzijai pavaldi **Váršuvos kunigaikštystė** (žr. 117 p. **3**). Į ją pateko ir Lietuvės Užnemunė.

3 LDK atkūrimo projektas. 1811 m.

2. LDK valdymas pavedamas ypatingajam imperatoriaus vietininkui – LDK gubernatoriui.

3. Imperatoriaus vietininkas naudoja jo didenybės titulą. Jo išlaikymui skiriama dalis valstybinių valdų. LDK rezidencijos vieta – svarbiausias LDK miestas – Vilnius.

5. LDK vidaus valdymas priklauso administracinei tarybai, kurios pirminkas yra imperatoriaus vietininkas.

8. Lietuvos Statutas lieka civiliniu LDK įstatymu, o lenkų kalba bus vartojama visoje LDK raštvedyboje.

10. Visas pareigas LDK administracijoje gali eiti asmenys, kurie nuolat gyvena ir turi nekilnojamojo turto LDK.

Lietuvos istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, t. 1, p. 398.

4 1807 m. Napoleonas suteikia konstituciją Varšuvos kunigaikštystei. XIX a. pradž. paveikslas. Iš tikrųjų Napoleono padiktuotą konstituciją kunigaikštystės valdžios atstovai gavo iš Prancūzijos ministro, o ne imperatoriaus rankų.

Įstatymų vykdomoji valdžia – ministrai ir karalius

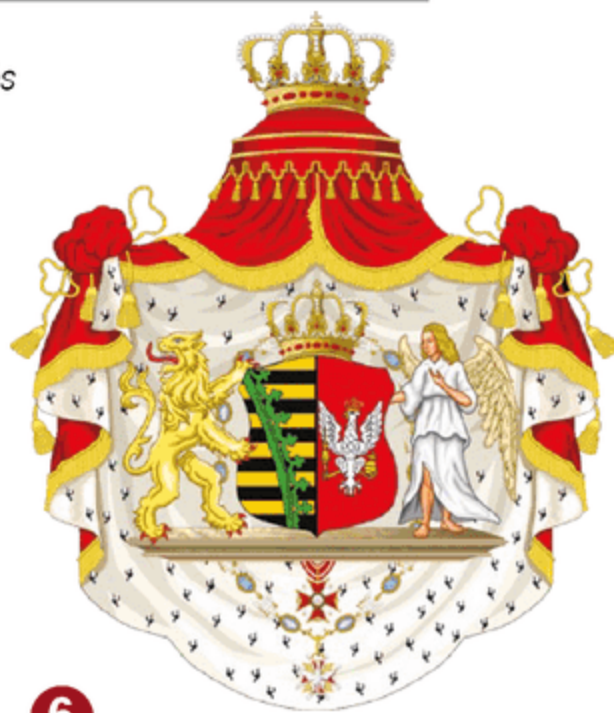
Įstatymų leidžiamoji – seimas, kurio galios apribotos

Rinkimų teisė – žemės turintys bajorai, turtingi miestiečiai ir nusipelnę kariai

Valstiečiams suteikta asmeninė laisvė

(pvz., jie galėjo netrukdomi palikti kaimą), tačiau dirbamosios žemės nuosavybės teisių jie negavo (pvz., palikdami kaimą, turėdavo žemes grąžinti savininkui bajorui)

5 Varšuvos kunigaikštystės valdymas pagal 1807 m. konstituciją.

6 Varšuvos kunigaikštystės herbas, kuriame matyti Saksonijos ir Lenkijos karalystės simboliai.

Kunigaikštystės valdovo sostas atiteko Napoleono sąjungininkui XVIII a. ATR valdžiusios Vėtinų dinastijos atstovui Saksonijos kunigaikščiui. Tikros nepriklausomybės kunigaikštystė neturėjo. Joje stovėjo Prancūzijos kariuomenė, o valstybės politiką lėmė Napoleono valia ir interesai. Pavadindamas šią valstybę Vėršuvos vardu Napoleonas nenorėjo išgąsdinti Rūsijos, Ąustrijos ir Prūsijos valdovų, kurių rankose ir toliau liko didžioji dalis Abiejų Tautų Respublikos teritorijos.

Rūsijai likusios Lietuvės bajorai atidžiai sekė, kas vyksta Ųžnemunėje. Iš Vėršuvos kunigaikštystės gaunami atsišaukimai, laiškai, laikraščiai kvietė lenkus ir lietuvius į naujus karo žygius. Jaunimas pereidavo Rūsijos sieną ir stojo į kariuomenės gretas.

Rūsijos caras Aleksandras I gerai suprato, kokios pavojingos jo interesams bajorų viltys, siejamos su Napoleonu. Todėl siekė Lietuvės ir Lėnkijos valstybės atkūrimo pažadais suvilioti įtakingesnius veikėjus. Artimas Aleksandro draugas ir jo užsienio reikalų ministras kunigaikštis **Adomas Jurgis Čartoriskis** puoselėjo planus atkurti Lėnkijos ir Lietuvės valstybę, priklausomą nuo Rūsijos. 1811 m. didikas **Mykolas Kleopas Oginskis** parengė LDK atkūrimo Rūsijos globoje projektą ir įteikė carui.

Napoleonas Lietuvoje

1812 m. Rūsijos caras Aleksandras pareikalavo iš Napoleono išvesti savo kariuomenę iš Vėršuvos kunigaikštystės ir Prūsijos. Karas tarp imperijų buvo neišvengiamas. Netrukus caras pasirodė Lietuvojė, Vėlniuje įkūrė savo karinę būstinę. Iš čia nuolat važinėjo po Lėtuvą tikrindamas kariuomenę ir mėgindamas palenkėti vietos gyventojus į savo pusę. Bajorija tikėjosi, kad lankydamasis Lietuvojė Aleksandras paskelbs LDK atkūrimą. Bet bajorų lūkesčiai neišsipildė.

Pasiėnyje sutelkęs kariuomenę Napoleonas atvyko į vieną prie Vėlkaviškio esančių dvarų. Čia jis pareiškė „apie 50 metų Rūsijos daromą žalą Europai“ ir paskelbė

7 Lietuvos didikė Sofija Tyzenhauzaitė apie susitikimą su Napoleonu pokylyje Vėlniuje 1812 m.

Pagaliau atėjo mano eilė. Didžiam mano nusteitimui, nuolankiai prisipažįstu, šis tikrai stebuklingas žmogus nepadarė man įspūdžio, kurio galėjau tikėtis po to susižavėjimo, kurį jis man kėlė prieš keletą metų, kai jį matėme Lenkijos* likimo lėmėju. Nuo pat jaunumės buvau didelė patriotė ir norėjau būti savo šalies Žana d'Ark. Nuo tada, kai lenkų viltys ėmė virsti iliuzijomis, Napoleonui neliko vietos mano jaunystės svajose. Žmonių gyvybių ir kraujo kaina pirktą šlovę, kad patenkintų karines ambicijas ir siektų to, kas neįmanoma, man buvo atstumiantis dalykas.

* Lenkija – turima omenyje buvusi Abiejų Tautų Respublika.

S. Tyzenhauzaitė, *Reminiscencijos, Vėlnius, Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras, 2004, p. 44.*

3. Prancūzmetis Lietuvoje

8

A. Mickevičiaus poemos

„Ponas Tadas“ ištrauka apie 1812 m.

O, neužmirštami tie metai! Ypatingais
Vadino liaudis juos – vaisingais ir derlingais.
Kareiviams ir vadams tai buvo karo metai.
Į slėnį leidosi keleliais išraitytais –
Tai kavalerija su ginklais nematytais!
Kareiviai ir arkliai, gurguolės ir pabūklai!
Padangėj plaikstėsi ilgi gaisrų liežuviai
Ir žemę drebino patrankų šūviai.
O tas pavasaris! Ankstyvas, ypatingas,
Pavasaris šviesus, kovingas ir derlingas!
Lig šiol regiu tave kaip tolimą svajonę
Aš, vargšas tremtinys, vergijoj pagimdytas!
Tik vienas buvo toks pavasaris kaip šitas.

A. Mickevičius, *Eilėraščiai*, poemos, Vilnius,
1987, p. 677–679.

9

Napoleono armijos persikėlimas per Nemuną ties Kaunu 1812 m. birželio mėn.
XIX a. dailininko raižinys. Milžiniškos Napoleono kariuomenės perkėlimas per Nemuną
laikomas viena iš geriausių persikėlimo operacijų pasaulinėje karybos istorijoje. Impe-
ratoriaus armija nepatyrė jokių nuostolių. Pasakojama, kad grįžtančio į štabą Pakaunėje
Napoleono žirgas pasibaidė staiga iš krūmų iššokusio kiškio ir raitelis nukrito. Didysis
karvedys neteikė tam reikšmės. Tačiau jį lydintys štabo karininkai šį nutikimą palaikė
bloga lemiančiu ženklu.

10

Varšuvos kunigaikštystės
kariuomenės 17-ojo Lietuvos
ulonų pulko kavaleristo aprangos
ir ginkluotės rekonstrukcija.
Napoleonas ypač vertino lietuvių
ir lenkų kavaleristus. Iš labiausiai
pasižymėjusių buvo sudarytas atskiras
imperatoriškosios gvardijos dalinys.

imperijai karą. 1812 m. birželio pabaigoje Napoleono Didžioji armija persikėlė per
Nėmuną ties Kauną ir įžengė į Lietuvą. Kraštas dar nematė tokio didelio kariuome-
nės antplūdžio. Aleksandras I, jį palaikantys Lietuvos bajorai ir Rusijos kariuomenė
pasitraukė. Lietuvos bajorai jau gerai suvokė, ką reiškia pernelyg tvirtai tikėti impe-
ratorių pažadais, todėl Vilniuje Napoleoną sutiko palankiai, bet be didesnio susiža-
vėjimo. Imperatorius pastebėjo: „Šitie lenkai ne tokie kaip Varsuvos“.

Napoleonas stengėsi pelnyti Lietuvos bajorų palankumą. Pirmajam į Vilnių įženg-
ti leido kunigaikščio Dominyko Radvilos pulkui, kurio daugumą sudarė lietuviai.
Prancūzijos imperatoriaus įsaku įkurta atskira LDK vyriausybė – **Laikinoji Lietu-
vės vyriausybės komisija**, tačiau ji tebuvo **marionetė**, turinti maitinti ir aprūpinti
kariais milžinišką imperatoriaus armiją. Į kariuomenės sandėlius Lietuvos gyvento-
jai privalėjo tiekti maistą ir pašarus. Vyko turto **rekvizicijos**. Komisija suorganizavo
atskirus lietuvių pėstininkų ir raitelių pulkus. Nors jie buvo pavaldūs prancūzų vado-
vybei, bet savo pavadinimuose turėjo Lietuvos vardą. Karių uniformas puošė Vytis.

Prancūzų atsitraukimas

Napoleonas Lietuvoje užtruko keletą savačių ir kartu su kariuomene išžygiavo į
Rusiją, tačiau nesėkminga karo su Rusija pabaiga privertė prancūzus trauktis. Bado,
ligų ir didelių šalčių genami, rusų persekiojami 1812 m. gruodžio mėnesį Napoleo-
no armijos likučiai pasiekė Vilnių (žr. 112–113 p.).

Nusilpę ir ligoti, apsisiautę skudurais, maišais, gyvulių odomis, moteriškais ir net
bažnytiniais drabužiais kariai nė iš tolo nepriminė vasarą matytų Napoleono karei-
vių. Kai kurie netgi nepajėgė nueiti iki paruoštų maisto skirstymo vietų ir tiesiog
gatvėje mirė. Mokslininkų skaičiavimais, tada Vilniuje masinėse kapavietėse palaidota
apie 40 tūkst. Napoleono armijos karių. Po susirėmimo su kazokais apledėjusiame
kelyje Panerių kalvose Napoleono kariuomenė neteko patrankų, vežimų, dalies išdo.

11

Napoleono Didžiosios armijos atsitraukimas iš Rusijos. XIX a. dailininko paveikslas.

Laikinoji Lietuvos vyriausybės komisija – prancūzmečiu Napoleono įsteigta Lietuvos vyriausybė.

Legionai – 1797–1807 m. Prancūzijos kariuomenėje veikę lenkų ir lietuvių savanorių daliniai.

Marionetė – asmuo, valstybė ar institucija, neturintis savarankiškumo, akiai vykdančios kitų valią.

Polonėzas – iškilmingas, pakilaus pobūdžio šokis, atsiradęs ATR XVI a. pabaigoje.

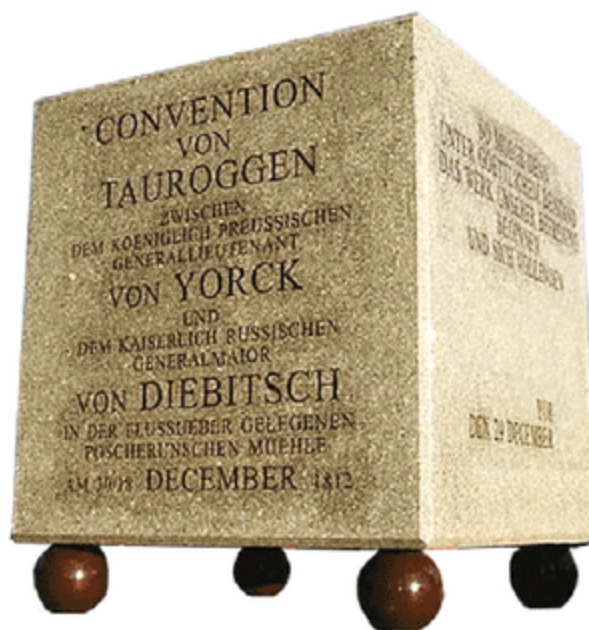
Rekvizicija – priverstinis turto nusavinimas.

Varšuvos kunigaikštystė – 1807–1815 m. gyvavusi valstybė, sudaryta po Napoleono pergalių prieš Rusiją ir Prūsiją iš dalies Lenkijos bei lietuviškų Užnemunės žemių.

Lietuvą vėl okupavo Rusija. Vilniuje Aleksandras I pasirašė manifestą dėl pergalinio karo su Napoleonu pabaigos. Caras Napoleono rėmėjams paskelbė visuotinę amnestiją. Žlugo ir Varšuvos kunigaikštystė. Jos teritoriją užėmė Rusijos kariuomenė. Viltys atkurti Lietuvos valstybingumą paaukotos dėl didžiųjų valstybių interesų.

Napoleono karai Lietuvai atnešė daug nelaimių. Per visą jo viešpatavimo laikotarpį apie 200 tūkst. lietuvių ir lenkų kovojo prancūzų pusėje. Maždaug pusė jų žuvo. Teritorija, per kurią 1812 m. pražygiavo prancūzų ir rusų armijos, buvo nusiaubta: sutrypti pasėliai, išgrobstyti gyvuliai, sudeginti pastatai. Žuvo daugybė taikių žmonių. Prireikė kelerių metų kraštui atsigauti.

Tačiau Napoleono pergalės turėjo ir teigiamų pusių. Varšuvos kunigaikštystei priklausiančioje Užnemunėje įvestas Napoleono kodeksas. Šio krašto valstiečiai pirmieji paleisti iš baudžios. Napoleono atneštos idėjos skatino bajorų sąmoningumą, parodė, kad valstybingumo tradicijos dar gyvos.

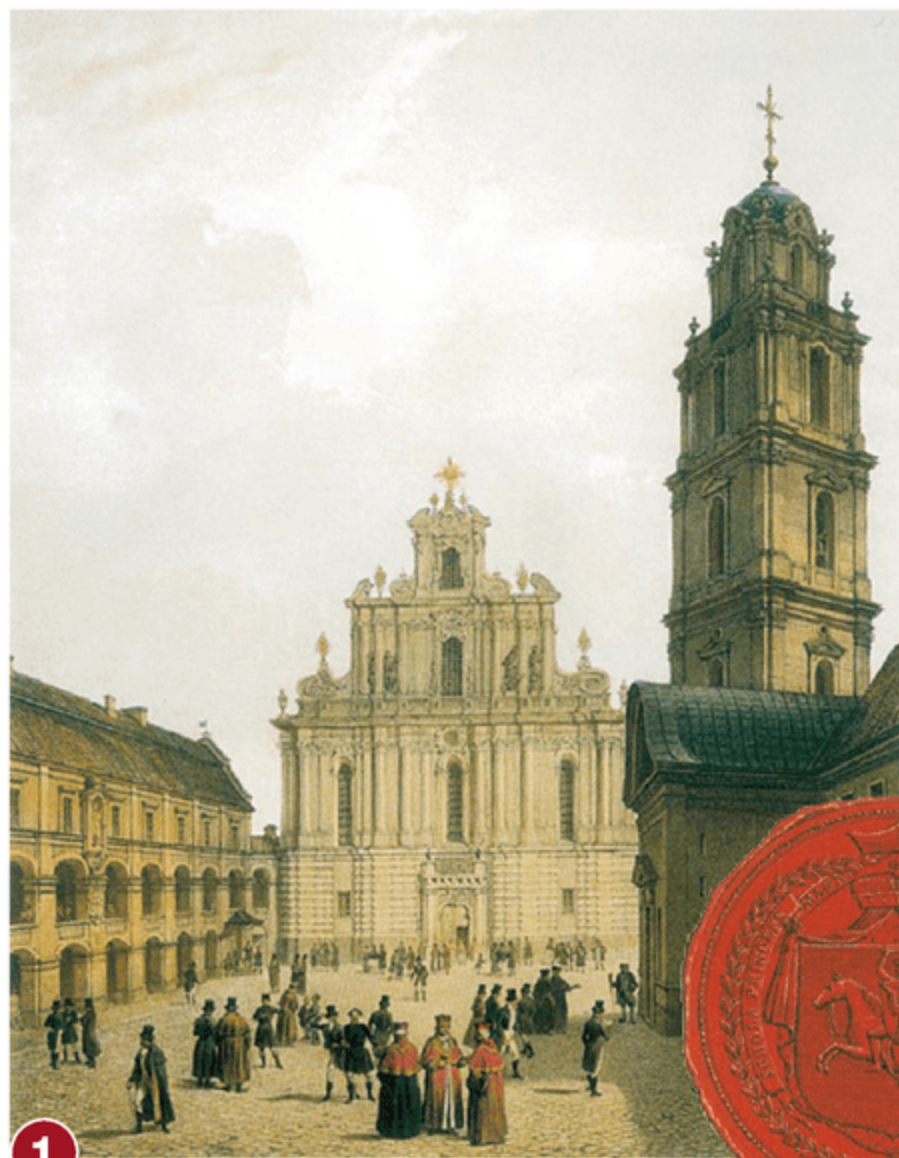
12

Paminklas 1812 m. Prūsijos ir Rusijos generolų sudarytai Tauragės konvencijai. 1812 m. kare Prūsija kovojo prieš Rusiją. Napoleonui traukiantis, Prūsijos generolas Johanas Jorkas fon Vartenburgas, rizikuodamas būti nubaustas mirties bausme, su Rusijos generolu ėmė tartis dėl bendrų veiksmų prieš Napoleoną. Tauragės konvencija paskatino Prūsijos išsivadavimą iš Prancūzijos priklausomybės.

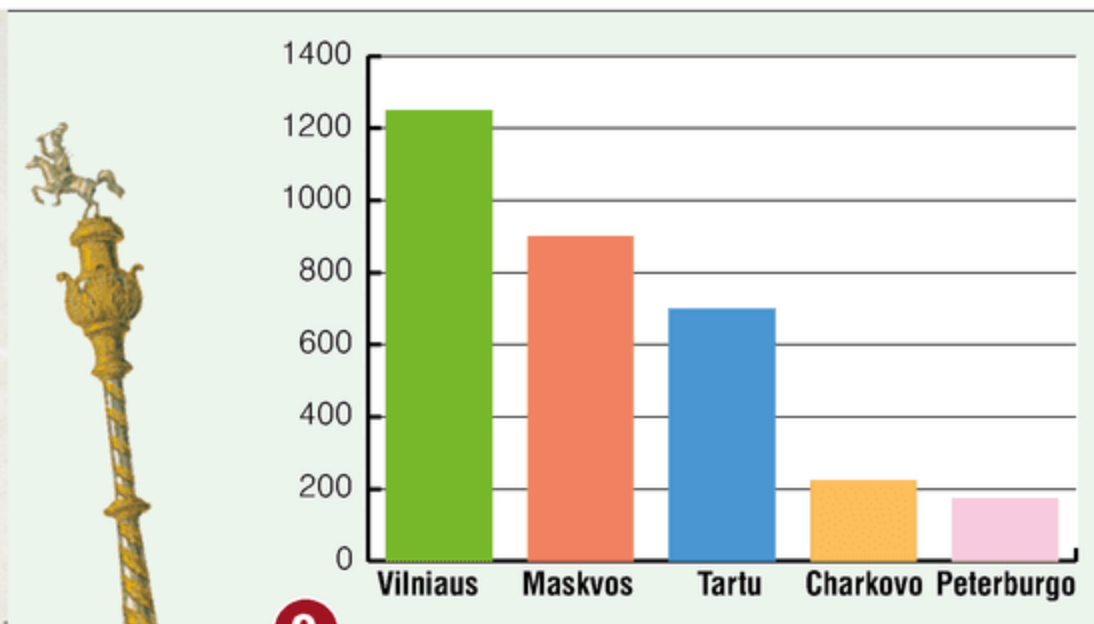
?

1. Paaiškink, dėl kokių priežasčių lenkų ir lietuvių kariai kovėsi Napoleono kariuomenės gretose.
2. Kuo Varšuvos kunigaikštystės santvarka buvo pažangesnė nei ATR pagal Gegužės 3-iosios konstituciją? Remkis 5.
3. Pateik pavyzdžių, rodančių, kokiais būdais Napoleonas ir Aleksandras I stengėsi į savo pusę palenkti Lietuvos bajorus.
4. Išnagrinėk 3. Kas šaltinyje rodo LDK savarankiškumo bruožus, kas – priklausomybę nuo Rusijos?
5. Internetu pasidomėk ir klasei pristatyk Lietuvos kultūros paminklų, susijusių su 1812 m. Napoleono žygiu į Rusiją.
6. Apibūdink prancūzmečio Lietuvoje padarinius. Pateik teigiamų ir neigiamų pusių.
7. Grupėse aptarkite 7 ir 8 šaltinius. Kaip jų autoriai vertina 1812 m. įvykius? Dėl ko jie taip vertinami?

3. Vilniaus universitetas – XIX a. Lietuvos kultūros centras

1 Vilniaus universiteto Didysis kiemas ir Šv. Jonų bažnyčia. Litografija iš J. K. Vilčinskio albumo. XIX a. pradžia.

2 Studentų skaičius Rusijos universitetuose 1830 m.

3 Vilniaus universiteto rektoriaus skeptras ir herbas. Senajame universiteto herbe pavaizduotas LDK herbas Vytis, apgaubtas karaliaus toga ir apvainikuotas didžiojo kunigaikščio kepure. Virš jo – rektoriaus kepurė. Toks herbas išliko iki universiteto uždarymo 1832 m. Rektoriaus skeptrą, papuoštą Vyčiu ir simbolizuojančiu universiteto savarankiškumą, pirmajam rektoriui dovanojo Steponas Batoras. 1832 m. skeptras išgabentas į Peterburgą.

Švietimo reforma

XIX a. pradž. Rūsijos caru tapo Aleksandras I. Dar jaunystėje jis svajojo įvykdyti permainų šalies politiniame bei visuomeniniame gyvenime. 1803 m. caras visoje Rūsijoje pradėjo švietimo reformą. Jos tikslas buvo sukurti centralizuotą švietimo sistemą.

Buvusiose LDK žemėse įsteigta didžiausia Rūsijos imperijoje Vilniaus švietimo apygarda. Jos centru tapo Vilniaus universitetas, vadintas imperatoriškuoju. Vilniaus švietimo apygardai caras suteikė **kultūrinę autonomiją** – teisę savarankiškai tvarkyti švietimo bei kultūros reikalus. Apygardos **kuratoriumi** paskirtas caro bičiulis kunigaikštis Adomas Jurgis Čartoriskis. Valdovo remiamas jis siekė sustiprinti buvusios Abiejų Tautų Respublikos sričių kultūrinį bendrumą, vildamasis, kad ši valstybė vėliau bus atkurta. Ji tęsė dar Edukacinės komisijos pradėtą Lėnkijos ir Lietuvės kultūros bei jos gyventojų pilietiškumo puoselėjimą. Vilniaus švietimo apygardos įkūrimas buvo pirmas žingsnis į išsvajotąjį tikslą.

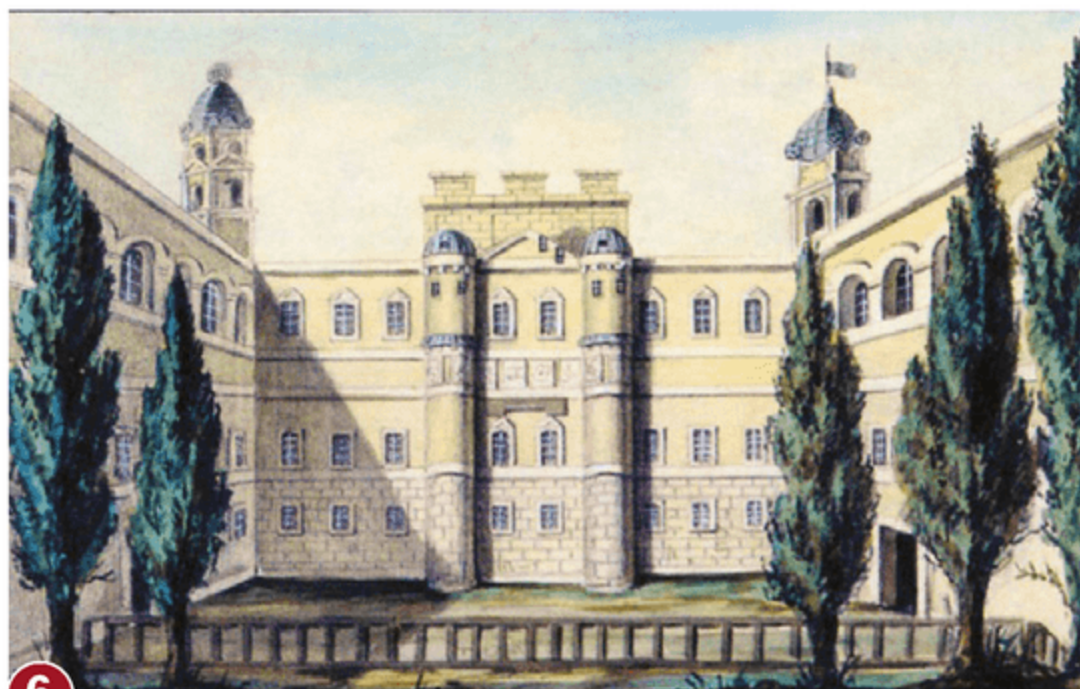

4 Vilniaus universiteto kuratorius Adomas Jurgis Čartoriskis. Juozapo Oleškevičiaus 1810 m. paveikslas.

5 Caro Aleksandro I pasirašytas Vilniaus universiteto teisių patvirtinimo aktas. 1803 m.

Norėdami sutvirtinti visų mūsų imperijos sričių gerovę keliant liaudies švietimą kaip būtiną pagrindą, mes pripažinome teisinga, kad pirmasis ir pats patikimiausias žingsnis šioje erdvioje veikimo dirvoje yra rūpinimasis įkurti naujų įstaigų jaunuoliams auklėti ir gerinti jau esamas. Todėl manome, jog šiuo mūsų aktu tinka visiems laikams užtikrinti gyvavimą senovinio Vilniaus universiteto. O kad tasai universitetas, saugomas neliečiamybės, turėtų visas galimybes pasiekti savo tikslą – išmokslinti visiems luomams ir visokioms valstybės tarnyboms naudingų piliečių, tai mes savo imperatoriškuoju žodžiu teikėmės paskelbti šį universiteto teisių patvirtinimą.

Vilniaus miesto istorijos dokumentai, Sud. E. Manelis, R. Samavičius, Vilnius, Vilniaus knyga, 2003, p. 290.

6 Vilniaus universiteto Astronomijos observatorija. XIX a. I pusės piešinys.

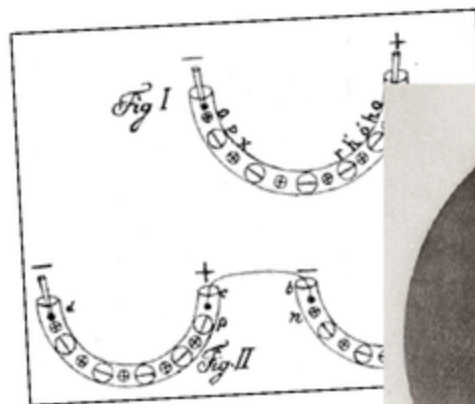
7 XIX a. pradž. Vilniaus universiteto mokslininkų leidiniai.

Imperatoriškasis Vilniaus universitetas

Imperatoriškasis Vilniaus universitetas buvo viso XIX a. pradž. kultūrinio bei visuomeninio Lietuvos gyvenimo centras. Didžiausias dėmesys skirtas Apšvietos epochoje populiariems tiksliesiems ir gamtos mokslams. Tobulinta Astronomijos observatorija, plėstas Botanikos sodas, kauptos mineralų ir augalų kolekcijos. Eksperimentai ir praktika tapo vienais svarbiausių mokslinio darbo metodų. Universitete įkurtos pirmosios mokslo ir kultūros draugijos, sutelktas mokslo tiriamasis darbas, knygų leidyba. Čia dėstė įžymūs mokslininkai: chemikas **Andrius Snia-deckis**, botanikas **Stanislovas Bonifacas Jundzilas**, medicinos profesorius **Joze-fas Frankas**, istorikas **Joachimas Lelevelis**. Miestiečiams buvo rengiamos viešos paskaitos, populiarinami naujausi mokslo laimėjimai. Amžininkai rašė: „Jau-nimas miniomis brovėsi į šią mokslo šventovę, net moterys užsėsdavo suolus, ir ne tik tada, kai J. Lelevelis iškalbingai dėstė istoriją, bet ir tuomet, kai talentingi pro-fesorai aiškindavo tiksluosius ir gamtos mokslus“.

Didžiausioje pagal studentų skaičių Rūsijos impėrijos aukštojoje mokykloje vei-kė keturi fakultetai: fizikos-matematikos, moralinių ir politinių mokslų, medicinos, literatūros ir laisvųjų menų. Universitetui vadovavo kuratoriui pavaldus rektorius. Aukštojoje mokykloje studijavo daugiausia bajorai bei miestiečiai. 1816 m. kance-liarine universiteto kalba tapo lenkų. Pamažu ji ėmė išstumti dėstomąją lotynų kalbą.

9 Vienas garsiausių, pasaulinio pripažinimo sulaukęs XIX a. pradž. Lietuvos mokslininkų chemikas ir fizikas Teodoras Grotusas ir jo elektrolizės proceso modelio schema. Gyveno Gedučių dvarelyje prie Žeimelio miestelio dabartiniame Pakruojo rajone. Pirmųjų elektrolizės, fotochemijos dėsnių atradėjas. Pirmasis ištyrė Likėnų šaltinio mineralinio vandens savybes. Domėjosi ir geologija, tyrė prie Daugpilio nukritusio meteorito liekanas.

8 Leidinio „Krašto žinios“ ištrau-ka. 1828 m.

Vilniaus imperatoriškasis universi-tetas šventė dvigubą jubiliejų: 250 m. sukaktį, kai jis buvo Stepono Batoro įkurtas, ir 25 m. sukaktį, kai jį patvirtino šviesiausias imperatorius Aleksan-dras I. Šios didingos ir puikios išskilmės liks įamžintos istorijoje. Universitetas, Lietuvos švietimo motina maitinto-ja, šią dieną pagerbė savo geradarius ir tuos, kurie per daugelį metų darbu, mokslu ir dora jame išgarsėjo. Skargos, Vujeko, Grodzickio, Sarbievijaus, Kojelavičių, Počobuto vardai garbingai įra-šyti į Vilniaus universiteto istorijos pus-lapius. Jame garbingai ir naudingai mokė profesoriai iš Anglijos, Škotijos, Ispanijos, Portugalijos, Italijos, Vokietijos, Švedijos, Danijos, Norvegijos.

Tai buvo neabejotinai viso miesto šventė. Didžiulėje viešųjų posėdžių sa-lėje negalėjo tilpti visokio amžiaus ir visų luomų klausytojai. Vilniaus gyven-tojai miniomis plaukė į mokslo šven-tovę, nes beveik kiekvienas iš jų jautėsi universitetui skolingas, kiekvienas šia-me visuotiniame švietimo šaltinyje sė-mėsi mokslo, tapusio jo laimės ir gero-vės laidu, arba regėjo geras jo mokslo vaisiais besidžiaugiančius savo sūnus.

Vilniaus miesto istorijos dokumentai, Sud. E. Manelis, R. Samavičius, Vilnius, Vilniaus knyga, 2003, p. 297–298.

3. Vilniaus universitetas – XIX a. Lietuvos kultūros centras

10

Romantizmo stiliaus XIX a. Lietuvos dailės pavyzdžiai:
A) – Vincento Dmachauskio „Lydos pilis“ XIX a. vid.; B) – Kanuto Rusecko paveikslas „Pjovėja“. XIX a. I pusė. Šitame paveiksle dailininkas dirbančią merginą vaizduoja nerealistiškai. Ji nutapyta vilkinti šventiniais rūbais, visiškai ne valstietės veidas.

B

11 Iš Vladislavo Sirokomlės poezijos rinkinio. XIX a. pab.

Lietuva mana šventoji, mano krašte gimtas,
Mielos tavosios dykynės, erdvės surakintos!
Neprašmatnūs, nepatrauklūs užkampiai tavi,
Kaip pietų kraštai nebūsi niekad tu žavi.
Nėr čionai, gimtasis krašte, nėr grožybės tos!
Padūmavęs tavo skliautas, prieblanda gili,
Sužavėt pietiečio niekuo negali...
Ir nemirga tavo upių bangos kriokliuose,
Tiktai epušės, tik alksniai, pušys miškuose...
Jei gelmėn tavon, gimtine, žvilgsnis prasibraus,
Netikėtai ten aptiks jis turto daug brangaus:
Britų laivas stebuklingas, kūdikis vilnies,
Lietuva gimtoji, rąstas iš tavos pušies!

A. H. Kirkoras, *Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų*,
Vilnius, Mintis, 1995, p. 115.

Romantizmas Lietuvoje

Panaikinus ATR, universitetas ir jo bendruomenė tapo viena svarbiausių valstybingumo atkūrimo puoselėtojų. Vilniaus universiteto auklėtiniai ėmė domėtis istorine šalies praeitimi, rinkti tautosaką, senienes. Daugelis jų rašė įprasta to meto kalba – lenkiškai. Savo kūrinuose skleidė meilę Lietuvai, aukštino didingą praeitį. Šviesuoliai manė, kad istorinė atmintis yra svarbiausias dalykas, palaikantis Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo viltį. 1813 m. **kraštotyrinės** anketos sudarytojai lenkų kalba kreipėsi į Lietuvės gyventojus: „Nelaimingai tautai niekas labiau netinka, kaip domėtis savo istorija. Kur ieškoti paguodos, kur pasisemti ištvermės dabartinėje nelaimėje, jei ne buvusio spindėjimo prisiminimuose“. Istorikas **Teodoras Narbutas** lenkų kalba parašė 9 tomų „Lietuvių tautos istoriją“. Tai didžiausios apimties Lietuvės istorija. Kiekvieno apsišvietusio bajoro garbės reikalu tapo greta Lietuvės Statuto bei Šventojo Rašto turėti T. Narbuto parašytą veikalą.

Vienas iš iškiliausių Europos romantizmo poetų **Adomas Mickevičius** (žr. 154–155 p.) poemose „Gražina“, „Konradas Valenrodas“, „Ponas Tadas“ išaukštino lietuvių kovas su kryžiuočiais, tėvynės meilę. Vilniaus universiteto auklėtinis **Juzefas Ignacas Kraševskis** parašė veikalą iš Vilniaus bei Lietuvės istorijos, sukūrė istorinių poemų. Patriotizmą skatino poetai **Julijus Slovackis** bei **Vladislovas Sirokomlė**.

Ižymiausi to meto Lietuvės dailininkai – **Jonas Rustemas**, **Vincentas Smakauskas** – vaizdavo istorinius Lietuvės įvykius, šalies kraštovaizdį, valstiečių buitį. Siekdamas atkreipti visuomenės dėmesį į nykstančius Lietuvės meno paminklus **Jonas Kazimieras Vilčinskis** 1846 m. pradėjo leisti **litogrąfijų** rinkinį „Vilniaus albumas“. Jo tikslas buvo supažindinti Lietuvės visuomenę su svarbiausiais krašto meno paminklais, garsiausiais žmonėmis. Romantikų darbai ugdė visuomenės pasididžiavimą garbinga Lietuvės istorija, pagarbą bei meilę gimtajam kraštui.

Slaptosios draugijos

Iš Vakarų Europos plintančios revoliucinės idėjos sulaukė Lietuvės šviesuomenės dėmesio. Mokslo bei kultūros židiniuose – Vilniaus universitetė, vidurinėse mokyklose – ėmė kurtis įvairios slaptos draugijos. Vienos iš svarbiausių Lietuvoje buvo XVIII a. įsteigtos masonų draugijos. Veikė ir slaptos dėstytojų, studentų

12

V. Smakausko iliustruotos J. I. Kraševskio poemos „Vitolio rauda“, išleistos 1846 m., antraštinis lapas. Didelio susidomėjimo sulaukusiame kūrinyje pasakojama apie pagonybės laikus. Kaip ir daugelis romantikų, idealizuodamas praeitį J. I. Kraševskis ugdė lietuvių didžiavimąsi savo krašto istorija bei kultūra.

13 Vilniaus Šv. Jono masonų ložės „Uolusis lietuvis“ staliukas. XIX a. I pusė. Lietuvoje pirmoji masonų organizacija įkurta 1776 m. Masonų idėjos ypač sklido Vilniaus universitete, kurio studentų draugijos buvo savotiškos organizacijos atšakos. Masonams priklausė daug žymiausių XVIII a. pab.–XIX a. Lietuvos kultūros ir politikos veikėjų.

Kraštotyra – krašto istorijos ir kultūros tyrinėjimai.

Kultūrinė autonomija – teisė savarankiškai tvarkyti švietimo bei kultūros reikalus.

Kuratorius – mokymo įstaigos darbą prižiūrintis asmuo; Rusijos švietimo ministerijos ir universiteto tarpininkas.

Litografija – ant šlifavimo akmens sukurtas ir ant specialaus popieriaus išspausdintas grafikos kūrinys.

draugijos: Filomatų (Mokslo mylėtojų), Filaretų (Dorovingųjų), Šubrėncų (Nenaudėlių). Svarbiausias jų šūkis: „Pats švieskis ir šviesk kitus, būk dorovingas“. Šių organizacijų nariai smerkė baudžiavą, išjuokė žmonių prietaringumą bei tamsumą. Studentų draugijos subūrė jaunuomenę, diegė meilę mokslui, skatino gyventi prasmingai, dirbti tėvynės labui.

1822 m. caras Aleksandras I uždraudė valdžios nekontroliuojamas, laisvės idėjas platinančias masonų ložes. Atvykęs į Vilnių ir prisiklausęs universiteto priešininkų kalbų jis patikėjo, jog Vilnius tampa panašus į revoliucionierių lizdą. Imperatorius buvo labai pasipiktinęs tuo, kad gatvėje jo kai kas net nepasveikina. Vienam tokių net pats kepurę nuo galvos nutraukęs. Pasak Aleksandro I, Vilniaus universitete vyrauja revoliucinė ir lenkiška dvasia. Valdovo malonės netekusiam Adomui Jurgui Čartoriskui jis pikta pasakė: „Jūs šildote užantyje gyvatę“.

Caro pareigūnai sekė draugijų narius. Vienam Vilniaus gimnazijos mokiniui lentoje užrašius „Tegyvuoją Gegužės 3-iosios konstitucija!“, netrukus prasidėjo kratos, mokinių ir studentų areštai. Draugijos buvo uždraustos. Darbo universitete neteko daugelis su jų veikla susijusių dėstytojų. Aktyviausi nariai, tarp jų ir Adomas Mickevičius, ištremti iš Lietuvos. Caro valdžia ėmė griežtai kontroliuoti universiteto veiklą, pradėta cenzūruoti profesorių paskaitas, leidžiamas knygas.

Persekiojimai tik dar labiau kurstė kylantį visuomenės nepasitenkinimą caro valdžia. Nepaisant nuolatinio caro valdžios spaudimo iki pat uždarymo 1832 m. universitetas buvo tuometės mokslinės minties ir politinių laisvių skelbėjas.

Saikingai vartoti svaigalus
Vengti azartinių žaidimų
Nuolat kaupti savo biblioteką
Skaityti bent vieną politikos ar literatūros leidinį
Turėti savo bibliotekoje istorijos bei geografijos knygų
Kas keliasdešimt dienų parašyti po straipsnį

14 Šubrėncų draugijos nurodymai nariams.

15 Iš filomato Ignoto Domeikos atsiminimų

Pirmiausia buvo parašyti tokios draugijos įstatai, draugijos, kuri nesiekia politinių tikslų. Tačiau visų bendra politika mylėti ir norėti prisijungimo prie Lenkijos. Tam buvo reikalinga atitinkama propaganda, slaptumas ir slapti susirinkimai. Priešas padarė mus lygius ir išmokė mylėti laisvę. Mūsų katalikiška dvasia vertė mus siekti, kad tarp jaunimo vyrautų brolybė, tačiau neprimesta kokios nors doktrinos. Mums buvo svarbu, kad jaunimas bendrautų nebūdamas pasidalijęs į partijas. Dėkui Dievui, kad apie tokias tada nežinojome. Tai ir buvo priežastis, kad mūsų draugijos kūrėjai jai davė Filomatų vardą. Įstatuose buvo pabrėžta, kad draugija neužsiims politika, o tik propaguos mokslą ir švietimą tarp jaunimo.

V. Skuodis, Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 19.

1. Remkis (tekstu, **8**) ir patvirtink arba paneik teiginį, jog XIX a. I pusėje Vilniaus universitetas buvo svarbiausias Lietuvos kultūros ir mokslo centras.
2. Paaiškink, dėl ko Lietuvos visuomenei buvo naudinga caro Aleksandro I suteikta kultūrinė autonomija.
3. Kokius tikslus caras Aleksandras kėlė Vilniaus universitetui **5**? Kokių išvadų apie šią mokymo įstaigą gali padaryti iš **2** duomenų?
4. Naudokis internetu, biblioteka ir klasei pristatyk pasirinktą XVIII a. pab.–XIX a. I pusės Vilniaus universiteto dėstytoją arba auklėtinį.
5. Pateik pavyzdžių, kaip romantizmo idėjos reiškėsi Lietuvos moksle, dailėje ir literatūroje. Kokios temos būdingos su romantizmu siejamiems kūriniams **10**–**12**?
6. Kokiems tikslams Vilniaus universitete kūrėsi slaptos studentų draugijos? Dėl ko caro valdžia ėmė jas persekioti?
7. Grupėse aptarkite, kurios XIX a. Vilniaus universiteto studentų slaptų draugijų idėjos aktualios šiais laikais.

4. 1830–1831 metų sukilimas

1 1830–1831 metų sukilimas Lenkijoje ir Lietuvoje.

2 Vieno iš sukilimo vadų generolo Henriko Dembinskio kardo rankena, papuošta Lenkijos ir Lietuvos valstybingumo simboliais. XIX a. I pusė.

Sukilimas Lietuvoje

Baimindamasi, kad iš Lenkijos sukilimas persimes ir į Lietuvą, caro valdžia šalyje įvedė karinę padėtį, apribojo susisiekimą su Lenkijos karalyste, suiminėjo politiškai įtartinus asmenis, atiminėjo iš gyventojų ginklus. Tačiau 1831 m. pavasarį sukilimas išsiviešėjo ir Lietuvoje. Jį pradėjo ir jam vadovavo bajorai. Netrukus įsitraukė studentai, miestiečiai, valstiečiai. Svarbiausias sukilėlių tikslas buvo išsivaduoti iš Rusijos. Vieni kovojo už Gegužės 3-iosios konstitucijoje paskelbtą

3 Sukilimo dalyvio atsiminimai

Tyla Lietuvoje pranašavo baisų karą. Vienuolynuose ir rūsiuose buvo slapstomi ginklai, parakas, dalgiai, jaunimas liejo švino kulkas, medžiotojai taupė stambiam žvėriui skiriamus šovinius. Seni, patyrę vyrai, jau dalyvavę kovose už laisvę, suėdavo, kalbėdavosi pašnabždomis, svarstė sumanymus... Moterys brolius ir sūnus kalbino kuo greičiau imtis ginklo. Bažnyčiose žmonės karštai meldėsi. Viena motina atvedė savo vienturtį sūnų ir pasakė: „Mano vyras kovojo T. Kosciuškos eilėse, dabar jis guli mirties patale ir siunčia sūnų, kad kautųsi už Tėvynės laisvę“.

F. Vrotnovskis, Atsiminimai apie 1831 m. sukilimą Lietuvoje, Varšuva, 1858, p. 53.

Sukilimo priežastys

1815 m. Vienos kongreso nutarimu iš dalies buvusios Varsuvos kunigaikštystės įkurta Lenkijos karalystė. Ji buvo personaline unija susieta su Rusijos imperija. Karalystės valdovu tapo caras Aleksandras I.

Karalystė turėjo viena demokratiškiausių konstitucijų Europoje, plačią autonomiją ir net savo kariuomenę. Iš pradžių dauguma buvusios ATR gyventojų valstybėje džiaugėsi. Manė, kad, prie jos prijungus kitas buvusios ATR žemes, bus atkurta Rusijai pavaldi Respublika.

Ilgainiui ėmė aiškėti, kad karalystė nebus plečiama. Prasidėjo patriotiškai nusiteikusių gyventojų persekiojimai, sustiprėjo cenzūra. Kariškius piktino Aleksandro I brolio Konstantino karalystės kariams taikomos fizinės bausmės už nusižengimus. Matydami graikų sukilėlių, 1830 m. revoliucijos Prancūzijoje ir Belgijoje sėkmę dalis gyventojų, ypač jaunesnės kartos karininkų ir studentų, ėmė galvoti, jog išaušo palankus metas ginklu atkurti Respubliką. Tačiau patyrę Napoleono karų veteranai elgėsi nuosaikiai, manė, kad su nauju Rusijos caru Nikolajumi I reikia ieškoti takaus sutarimo.

Kaip Šventosios sąjungos narė Rusija ketino siųsti savo kariuomenę revoliucijų malšinti. Į ją turėjo būti įtraukta ir Lenkijos karalystės kariuomenė. Priešinant šioms Rusijos planams, 1830 m. lapkričio pabaigoje Lenkijoje prasidėjo sukilimas, kuris peraugo į Lenkijos karalystės ir Rusijos imperijos karą.

4 Lenkijos karalystės karys (A) kovoja su kazoku (B).
Dailininko Voiceko Kosako paveikslas. XX a. pradžia.

5 „Nelygios jėgos“. XIX a. pradž. prancūzų karikatūra, vaizduojanti Lietuvos bei Lenkijos sukilėlių ir Rusijos konfliktą.

Lėnkijos konstitucinę monarchiją. Kiti, sudarantys daugumą, – už senąją lygiavertę Lėnkijos ir Lietuvės federaciją. Sukilimui vadovauti Vėlniuje įkurtas **Vyriausiasis komitėtas**, tačiau jis nesugebėjo tinkamai pasirengti kovai. Neišmokyti, prastai ginkluoti sukilėliai prieš pranašesnę Rėsijos kariuomenę kovojo partizaninį karą.

Siekdami į savo pusę patraukti kuo daugiau valstiečių bajorai platino lietuviškai parašytus atsišaukimus, kuriuose buvo tik miglotų pažadų: „Turėsit ko norėsit; veltui gerti ir valgyti galėsit“. Tokius atsišaukimus platino ir caro valdžia. Tačiau supratę, kad bajorai pažadų nesirengia vykdyti ir baudžiavos panaikinti neketina, valstiečiai traukėsi iš sukilėlių gretų.

1831 m. vasarą į Lietuvą atžygiavo Lėnkijos karalystės siūsta kariuomenė, kuriai vadovavo generolas **Antanas Gelgaudas**. Jungtinė Lietuvos sukilėlių ir Lėnkijos kariuomenė turėjo užimti svarbiausius Lietuvos miestus: Vėlnių ir Kauną. Tačiau lemtingą Panerių mūšį prie Vėlniaus sukilėliai pralaimėjo. Patyrę daug nuostolių ir sušaldę pajėgas sukilėliai atsitraukė. Daliai pavyko prasiveržti į Lėnkiją. Kiti pasitraukė į Prėsiją, bet buvo sulaikyti ir nuginkluoti. Vienas karininkas, nusivylęs nesėkmingu A. Gelgaudo vadovavimu kariuomenei, generolą nušovė. Iki 1831 m. žiemos Rėsijos kariuomenė sukilimą nuslopino.

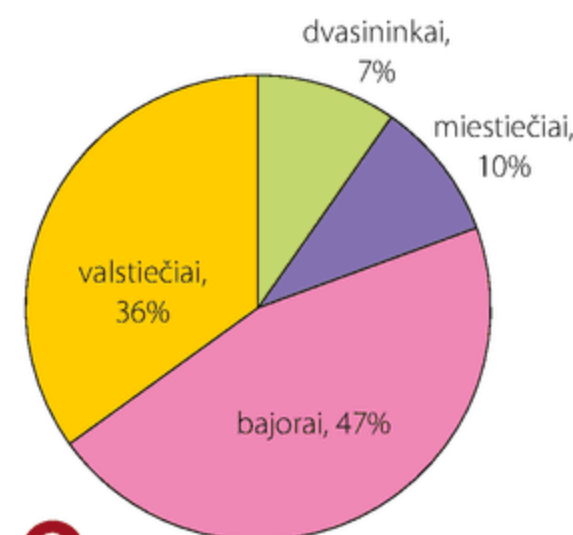

6 Sukilėlių vėliava. Užrašas lenkų kalba skelbia: „Dievo vardu už mūsų ir jūsų laisvę“.

7 Iš sukilimo dalyvio A. Jacevičiaus atsiminimų

Būdamas pavieto ginkluotųjų pajėgų viršininku, mačiau, kaip pradžioje kaimo žmonės užsidegę veržėsi į tėvynės gynėjų eiles, ir mačiau, kaip labai ėmė atvėsti vėliau. Gilus ir opus yra paprasčiausio žmogaus asmens laisvės pajautimas. Bemaž kiekvienas Žemaitijos valstietis, eidamas į kariuomenę, pareiškėdavo ir reikalėdavo aiškiai įrašyti kontrolėje, kad jisai einąs savo paties noru, bet ne iš paskyrimo nuo žemės arba, kas jiems reiškia tą patį, už poną. Veltui jam aiškintumei, jog tikrai tam, kad iš visų gyventojų būtų lygiai imami naujokai, turi būti įskaitytas į apylinkės duodamų skaičių, jog jis eina kautis ne už poną, bet už save, už savąją tėvynę, už savąją laisvę – tuoj tapdavo niūrus. Daugelis net stengėsi tarnybos vengti.

Lietuvos istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, t.1, p. 424.

8 1830–1831 metų sukilimo dalyviai Lietuvoje.

4. 1830–1831 metų sukilimas

9 E. Pliaterytė ir jos vadovaujamas sukilėlių raitininkų dalinys. XIX a. I pusės graviūra.

10 Paminklas E. Pliaterytei Kapčiamiestyje.

11 Piniginė su 1830–1831 m. sukilimo simbolika, naudota po jo numalšinimo kaip pasipriešinimo Rusijos imperijai ženklas.

12 Medalis 1830–1831 m. sukilimui atminti.

Tarp sukilimo dalyvių drąsa ir ryžtingumu pagarsėjo lietuvių Žanà d'Árk – grafitė **Emilija Pliaterytė**. Išsilavinusi grafitė žavėjosi romantizmo idėjomis, filomatų veikla. Sukilimo pradžioje kartu su pusbroliu ji sutelkė Dusetų apylinkių sukilėlius, vadovavo kelių šimtų karių būriui. Pati kovėsi pirmose sukilėlių gretose. Garsas apie E. Pliaterytės drąsą sklido po visą Lietuvą. Grafitė buvo paskirta vieno sukilėlių pulko kapitone. Sukilimui pralaimint, nuo rusų kariuomenės slapta traukėsi į Lėnkiją. Tačiau susirgusi mirė ir buvo palaidota svetimu vardu Kāpčiamiestyje (dab. Lazdijų raj.). Jos kapą įamžino paminklas su iškaltais žodžiais: „Sielą atidaviau Dievui, o gyvybę – Tėvynei“.

Sukilimo pralaimėjimas

Istorikai teigia, kad pagrindinė sukilimo jėga Lėnkijos karalystės kariuomenė skaičiumi neprilygo Rusijos imperijos jėgoms. Nors jos kariai ir vadai rodė didvyriškumo pavyzdžius, to nepakako. Didelė dalis sukilėlių vadovybės iš pat pradžių netikėjo sukilimo sėkme. Jie manė, kad su caru pavyks susitarti. Įvykus sukilimui, Rusijos valdovas darys nuolaidų ir suteiks daugiau savarankiškumo karalystei. Nors morališkai palaikomi sukilėliai nesulaukė kitų šalių ginkluotos pagalbos. Šventosios sąjungos nariai gretimų valstybių valdovai baiminosi, kad sukilimas persimes į jų imperiją. Be to, į sukilimą nepavyko įtraukti valstiečių. Dauguma sukilimo vadovų buvo bajorai, kurie vengė kelti baudžiavos panaikinimo ir didesnių laisvių suteikimo klausimą.

13 Iš Prancūzijos laikraščio straipsnio. 1831 m.

Šešiasdešimt tūkstančių rusų persikėlė per Vyslą su trimis šimtais pabūklų. Jie žygiuoja tiesiai į Varšuvą. Kaip atlaikys šis nelaimingas miestas barbarų antplūdį? Neužtenka drąsos ir pasiaukojimo. Drąsus ir laisvas žmogus miršta kaip vergas nuo patrankos šūvio ir narsiausias kareivis negalėtų priešintis vienas dvylikai durtuvų, nukreiptų į jo krūtinę. Gali būti, kad kaip tik šią valandą, kai virpanti ranka rašo šias nevirties pilnas eilutes, didvyrių miestas pavirto griuvėsių ir kruvinų lavonų krūva, į kurią kazokas įsmeigė savo pergalingą ietį. Verkite, tautos, verkite! Gal dabar jau Lenkijos nebėra!

A. Bendjebbar, *Naujausieji laikai: iliustruota žmonijos istorijos kronika*, Vilnius, Alma littera, 1997, p. 14.

Sukilėliai negalėjo pasipriešinti daug kartų didesnei, gerai išmokytai ir ginkluotai Rusijos armijai. **Kapituliavus** Rusijos kariuomenės apgultai Varsuvai, sukilimas pralaimėjo. Daug sukilėlių žuvo, tūkstančiai nuteistų ir ištremtų į Rusijos gilumą. Sukilusių bajorų dvarai konfiskuoti ir buvo atiduodami iš Rusijos atkeltiems dvarininkams.

Daugelis bajorų, baimindamiesi caro valdžios represijų, emigravo į Vakarų Europą. Vadinamosios didžiosios emigracijos metu į užsienį pasitraukė žymiausi to meto Lietuvos politiniai ir kultūros veikėjai: A. J. Čartoriskis, J. Lelevelis, A. Mickevičius, J. Slovackis. Daugiausia Prancūzijoje besitelkiantys emigrantai iš buvusios LDK skleidė pasaulyje informaciją apie Lietuvą ir sukilimą, aiškino krašto problemas Europos visuomenei ir šalių valdžioms.

„Lenkų pradų naikinimo“ programa

Sukilimo pralaimėjimas tapo carui pretekstu panaikinti Lenkijos karalystės savarankiškumo likučius. Jos teritorijos pamažu buvo įtrauktos į Rusiją.

Numalšinusi sukilimą caro valdžia siekė užgniaužti bet kokią Lietuvos ir Lenkijos bajorų puoselėjamą valstybingumo idėją. Lenkijos karalystės autonomija buvo panaikinta. Lietuvoje imta vykdyti politiką, pavadintą **„lenkų pradų naikinimo“ programa**. Jos šalininkai įrodinėjo, kad senoji Lietuva iki Liublino ūnijos buvo rusų valstybė. Tik Lietuvai susijungus su Lenkija, čia ėmė plisti lenkybė, kurią reikia sunaikinti, o kraštą vėl surusinti.

Svarbiausias šios politikos principas buvo: ko negali kontroliuoti, tą reikia uždrausti. Ypač griežtas represijas caro valdžia taikė kultūrai bei švietimui. 1832 m. uždarytas Lietuvos kultūros bei mokslinio gyvenimo centras – Vilniaus universitetas. Panaikinta Vilniaus švietimo apygarda, uždaryta daug mokyklų, sugriežtinta cenzūra. Valdžios įstaigose įvesta rusų kalba, pareigūnais skiriami rusai. 1840 m. panaikintas Lietuvos Statutas. Jį pakeitė Rusijos įstatymai ir teismai. Valdžia ribojė Katalikų bažnyčios veiklą, uždarė daug bažnyčių ir vienuolynų, atiminėjo jų žemes. Unitai prievarta grąžinti į stačiatikybę. Norėdama iš žmonių atminties ištrinti net Lietuvos vardą, buvusias LDK žemes pavadino Vakarų gubernijomis.

Taip caro valdžia sustiprino ilgametę politiką – naikinti lietuvių istorinę atmintį bei tapatumą. Tačiau rusifikacija tik dar labiau kurstė vietos gyventojų priešišumą valdžiai.

„Lenkų pradų naikinimo“ programa – po 1830–1831 m. caro valdžios užgrobtose LDK žemėse vykdyta politika. Pagrindinis jos tikslas buvo sustiprinti visuomenės, kultūros, švietimo kontrolę ir taip sumažinti lenkų įtaką Lietuvai.

Kapituliacija – pasidavimas priešui ir sutikimas su jo padiktuotomis sąlygomis.

Vyriausiasis komitetas – 1831 m. Vilniuje įkurta valdžios institucija sukilimui Lietuvoje rengti ir vadovauti.

Uždaryti Vilniaus universitetą
Panaikinti Vilniaus švietimo apygardą
Sugriežtinti cenzūrą
Valdžios įstaigose įvesti rusų kalbą
Panaikinti Lietuvos Statutą
Riboti Katalikų bažnyčios veiklą, uždaryti bažnyčias

14

„Lenkų pradų naikinimo“ programa Lietuvoje.

15

Sukilėlis atsisveikina su gimtąja žeme. 1831 m. litografija. Žlugus sukilimui, iš Lietuvos ir Lenkijos emigravo šimtai žmonių.

1. Kuo Lenkijos karalystės valdymas skyrėsi nuo Varsuvos kunigaikštystės ir Rusijos imperijai atitekusios Lietuvos valdymo?
2. Skirk vidines ir išorines 1830–1831 m. sukilimo priežastis ir sukilėlių tikslus.
3. Kokių išvadų apie tam tikrų visuomenės sluoksnių dalyvavimą sukilime gali padaryti iš 7 ir 8 šaltinių duomenų?
4. Apibūdink 1830–1831 m. sukilimo eigą. Dėl ko jis pralaimėjo?
5. Įvertink sukilimo padarinius. Kaip į šį įvykį reagavo Europos visuomenė ir valstybės 13?
6. Paaiškink „lenkų pradų naikinimo“ programos tikslą 14. Kokių priemonių jai įgyvendinti griežėsi caro valdžia?
7. Naudokis internetu ir Lietuvoje rask su 1830–1831 m. sukilimu susijusių paminklų. Pateik juos klasei.
8. Grupėse įvertinkite E. Pliaterytės asmenybę. Kodėl ji vadinta Lietuvos Žana d'Ark?

5. Lietuvių tautinio atgimimo ištakos

2 Jie save laikė buvusios LDK (istorinės Lietuvos) tradicijų tęsėjais, šios valstybės piliečiais ir patriotais:

- 1 – Adamas Mickevičius,
- 2 – Julijus Slovackis,
- 3 – Vladislavas Sirokomlė,
- 4 – Antanas Baranuskas.

3 XX a. pradž. atvirukas su Lietuvos, Žemaitijos, Vilniaus ir Gardino herbais. Ant jo užrašyti A. Mickevičiaus žodžiai iš poemos „Ponas Tadas“: „Lietuva, Tėvyne mano, mielesnė už sveikatą!“ A. Mickevičius, kaip ir daugelis tų laikų poetų, nors rašė lenkiškai, tačiau buvo Lietuvos patriotas.

	Iš kur kilęs	Kuria kalba rašė
Kristijonas Donelaitis (1714–1780)	Mažoji Lietuva	Lietuvių
Liudvikas Rėza (1776–1840)	Mažoji Lietuva	Lietuvių
Adomas Mickevičius (1798–1855)	buv. LDK (Baltarusija)	Lenkų
Juzefas Ignacas Kraševskis (1812–1887)	Lenkija	Lenkų
Julijus Slovackis (1809–1849)	Lenkija (Ukraina)	Lenkų
Vladislovas Sirokomlė (1823–1862)	buv. LDK (Baltarusija)	Lenkų
Teodoras Narbutas (1784–1864)	buv. LDK (Baltarusija)	Lenkų
Simonas Daukantas (1793–1864)	buv. LDK (Lietuva)	Lietuvių
Dionizas Poška (1757–1830)	buv. LDK (Lietuva)	Lietuvių
Simonas Stanevičius (1799–1848)	buv. LDK (Lietuva)	Lietuvių
Antanas Baranuskas (1835–1902)	buv. LDK (Lietuva)	Lenkų, lietuvių
Motiejus Valančius (1801–1875)	buv. LDK (Lietuva)	Lietuvių

1 Lietuvių savimonės žadintojai XIX a. I pusėje.

Nykstanti lietuvių kalba

Jau nuo Liublino ūnijos laikų LDK visuomenėje išsilavinusių, kilmingų bei turtingų žmonių – bajorų – kalba laikyta lenkų. Ilgainiui ji įvesta valstybinėse įstaigose, teismuose. Šia kalba daugiausia sakyti pamokslai bažnyčiose, kurta grožinė literatūra. Tuo metu tarp lietuvių vyravo teigiamas požiūris į lenkų kalbą, nes jos nemo-kantys negalėjo siekti karjeros, aukštesnės visuomeninės padėties.

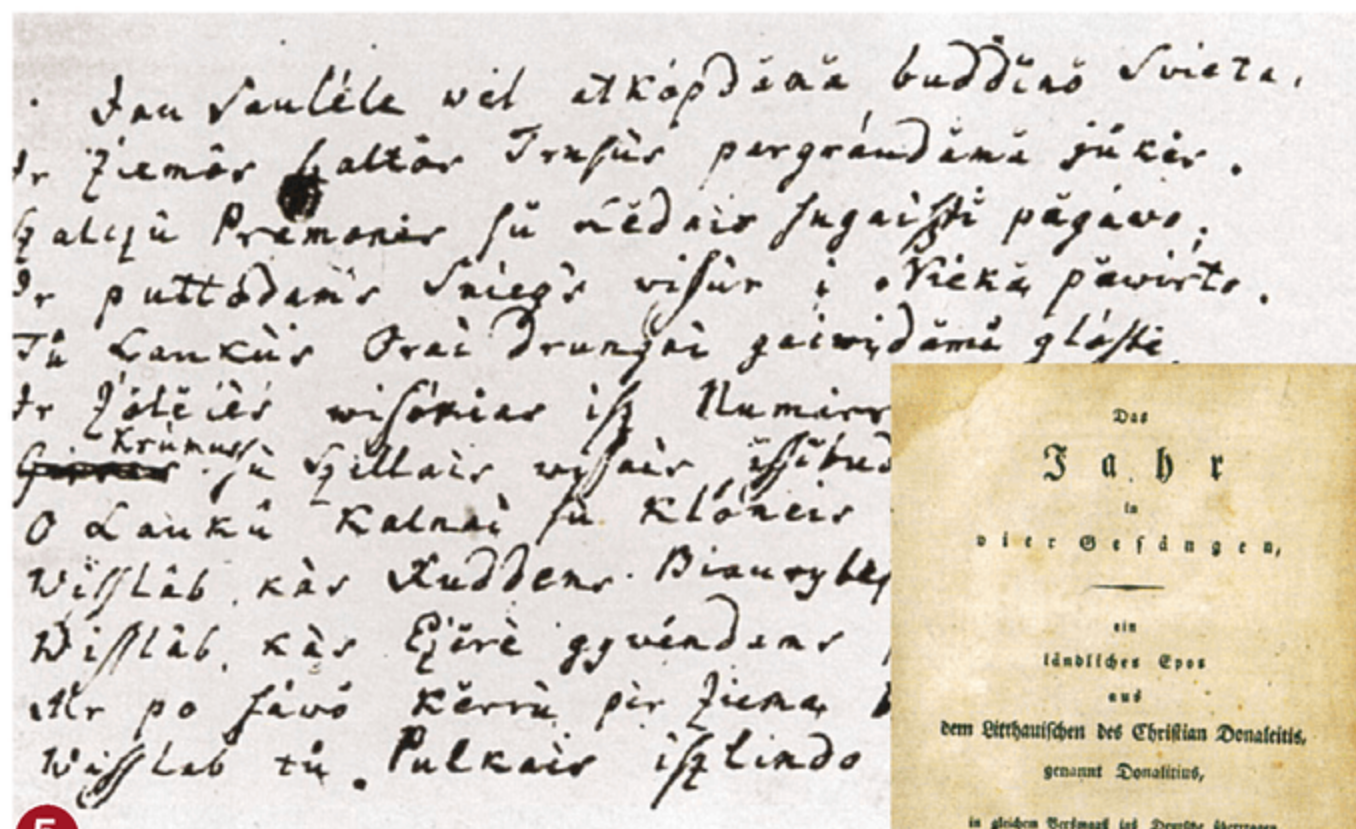
Lietuvių kalba grožinės literatūros žmonės ilgą laiką nekūrė. Ja rašytos vien reli-ginės knygos: tikybos pradžiamoksliai, bažnytinės giesmės, pamokslų rinkiniai. Lie-tuviškai kalbėjo tik valstiečiai, dalis bajorų. Tačiau ir jiems paniekinamai teigta, kad tai esanti prasta „mužikų“ kalba, tinkanti virtuvei ir tvartui.

Žlugus Abiejų Tautų Respublikai, į lenkų kalbą imta žiūrėti kaip į didžiausią LDK ir Lėnkijos bajorus vienijančią vertybę, atsvarą svetimai rusų kalbai ir stačiatikybei. Todėl šios kalbos įtaka dar labiau stiprėjo. Lenkų kalba plito per sulenkėjusių bajo-rų dvarus, bažnyčią ir mokyklą. Ilgainiui daugelis bajorų jau nemokėjo lietuviškai, net su savo baudžiauninkais bendravo per vertėjus. Miestuose beveik nebuvo girdė-ti kalbant lietuviškai. Arčiau dvarų ir miestų gyvenantys valstiečiai taip pat lenkė-jo. Dalis net ėmė gėdytis gimtosios kalbos. To meto mokslininkai manė, kad lietu-vių kalba atsidūrė prie išnykimo, vadinamosios kalbos mirties, ribos. Tik nedaugė-lis tikėjo, kad lietuvių kalba išliks.

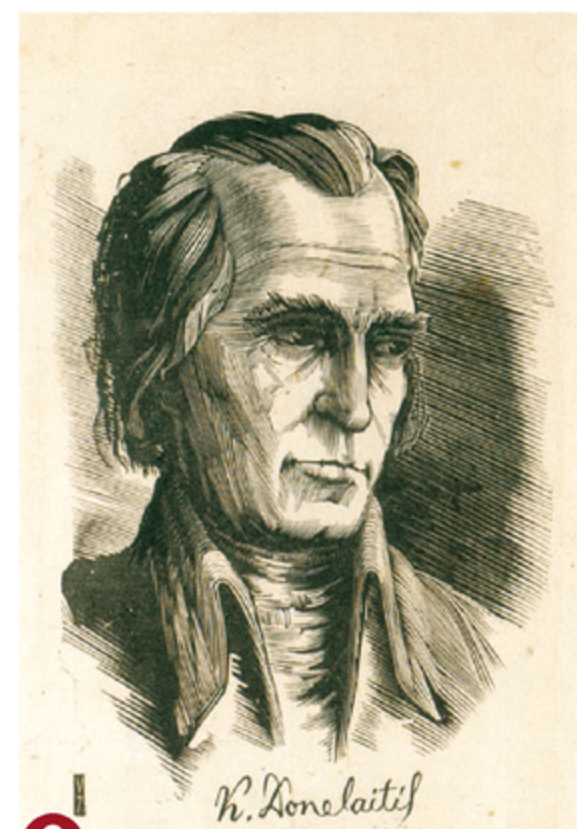
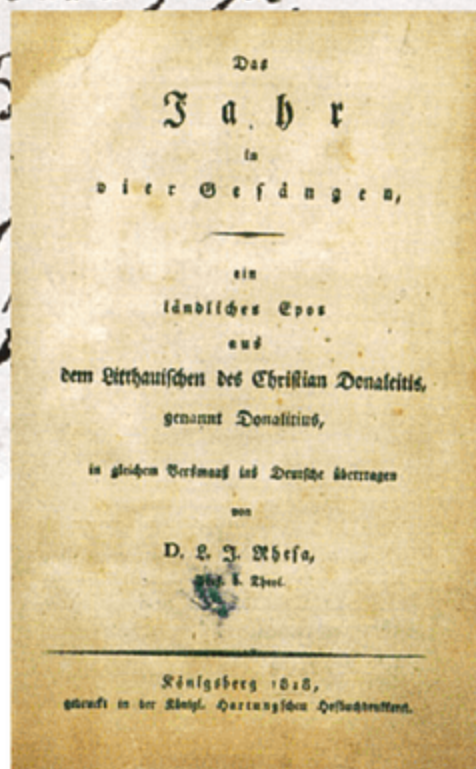
4 Mikalojaus Akelaičio laiškas M. Balinskiui. 1857 m.

Argi mes, lietuviai, išsižadėsime savo kalbos ir tuo būdu patys savo noru žudysime savo tau-tą? Argi mummyse, kurie taip karštai mylim tai, kas savo, nustojo plakusi lietuvių širdis? Reikia mums pakelti lietuvių kalbą, ištraukti iš paniekinimo tą kalbą, kuri turi sanskrito dailumą ir italų dainingumą. Darykim palengva, įsteikim parapijose mokyklas, kuriose viskas būtų mokoma lietuvių kalba; rašykim ir spausdinkim lietuvių knygas liaudžiai.

B. Genzelis, Kelias į 1918 metų Vasario 16–ąją, Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 28.

5 K. Donelaičio „Metų“ rankraščio fragmentas bei XIX a. pradž. išleistos poemos antraštinis lapas. Poema nebuvo išspausdinta autoriui gyvam esant. Rankraštį rado, suskirstė į dalis, parengė spaudai ir pavadinimą sugalvojo Mažosios Lietuvos kultūros veikėjas Liudvikas Rėza.

6 Kristijonas Donelaitis. V. Jurekūno medžio raižinys. 1955 m.

Bręstanti lietuviybės idėja

Pokyčių įvyko, kai atsirado daugiau išsimokslinusių žmonių, kurių gimtoji kalba buvo lietuvių. Jaunimas pamatė, kad kitos Europos tautos kovoja už savo teises, kalba savo kalbomis. Ne vienam jaunuoliui kilo klausimas: kuo gi mes blogesni už kitus? Šie žmonės ėmė domėtis savo krašto istorija, kalba, kultūra. Susidomėjimą skatino ir lietuviškos raštijos Mažonoje Lietuvoje (žr. 117 p. 3) suklestėjimas. 1818 m. **lietuvininkas** Karaliūčiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza išleido Kristijono Donelaičio šedevrą „Metus“ – XVIII a. parašytą pirmąjį grožinės literatūros kūrinį lietuvių kalba.

Lietuvės visuomenėje pamažu budo lietuvių tautinis sąmoningumas, brendo lietuviybės idėja. Daliai žmonių lietuviškumas tapo vertybe. Jiems buvo gražu viskas, kas lietuviška: kalba, dainos, papročiai.

Lenkėjimui mažiausiai pasidavė žemaičių bajorai. Jie ir buvo pirmieji lietuviybės žadintojai. Judėjimo centru tapo žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio rezidencija Alsėdžiuose (žr. 117 p. 3). Čia susibūrę bajorai aptarinėjo baudžios pa-naikinimo būdus, tyrė lietuvių **tautósaką**, Lietuvės istoriją, skatino žmones vartoti lietuvių kalbą. Pats vyskupas į lietuvių kalbą išvertė ir išleido Naująjį Testamentą. Iš smulkiųjų bajorų kilęs Dionizas Poška parašė vieną iš pirmųjų lietuviškų eiliuotų kūrinių – „Mužikas Žemaičių ir Lietuvos“, rinko medžiagą gimtosios kalbos žodynui. Ažuolo kamiene jis įkūrė vieną pirmųjų Lietuvoje muziejų – **Baūbli**. Vėliau universiteto auklėtinis **Simonas Stanevičius** išgarsino lietuviškai parašyta odė „Šlovė žemaičių“. Joje poetas džiaugėsi, kad Lietuvai užtekėjo „skaisti saulė“, kad vėl atgijo meilė gimtajai kalbai, istorinei tautos praečiai. Pirmųjų lietuviybės žadintojų darbai skatino didžiulis savo kultūra, brandino lietuvių tautinę savimone. Žmonės ėmė suvokti, jog priklauso tautai, kurią vienija bendra kilmė, istorija, kultūra ir kalba.

7 Dionizo Poškos įkurtas muziejus – Baublys. Dailininko A. Jaroševičiaus paveikslas. XX a. I pusė. Pasakojama, jog sužinojęs apie seną išpuvusį ažuolą, dėl vėjo sukeliama baubimo vadinamą Baubliu, D. Poška paprašęs baudžiauninkus šį medį nukirsti ir atgabenti į Bijotus. Kamiene buvo įrengtas muziejus, kuris veikia iki šiol.

5. Lietuvių tautinio atgimimo ištakos

8 Simonas Daukantas.
XIX a. I pusės portretas.

9 A) – pirmojo Lietuvos istorijos veikalo lietuvių kalba „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ rankraščio antraštinis lapas. XIX a. I pusė.
B) – S. Daukanto knygos „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, išleistos 1845 m. Peterburge, antraštinis lapas.

10 Simonas Daukantas apie savo istorinius veikalus

Ne vienas skaitytojas, sklaidydamas mano raštus, rūgos, jog aš anuose lietuvių ir žemaičių daugelyje vietų giriu, o darbus ir karus krikščionių peikiu, kaip neteisingai daromus. Atsakau besipiktinantiems, kad aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų prosenelių pasakoti, o be raštų daug kartų apsirinka. Norėjau vėl savo raštu parodyti priešininkams Lietuvos ir žemaičių kalbos, jog kiekvienas norįs gali rašyti lietuviškai lygiai kaip ir kita išdailinta kalba.

Pagal: S. Daukantas, *Raštai*, Vilnius, 1976, p. 216.

Simonas Daukantas – pirmasis lietuviškai rašęs istorikas

Gimtosios kalbos reikšmę ypač kėlė iš žemaičių valstiečių kilęs istorikas **Simonas Daukantas**. Būdamas dvidešimt vienerių, pėsčiomis atkeliavo į Vilnių. Ši kelionė liudija permainas to meto valstiečių mąstyme – mokslo ir žinių troškimą, siekį pažinti tėvynės praeitį. Vilniaus universitetė S. Daukantas buvo A. Mickevičiaus bendrakursis, domėjosi filomatų veikla. Baigęs mokslus, tęsė istorinius tyrimus, kuriuos grindė archyvuose rasta su Lietuvės istorija susijusiais dokumentais.

Vienas iškiliausių jo darbų – 1822 m. pirmoji lietuviškai parašyta Lietuvos istorija „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“. Šio veikalo autorius aukštino pagonybės laikus, o neigiamai vertino Liublino ūniją. Mat, istoriko manymu, laikotarpiu po ūijos prasidėjo bajorų lenkėjimas, valstybės žlugimas. S. Daukantas parašė kelis istorijos veikalus, tačiau išspausdinti pavyko tik vieną – „Būdą senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Kiti išleisti jau po istoriko mirties. S. Daukantas parašė ir knygelių vaikams, pasakėlių, žodynų, vadovėlių, knygų apie ūkininkavimą. Kad neatkreiptų caro valdžios dėmesio, o gal norėdamas parodyti, jog lietuviai turi daug raštingų žmonių, knygas pasirašinėjo vis kitais vardais. Rašydamas lietuviškai stengėsi įrodyti, kad lietuviai savo kalba bei istorija niekuo nenusileidžia kitoms tautoms.

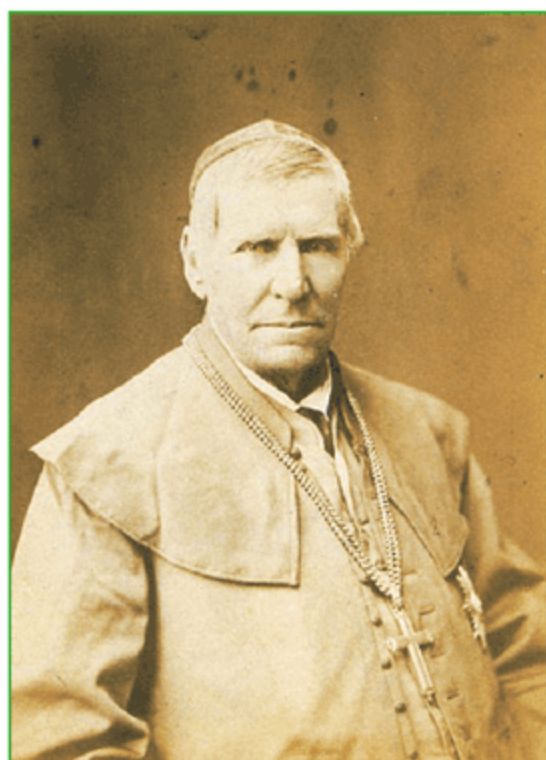
S. Daukantas teigė, kad lietuviai patys atsakingi už tai, dėl ko žlugo Abiejų Tautų Respublika. Mat jie nestatė fabrių, neplėtojo amatų, prekybos. Nesirūpino ir kultūra, leido sustiprėti grobikiškai nusiteikusiems kaimynams. Istorikas teigė, kad valstybės žlugimo pagrindinės priežastys slypi to meto visuomenėje. Bajorai, „ištižę lepumuose“, rūpinosi tik asmenine gerove užmiršę pareigą rūpintis tėvyne. O baudžiavos nuvarginti valstiečiai buvo abejingi, „vylėsi naujus ponus malonesnius dėl savęs rasiant“.

Vyskupas Motiejus Valančius – lietuviybės šalininkas

1850 m. prasidėjęs Žemaičių vyskupo **Motiejaus Valančiaus** vyskupavimas sutapo su liūdnu ir tamsiu laikotarpiu lietuvių tautai, kai grėsė jos rusinimo pavojus. Iš valstiečių kilęs dvasininkas buvo lietuviybės šalininkas. Jis reikalavo, kad kunigai mokėtų lietuviškai ir su paprastais žmonėmis bendrautų jiems suprantama kalba. M. Valančius sutelkė ir globojo garsiausius to meto lietuviybės puoselėtojus: S. Daukantą, pirmųjų kalendorių lietuvių kalba autorių Lauryną Ivinskį. Vyskupas

11 Motiejaus Valančiaus „Vaikų knygelė“, išleistos 1868 m. Tilžėje, antraštinis lapas. Šis leidinys – pirmoji vaikams skirta lietuviška knygelė.

Svarbiausios Motiejaus Valančiaus veiklos kryptys:

- Knygų lietuvių kalba rengimas
- Valstiečių švietimas
- Blaivybės brolių steigimas
- Katalikybės skatinimas
- Lietuviškos spaudos draudimo metais – slaptos spaudos gabenimo organizavimas

12 Motiejus Valančius.
XIX a. pab. nuotrauka.

Baublys – išpuvusio šimtamečio ažuolo kamiene D. Poškos įkurto muziejaus pavadinimas.

Blaivybės brolijos – XIX a. vid. Lietuvos visuomenės organizacijos, kovojusios su girtavimu.

Lenkėjimas – lenkų kalbos ir kultūros, tautinės savimonės perėmimas.

Lietūvininkas – lietuvių kilmės Mažosios Lietuvos (Prūsijos) gyventojas.

Mužikas – niekinamasis valstiečio pavadinimas.

Tautósaka – žodinė liaudies kūryba: dainos, pasakos, patarlės, priežodžiai.

ragino atsidėti kūrybai lietuvių kalba Vašnių kunigų seminarijos auklėtinį Antaną Baranauską. Iki tol daugiausia lenkiškai eilavęs seminaristas lietuviškai sukūrė neprilygstamąją poemą apie Lietuvės gaimtą „Anykščių šilelis“. M. Valančius pats parengė ir išleido nemažai knygų lietuvių kalba, lietuviškai parašė ir paskelbė Žemaičių vyskupystės istoriją. Vyskupo rezidencija Vašniuose (žr. 117 p. **3**) tapo reikšmingiausiu XIX a. vid. lietuvių kultūros centru.

Ugdyti raštingą, sveiką ir religingą žmogų buvo svarbiausias M. Valančiaus rūpestis. Carizmo laikotarpiu Lietuvoje ypač klestėjo girtavimas. Jį tylomis palaikė ir rusų valdžia, nes už prekybą degtine surinkti mokesčiai sudarė nemažą valstybės išd. dalį. Be to, alkoholyje skęstančią tautą lengviau valdyti. Prekyba degtine ją varantiems dvarininkams davė milžinišką pelną. Tad nevengta net prievartos ir reikalavta, kad dvarininkams priklausantys baudžiauninkai kasmet nupirktų tam tikrą kiekį šio alkoholinio gėrimo. Girtavimo žala M. Valančius ypač piktinosi. Jo raginimą steigti **blaivybės brolijas** labai palaikė tikintieji. Kauno gubernijoje (žr. 117 p. **3**) brolijoms priklausė net 83% katalikų. Blaivybės sąjūdis suvienijo lietuvių valstiečius. Jie pirmą kartą pasirodė esanti sąmoninga, drausminga ir stipri visuomenės dalis.

Iš M. Valančiaus parengtų lietuviškų knygų vis daugiau valstiečių ėmė mokytis rašto. Plintant raštingumui, tarp jų ėmė skliti lietuviybės idėjos, formavosi tautinė savimonė. Viltis atgaivinti ir išsaugoti lietuviškai kalbančią tautą didėjo.

Metai	Varyklų skaičius	Pagaminta degtinės (kibirais)
1856	282	900 000
1857	392	900 000
1858	301	1 033 534
1859	292	552 643
1860	293	129 194

13 Kauno gubernijos dvarų degtinės varyklos ir jų produkcija XIX a. II pusėje.

14 Motiejaus Valančiaus laiškas lietuviams. XIX a. II pusė

Vaikai palaidūnai, avelės mano paklydusios, balsą mano girdėdami, neužkietinkit širdžių savo ir neužverkit ausų, kad šaukimą Piemens girdėtų. Bet imkit tuojau protą ir pagalvokit, ant kokio stovit kelio ir kur atsidursite galų gale. Argi dar nežinot, kokia laimė yr iš degtinės? Iš kur barniai, keiksmi, nesutikimai, paleistuvystės, muštynės – ne iš degtinės?

Ar jums ne gėda po kamara žydu landyti ir su jais broliautis dėl tos smarvės, kurios bažnyčioj gerti išsižadėję? Supraskit, koks tai yra jūsų paapeikimas ir paniekimas akyse netikinčiųjų. Nors slapta gersite, bet Dievo visur esančio neapgausite.

Pagal: Kardas, 1992, Nr. 3, p. 6.

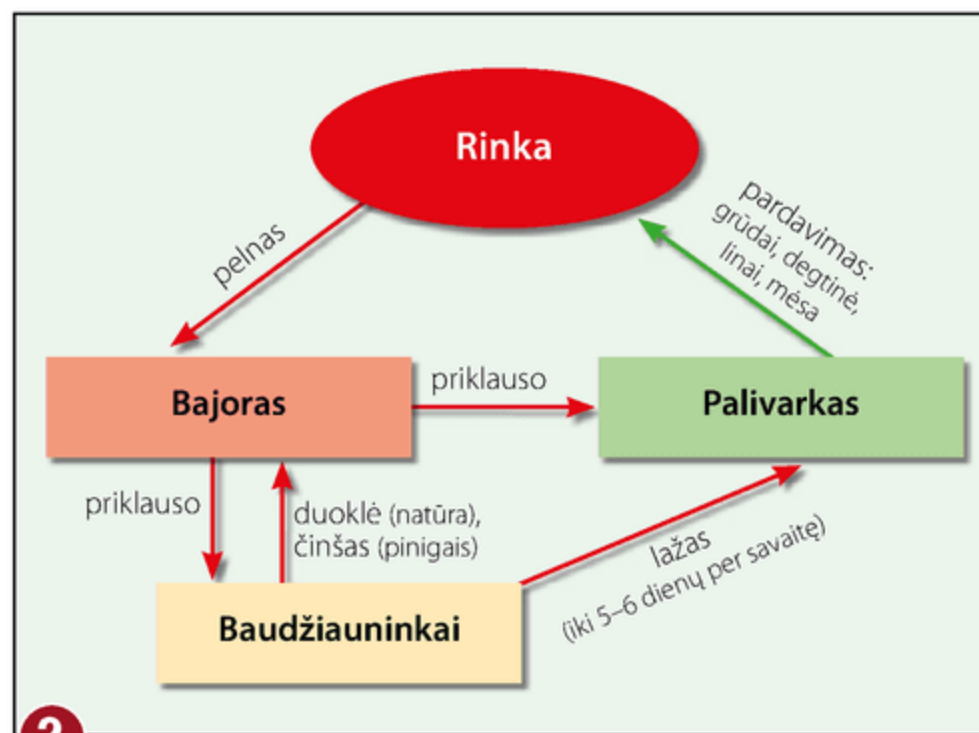

1. Apibūdink lietuvių kalbos padėtį XIX a. I pusėje. Kokių grėsmių jai kilo?
2. Išnagrinėk **4**. Dėl ko sielojasi laiško autorius? Ką jis ir dėl ko ragina keisti?
3. Pristatyk pasirinktą **1** lietuviybės žadintoją. Informacijos apie jo veiklą, paminklus Lietuvoje ieškok internete.
4. Kokių tikslų siekė pirmieji lietuviybės žadintojai? Kuo su jų veikla sietina Žemaitija, Vilniaus universitetas?
5. Ką savo darbu norėjo įrodyti S. Daukantas **10**? Kokios nuostatos būdingos jo požiūriui į Lietuvos istoriją?
6. Apibūdink vyskupo M. Valančiaus nuopelnus lietuvių. Konkrečiais pavyzdžiais pagrįsk jo veiklos kryptis **12**.
7. Susiburkite į grupes ir padiskutuokite, ar lietuvių kalbai šiais laikais gresia pavojus išnykti.

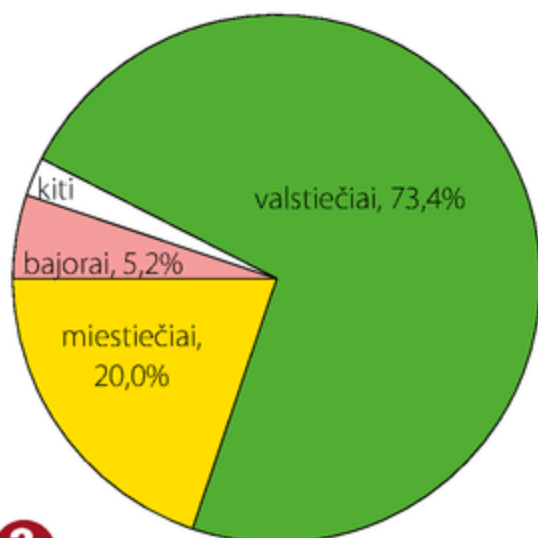
6. XIX a. Lietuvos ūkis ir visuomenė

1 Artojas. XX a. pradž. nuotrauka.

2 Palivarkinio ūkio schema Lietuvoje XIX a.

3 Luominė Lietuvos gyventojų sudėtis XIX a. II pusėje. Iš viso apie 2,7 mln. gyv.

4 Žemaičių dvarininkai

Didelių ponų žemaičiuose kaip ir nėra. Dvarininkiją sudaro bajorai, turį po keliolika ar keliasdešimt baudžiauninkų kiemų (dūmų). O tokių, kur turėtų po kelis šimtus, rasime vos keliolika. Smulkieji bajorai Žemaičiuose niekuo daugiau nesiskiria nuo valstiečių, kaip tik apdaru, kuris tarpinis tarp valstiečių ir aukštesniosios klasės dvarininkų. Bajorų papročiai gana palaidi; girtuoklis – ne retenybė; apšvietos – iš didelio pasitikėjimo herbais – bemaž jokios neturi; daugelis net lenkiškai nemoka. O tie, kurie kalba lenkiškai, save laiko kažkuo aukštesniu.

L. A. Jucevičius, *Raštai*, Vilnius, Mintis, 1959, p. 461.

Žemės ūkio ir luominės visuomenės kraštas

XIX a. Lietuvą, kaip ir prieš šimtmečius, išliko žemės ūkio kraštas. Tuo metu, kai Vakarų Europoje klestėjo pramonė, dirbo samdomi darbininkai, Lietuvės miestuose vyravo viduramžiška cėchinė gamyba, o žemės ūkyje – pasenęs ir nenašus **baudžiavinis ūkis**. Svarbiausi ūkio centrai buvo bajorų dvarai. Juose daugiausia auginti javai bei linai, kurie per Prūsijos ir Rygės uostus pelningai eksportuoti į Vakarų Europą, vežti į Rūsiją. Dvarų pajamas didino juose veikiančios degtinės varyklos bei alaus daryklos, plytinės, lentpjūvės, malūnai, stiklo, popieriaus įmonės.

Baudžiavinis ūkis stabdė krašto raidą. Išnaudojami baudžiauninkai nebuvo suinteresuoti darbu dvare. Vakarų Europoje baudžiava buvo išnykusi, o Lietuvoje sunkėjo. Dvarininkai didino prievoles, duoklę. Ir **palivarkuose**, ir valstiečių sklypuose žemės ūkio darbams naudoti prasti padargai bei įrankiai: arklas, medinės akėčios, dalgis, pjautuvas, spragilas.

Siekdami gauti didesnę derlių kai kurie dvarininkai ėmėsi permainų. Jie įsigijo geresnių ūkio padargų, vietoj jaučių žemę dirbo arkliais. XIX a. dvarų laukuose pradėtos masiškai auginti bulvės. Iš pradžių jas valstiečiai augino nenoriai, manė, kad jos tinka tik gyvuliams šerti. Vėliau šis maistingas augalas tapo savotiška antrąja duona, sumažino nederlių keliamą badmečių pavojų.

Pagal viduramžišką tvarką XIX a. Lietuvės gyventojai tebesiskirstė į kelis stambius luomus: bajorus, dvasininkus, miestiečius ir valstiečius. Luomų narių teisinė padėtis, turtai ir įtaka visuomenėje gerokai skyrėsi.

Bajorų padėtis

Svarbiausiu luomu išliko bajorai. Caro valdžia siekė užkirsti kelią bet kuriems mėginimams atkurti buvusią Abiejų Tautų Respubliką. Svarbiausia jėga, kuri galėjo priešintis šiems Rūsijos tikslams, buvo bajorija. Bajorai šimtmečius vaidino reikšmingiausią vaidmenį Lietuvės politiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime. Todėl, vos prijungus Lietuvą prie Rūsijos, imta siaurinti šį luomą, riboti jo teises. Imperatorė Jekaterina II buvo sumaniusi tūkstančius bajorų ištremti į negyvenamas Ukrainos stepės, tačiau šio plano nespėjo įvykdyti. Caro valdžia iš bajorų ėmė reikalauti bajorystę įrodančių dokumentų, kurių daugelis neturėjo, nes jie buvo dingę

5 Kėdainių dvaro rūmai. XIX a. pab. piešinys. XIX a. priklausė Čapskių giminei. Vėliau jų valdymą perėmė rusų generolas Eduardas Tottlebenas. Rūmai iki mūsų dienų neišliko – Antrojo pasaulinio karo metais juos susprogdino besitraukianti vokiečių kariuomenė.

6 Bajorų Nagurskių giminės genealoginis medis. XIX a.

per karus ar suirutes. Kilmės įrodymų nepateikusiai buvo prilyginti miestiečiams ar valstiečiams. Išlaikiusiųjų bajorystę teisės buvo labai sumažintos. Susirinkę į apskričių ar gubernijų seimelius jie tegalėjo spręsti vietos savivaldos ir mokesčių klausimus. Daugelis bajorų, norėdami išsaugoti turtą ir padėtį, gyveno dvilypį gyvenimą: rodė palankumą caro valdžiai, bet nuolat ieškojo būdų ginti krašto interesus.

Dosniai dalydama dvarus Lietuvoje caro valdžia ragino į šalį keltis rusų dvarininkus. Pavyzdžiui, Jekaterinos II numylėtinis grafas Platonas Zubovas gavo visą didžiulę Šiaulių ekonomiją su beveik 14 tūkst. baudžiauninkų. Taip valdžia siekė sukurti ištikimų valdinių atramą. Lietuvoje atsirado įtakingų rusų dvarininkų: Zubovai, Naryškinai. Tačiau dalis turtingiausių Lietuvės didikų – Pliateriai, Oginskiai, Tiškevičiai – išlaikė žemėvaldą ir įtaką šalies ūkiniam bei visuomeniniam gyvenimui. Ilgainiui ir dalis Rūsijos dvarininkų, pavyzdžiui, Zubovai, pasidavė krašto įtakai, tapo lietuvybės rėmėjais.

XIX a. Lietuvės bajorai visokeriopai saugojo savo išskirtinę padėtį visuomenėje, kitus luomus ir toliau laikė nelygiaverčiais. Kilmingieji rūpinosi valstybės atkūrimo reikalais, bet mažai prisidėjo prie kitų luomų laisvėjimo.

Sunki valstiečių dalia

Gausiausią Lietuvės visuomenės grupę sudarė valstiečiai. Juos caro valdžia skirstė į kelias grupes: baudžiauninkus – dvarininkams, Bažnyčiai priklausančius ir valstybinius valstiečius bei laisvuosius žmones. Pastarieji turėjo kilnojimosi teisę ir nepriklausė žemvaldžiams, tačiau nuomojosi dvaro žemę. Dalis jų turtu prilygo smulkiesiems bajorams, netgi mėgdžiojo šių gyvenimo būdą.

Baudžiauninkų padėtis nuolat blogėjo. Slėgė didėjančios prievolės, buvo įvestas naujas valstybinis **pagalvės mokeskis**. Jį turėjo mokėti kiekviena valstiečių šeima nuo esančių vyrų skaičiaus. Tarp Lietuvės dvarininkų paplito iš Rūsijos atėję papročiai: bajorai ėmė pardavinėti baudžiauninkus, skirti vaikus nuo tėvų ar net

7 Savičiųų ir Alantos dvarų valstiečių skundas. XIX a. II pusė

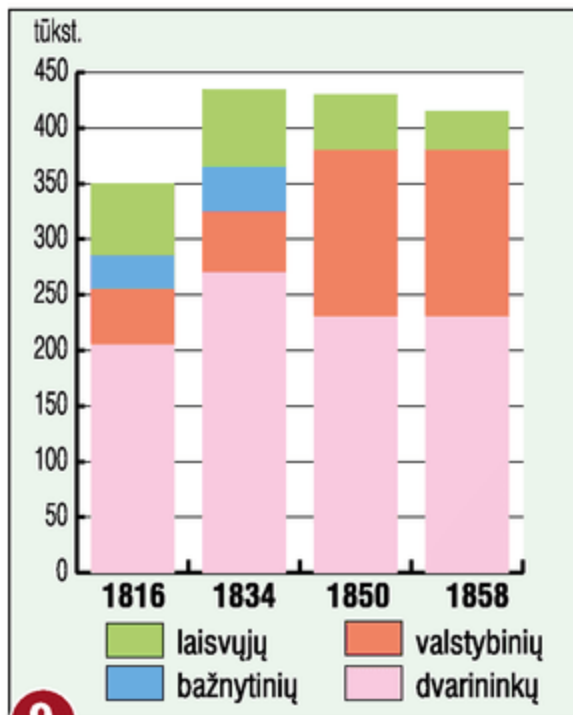
V. Pomarnackis ėmė žmones kankinti, plakti rykštėmis, lazdomis, bizūnais ir agrastų šakomis neaplenkdamas nė nėščiųjų. Dėl to liko nepagydomai sužalotų valstiečių. Iš kiekvieno kiemo kasdien, net sekmadieniais, varo į dvarą po 3–4 darbininkus, net iš činšininkų reikalauja 3 dienų lažo per savaitę. Ponas valstiečiams uždėjo po kubinį sieksnį su ketvirčiu plento reikalams, vertė vežioti kariuomenę, tačiau beveik visus gautus pinigus pasisavino. Kai valstiečiai dėl šių neteisbių pasiskundę rusų administracijai, dvarininkas parsikvietė ulonų eskadroną. Ulonai, gyvendami valstiečių trobose, maitinasi valstiečių maistu, arklius šeria jų pašaru, barbariškai elgiasi su moterimis, kurios su mažais vaikais slapstytis bėgančios į laukus.

V. Merkys, Motiejus Valančius, Vilnius, Mintis, 1999, p. 427.

8 Kulių parapijos elgetos ženklas. XIX a. I pusė.

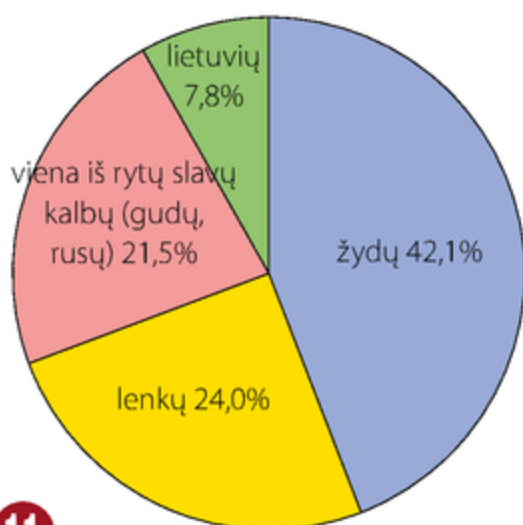
6. XIX a. Lietuvos ūkis ir visuomenė

9 Valstiečių skaičius pagal teisinę priklausomybę 1816–1858 m.

10 Lietuvos valstiečiai. Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas. 1800 m.

11 Miestiečių sudėtis pagal gimtąją kalbą (%) XIX a. II pusėje. 1897 m. pirmojo visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenys. To meto surašymų duomenys nėra labai patikimi. Surašant tautybę buvo nustatoma pagal vienintelį kriterijų – gimtąją kalbą. Daugelis miestiečių tuo metu kalbėjo lenkiškai ar baltarusiškai, tačiau laikė save lietuviais.

pralošdavo kortomis. Už menkiausią nusižengimą valstietį galėjo mirtinai nuplakti. Itin sunki valstiečiams buvo **rekrūtų prievolė**. Rekrutai į Rusijos kariuomenę prievarta buvo imami kasmet: taikiu laiku po 5–7 vyrus nuo 1000 gyventojų, o per karą – po 10 ir daugiau. Jų tarnyba truko iki 25 metų. Daugelis rekrūtų negrįžo, o grįžusieji buvo praradę sveikatą, suluošinti karuose. Dažnas jau užmiršęs gimtąją kalbą, nerado giminių ir artimųjų.

Dėl sunkaus darbo, didelių mokesčių kildavo valstiečių bruzdėjimų. Todėl apsišvietę bajorai ėmė svarstyti apie baudžiavos panaikinimą. Manyta, kad laisvai dirbančių valstiečių darbas bus našesnis. Kai kurie dvarininkai lažą bei duoklę keitė pinigais mokesčiais, panaikino savo dvaruose baudžiavą, tačiau žemės valstiečiams nesuteikė. Pirmi nuo baudžiavos išlaisvinti valstybiniai valstiečiai. Jie įgijo nemažą pranašumą prieš likusius dvarininkų valdžioje. Iš jų šeimų kilo daug nepriklausomos Lietuvos kūrėjų.

Dvarininkams priklausantys valstiečiai asmeninę laisvę gavo **1861 m.** carui visoje imperijoje paskelbus baudžiavos panaikinimą. Jie galėjo jau be dvarininko sutikimo keisti gyvenamąją vietą, tuoktis, verstis prekyba, įsigyti turto. Dėl bręstančio naujo sukilimo imperijos valdžia Lietuvės valstiečiams suteikė palankesnes žemės išsipirkimo iš dvarininkų sąlygas. Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje išlaisvino kaimo žmones, sudarė palankias sąlygas visuomenei laisvėti, valstiečių kultūrai ir gerovei kilti, tautinei savimonei stiprėti.

Daugiataučių miestų ir miestelių gyventojai

Rusijos valdžia pertvarkė miestų valdymą. Mažesnieji prarado savivaldos teises. Jie atiduoti žemvaldžiams, kurių žemėje buvo įsikūrę. Svarbiausi Lietuvos miestai Vilnius ir Kaunas išlaikė Mągdeburgo teisę įtvirtintus teismus.

XIX a. Lietuvos miestų gyventojų skaičius nuolat augo. Tačiau, lyginant su Vakarų Europos, miestai buvo nedideli ir negausūs. Didžiausiame Lietuvoje ir trečiame pagal dydį Rusijos imperijos mieste – Vilniuje – amžiaus viduryje gyveno apie 60 tūkst. žmonių. Miestuose daugiausia gyveno kitataučiai, lietuviai sudarė tik nedidelę dalį. Turtingiausi bei įtakingiausi priklausė pirklių ir miestiečių luomams, turėjo didžiausias privilegijas bei valdžios paramą. Skirtingai nei kitų Rusijos imperijos miestų gyventojai, jie aktyviai dalyvavo miestų valdyme. Vidurinę sluoksnį sudarė amatininkai, smulkieji prekyviai, žemiausią – darbininkai, mieste gyvenantys valstiečiai.

XIX a. pradž. kaip atskiras visuomenės sluoksnis Lietuvoje ėmė formotis **inteligentija**. Ja vadinama visa to meto Lietuvos šviesuomenė: apsišvietę dvarininkai, aukštojo mokslo ragavę smulkieji bajorai. Ilgainiui susidarė atskiros inteligentijos grupės: valdininkai, mokytojai bei mokslininkai, gydytojai, menininkai, dvasininkai.

Neatskiriama Lietuvos visuomenės dalis nuo seno buvo čia gyvenantys kitatikiai. Gausiausią bendruomenę sudarė žydai, vadinami litvākais. Į uždaras bendruomenes susitelkusius žydus caro valdžia buvo sunku kontroliuoti, todėl įvairiomis priemonėmis siekta integruoti juos į šalies visuomeninį gyvenimą. XIX a. vid. panaikinta jų savivalda – kahālai. Pagal Rusijoje galiojančius įstatymus žydai negalėjo turėti žemės nuosavybės. Caro potvarkiais iš kaimų jie buvo priversti keltis į miestus ir miestelius. Daugelyje jų žydai ilgainiui ėmė sudaryti 40–50%, kai kuriuose skaičiumi pranoko kitų tautybių gyventojus. Žydai daugiausia vertėsi prekyba, pinigų skolinimu, laikė smukles.

Luomas	Bajorai	Dvasininkai	Valstiečiai	Miestiečiai
Ką prarado?	Politinės teisės dalyvauti valstybės valdyme ir viešpataujančio luomo pozicijas.	Katalikų bažnyčios aukštieji dvasininkai galimybes dalyvauti valstybės valdyme. Mažėjo Katalikų bažnyčios įtaką pasaulietinei valdžiai.	Iš pradžių sunkėjo baudžiava, atsirado rekrutų prievolė.	Savivaldos ir 1791 m. Gegužės 3-iosios konstitucijos suteiktas politinės teisės.
Ką išlaikė arba gavo?	Ribotą laiką buvo bajorų savivalda. Privilegijuotą padėtį lyginant su kitais luomais.	Įtaką gyventojų daugumai.	Panaikinus baudžiavą, gavo asmens laisvės ir galimybių įsigyti nuosavybės.	Turtingiausi gavo privilegijų.
Caro valdžios požiūris	Ištikimi carui (daugiausia stambieji dvarininkai) – jo valdžios atrama. Daugumą sudarantys smulkieji ir vidutiniai pavojingi, nes yra galimi sukilimų dalyviai.	Lenkiškumo šaltinis, sukilimų ir neramumų kurstytojai. Įtaka mažinama, bet valdžia su dvasininkais privalo skaitytis.	Galimi caro valdžios sąjungininkai prieš bajorus, todėl jiems daroma lengvatų ir išimčių.	Miestai daugiataučiai, miestiečių skaičius, politinis aktyvumas lyginant su kitais luomais nedidelis, todėl pavojaus caro valdžiai nekelia.

12

Lietuvos visuomenės luomų padėtis patekus į Rusijos imperiją.

13

Žydų vestuvės. Vincento Smakausko XIX a. vid. paveikslas.

Baudžiavinis ūkis – ūkis, kuriame dirba ne samdomieji darbininkai, o ponui priklausantys valstiečiai baudžiauninkai.

Inteligentija – visuomenės sluoksnis, pagal profesiją dirbantis protinį, kūrybinį darbą; šviesuomenė.

Pagálvės mokesčiai – Rusijos caro valdžios įvestas mokestis valstiečiams, imamas nuo bet kurio amžiaus vyrų.

Palivárkas – dvaro padalinys su atskira sodyba, ūkiniais pastatais, dirbamąja žeme.

Rekrutų prievolė – vyrų prievolė tarnauti Rusijos kariuomenėje. Tarnyba truko iki 25 metų.

Žydai rūpestingai saugojo tradicinį gyvenimo būdą bei kultūrą. Visą XIX a. Lietuvės Jeruzale vadinamas Vilnius išliko svarbiu žydų kultūros ir dvasinio gyvenimo centru. Naują miestų gyventojų sluoksnį sudarė rusai. Tai į Lietuvą atvykę caro valdininkai, kariškiai, dvarininkai, stačiatikių dvasininkai.

14

Mugė Šiluvoje. XIX a. I pusė

Ten apie žydų parduotuves, apspitusios it musės pilkos kaimo moterys su drobiniais sijonais ir perka sau skarele. Apdriskę parduėjai rodo joms visa, ką tik turi, ir kits už kitą giria savo prekes.

– Oi, kaip gražu! Oi, kaip tau pritiks! Tu dabar visiškai į save nebe-panaši, tu dabar atrodai kaip kokia panelė! Ne, še, imk tą skarelę, aš tokią pačią vakar pardaviau poniai maršalkienei.

– Tai aš nepirksiu, – sako sodietė, – aš su poniom lygintis nenoriu.

– Na! O kuo tu prastesnė už poniją maršalkienę? Tau ta skarelė daug geriau pritinka ne kaip jai, ji su šilkais, su perlais, su deimantais atrodo kaip kokia grafienė. Na, kam sau gailėti, jei ponas Dievas tave tokią gražią sukūrė. Tau tik rūmuose gyventi. Še, imk tą skarelę, nesigailėsi, – atmink mano žodį, kaip tave tokią išsipusčiusią pamatys koks ponaitis – tuoj patiks ir ves.

Mergina nuo pagyrų apkvaitusi, perka su džiaugsmu.

P. Šalčius, Raštai. Lietuvos prekybos istorija, Vilnius, Margi raštai, 1998, p. 131.

?

1. Įvardyk pagrindinius XIX a. Lietuvos visuomenės luomus. Pateik išvadą apie juos iš 3 šaltinio duomenų.
2. Palygink luomų padėtį ATR laikais ir patekus į Rusijos imperiją 12. Kas ir dėl ko pasikeitė?
3. Kokias XIX a. Lietuvos bajorų problemas atspindi šaltiniai 4, 6 ir 7?
4. Kokius valstiečių sluoksnio procesus rodo 9 šaltinis? Kodėl tam tikrą padėtį užimančių valstiečių daugėjo, o kitų mažėjo?
5. Patvirtink arba paneik teiginį, kad caro valdžia naudojosi tarp tam tikrų Lietuvos visuomenės sluoksnių kilusiais prieštaravimais.
6. Kuo nuo kitų visuomenės sluoksnių iš esmės skyrėsi miestų gyventojai 11? Nustatyk, kokiomis kalbomis kalbėjo, kokias religijas išpažino.
7. Pristatyk pasirinktos tautinės arba religinės mažumos istoriją XIX a. Lietuvoje. Informacijos ieškok internete, bibliotekoje.

7. Dvarai ir pirkios

1 Lietuvos bajorės Sofijos Tyzenhauzaitės portretas. XIX a. pradžia. Ji viena pirmųjų Lietuvos rašytojų moterų. Didžioji dalis kūrybos parašyta prancūziškai. Tai istoriniai romanai, grindžiami tikrais Lietuvos istorijos faktais, susiję su to meto Lietuvos aukštuomenės moterų gyvenimu.

2 Bajoro dvaro sodyba Pastoviuose (dab. Baltarusija). XIX a. I pusės piešinys.

3 Rusijos caro Aleksandro I apsilankymas Taujėnų dvare

Nurodytą valandą susirinkome salone pasišnekučiuoti su mano svainiu ir jaunesniu broliu – jie buvo ką tik iš Vilniaus ir pasakojo mums įdomias smulkmenas apie ponų pretenzijas ir rungtyniavimą renkant aukas labdarai. Imperatorius labai mandagiai atsiprašė, kad damų akivaizdoje pasirodė vilkėdamas uniforminiu redingotu. Jis pabučiavo grafienei ranką, nors ji mandagiai priešinosi, pasiūlė įsikibti jam į parankę. Aleksandras pasakė grafienei keletą komplimentų, pagyrė jos rūmus ir per langą matomus sodus ir vis kartojo, kaip jam nesmagu, kad vilki tokį drabužį gražiai pasipuošusių damų akivaizdoje. Jo Didenybė atsisakė vakarienės, sutiko išgerti tik arbatos, paskui mandagiai su visais atsisveikino ir išvažiavo į Ukmergę. Temo, pro langą pamačiau būrelį valstiečių moterų, grįžtančių iš laukų. Šių gerų žmonelių paprastumas ir ramumas, jų mielos ir liūdnos vakaro dainos buvo visiškai kontrastas mūsų tualetams ir sujudimui rūmuose.

S. Tyzenhauzaitė, Reminiscencijos, Vilnius, Žemaičių kultūros draugijos informacinis centras, 2004, p. 11–13.

Bajorų pasaulėžiūra

XIX a. kaimas ir dvaras – tarsi du skirtingi pasauliai. Kaimai išlaikė lietuviškas tradicijas, o nemažai dvarų buvo sulenkėję. Skyrėsi ten gyvenančių žmonių gyvenimo būdas, pasaulėžiūra, būstai, apranga. Nuo aušros iki sutemų dvaruose plūstantys valstiečiai vertėsi sunkiai. Tai liudija tautosaka (dainos, patarlės, priežodžiai). Daugelis dvarininkų gyveno nerūpestingai: puotavo, linksminosi.

Bajorai didžiavosi savo kilme bei padėtimi visuomenėje, tvirtai laikėsi šimtamečių giminės tradicijų. Šeimas kūrė tik su savo kilmės žmonėmis: vesti ar ištekti už žemesnės kilmės atstovo laikyta gėda. Neretai būsimųjų sutuoktinių tėvai dėl santuokos sąlygų ir kraičio susitardavo, kol dar vaikai buvo maži.

Bajorų šeimose itin vertintas išsilavinimas. Vaikams nuo mažens samdyti mokytojai bei **guvernántės**, kurie mokė aukštuomenės manierų, užsienio kalbų, tiksliųjų mokslų, menų. Daugelis bajoraičių studijas vėliau tęsė aukštosiose mokyklose. Studijos universitete bajorų jaunimui buvo garbės reikalas ir aukštos padėties liudijimas.

Dvarai XIX a. buvo svarbūs kultūrinio Lietuvos gyvenimo centrai. Juose kaupėsi archyvai, bibliotekos, dailės kūrinių kolekcijos. Dauguma didikų buvo dosnūs to meto garsiausių Lietuvos kultūros kūrėjų rėmėjai. Dalis kilmingųjų ir patys ėmėsi kūrybos: mokslinio darbo, tapybos, muzikos, teatro, rašyti ar versti knygas. Kai kurie leido į mokslus valstiečių vaikus. Stambieji dvarininkai Oginskiai, Tiškevičiai steigė mokyklas, rengė žemės ūkio parodas. Bajorai degė ir kolekcionavimo aistra, garsėjo dailės kūrinių, giminei ir Lietuvos istorijai reikšmingų daiktų rinkiniais.

Bajorų gyvenime ryški buvo sezonų kaita. Pavasarį ir vasarą jie dažniausiai leido savo užmiesčio dvaruose. Šaltuoju metų laiku, tarp Kalėdų ir Užgavėnių, apsigyvendavo Vilniuje. Sostinėje buvo daugiau pramogų, pobūvių. Didikų pobūvių ir salonų lankymas bajorų jaunimui tapdavo savotiška gero elgesio taisyklių mokykla. Čia virė politinės ir kultūros diskusijos, vyko teatro vaidinimai, šokiai ir labdaros renginiai.

A

B

C

D

4 Jašiūnų dvaro rūmai (A). XIX a. piešinys. Turtingų dvarininkų dvarų interjeras: Markučių dvaro Vilniuje svetainė (B) ir biliardinė (D) bei Rokiškio rūmų valgomasis (C).

5 Bajorų virtuvė

Pokalbis su svečiu, vaišingumas buvo būdingas dvarams dalykas. Vaišingumas reikalavo daug dėmesio skirti virtuvei. Prieš didesnes šventes maisto pirkinių sąrašas išaugdavo. Be tradicinių lietuviškų dvaro virtuvės patiekalų – kiaulienos, jautienos, avienos, veršienos, neretai būdavo gaminama iš žvėrienos ir laukinių paukščių mėsos. Itin vertinta stirniena, zuikiena ir tetervino mėsa. Lydekos, karpiai ir plekšnės buvo perkamos šviežios, o silkes pirkdavo statinėse. Saldziam patiekalui atsirasdavo kavos ir arbatos, prie kurių galima svečiui paduoti apelsinų, šokolado, graikinių riešutų. Vis daugiau prieskoninių žolių bei daržovių buvo auginama pačiuose dvaruose, iš kur naujovės pasiekdavo ir kaimo darželius. Tradicinius gėrimus – alų ir degtinę – dažniausiai gamindavo dvaro varyklose. Prie skirtingo maisto paprastai duodavo skirtingus vynus. Apskritai vidutinio dvarininko maistas kainuodavo apie 10 proc. metinių išlaidų.

Lietuva: Praeitį, kultūra, dabartis, Vilnius, Baltos lankos, 1999, p. 53.

Bajorų kasdienybė

Skirtinga Lietuvės bajorų turtingė padėtis lėmė jų gyvenimo būdą. Turtingiausi stambieji dvarininkai turėjo valdų visoje šalyje, jiems priklausė didžiuliai namai didžiuosiuose miestuose. Valdas prižiūrėjo **prievaizdai** ir ūkvedžiai. O daugelio smulkiųjų bajorų gyvenimo būdas ir buitis nedaug kuo skyrėsi nuo valstiečių buities.

Dauguma dabartinės Lietuvės teritorijoje išlikusių bajorų dvarų statyti XIX a. Savininkai jų sodybas įrengdavo netoli gyvenviečių ir kelių, gražiausiose vietose ant kalvų arba prie upių, ežerų. Rūmų dydis priklausė nuo bajoro turtingumo. Stambieji dvarininkai statė įspūdingus pastatus su daugybe paradinių, pramogoms ir kolekcijoms eksponuoti skirtų salių. Eiliniai bajorai tenkinosi gerokai kuklesniais, dažnai mediniais rūmeliais. Bajorų namus šildė židiniai ir krosnys, apšviesdavo žvakės, žibintai. Svarbus dvarų elementas – bajorų puoselėti parkai su egzotiškų augalų želdynais, gėlynais, tvenkiniais, puošniomis skulptūromis. Grožiu visus nustelbė pasaulinio garso prancūzų kraštovaizdžio architekto Eduardo Andrė didikams Tiškevičiams projektuoti parkai Leńtvaryje, Palangojė, Užutrakyje, Trākų Vókėje.

Dvaruose rengtos prašmatnios puotos su įmantriomis vaišėmis, muzikantų ir aktorijų pasirodymais. Populiariausios bajorų pramogos – medžioklė, jodinėjimas žirgais. Mėgta keliauti po užsienio šalis.

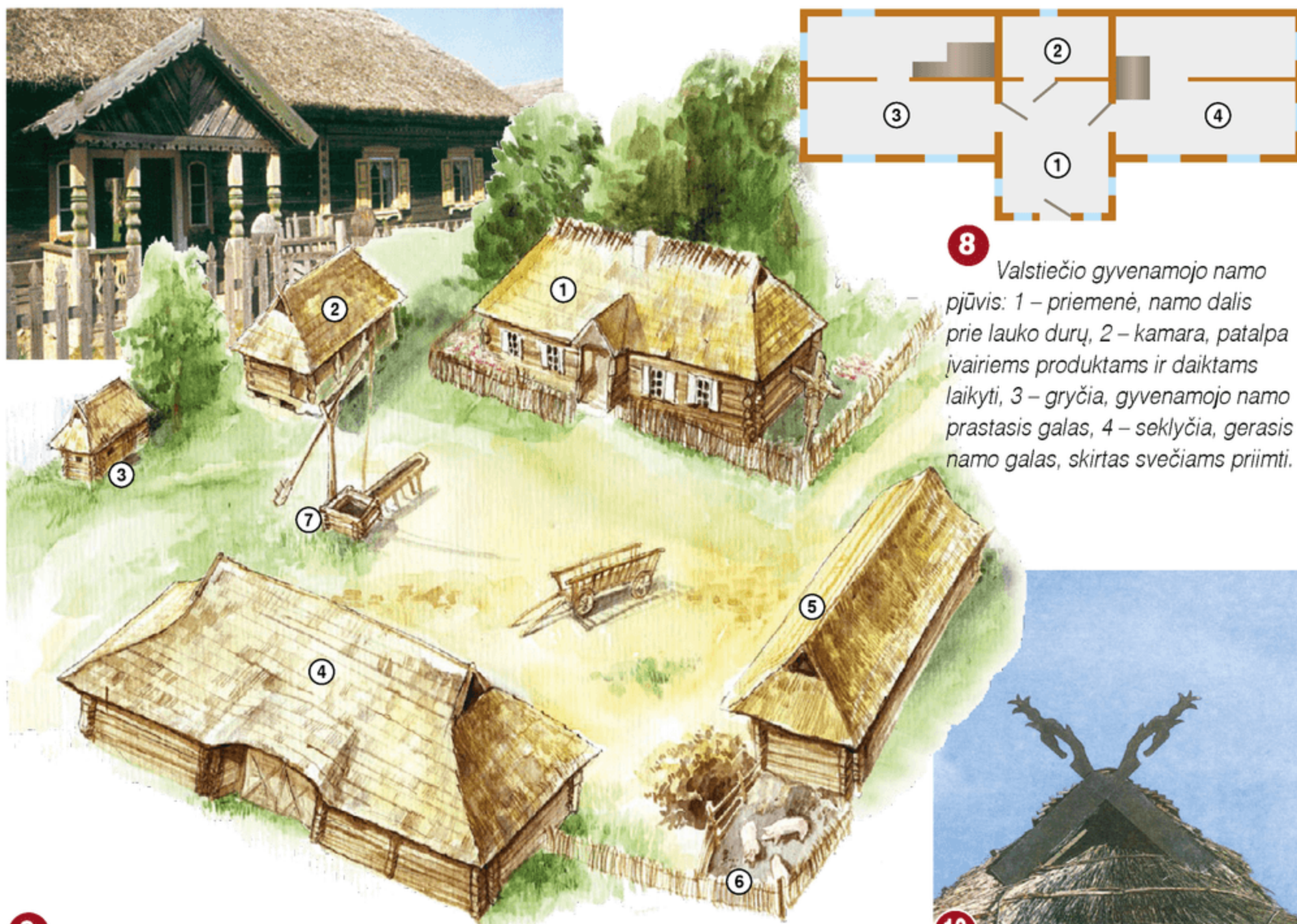
Bajorų aprangoje plito europietiškos mados. Tačiau patriotinių švenčių ar iškilmių proga puošiasi tradiciniais apdais: raštuotais **kòntušais**, **žipõnais**. Moterys dėvėjo šilkines, vilnones sukneles, puošnias skrybėlaites. Itin vertingi drabužiai ir papuošalai kaip palikimo dalis buvo perduodami iš kartos į kartą.

6 Vaza su staliuku iš Platelių dvaro (Plungės raj.). XVIII a.

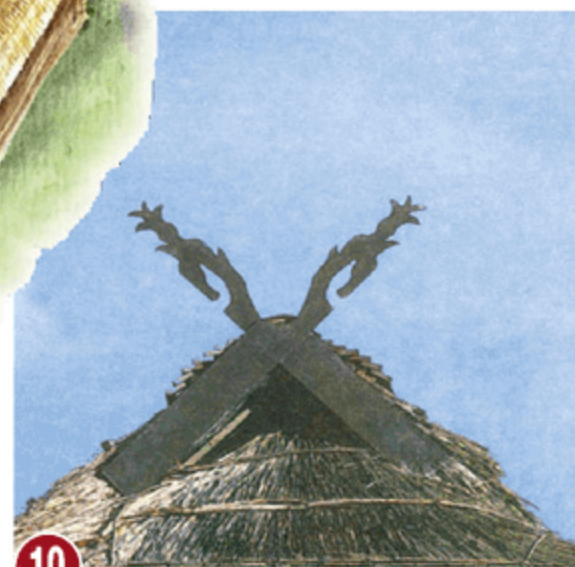
7 Dvarininkai geria arbatą Vilniuje Verkių dvaro rūmų terasoje. XIX a. pab. nuotrauka.

7. Dvarai ir pirkios

8 Valstiečio gyvenamojo namo pjūvis: 1 – priemenė, namo dalis prie lauko durų, 2 – kamara, patalpa įvairiems produktams ir daiktams laikyti, 3 – gryčia, gyvenamojo namo prastasis galas, 4 – seklyčia, gerasis namo galas, skirtas svečiams priimti.

9 Valstiečio sodyba: 1 – gyvenamasis namas, 2 – klėtis, trobesys grūdams pilti, drabužiams laikyti, miegoti, 3 – pirtis, 4 – kluonas, trobesys šienai ir javams laikyti, 5 – tvartas gyvuliams, 6 – diendaržis, aptvaras gyvuliams lauke laikyti, 7 – svirtinis šulinys.

10 Namų kraigą puošiantys mediniai drožiniai, vadinami žirgeliais arba arkliukais.

11 Lietuvaitė su verbomis. Dailininko romantiko Kanuto Rusecko paveikslas. XIX a. I pusė.

Valstiečių bendruomenė ir šeima

Valstiečiai dėl baudžiavos gyveno labai sėsliai: nuo gimimo iki mirties visas gyvenimas prabėgdavo tame pačiame kaime. Jį lėmė iš kartos į kartą perduodamos šimtamečių tradicijos, papročiai, darbo įgūdžiai. XIX a. istorikas rašė: „Mūsų žemės ūkio padargai, kokius paveldėjome iš tėvų mūsų, iki dabar liko nepakeičiami“. Valstiečius vienijo stiprus bendruomeniškumo jausmas. Kaimynai stengėsi sugyventi gražiau, padėti vieni kitiems. Kaimynams talkinant, buvo atliekami didieji darbai: šienapjūtė, rugiapjūtė, kūlimas. Jauni ir seni susiedavo į bendras kaimo šventes, kuriose dainuodavo, šokdavo, žaisdavo įvairius žaidimus.

Valstiečiai gyveno gausiomis šeimomis, neretai viename name – seneliai, tėvai ir vaikai. Santuoka tuo metu suprasta kaip dviejų šeimų ūkinė sutartis, vedybos iš meilės buvo retos. Dėl kračio būsimųjų sutuoktinių šeimos susitardavo iš anksto. Norinti ištekti baudžiauninkė turėjo gauti pono sutikimą. Vaikų šeimose gimdavo daug, bet dėl prastų medicinos žinių ir higienos stygiaus nemažai naujagimių ir gimdyvių mirdavo. Tik paūgėję vaikai dirbo įvairius ūkio darbus. Retas kuris lankė mokyklą ar buvo raštingas.

12

Valstiečio trobos vidus.

Valstiečių buitis

Lietuvoje vyraavo trys pagrindiniai gyvenamųjų namų tipai: žemaičių troba, aukštaičių ir dzūkų pirkia bei suvalkiečių **stubà**. Iš medžio rėsti namai skyrėsi patalpų išdėstymu, tačiau ir vieni, ir kiti buvo perskirti į du galus. Viename – prasčiau įrengtame bendrajame – vyko visas šeimos gyvenimas. Čia stovėjo duonkepė krosnis, grindys – plūktinės aslos. Būstus apšvietė **balānos**. Vadinamasis švarusis namo galas buvo negyvenamas, skirtas tik garbingam svečiui priimti. Namų stogai šiauriniai ar dengti skiedromis.

Drabužius valstiečiai siūdinosi iš namie austų lininių, vilninių audinių, avikailių. Avėjo naginėmis, vyžomis, klumpėmis, vaikai lakstė basi. Batus turėjo tik turtingesni, tačiau juos apsiaudavo eidami į bažnyčią ar į svečius.

Daugumą patiekalų valstiečiai nuo seno gaminosi iš grūdų. XVIII a. pab. į Lietuvą atvežtos bulvės. Iš pradžių nemokėta jų nei valgyti, nei auginti, tačiau ilgainiui tapo svarbiausiu maistu. Mėsos valstiečiai valgė nedaug, dažniausiai tik per šventes ar darbymečius. Sočiausias ir gausiausias dienos valgis buvo pusryčiai: **putrą**, tiršta košė, blynai. Per pietus valgė krosnyje šiltai išlaikytus rytinius valgius. Valgant šeimos galva sėdėjo gale stalo, vyrai iš vienos, moterys – iš kitos pusės. Lietuviai nuo seno garsėjo vaišingumu: valgant užėjęs svečias būdavo sodinamas prie stalo.

Daugumą buities daiktų ar žemės ūkio padargų valstiečiai gaminosi patys. Ko negalėjo pasigaminti, įsigydavo turguose ar mūgėse iš dailidžių, puodžių, kalvių.

Per šimtmečius susiklostęs valstiečių gyvenimo būdas, jų pasaulėžiūra, turtinga liaudies kultūra, senieji papročiai gyvi ir šiomis dienomis, yra svarbi Lietuvos istorinio paveldo dalis.

14

Valstiečių darbo dainos

Kaimo žmonės dainas į pagalbą pasitelkė savo nuotakai, jausmams išreikšti, ūpui pakelti. Skirtingiems darbams buvo kuriamos vis kitos dainos. Dainos, kaip ir darbai, turėjo savo tvarką, suderintą su metų laikais. Pavasarį skambėdavo arimo, vasarą – šienapjūtės, javapjūtės, rudenį – linarovio, žiemą – kūlimo dainos. Metų laikai lėmė ir kai kurių nuolatinių namų darbų ritmą. Pavasarį ir vasarą per patį darbymetį nebuvo nei verpiama, nei audžiama, neskambėdavo tada ir verpimo, audimo dainos. Tik malimo dainos buvo dainuojamos ištisus metus. Taigi net sunkiausius darbus kaimo žmogus sugebėjo pagražinti dainos ritmu.

Ganymo daina „Généralia, aš išginiau“

Aš išginiau/Anksti rytelio./Aušta dienele,/Šviesi žarelė.

Aš išginiau/Anksti rytelio./Nei kojelės auta,/Nei burnelė prausta,/Nei galvelė šukuota.

Nupraus burnelę/Gailios ašarėlės./Apaus kojeles/ Juodas purvynėlis.

Iššukuos galvelę/ Eglinė šakelė.

L. Sauka, *Lietuvių tautosaka*, Kaunas, Šviesa, 1998, p. 172.

Balanà – plona medžio skala, naudota būstams apšviesti.

Guvernántė – pasiturinčių šeimų vaikų auklėtoja, mokanti aukštuomenės manierų, užsienio kalbų.

Kòntušas – Lietuvos ir Lenkijos bajorų vyriškas drabužis: ilgas apsiaustas, kurio rankovės nuo pažastų iki riešų prakirptos; vilkimas ant žipono.

Príevaizdas – dvaro prižiūrėtojas.

Putrà – sriuba iš miltų ar kruopų.

Stubà – suvalkiečių gyvenamasis namas.

Žipònas – vyriškas ilgas per juosmenį prigludęs drabužis su sagomis.

13

Kraičio skrynja. XIX a. pabaiga.

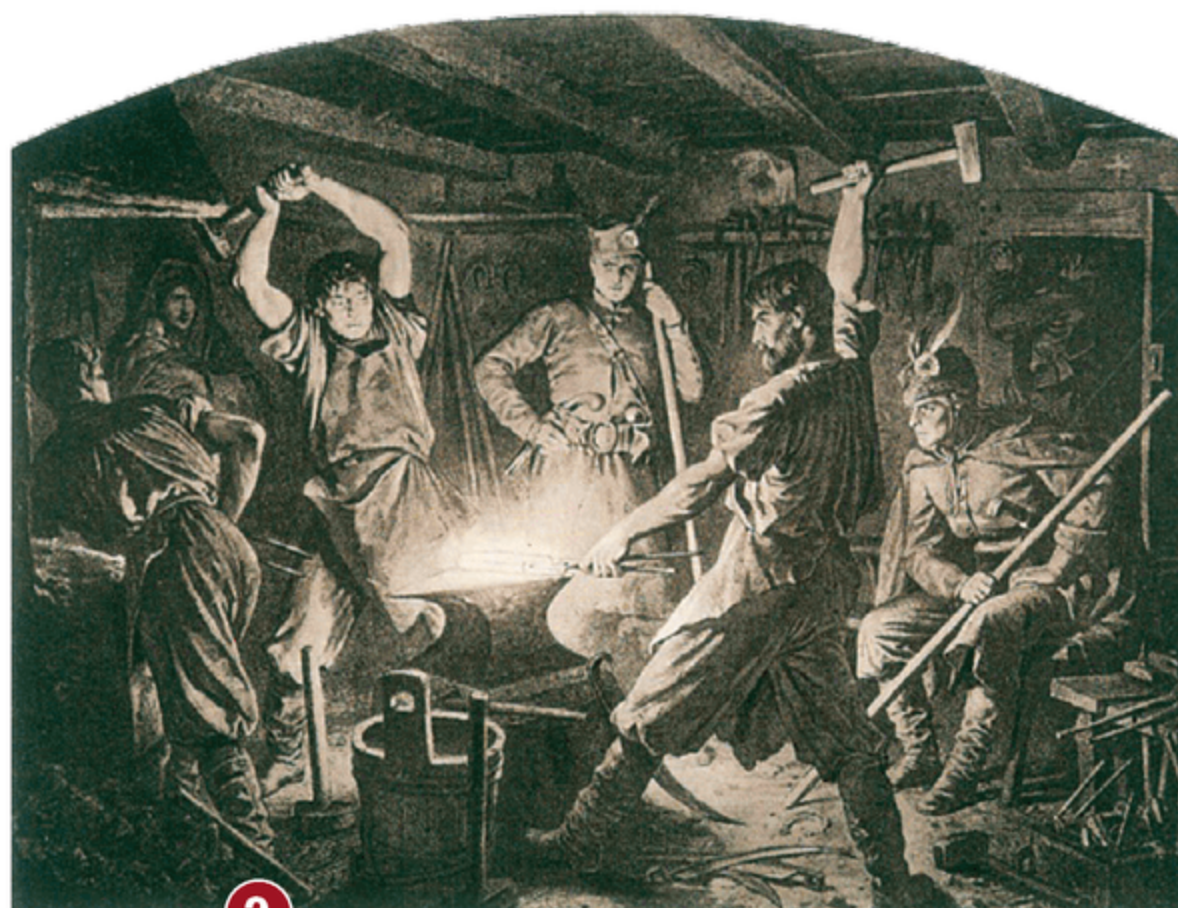
1. Įvardyk XIX a. Lietuvos bajorų ir valstiečių kasdienio gyvenimo skirtumus. Kokios priežastys juos lėmė?
2. Kokių išvadų apie bajorų pasaulėžiūrą gali padaryti iš 3 šaltinio? Pagal ką buvo galima atskirti šio luomo žmones?
3. Apibūdink to meto žmonių požiūrį į santuoką, šeimą. Kurie dalykai būtų nepriimtini šiais laikais?
4. Naudokis internetu, biblioteka ir pristatyk esančius dvaro rūmus. Pasidomėk, kokių problemų kyla išsaugant šį Lietuvos kultūros paveldą.
5. Nurodyk kaimo sodybos pastatų ir gyvenamųjų kambarių paskirtį 8, 9. Kuo jos skiriasi nuo statomų šiais laikais?
6. Dėl ko valstiečiai dainavo darbo dainas 14? Kokių mokslininkams naudingų žinių jos gali suteikti?

8. 1863–1864 metų sukilimas

	Raudonieji	Baltieji
Vadai	Antanas Mackevičius Kostas Kalinauskas Zigmantas Sierakauskas	Jokūbas Geištoras
Politiniai tikslai	Ginkluota kova, išsivadavimas iš Rusijos, atkurtoje valstybėje Lietuva lygiateisė federacijos su Lenkija narė	Vengti ginkluotos kovos, išsivadavimas iš Rusijos, atkurtoje valstybėje Lietuva – Lenkijos provincija
Valstiečių klausimas	Žemės ir pilietinių teisių suteikimas valstiečiams iš karto	Išsivadavimas iš Rusijos, reformos vėliau
Rėmėjai	Amatininkai, valstiečiai, dalis inteligentų, bajorų, besimokantis jaunimas	Dvarininkai, dalis inteligentijos

1

1863–1864 metų sukilėlių grupuotės.

2

„Dalgių tiesinimas“. XIX a. II pusės dailininko Artūro Grotgerio piešinys 1863–1864 metų sukilimo tema.

3

1861 m. patriotinės manifestacijos dalyvio segė su ATR simboliais ir Rusijos priespaudos ženklais.

4

Sukilėlių naudoti ginklai: karabinas ir pistoletai. XIX a. Sukilėlių ginkluotę sudarė daugiausia asmeniniai bajorų medžiokliniai, sportiniai arba paradiniai šaunamieji ginklai.

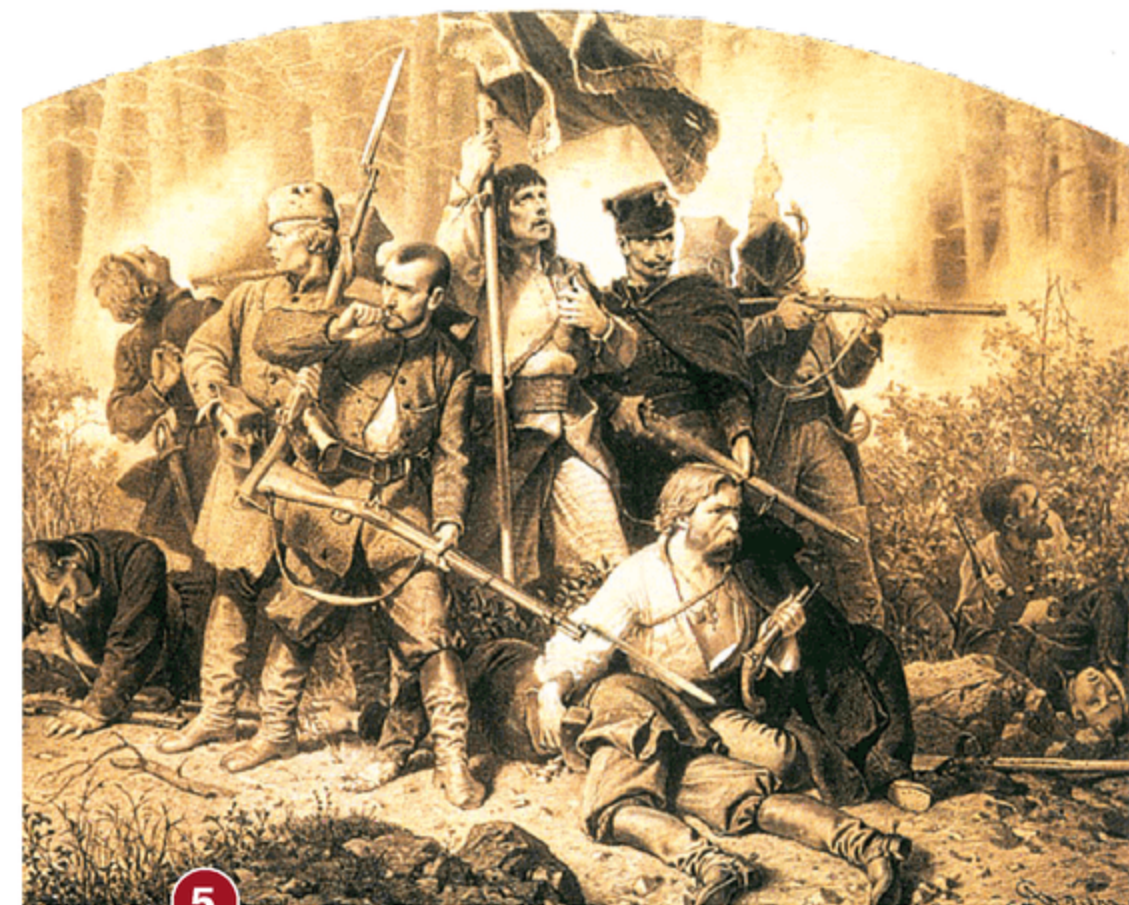
Sukilimo brendimas

Pralaimėtas 1830–1831 metų sukilimas nesužlugdė bajorų vilčių atkurti Abiejų Tautų Respubliką. Kovą tęsė pogrindyje įkurtos slaptosios organizacijos. Demokratinė draugija, kuriai vadovavo Vilniaus Medicinos–chirurgijos akademijos auklėtinis **Pranciškus Savičius** ir bajoras **Simonas Konarskis**, rengė sukilimą prieš Rūsijos valdžią. Tačiau sąmokslą caro policija atskleidė. Akademija buvo uždaryta, S. Konarskis nuteistas sušaudyti, o draugijos nariai atiduoti į rekrutus. 1849 m. policija susekė sukilimą rengusią brolių mokytojų **Prano** ir **Aleksandro Dalevskių** organizaciją. Nors mėginimai surengti sukilimą nepavyko, slaptųjų draugijų veikla skatino visuomenės priešišumą Rūsijos priespaudai.

Rūsijai pralaimėjus Krymo karą, atgimė Lietuvės ir Lėnkijos patriotų viltys atkurti šalies valstybingumą. Krašte prasidėjo tūkstantinės **manifestacijos**. Jų dalyviai giedojo religines giesmes ir patriotines dainas, skelbė krašto išlaisvinimo ir valstybingumo atkūrimo šūkius. Sukilimo nuotaikas skatino ir prasidėję valstiečių bruzdėjimai. 1861 m. vasario 19 d. manifestu caras Aleksandras II panaikino baudžiamą visoje Rūsijos impėrijoje, tačiau panaikinimo sąlygos nuvylė valstiečius. Jie vis dar turėjo atlikti lažą dvarininkams, o gautą žemę – išsipirkti. Kaimuose prasidėjo maištai. Siekdama užkirsti kelią neramumams Rūsijos valdžia didžiojoje Lietuvės dalyje įvedė **karo pādėtį**.

Didėjanti įtampa skatino naują sukilimą. Jį ėmėsi rengti net dviejų kryptų grupuotės: **baltieji** ir **raudonieji**. Šių sąjūdžių nariai nevienodai įsivaizdavo atkurtos valstybės ateitį, rėmėsi skirtingais visuomenės sluoksniais. Tačiau bendras sukilimo tikslas – išsivaduoti iš Rūsijos priespaudos – nekėlė abejonių nei vieniems, nei kitiems.

Sukilimo rengimui vadovaujantys bajorai nesitikėjo prieš pranašesnę rusų armiją laimėti vien savo jėgomis. Jie manė, kad, prasidėjus ginkluotai kovai, Vakarų Europos šalys suteiks karinę pagalbą.

5 „Mūšis“. XIX a. II pusės dailininko Artūro Grotgerio piešinys 1863–1864 metų sukilimo tema.

Partizaninis karas

Ginkluotas sukilimas prasidėjo 1863 m. sausį Lėnkijoje. Netrukus **Kosto Kalinausko** vadovaujami raudonieji paskelbė jo pradžią ir Lietuvoje. Platinamuose atsišaukimuose jie kvietė gyventojus sukilti prieš rusų valdžią, skelbė visų luomų lygybę, į sukilėlių gretas stojantiems valstiečiams suteikė teisę į jų dirbamą žemę. Sukilėlių šūkiu, kaip ir 1830–1831 m., tapo „Už mūsų ir Jūsų laisvę“.

Prie sukilėlių jungėsi visų luomų žmonės. Apsiginklavę medžiokliniais šautuvais, ištiesintais dalgiais kovotojai būrėsi miškuose. Dideles pajėgas sutelkė Lietuvės sukilėlių karo vadas **Zigmantas Sierakauskas**. Jis planavo išplėsti sukilimą visoje Lietuvės teritorijoje ir patekti į pajūrį. Čia tikėjosi sulaukti laivu iš Anglijos plukdomų ginklų, tačiau ties Biržais sukilėliams kelią užkirto rusų daliniai. Lietuvių valstiečiai didvyriškai kovėsi su gerai ginkluota ir išmokyta Rusijos kariuomene. Tik po dviejų dienų kautynių caro armijai pavyko pralaužti dalgininkų gretas.

Po šio pralaimėjimo sukilėliai griebėsi partizaninio karo taktikos. Iš pasalų nedideliais būriais puldinėjo rusus, atiminėjo iš jų maistą, ginklus, trukdė kariuomenės judėjimą. Kovose ypač pasižymėjo kunigo **Antano Mackevičiaus** vadovaujami būriai. Kai tik caro armija sumušdavo juos, valstiečių mylimas ir gerbiamas dvasininkas pasakydavo pamokslą ir vėl turėjo šimtus kovotojų.

6 Lietuvos sukilėlių vadovybės manifestas. 1863 m.

Vyresnybė Lenkų apreiškia Lietuvai, baltarusiams, žemaičiams ir kitoms šalims, užimtom Rusijos, šias teises.

1. Nuo šios dienos visi ūkininkai ir kiti gyventojai bet kokio tikėjimo yra laisvi, lyg senovės bajorai.

2. Vyresnybė lenkų atiduoda ūkininkams be išpirkimų ir mokesčių tą žemę, kurią ligi šiol turėjo.

3. O dabar ūkininkai tapę ponais šios žemės, turi ją ginti nuo Rusijos.

4. Tie, kurie eis ginti Tėvynės, gaus už tatau jie arba jų giminės mažiausiai tris margus žemės.

5. Vyresnybė Lenkų atsitys paskui tiem ponam, kurie dabar aukos.

6. Kas tikrai nepaklausys šio manifesto, ar ponas, ar ūkininkas, bus baudžiamas Lenkų kariško teismo.

Pagal: Sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1863–1864, p. 3.

8. 1863–1864 m. sukilimas

Kostas Kalinauskas. XIX a. II pusės nuotrauka. Iš Baltarusijos bajorų kilęs teisininkas. Studijuodamas Sankt Peterburge, įstojo į Zigmanto Sierakausko slaptą karininkų būrelį. Grįžęs į Lietuvą persirengęs valstiečiu vaikščiojo po kaimus, ragino žmones sukilti. Skelbė luomų lygybę, laisvės idėjas, valstiečių žemės nuosavybės teisę. Sukilimui vadovavo slapstydamasis Vilniuje.

Antanas Mackevičius. XIX a. II pusės nuotrauka. Jo būrys dalyvavo keliolikoje kautynių su rusų armija. Sukilimo pabaigoje su sukilėlių būriais planavo pasitraukti į Prūsiją, tačiau Kaune buvo atpažintas ir suimtas. Tardomas neišdavė nė vieno bendražygio.

Vienas iš įžymiausių Lietuvos sukilėlių vadų Zigmantas Sierakauskas. XIX a. II pusės nuotrauka. Jis buvo užmezgęs ryšius su garsiais to meto Europos politikais ir revoliucionieriais. Kautynėse su caro kariuomene ties Biržais sužeistas pateko į nelaisvę ir atgabentas į Vilnių. Iš kalėjimo parašė slaptą laišką Dž. Garibaldiui ir prašė padėti sukilėliams. M. Muravjovo įsakymu pakartas Lukiškių aikštėje Vilniuje.

8

1863–1864 m. sukilimo vadai Lietuvoje.

Sukilimo malšinimas

Sukilimo malšinimui vadovavo nauju Vilniaus generalgubernatoriumi paskirtas **Michailas Muravjovas**. Mėgstamiausia jo bausmė sukilėliams buvo pakarti, todėl gavo Koriko pravardę. Sukilimą M. Muravjovas slopino griežčiausiomis priemonėmis: valdžios įstaigose vietos valdininkus katalikus pakeitė ištikimais stačiatikiais rusais, sustiprino spaudos cenzūrą, liepė sudaryti caro valdžiai patikimų gyventojų sąrašus. Žmonėms net uždraudė nešioti gedulo rūbus. Vien nepranešę apie sukilėlių pasirodymą kaime valstiečiai turėjo mokėti didžiules baudas. Prieš Lietuvės sukilėlius Rūsijos valdžia metė dešimtis tūkstančių karių.

Specialiai sudaryti daliniai žvalgė kaimus, miškus, smukles, kelius ir tikrino važiuojančius. Norėdami įbauginti gyventojus baudėjai sudegino ir su žeme sulygino kelis Lietuvės kaimus. M. Muravjovas griebėsi ne tik ginklo, bet ir klastos, gyventojų kiršinimo. Siekdamas atitraukti nuo sukilimo valstiečius generalgubernatorius pažadėjo apdalyti juos žeme.

9

Medalis 1863–1864 metų sukilimui atminti. Pavaizduoti herbai (Lenkijos – erelis, Lietuvos – Vytis ir Baltarusijos – arkangelas) simbolizuoja sukilėlių iš lenkų, lietuvių ir baltarusių gyvenamųjų žemių planuotą sukurti federacinę valstybę.

10

Iš A. Mackevičiaus laiško tardymo komisijai. 1863 m.

Mano veiksams vadovavo teisybės ir mano tautos meilė. Dėl to ne neapykanta carui, rusų tautai. Vargšė liaudis tik pakeitė poną (turimas omeny baudžiavos panaikinimas) – netgi blogiau, nes ponas, kad ir koks būtų blogas, prireikus duodavo duonos, o dabar nors mirk, negausi. Mokesčiams turi atiduoti paskutinę pagalbę, o jei nėra už ką nupirkti valdininkui degtinės – laukia bausmė. Savo teisės žmonės, nuo seniai būdami tamsūs, negali suprasti. O revoliucija manifestu duoda ir tuojau vykdo. Protas man sakė, kad aš turiu imtis to, kas yra, o ne to, kas bus po 40 metų, kaip skelbia manifestas (baudžiavos panaikinimo).

Sukilimas nutrūko su manimi. Ne dėl to, kad aš būčiau didis karys, bet kad liaudis tiki ir pažįsta mane, todėl aš ją galėjau sukelti. Nors aš ir suimtas ir sukilimas sustabdytas, bet jeigu vyriausybė nepakeis valdymo būdo, jei nesiliaus plėšusi gyventojų ir liejusi kerštą, atsiras kitas Mackevičius, ir ko aš nepadariau – sugebės užbaigti arba ilgam pratęsti visuotinę nelaimę.

A. Mackevičius: laiškas ir parodymai, Vilnius, LTSR mokslų akademijos istorijos institutas, 1988, p. 58–60.

11 Iš K. Kalinausko atsišaukimo

Broliai mano, muzikėliai brangieji! Iš po maskolių* kartuvių tenka man į jus rašyti, rasi, ir paskutinį kartą. Skaudu palikti gimtąją žemelę ir jus, brangūs mano tautiečiai. Krūtinė man plyšta, širdį skauda, bet negaila žūti už jūsų teisybę. Kovokite už žmogaus ir tautos teisę, už savo tikėjimą, už savo gimtąją žemelę, nes aš jums, žmonės, iš po kartuvių sakau, kad tik tuomet tegyvenime laimingai, kai ant jūsų sprando nebebus visai maskoliaus*.

* – okupacinės Rusijos valdžios.

Pagal: Sukilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1863–1864, p. 8.

„Žadėjau jiems tik vieną dalyką – Tėvynės laisvę“

Žiaurios priemonės pasiekė tikslą. Sukilėlių jėgos seko, jie pralaimėjo mūšį po mūšio. Raudonųjų ir baltųjų nesutarimai taip pat silpnino sukilėlius. Nesulaukus Europos valstybių karinės paramos, tapo aišku, kad sukilimas pralaimėjo. Dvarininkai ėmė pasirašinėti ištikimybės carui raštus. Norėdamas apsaugoti kraštą nuo represijų Žemaičių vyskupas M. Valančius pakvietė žmones trauktis iš sukilimo.

Sukilimas baigėsi 1864 m. Besislapstantys sukilėlių vadai A. Mackevičius ir K. Kalinauskas pateko į nelaisvę ir buvo nubausti mirties bausme. Budelių paklaustas, kaip verbavo sukilėlius, A. Mackevičiaus atsakė: „Žadėjau jiems tik vieną dalyką – Tėvynės laisvę“. K. Kalinauskas paskutiniame atsišaukime žmonėms teigė: „Tik tuomet gyvensite laimingai, kai ant jūsų sprando nebebus visai maskoliaus“. Rusų valdžia žiauriai nuslopino sukilimą: konfiskavo šimtus bajorų dvarų, nuteisė mirti, išsiuntė į katorgą, kasyklas, ištremė į tolimas Rusijos vietas, atidavė į kariuomenę ir policijos priežiūrai 27 tūkst. asmenų. Sukilimo pralaimėjimas sudavė skaudų smūgį bajorijai. Žlugo jos viltys ginklu išsivaduoti iš užkariautojų priespaudos.

12 Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo karikatūra. Užrašas – „Žmonių giminės išgamai Muravjovui Korikui – dėkinga Lietuva. Atidengiant jo paminklą Vilniuje 1898 m. lapkričio mėnesį“.

13 1898 m. priešais Generalgubernatoriaus rūmus Vilniuje (dabar LR Prezidentūra) pastatytas paminklas M. Muravjovui. Caro valdžios įsakymu sukilimo malšintojo garbei Muravjovui pavadintas Mažeikių miestelis. Anot vilniečių pasakojimų, kasmet per generalgubernatoriaus gimtadienį paminklas būdavo ištepamas vilko taukais ir prie jo subėgę miesto šunys kaukdavo.

Baltieji – viena iš 1863 metų sukilimą rengusių grupuočių; vengė ginkluotos kovos, dėsė tvarkyti valstiečių reikalus. Baltųjų manymu, atkūrus valstybę, Lietuva turėjo tapti Lenkijos provincija.

Karo padėtis – teisinė padėtis, įveda ma valstybėje ar jos dalyje tam tikram laikotarpiui. Valdžiai tuo metu suteikiama daugiau galios, sugriežtinamos bausmės už tvarkos pažeidimus, ribojamos piliečių politinės teisės.

Manifestacija – viešas masinis visuomenės pritarimo, reikalavimų, protesto pareiškimas.

Raudonieji – 1863 metų sukilimą rengusi grupuotė. Ji pasisakė už ginkluotą kovą, valstiečių ir kitų visuomenės sluoksnių teisių sulyginimą, lygiateisę LDK ir Lenkijos federaciją.

1. Palygink 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimus: priežastys, sukilėlių ir malšintojų jėgos, kovos taktika.
2. Išnagrinėk 6. Kokią visuomenės grupę ir dėl ko į sukilimą mėgino įtraukti jo rengėjai?
3. Kuo skyrėsi 1863–1864 m. sukilimą rengusių sukilėlių grupuočių tikslai, požiūris į Lietuvos valstybingumą, valstiečių padėtį 1?
4. Kokias sukilėlių vadų pažiūras, būdo bruožus liudija 10, 11 šaltiniai? Kokios nurodomos sukilimo priežastys?
5. Naudokis biblioteka, internetu ir pristatyk pasirinktą 1863–1864 m. sukilimo Lietuvoje vadą.
6. Pasidomėk arčiausia tavo gyvenamosios vietos esančiais 1863–1864 m. sukilimo paminklais.
7. Grupėse padiskutuokite, dėl kokių priežasčių visi XVIII a. pab. ir XIX a. sukilimai prieš Rusijos imperiją pralaimėjo. Nurodykite vidines ir išorines priežastis.

Skyriaus santrauka

1 Patekus į „tautų kalėjimą“

- Po III padalijimo Rusija, Prūsija ir Austrija toliau naikino Abiejų Tautų Respublikos valstybingumo likučius.
- Beveik visą likusią buvusios LDK teritoriją užgrobė Rusijos imperija. Tik dabartinę Suvalkiją, dalį Dzūkijos apimanti Užnemunė atiteko Prūsijai.
- Rusijos imperija buvusios ATR gyventojus siekė paversti ištikimais caro valdiniais.
- Valstybės atkūrimo idėja išliko bajorų atmintyje, veikė jų tradicijas ir pasaulėžiūrą.

2 Prancūzmetis Lietuvoje

- Napoleono pergalės, Prancūzijos ir Rusijos prieštaravimai pažadino buvusios ATR bajorų viltis atkurti valstybę.
- Dėl Varsuvos kunigaikštystėje įvesto Napoleono kodekso Užnemunės krašto valstiečiai pirmieji paleisti iš baudžios.
- Rusijos ir Prancūzijos karas nusiaubė Lietuvą. Napoleonui pralaimėjus, kraštą vėl okupavo Rusija. Bajorų viltys atkurti valstybingumą žlugo.

3 Vilniaus universitetas – XIX a. Lietuvos kultūros centras

- Svarbiausias XIX a. pradž. Lietuvės kultūros ir švietimo centras buvo Vilniaus universitetas.
- XIX a. I pusėje kilęs naujas kultūrinis sąjūdis – romantizmas – skatino Lietuvės šviesuolius domėtis savo krašto istorija bei kultūra.
- Nors dauguma Lietuvės kultūros ir švietimo veikėjų rašė lenkiškai, tačiau kūriniuose aukštino Lietuvos praeitį, ugdė pagarbą ir meilę gimtajam kraštui.

4 1830–1831 metų sukilimas

- Priešinantis caro valdžiai ir siekiant atkurti ATR, 1830–1831 m. Lėnkijoje ir Lietuvoje prasidėjo sukilimas.
- Sukilėliai nepajėgė pasipriešinti gausesnei, geriau išmokytai ir ginkluotai Rusijos armijai. Kadangi Vakarų šalys neatsiuntė pagalbos, sukilimas pralaimėjo.
- Numalšinusi sukilimą caro valdžia Lietuvoje ėmėsi represijų. Pradėjo įgyvendinti „lenkų pradų naikavimo“ programą.

5 Lietuvių tautinio atgimimo ištakos

- XIX a. pradž., sustiprėjus lenkų kalbos įtakai, lietuvių kalba atsidūrė ties išnykimo riba.
- Atsiradus daugiau išsimokslinusių žmonių, kurių gimtoji kalba buvo lietuvių, Lietuvės visuomenėje ėmė busti lietuvių tautinis sąmoningumas.
- Skatinant lietuviybę, daug nusipelnė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, istorikas Simonas Daukantas.

6 XIX a. Lietuvos ūkis ir visuomenė

- XIX a. Lietuvą – atsilikęs baudžiavinio ūkio ir luominės visuomenės kraštas.
- Patekus į Rusijos imperiją, daugumos luomų padėtis pablogėjo.
- Bajorai prarado politines teises, miestai – savivaldą.
- Didelių permainų įvyko 1861 m. Rusijos imperijoje panaikinus baudžiavą. Lietuvės valstiečiai gavo asmens laisvę.

7 Dvarai ir pirkios

- XIX a. Lietuvos kaimas ir dvaras – tarsi du skirtingi pasauliai.
- Kaimai išlaikė lietuviškas tradicijas, o didelė dalis dvarų buvo sulenkėję. Skyrėsi dvarininkų ir valstiečių gyvenimo būdas, pasaulėžiūra, būstai, apranga.
- Turtinga liaudies kultūra, senieji papročiai yra neatsiejama Lietuvės istorinio paveldo dalis.

8 1863–1864 metų sukilimas

- Dėl visuomenės priešiško carinės Rusijos valdžiai 1863 m. Lėnkijoje ir Lietuvoje prasidėjo sukilimas.
- Jį rengė dviejų kryptų grupuotės: baltieji ir raudonieji.
- Nesulaukus Europos valstybių paramos ir dėl Rusijos kariuomenės pranašumo sukilimas pralaimėjo.
- Sukilėlių vadai A. Mackevičius ir K. Kalinauskas pateko į nelaisvę ir buvo nubausti mirties bausme.
- Bajorų viltys ginklu išsivaduoti iš užkariautojų žlugo.

Diskusijos organizavimas

Tu ne kartą dalyvavai įvairiose diskusijose: reiškai nuomonę vienu ar kitu klausimu, gynei svarbias pozicijas. Svarbu žinoti ir suvokti, kad kiekvienos diskusijos pagrindas yra ne beprasmiškas, emociingas ginčas, o argumentuotai reiškiamą nuomonę bei pagarba oponentui.

Darbo veiksmas

Pirmas: skirtingų nuomonių grupių sudarymas.

Sugalvokite diskusijos temą ir susiskirstykite į grupes. Kiekviena grupė turi pasirinkti argumentą, kurį turės apginti, įrodyti ar paneigti. Iš grupės narių išsirinkite kalbėtoją, kuris atstovaus jūsų komandai (žr. Metodas, 75 p.). Vienas žmogus (pvz., mokytojas) turi būti išrinktas vedėju. Jis vadovaus diskusijai.

Antras: argumentų nagrinėjimas.

Iš įvairių informacijos šaltinių sukaupkite duomenų diskusijos tema. Ypatinę dėmesį skirkite pasirinktam argumentui. Turite būti pasirengę tinkamai atsikirsti oponentams.

Trečias: diskusijos eiga.

Vedėjas pristato grupes ir joms pateiktas užduotis. Grupių kalbėtojai susodinami taip, kad matytų vienas kitą (pvz., ratu). Iš klausomi kiekvieno iš jų argumentai, kurių pagrindines tezes vedėjas užrašo lentoje. Pradedama numatyta laiką trunkanti diskusija. Grupių nariai gali pateikti klausimų, papildyti pašnekovus. Svarbiausias išvadas vedėjas užrašo lentoje.

- Pastaba: prieš diskusiją rekomenduojama suformuluoti mandagus elgesio ir pagarbos pašnekovui taisykles, kitaip padėtis gali tapti nevaldoma.

Ketvirtas: apibendrinimas.

Kuriuos teiginius pavyko įrodyti/paneigti? Kurie klausimai liko neaptarti? Ar visi pašnekovai aktyviai dalyvavo? Ką reikėtų keisti ateityje? Ar diskusija apskritai pavyko?

Diskutuoiant svarbu:

- įsitikinti, jog teisingai supratai problemos esmę;
- tiksliai apibrėžti savo nuomonę diskutuojamu klausimu;
- įdėmiai išklausyti priešininką ir tik tada išsakyti savo nuomonę;
- atsiminti, kad geriausiai pateiktus argumentus įrodo konkretūs faktai;
- stengtis dėstyti mintis nuosekliai ir paprastai;
- argumentuotai įrodyti savo nuomonę, pateikti keletą pavyzdžių, o ne kartoti tą patį teiginį;
- neiškraipyti priešininko argumentų;
- neskaityti iš lapo, įsiminti pagrindinius faktus;
- nesišaiptyti ir nesityčioti iš priešininko, kalbėti mandagiai;
- atsiminti, jog kiekvienas diskusijos dalyvis turi teisę išreikšti savo nuomonę;
- baigus kalbą, pateikti trumpas apibendrinamąsias išvadas;
- padėkoti priešininkui, net jei pralaimėjai diskusiją.

1. Nurodyk penkias, tavo nuomone, aktualias istorines diskusijos temas.
2. Iš pasiūlytų temų sąrašo išsirinkite labiausiai patikusią ir klasėje surenkite diskusiją.

Žiūrime istorinį filmą

Kino menas tapo veiksmingu ginklu, papildžiusiu istorikų tyrimų arsenalą. Tačiau, kaip ir bet kuris informacijos šaltinis, jis turi būti vertinamas atsargiai bei objektyviai. Vien tik filmo, nesvarbu kokio žanro, negalima vertinti kaip vienintelio objektyvaus informacijos šaltinio. Jis gali būti specialiai surežisuotas, naudojamas propagandos tikslams, suklustotas, atspindėti tik autoriui ar užsakovui naudingą nuomonę. Tai ypač aktualu mūsų dienomis, kai žiniasklaidos priemonėse, net pramogų pasaulyje verda tikrų tikriausias informacinis karas. Todėl, norint įvertinti filmo patikimumą, reikia surinkti kuo daugiau informacijos apie jį iš kuo įvairesnių šaltinių, išnagrinėti laikotarpį ir vaizduojamų veikėjų biografijas, įvykių aplinkybes. Tik tada busime tikri dėl vaizdinės informacijos tinkamumo.

Darbo veiksmas

Pirmas: bendra informacija apie filmą.

Koks filmo žanras – dokumentika ar vaidybinis? Kada sukurtas? Kas filmo autorius? Ką galima papildomai sužinoti apie šio asmens biografiją, pažiūras? Kokioje šalyje sukurtas? Ar filmas kurtas vaizduojamų įvykių laikotarpiu? Kokių išvadų gali padaryti pagal surinktą informaciją?

Antras: filmo turinys.

Kaip vadinasi filmas? Ar pavadinimas formuoja kokią nors išvadą? Kokia pagrindinė filmo siužetinė linija?

Ar galima teigti, jog filmuota kieno nors pavidimu, konkrečia dingstimi? Ar filme atsispindi kritiškas vaizduojamų įvykių vertinimas ar pateikiama tik viena nuomonė?

Kokių panašios tematikos filmų yra? Kaip jie atspindi vaizduojamus įvykius?

Ką apie vaizduojamus įvykius teigia kitų sričių istorijos šaltiniai? Ar informacija sutampa? Kokios papildomos informacijos reikia tolesniam nagrinėjimui?

Kurie filmo momentai įsimintiniausi, tikėtų ištraukoms per istorijos pamokas? Kodėl?

Trečias: išvados.

Ar filmo turinys sutampa su išsamesnio nagrinėjimo rezultatais?

Kokią apibendrinamąją išvadą gali padaryti?

Į kokius klausimus lieka neatsakyta?

Filmas	Anotacija
Herkus Mantas (rež. Marijonas Giedrys), 1972 m.	Filmas apie prūsų tautos didvyrį Herkų Mantą ir tragišką prūsų tautos likimą kovoje su Kryžiuočių ordinu.
Skrydis per Atlantą (rež. Raimondas Vabalas), 1983 m.	Skiriama legendinių lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno atminimui.
Vaikai iš „Amerikos“ viešbučio (rež. Raimundas Banionis), 1990 m.	Filmas apie hipių judėjimo kartą, apie laikotarpį, kai susidegino Romas Kalanta, KGB siautėjimą Lietuvoje, jaunimo gyvenimo varžymą.
Vienui vieni (rež. Jonas Vatkus), 2004 m.	Lietuvos partizaninis karas 1944–1953 m., laisvės kovotojų pasipriešinimas sovietinei okupacijai.
Dievų miškas (rež. Algimantas Puipa), 2005 m.	Filmas sukurtas remiantis rašytojo Balio Sruogos to paties pavadinimo autografiniu romanu. Tragikomiška Štuthofio koncentracijos stovyklos kalinio gyvenimo istorija.
Saulės mūšis (rež. Saulius Bartkus), 2006 m.	Filmas pasakoja apie kalavijuočių sutriuškinimą Saulės mūšyje, šios pergalės svarbą Lietuvos išlikimui.
Vilniaus getas (rež. Audrius Juzėnas), 2006 m.	Gyvenimas Vilniaus gete nacistų okupacijos metais. Tragiški geto gyventojų likimai.
Mergina ir tankai (rež. Izabelė Bliochl, André Mejeris), 2008 m.	Filme pasakojama apie kruviniuosius sausio įvykius remiantis Laisvės gynėjos, tragiškai žuvusios sausio 13-osios naktį, Loretos Asanavičiūtės istorija.
Radvilos – auksiniai Lietuvos kunigaikščiai (rež. Rimas Bružas), 2009 m.	Filmas apie 2004–2007 m. atliktą tiriamąjį darbą – Radvilų giminės atstovų palaikų suradimą ir identifikavimą. Apžvelgiamas šios giminės indėlis į LDK istoriją.
1009 (rež. Emilis Šimkus), 2009 m.	Trumpametražis filmas, pasakojantis apie šv. Brunono misiją ir jos baigtį. Skiriama Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti.
Knygnešys (rež. Jonas Trukanas), 2011 m.	Trumpametražis filmas, pasakojantis apie XIX a. II pusės Lietuvą, spaudos draudimą ir knygnešystę.
Ledo vaikai (rež. Justinas Lingys), 2011 m.	Filme atskleidžiamos sovietų iš Baltijos šalių ištremtų ar tremtyje gimusių vaikų gyvenimo istorijos ir likimai.
Kaip mes žaidėme revoliuciją (rež. Giedrė Žickytė), 2012 m.	Per roko grupės „Antis“ istoriją atskleidžiamas pirmųjų „roko maršų“ laikotarpis, atspindima tautinio atgimimo dvasia, atvedusi į Sąjūdžio laikotarpį.
Nematomas frontas (rež. Jonas Ohmanas, Vincas Sruoginis, Markas Johnstonas), 2014 m.	Legendinio partizano Juozo Lukšos ir jo mylimosios Nijolės Bražėnaitės meilės istorija tragiškų Lietuvos partizaninio karo įvykių fone.

• Įvairiems Lietuvos istorijos laikotarpiams skirti istoriniai filmai

1. Vadovaukis darbo veiksmams ir išnagrinėk pasirinktą filmą.
2. Pasirink filmą ar jo ištrauką, kur atsispindėtų suklustoti ar propagandiniai elementai. Remkis papildomais šaltiniais ir įrodyk, kad tai suklustota ar propagandinė informacija.

Referato rašymas

Referatas – pranešimo kokia nors tema išdėstymas raštu pateikiant pagrindinius faktų duomenis ir išvadas. Daugelis įsivaizduoja, kad jį parašyti – juokų darbas. Tereikia nurašyti iš keleto skirtingų informacijos šaltinių pasirinktą tekstą ir užduotis atlikta. Tačiau viskas ne taip paprasta. Rašant privalu laikytis tam tikrų referato struktūros reikalavimų, gebėti nagrinėti, apibendrinti, daryti išvadas. Kitaip kyla grėsmė, jog referatas virs paprasčiausiu konspektu.

Referatas, leidus mokytojui, gali tapti ir grupiniu projektu. Kad jis būtų sėkmingai įgyvendintas, svarbu tikslingai pasiskirstyti pareigas (žr. Metodas, 75 p.)

Projekto įgyvendinimas

I. Temos pasirinkimas.

Referato temą paprastai nurodo mokytojas ir kartu pateikia svarbiausios literatūros sąrašą. Jei temą turėsi suformuluoti pats, rinkis tokią, apie kurią turi bent minimalios informacijos. Stenkis sugalvoti trumpą ir aiškų pavadinimą, tirti kuo siauresnį laikotarpį.

II. Referato struktūra ir darbo eiga.

Referatą sudaro šios dalys:

- **Antraštinis lapas.** Jame reikia įrašyti darbo pavadinimą, autoriaus vardą ir pavardę, vadovo vardą ir pavardę, ugdymo įstaigos pavadinimą, metus, kada rašytas darbas.
- **Turinys.** Susidaryk išplėstinį darbo planą. Pateik darbo sudedamąsias dalis su nuorodomis į puslapius.

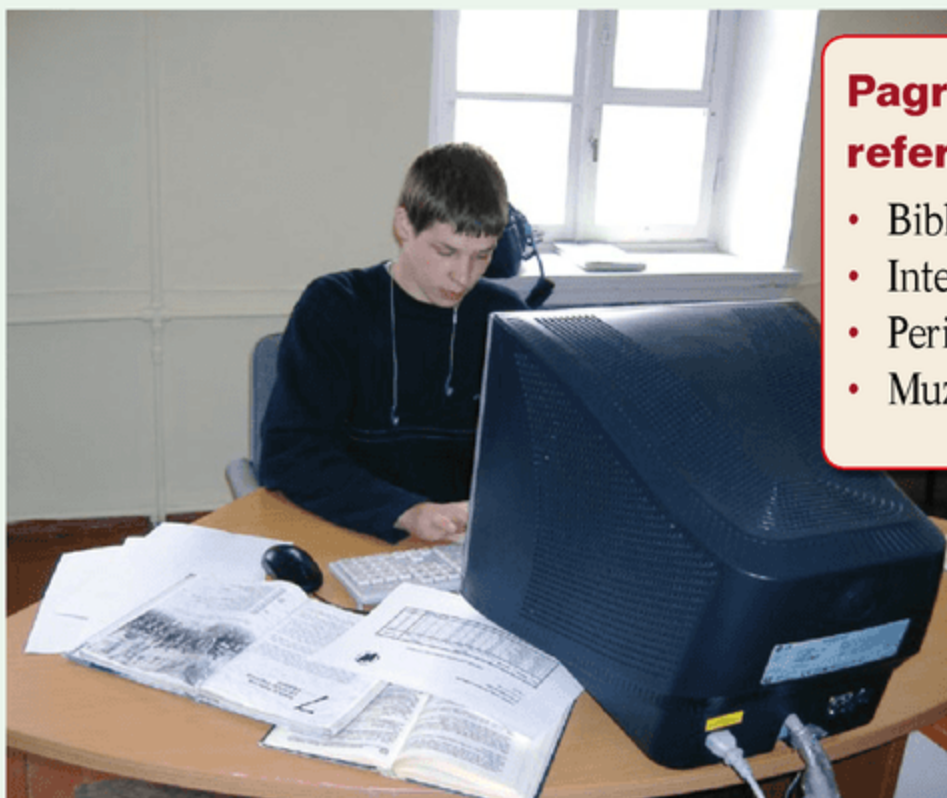
- **Išvadas.** Trumpai apibūdink temą, paaiškink, kodėl ją pasirinkai. Nurodyk darbo tikslus bei uždavinius.
- **Dėstymas.** Surink informaciją iš įvairių tau prieinamų šaltinių (knygų, periodinės spaudos, interneto ir kt.). Sukauptą medžiagą sugrupuok, apibendrink, palygink ir pakomentuok. Rašant referatą, negalima nurašinėti informacijos pažodžiui, išskyrus tuos atvejus, kai cituojama.
- **Išvados.** Apibendrink išdėstytą medžiagą, pateik atlikto tyrimo rezultatus.
- **Literatūros sąrašas.** Jame nurodyk autorių, darbo pavadinimą, leidimo vietą, leidyklą, metus, puslapį, iš kurio pateikta informacija.
- **Priedai.** Tai įvairios iliustracijos, schemos, diagramos, žemėlapiai, lentelės, susijusios su tema.

Rašyti referatą geriau seksis, jeigu:

- surinksi kuo daugiau ir įvairesnės informacijos;
- išnagrinėsi sukaupią informaciją;
- apibendrinsi informaciją;
- sudarysi referato planą;
- kiekvienai plano daliai iškelsi klausimų, į kuriuos turi atsakyti;
- dirbsi nuosekliai.

III. Darbo įsivertinimas

Ar pavyko pasiekti užsibrėžtus tikslus ir atlikti užduotis? Ar pakako informacijos pasirinkta tema? Kokių sunkumų kilo rašant darbą? Ką reikėtų keisti ateityje?

Pagrindiniai informacijos šaltiniai referato medžiagai rinkti:

- Bibliotekos
- Internetas
- Periodinė spauda
- Muziejai

1. Pagal nurodymus parašyk referatą pasirinkta istorine tema.
2. Pristatykite referatus klasėje. Pasidalykite rašymo patirtimi, sudarykite sėkmingų ir nesėkmingų darbo veiksmų sąrašą.

Adomas Mickevičius – laisvės šauklys

A Daugiatautės valstybės palikuonis

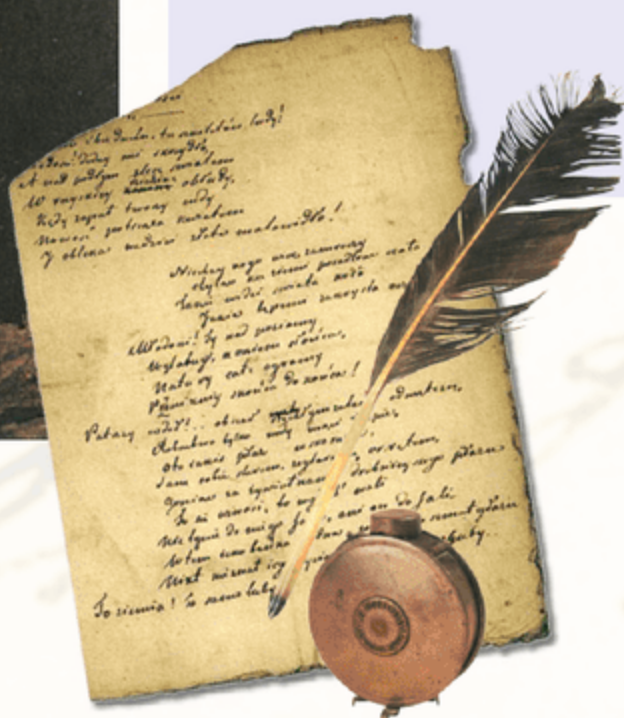
Iki šių dienų vyksta ginčai, kuriai tautybei priskirti vieną iš garsiausių Europos romantizmo poetų Adomą Mickevičių. XIX a. I pusėje, kai gyveno ir kūrė poetas, LDK priklausė Rusijos imperijai. Tačiau senosios Abiejų Tautų Respublikos valstybingumo bei kultūros tradicijos buvo puoselėjamos. Ten, kur gyveno ir kūrė poetas, dabar raizgosi trijų tautų – lietuvių, lenkų ir gudų – kultūros šaknys. Gudai jį laiko savu, nes gimė dabartinėje Gudijoje, netoli Naugarduko, lenkai – nes kalbėjo ir rašė lenkiškai, lietuviai – nes A. Mickevičiaus tėvas kilęs iš lietuviškos giminės, Lietuvoje subrendo poeto romantinės pažiūros, talentas. Lietuvą A. Mickevičius vadino savo tėvyne. Matyt, šie ginčai yra beprasmiški, nes poeto gyvenamuoju metu nebuvo tokio tautybės supratimo kaip šiomis dienomis. A. Mickevičius neskyrė savęs prie kurios nors tautybės. Jis vadinosi lietuviu – buvusios LDK piliečiu, nuolat pabrėžė savo kilmę. Kartu laikė save visos Europos, kurią suprato kaip laisvų, demokratiškų tautų bendriją, atstovu, laisvės idealų gynėju.

Adomo Mickevičiaus talentas peržengia valstybių ribas. Jo kūryba gali sutaikyti: tai įvyks, kai lenkai, lietuviai, gudai pripažins savo istorinį bendrumą ir atsisakys mėginimų pasidalyti arba pasisavinti poetą.

1. Paašikink, kodėl kyla nesutarimų dėl A. Mickevičiaus tautybės **A**.

1 A. Mickevičius ant Ajudaho uolos Kryme. V. Vankovičiaus paveikslas, nutapytas 1827–1828 m.

3 A. Mickevičiaus poemos „Grażina“ antraštinis lapas. Grażina – poeto sugalvotas vardas, kilęs iš lietuviško žodžio „graži“. Pasirodžius kūriniui, netrukus šis vardas tapo labai populiarus Lenkijoje ir Lietuvoje.

B Patriotizmo žadintojas

Svarbiausia visos A. Mickevičiaus kūrybos tema – Tėvynė Lietuva. Meile gimtajam kraštui persmelktos poemos „Grażina“, „Żywił“, „Konradas Valenrodas“, „Vėlinės“. Paskutinę savo poemą „Ponas Tadas“ A. Mickevičius pradeda žodžiais:

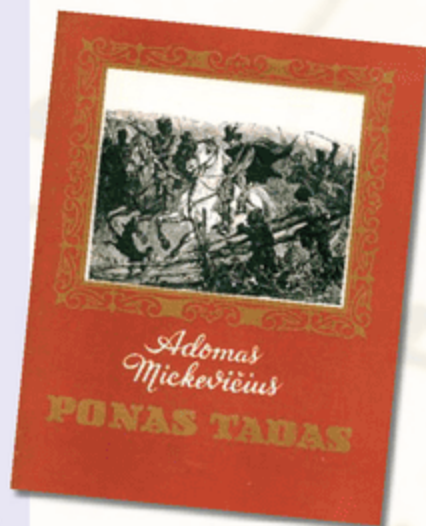
Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
Aš ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.

Patriotinė Adomo Mickevičiaus kūryba veikė tautinę savimonę, žadino istorinę ir politinę tautos atmintį, pilietiškumą. Ji vienijo žmones kovai už tėvynės laisvę. A. Mickevičiaus idėjos padarė didžiulį poveikį lietuvių tautiniam atgimimui. Poeto kūryba turėjo įtakos didiesiems lietuvių literatūros kūrėjams – A. Baranauskui, V. Kudirkai, Maironiui.

2. Kokia buvo svarbiausia poeto kūrybos tema? Padiskutuokite kodėl **B**.

2 A. Mickevičiaus eilėraščio „Odė jaunystei“ rankraštis, plunksna ir rašalinė.

4 A. Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas“ viršelis. Poema parašyta 1832–1834 m. Paryžiuje. Ją įkvėpė gimtojo krašto ilgesys. Kūrinyje vaizduojama žlungančios ATR bajorų gyvenimo kasdienybė, atskleidžiamos politinės bajorų viltys.

5 Kadrai iš kino filmo „Ponas Tadas“. 2001 m. lenkų režisierius Andžėjus Vajda pagal A. Mickevičiaus kūrinį pastatė filmą, sulaukusį didžiulio pasisekimo.

6 A. Mickevičiaus gyvenimo kelionės. Kelerius metus priverstinai gyvenus tremtyje Rusijoje, A. Mickevičiui pavyko ištrūkti į Vakarų Europą. Čia prasidėjo ilgas ir neramus emigranto gyvenimas (žr. žemėlapi). Niekada poetas neprarado vilties grįžti į išsvajotąją tėvynę. Kova už jos laisvę tapo gyvenimo tikslu.

7 A. Mickevičius improvizuoja kunigaikštienės Volkonskajos salone Maskvoje. G. G. Miasojedovo paveikslas. Apie 1911 m.

C Poeto įkvėpimo šaltinis – Vilnius

Šešiolikmetis Adomas Mickevičius atvyko studijuoti į klestintį Vilniaus universitetą. Jaunuolių pakerėjo miesto architektūros grožis: prašmatnūs barokiniai rūmai, gotikiniai pastatai, paslaptingos senamiesčio gatvelės. Vilnius įkvėpė poetą kūrybai.

Baigęs studijas A. Mickevičius paskirtas mokytojauti į Kauną. Bet čia poetas jautėsi vienišas, ilgėjosi Vilniaus ir netrukus į jį grįžo. Caro valdžiai susekus slaptą Filomatų draugiją, kuriai priklausė A. Mickevičius, poetas buvo ištremtas iš Lietuvos. 1824 m. jis visam laikui paliko jaunystės miestą Vilnių ir gimtąją šalį. Tačiau visada su nostalgija ją prisiminė, skyrė savo kūrinius.

A. Mickevičiaus atminimas įamžintas jo garbei pastatytuose paminkluose. Jo vardu pavadintos gatvės, bibliotekos, mokyklos.

- 3.** Kuo gyvenimo Vilniuje laikotarpis buvo svarbus poetui A. Mickevičiui **C**?
- 4.** Kodėl poetas buvo priverstas palikti Lietuvą?
- 5.** Kaip garsiojo poeto gyvenimas įamžintas Lietuvoje **8**, **9**?

8 Vilniaus senamiestyje, Bernardinų skersgatvyje veikia A. Mickevičiaus muziejus. Čia eksponuojami asmeniniai poeto daiktai, rengiami poezijos vakarai, susitikimai su įžymiais Lietuvos bei Lenkijos kultūros, meno, politikos veikėjais.

9 Poeto atminimo įamžinimas:
1 – paminklas Naugarduke,
2 – A. Mickevičiaus paminklas Krokuvoje,
3 – paminklas Vilniuje, pastatytas 1984 m.

Svarbiausi A. Mickevičiaus gyvenimo įvykiai

Gimė 1798 m. gruodžio 24 d.

Zaosėje, netoli Naugarduko (dab. Baltarusija).

1815–1819 m.

studijos
Vilniaus universitete.

1817 m. įsitraukia į Filomatų veiklą.

1818 m. savaitraštyje „Tygodnik Wileński“ išspausdinamas pirmasis A. Mickevičiaus poezijos kūrinys. Romantizmo pradžia Lietuvoje.

1823 m. už slaptą Filomatų veiklą poetas suimamas ir kalinamas.

1824 m. ištremiamas į Rusiją.

1828 m. išleidžiama poema „Konradas Valenrodas“.

1829 m. poetas išvyksta į Vakarų Europą.

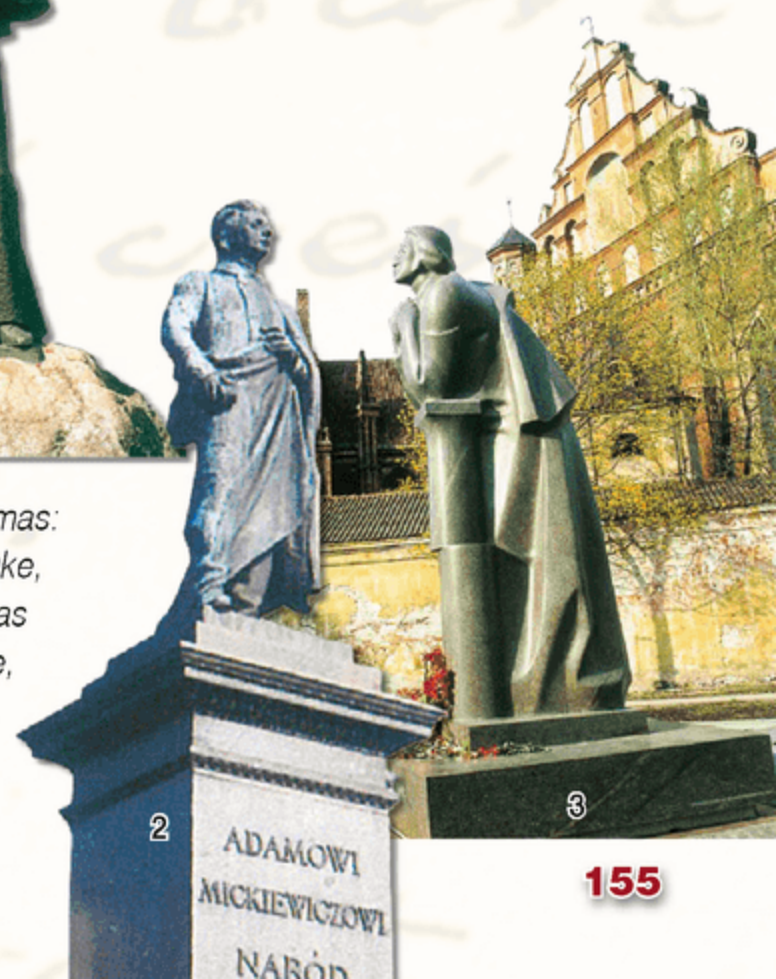

1834 m.

A. Mickevičius susituokia su
Celina Šimanovska.

1855 m. mirtis Stambule.
Palaidojamas Paryžiuje.

1890 m. A. Mickevičiaus palaikai pervežami į Krokuvą ir iškilmingai palaidojami Vavelio katedros kriptoje šalia Lenkijos ir Lietuvos valdovų.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Panaikinamas Lietuvos Statutas.
2. Uždaromas Vilniaus universitetas.
3. S. Daukantas parašo Lietuvos istoriją lietuviškai.

4. Sukilimai prieš Rusijos valdžią Lenkijoje ir Lietuvoje.
5. Baudžios panaikinimas.
6. ATR III padalijimas.
7. Prancūzmetis Lietuvoje.

B Paaškind savokas:

aneksija	inteligentija	lenkėjimas	rusifikacija
kultūrinė autonomija	palivarkas	gubernija	rekrutas
„lenkų pradų naikinimo“ programa		kapituliacija	blaivybės brolijos

C Atsakyk į klausimus:

1. Į kurią imperiją po III padalijimo pateko dauguma LDK teritorijų?
2. Kaip vadinama po Tilžės taikos iš dalies LDK ir Lenkijos žemių sukurta valstybė?
3. Kurios slaptos studentų draugijos veikė Vilniaus universitete?
4. Kokių padarinių turėjo „lenkų pradų naikinimo programos“ įgyvendinimas?
5. Dėl ko caro valdžia menkino bajorų luomo įtaką?
6. Kokios priežastys lėmė palankesnes Lietuvos nei Rusijos valstiečiams baudžios panaikinimo sąlygas?
7. Kas buvo pirmieji lietuviškumo žadintojai?
8. Kokios grupuotės rengė 1863–1864 m. sukilimą?

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Su kuriais XIX a. Lietuvos istorijos įvykiais susijusios karikatūros? Pagal ką nustatei?
2. Kokios priežastys paskatino tuos įvykius?
3. Paaškind, ką savo kūrinuose norėjo pasakyti jų autoriai.
4. Kurią įvykiuose dalyvavusią pusę palaiko karikatūristas? Nuomonę pagrįsk.

„Varšuvoje vėl viešpatauja tvarka“. 1831 m. prancūzų karikatūra.

Rusijos naudojamas metodas Lietuvai numalšinti. 1863 m. prancūzų karikatūra.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

H

I

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš Adomo Mickevičiaus paskaitos apie lietuvių tautą. 1843 m.

Jums pažįstama lietuvių tautos istorija. Nublokšta į Baltijos pakrantes ne vienu atžvilgiu primena Britanę. Įspausta tarp jūros ir Vyslos, Nemuno, Dauguvos upių, atskirta girių, miškų, ežerų grandine nuo kitų tautų ji visą laik išliko svetima šioms kaimynėms. Daugelį šimtmečių nežinoma, paskui ūmai slavų kraštų užkariautoja ir įstatymų leidėja, tai Lenkijos sąjungininkė, tai vėl daugelio rusų kunigaikštysčių valdovė. Ši šalis, pasakyčiau, tokia maža žemėlapyje, yra be galo svarbi istorijai. Karingoji lietuvių kasta savo kunigaikštius įkurdino visoje Šiaurėje, davė dinastiją Lenkijai. Senas tradicijas turinti tauta geriau nei kokia kita atsispyrė visokiems antpuoliams. Tik dėl to lig šiolei išsaugojo savas tradicijas, nepaliovė šnekėti savo kalba.

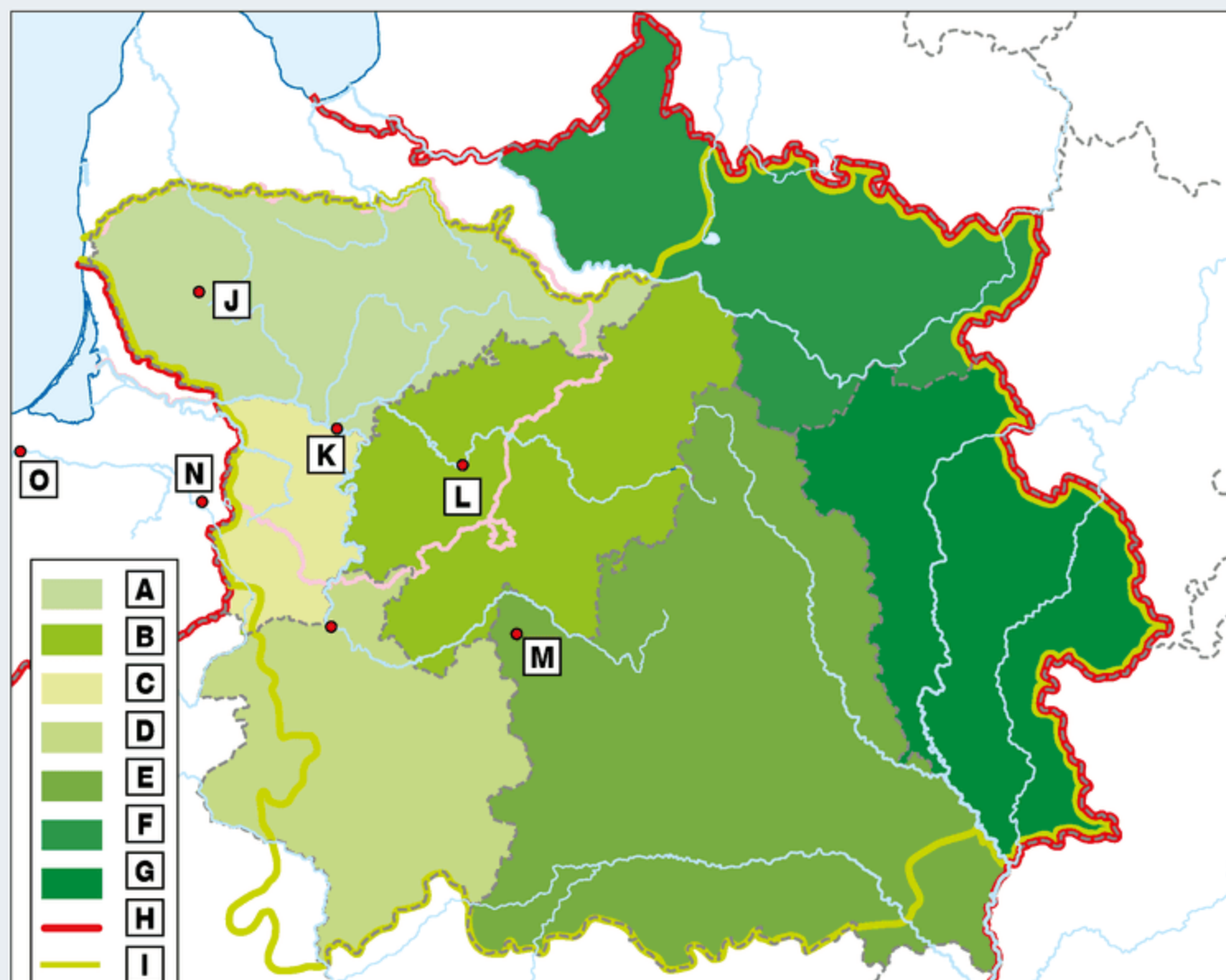
Šiandien jau pripažinta, jog lietuvių kalba yra seniausia iš kalbų, kuromis kalbama Europos žemyne. Dera pažymėti išskirtinę savybę, už kurią lietuviai nusipelno ypatingos pagarbos. Milžiniškuose jų dainų rinkiniuose nerasi nė vienos nepadorios. Ši kalba nepažįsta storžieviškų arba šlykščių posakių.

Pagal: <http://viduramziu.lietuvos.net>.

1. Kokius svarbiausius Lietuvos istorijos bruožus tekste mini A. Mickevičius?
2. Nusakyk autoriaus požiūrį į lietuvių kalbą. Palygink jį su tuo metu vyravusiu požiūriu.
3. Kokias lietuvių tautos išlikimo priežastis nurodo teksto autorius?

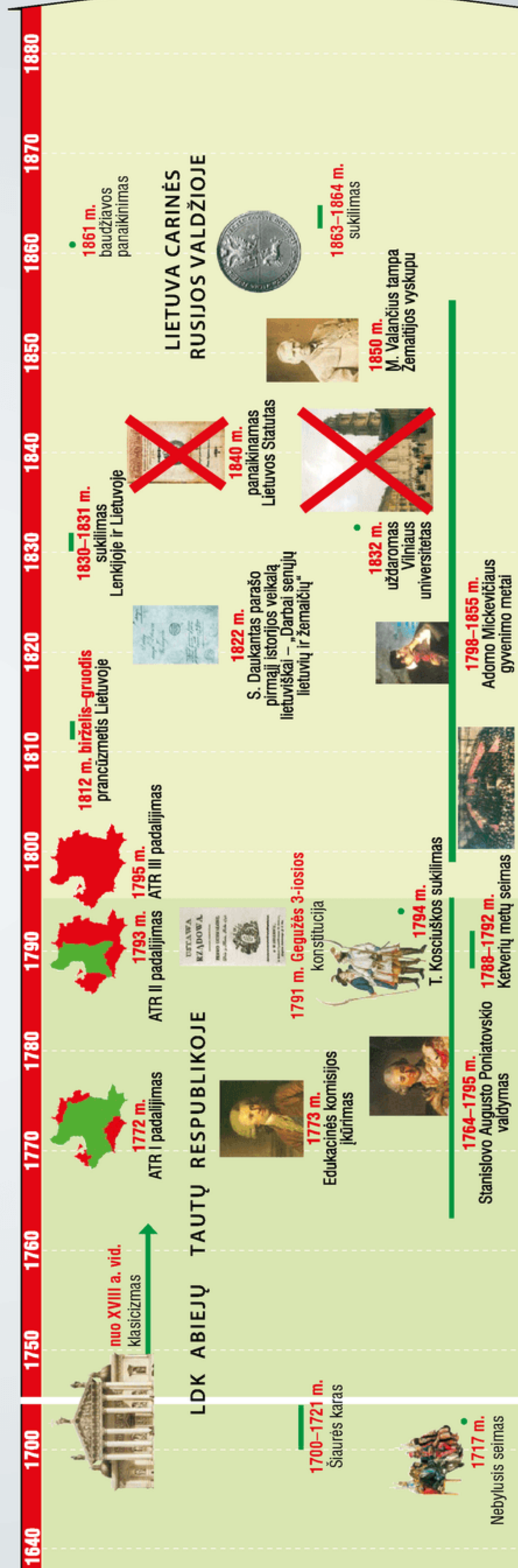
F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Vilnius.
2. Kaunas.
3. Varniai.
4. Karaliaučius.
5. Tolminkiemis.
6. Naugardukas.
7. Užnemunė.
8. Vilniaus gubernija.
9. Kauno gubernija.
10. Minsko gubernija.
11. Gardino gubernija.
12. Vitebsko gubernija.
13. Mogiliavo gubernija.
14. ATR sienos 1772 m.
15. LDK ribos 1772 m.

Sąvokų ir asmenvardžių rodyklė

- A**biejų Tautų tarpusavio įžadas 61
Absoliučioji monarchija (absolutizmas) 13
Absoliučioji monarchija 10
Adomas Jurgis Čartoriskis 123
Adomas Mickevičius 128
Agitacija 109
Aleksandras I 89
Aleksandras II 103
Amnestija 87
Andrius Sniadeckis 127
Aneksija 121
Antanas Baranuskas 134
Antanas Gelgudas 131
Antanas Mackevičius 147
Antanas Tyzenhauzas 68
Apšviestasis absolutizmas 21
Apšvieta 21
Augustas II 49
Augustas III 49
Balana 145
Baltieji 149
Bankrotas 69
Baro konfederacija 57
Baublys 137
Baudžiavinis ūkis 141
Bendžaminas Franklinas 29
Blaivybės brolijos 137
Blokada 91
Boikotas 29
Caras 53
Dalgininkai 65
Dekabristai 103
Deni Didro 21
Deputacija 65
Despotas 103
Despotija 53
Diktatūra 17
Diplomatas 95
Direktorija 87
Džonas Lokas 19
Džordžas Vašingtonas 28
Džuzepė Garibaldis 107
Edukacinė komisija 69
Ekonomija 69
Ekspansija 103
Elekcinė monarchija 49
Emilija Pliaterytė 132
Enciklopedija 21
„**F**amilija“ 57
Federacija 29
Frankas 91
Frydrichas II Didysis 52
Frydrichas Vilhelmas I 106
Gegužės 3-iosios konstitucija 61
Generalgubernatorius 118
Generaliniai luomai 13
Gerilja 91
Gubernatorius 121
Gubernija 121
Guvernantė 145
Hercogas 91
Ignotas Jokūbas Masalskis 68
Imanuelis Kantas 18
Intelektualas 57
Inteligentija 141
Įstatymų leidžiamasis susirinkimas 33
Įstatymų sargyba 61
Iždas 13
Jakobinai 37
„Jaunoji Italija“ 109
Jekaterina II 55
Joachimas Lelevelis 127
Jokimas Liutauras Chreptavičius 67
Jokūbas Jasinskis 63
Jonas Kazimieras Vilčinskis 128
Jonas Rustemas 128
Jonas Sobieskis 48
Jozefas Frankas 127
Julijus Slovackis 128
Juzefas Ignacas Kraševskis 128
Kaizeris 106
Kamilis Kavūras 108
Kancleris 106
Kapituliacija 133
Kaprals 87
Karbonarai 109
Karo padėtis 149
Karolis I 14
Katorga 103
Ketverių metų seimas 61
Klasicizmas 69
Klemensas Meternichas 93
Koalicija 87
Kodeksas 87
Kolegija 69
Konfederacija 49
Kongresas 29
Konkordatas 87
Konstitucija 29
Konstitucinė monarchija 17
Konsulas 87
Kontrevoliucija 37
Kontušas 145
Konventas 37
Kosmopolitizmas 21
Kostas Kalinauskas 147
Kraštotyra 129
Kristijonas Donelaitis 135
Kultūrinė autonomija 129
Kuratorius 129
Laikinoji Lietuvos vyriausybės komisija 125
Laisvieji mūrininkai (masonai) 21
Laurynas Gucevičius 68
Legionai 125
Lenkėjimas 137
„Lenkų pradų naikinimo“ programa 133
Liberum veto 49
Lietuvininkas 137
Lietuvos tautinė aukščiausioji taryba 65
Litografija 129
Liudvikas XIV 10
Liudvikas XVI 30
Lordas protektorius 17
Maksimiljanas Robespjeras 36
Manifestas 65
Manifestacija 149
Marija Teresė 52
Marionetė 125
Maršalas 91
Merkantilizmas 13
Michailas Muravjovas 148
Mykolas Kaributas Višnioveckis 48
Mykolas Kleopas Oginskis 123
Milicija 69
Militaristinis 53
Mistika 189
Moderni tauta 99
Motiejus Valančius 136
Mužikas 137
Nacija 29
Nacionalinė gvardija 33
Nacionalinis susirinkimas 33
Nacionalizmas 99
Napoleonas Bonapartas 84
Nebylusis seimas 53
Nepriklausomybės deklaracija 29
Nikolajus I 101
Oligarchija 49
Oliveris Kromvelis 15
Otas fon Bismarkas 104
Pagalvės mokestis 141
Palivarkas 141
Parlamentinė respublika 17
Patriotas 65
Paulius Ksaveras Bžostovskis 68
Pavietas 73
Pavieto seimelis 49
Petras I 51
Pijorai 69
Pilietinė visuomenė 61
Pilietinis karas 17
Plebiscitas 87
Polaneco universalas 65
Polonezas 125
Pranas ir Aleksandras Dalevskiai 146
Pranciškus Savičius 146
Pranciškus Smuglevičius 68
Prezidentas 29
Prievaizdas 145
Provokacija 106
Puritonizmas 17
Putra 145
Raudonieji 149
Reichas 106
Rekrutų prievolė 141
Rekvizicija 125
Reparacijos 106
Respublikonai 57
Restauracija 95
Revoliucija 17
Revoliucinis tribunolas 37
Rokošas 49
Romantizmas 99
Rublis 121
Rusifikacija 121
Sankiulotai 33
Sentikiai 73
Simonas Daukantas 136
Simonas Konarskis 146
Simonas Stanevičius 135
Sofija Tyzenhauzaitė 142
Spekuliacija 87
Stanislovas Augustas Poniatovskis 54
Stanislovas Bonifacas Jundzilas 127
Steigiamasis susirinkimas 33
Stuba 145
Suverenitetas 53
Šarlis Luji Monteskjė 19
Šarlis Taleiranas 92
Šiaurės karas 53
Šovinizmas 99
Šventoji sąjunga 95
Švietėjai 21
Tadas Kosciuška 62
Tadas Reitanas 57
Targovicos konfederacija 61
Tautinė mažuma 99
Tautinė savimonė 99
Tautinis atgimimas 99
Tautosaka 137
„Tautų pavasaris“ 99
Teodoras Grotusas 127
Termidoras 37
Teroras 37
Tomas Džefersonas 27
Tomas Žebrauskas 66
Trečiasis luomas 33
Unitai (graikų apeigų katalikai) 73
Uzurpatorius 95
Vaivadija 73
Varšuvos kunigaikštystė 125
Vicekancleris 69
Vienos kongresas 95
Viktoras Emanuelis II 108
Vilhelmas Oranietis 17
Vilniaus–Radomo konfederacija 57
Vincentas Smakauskas 128
Vyriausiasis komitetas 133
Vladislovas Sicinskis 47
Vladislovas Sirokomlė 128
Volteras 20
Zigmantas Sierakauskas 147
Žanas Batistas Kolberas 12
Žanas Polis Maratas 36
Žanas Žakas Ruso 19
Žiponas 145
Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija 33

Leidyklos „Briedis“ vadovėlių ir mokymo priemonių kompleksas gimnazijoms

